В[illegible]АКАДЕМІЯ НАУК. ЗБІРНИК ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ВІДДІЛУ № 2

ПРАЦІ КОМІСІЇ ДАВНЬОГО УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА, т. І

За редакцією Голови Комісії акад. Вол. ПЕРЕТЦА

Проф. ТЕОКТИСТ СУШИЦЬКИЙ

ЗАХІДНЬО-РУСЬКІ ЛІТОПИСИ

ЯК ПАМ'ЯТКИ ЛІТЕРАТУРИ

Частина II

УПОРЯДКУВАВ ТА ДО ДРУКУ ВИГОТОВИВ
О. А. НАЗАРЕВСЬКИЙ

КИЇВ—1929

OPERA COLLEGIAE LITTERARUM UKRAINAE VETERIS
Volumen 1

ПРАЦІ
З ІСТОРІЇ ПИСЬМЕНСТВА ДАВНЬОЇ УКРАЇНИ

ВИДАЄ

Комісія Давнього Українського Письменства
Всеукраїнської Академії Наук
За редакцією Голови Комісії акад. Вол. ПЕРЕТЦА

ТОМ 1

КИЇВ
З друкарні Всеукраїнської Академії Наук
1929

ПРАЦІ
З ІСТОРІЇ ПИСЬМЕНСТВА ДАВНЬОЇ УКРАЇНИ

ТОМ ПЕРШИЙ

Проф. ТЕОКТИСТ СУШИЦЬКИЙ

ЗАХІДНЬО-РУСЬКІ ЛІТОПИСИ

ЯК ПАМ'ЯТКИ ЛІТЕРАТУРИ

Упорядкував та до друку виготовив
О. А. НАЗАРЕВСЬКИЙ

КИЇВ
З друкарні Всеукраїнської Академії Наук
1929

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літопису Українського Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати.

Дозволяється випустити в світ.
Неодмінний Секретар Академії Наук,
акад. *О. Корчак-Чепурківський.*

Цю книжку розпочато друком перед тим, як Н. К. О. У. С. Р. Р. видав наказа про обов'язкове запровадження нового правопису.

Київський Окрліт № 232. 1929 р.
З друкарні Всеукраїнської Академії Наук Київ, Печерське (Цитаделя, 9).
Зам. № 296.—1200 прим. ($25^{7}/_{8}$ арк.).

ВІД РЕДАКЦІЇ.

Студії над стилем пам'яток давньої літератури—східньослов'янської взагалі й української зокрема — ще й досі перебувають у початковій стадії. Такі ото спроби, як статті проф. О. С. Орлова про стиль вояцьких повістей і московської історичної белетристики, або проф. А. І. Яцимірського про стиль ораторських творів Григорія Цамблака,— все ще нечасте явище серед безлічі дослідів, присвячених різним галузям давнього письменства.

А втім, щоб вивчати літературу в її історії, тобто розвиток словесного мистецтва,—треба зорганізувати широкі підготовчі студії в цілком новому напрямкові; не церковно-історичною бо, не вузько культурно-історичною й не тільки філологічною стороною цікава та важлива багатюща спадщина віків, що доховалася в давніх рукописах. Сама по собі художня продукція давніх письменників і досі, можна сказати, так що й не привертала до себе уваги дослідників. Тим то ми не знаємо всієї різноманітности минулих літературних стилів і епох, не знаємо хоч трохи точних меж, де панувала та або та літературна маніра; „напрямки" літературні ще й досі визначають за віхами церковно-історичними, тим часом як художню цінність — оскільки її можна визначити історично-об'єктивно — не виявлено.

Покійний проф. Т. П. Сушицький, працюючи в моєму семінарі російської філології з осени 1907 р., дістав завдання опрацювати питання про характерні особливості літературних шкіл давньої України. Один з його етюдів — „До питання про літературну школу XII в." — я надрукував у IV томі „Записок Наукового Товариства в Києві". Аналогічне завдання поставив собі Т. П. Сушицький щодо „західньо-руських" літописів. Але перш, ніж казати за їхню стилістичну й художню сторону, йому довелося проробити величезну підготовчу працю, з'ясовуючи історію походження, склад і взаємовідносини окремих літописів у цій сім'ї давнього літописання. Дослід

набагато розріcся. Р. 1919 автор розпочав друкувати свою працю гадаючи поволі довершити та опрацювати останні розділи. Але під час громадянської війни він загинув од плямистого тифу, — і розпочата друком праця лишилася незакінчена. Окрім того, в рукопису, що його зберегла вдова небіжчика вченого, виявилися помітні, іноді чималі прогалини. На пропозицію Комісії Давнього Українського Письменства — позапорожнювати ці прогалини й підготувати працю до друку, не виходячи з схеми та завдань авторових, взявсь товариш проф. Т. П. Сушицького по моєму семінарові, секретар Комісії Давнього Українського Письменства, проф. О. А. Назаревський, що переглянув заново всю розвідку, а так само заповнив прогалини, перевірив і виправив численні цитати. Завдяки оцій проф. О. А. Назаревського праці розвідка покійного українського вченого виходить тепер між люди в „Працях Комісії Давнього Українського Письменства“.

Голова Комісії Давн. Укр. Письм.

акад. *Вол. Перетц.*

ПЕРЕДНЄ СЛОВО.

Habent sua fata libelli. Над своєю просторою розвідкою про західньо-руські літописи небіжчик Т. П. Сушицький пильно й віддано працював протягом багатьох років. Так, сьомий розділ у первісному вигляді написано ще р. 1912; влітку 1916 р. Т. П. напружено працює над поширенням та поглибленням свого досліду, використовуючи й нові рукописні матеріяли, іноді сам таки їх уперше розшукавши [1]); а в березні 1917 р. акад. О. О. Шахматов повідомив його про те, що Археографічна Комісія погодилася була надрукувати виготувану дисертацію з додатками в „Лѣтописи занятій Археографической Коммиссіи" [2]). Але революція й зв'язане з нею національне та політичне відродження України розгорнули перед Т. П. інші можливості, в тому числі — надрукувати улюблену працю рідною для нього українською мовою. Як видно з тих „автокритичних завважень", що склав автор у липні 1918 р., знов же й з первотвору, він, остаточно готуючи свою працю до друку, переглянув і скоротив виклад розділів III—VI та радикально переробив і поширив давненько написаний VII-й розділ. Разом із тим йому спало на думку продовжити свій дослід над західньо-руськими літописами, додавши два цілком нові розділи: IX — про мову зах.-рус. літописів та X — про дальшу їхню долю (вплив на московську, польську й українську історичну літературу XVI—XVIII вв.). Друкування розпочалося в Києві р. 1919 — у двох рівнобіжних виданнях — українськім та російськім, бо автор хотів, щоб його дослід могли прочитати такі фахівці, знавці західньо-руських літописів, як акад. О. Шахматов, С. Пташицький та інші [3]).

---

[1]) Лист до дружини з 13/VII 1916 р.

[2]) Лист з 29/III 1917. Автор гадав був у додатках до дисертації надрукувати нові списки „Сказанія о Витовтѣ" і „Родословія вел. князей Литовскихъ" (їх Т. П. знайшов цілих 20 списків) тощо. Литовська хроніка в українському спискові та український „Острапольський літопис Дмитра р. 1636", що познаходив Т. П. і що доти були невідомі, мали друкуватися в „Полномъ Собраніи Русскихъ Лѣтописей", що видавала Археографічна Комісія.

[3]) Так каже вдова Т. П. Сушицького — П. О. Сушицька.

А втім несподівана — р. 1920 — авторова смерть, а так само різке погіршення видавничих можливостей цілком перервали були друкування книги, і р. 1921 Українська Академія Наук випустила в світ лиш декілька видрукуваних аркушів незакінченого видання, як випуски 2 і 2а „Збірника Історично-Філологічного Відділу“ [1]). Навіть сама доля рукописного оригіналу праці деякий час викликала побоювання, але згодом рукопис знайшовся, хоч і в пошкодженому вигляді, і до останнього часу переховувався у небіжчикової дружини.

Діставши доручення од Комісії Давнього Українського Письменства ВУАН підготувати до друку останню, більшу частину праці Т. П. Сушицького, автор цих рядків поклав собі за завдання реставрувати цю працю в тому вигляді, в якому вона вийшла була з авторових рук, не роблячи жадних змін у її змісті й нічого не додаючи від себе. Окрім нескладної реставрації тексту окремих пошкоджених сторінок, редакторова праця полягала ось у чому: щоб уникнути деякої розволіклости викладу, подекуди зроблено стилістичні скорочення в розділах III—VI [2]); по всіх розділах проминено деякі зайві повторювання та, іноді, деякі цитати-приклади, коли було скількись характерніших; перевірено всі літописні цитати за XVII томом П. С. Р. Л., Стрийковським (Kronika... Warsz. 1846) та інш.; підшукано й уставлено літописні цитати до тексту в тих доволі численних випадках, коли в оригіналі для них залишилися самі порожні місця; перекладено українською мовою цілий VI розділ та кінець VIII-го (стор. 389—404 друков. тексту), що в оригіналі залишилися російською мовою писані; додано висновки до розділів IV, V, VIII і окремих §§ розділу VII. Нарешті, на підставі попереднього тексту і „змісту“ всіх розділів, довелося цілком заново написати кінець та зформулювати висновки III-го розділу, бо ж відповідні сторінки первопису загинули (стор. 139—143 друков. тексту). Між іншим тут, висловлюючись з приводу розміщення „Похвали Витовтові“ в списках

---

[1]) Проф. Теоктист Сушицький. Західньо-руські літописи, як пам'ятки літератури. Частина І. У Київі 1921. Стор. 1—136; Проф. Ѳ. Сушицкий. Западно-русскія лѣтописи, какъ памятники литературы. Часть І. У Київі 1921. Стор. 1—84.

[2]) Потребу скоротити ці розділи відзначив сам автор в „автокритичних зазваженнях“.

першої (короткої) редакції С, Ак. і У, редактор рішуче пристав до думки, що невдале вміщення „Похвали“ було вже в протографі цієї редакції, що й відбилося в сп. С і Ак., а в сп. У маємо вже спробу виправити композиційну хибу протографа, — тим часом як автор схилявсь швидше до протилежної думки, завваживши, правда, що „за браком фактичних і точних даних важко категорично розвязувати це питання в той чи инший бік, на користь списку С чи списку У“ [1]). На щастя, праця Т. П. Сушицького збереглася, дарма що і в пошкодженому вигляді, але в двох варіянтах — російською і українською мовою (окрім розд. VI і кінця VIII, що є тільки російською мовою), і таким чином була можливість у багатьох випадках втрачені сторінки одного тексту поповнити рівнобіжними сторінками іншого — і навпаки. Окрім того, під час редакційної та реставраційної праці знадобилися також деякі авторові чернетки, його „автокритичні завваження“ і загальний „зміст“ розділів I—VIII, що їх, як і деякі листи, редактор завдячує небіжчиковій дружині — П. О. Сушицькій.

Еволюція правопису протягом останніх років спричинилася до певної правописної розбіжности поміж першою (сс. 1—136) і другою (сс. 137—404) частинами видрукуваної праці. Закінчуючи цим потрібні пояснення, мушу додати, що на свою працю над упорядкуванням і виготуванням до друку досліду Т. П. Сушицького дивлюсь як на природну данину пошани до пам'яті передчасно померлого товариша по філологічному семінарові акад. В. М. Перетца, де ми колись разом працювали над питаннями історії давнього українського письменства.

Олександер Назаревський.

Київ.
Листопад 1929 р.

---

[1]) Стор. 137. Пор. взагалі міркування щодо цього авторові (сс. 136—137) й редакторові (сс. 140—142).

ЗМІСТ.

але цілком окремо від літописного тексту, редактор міг приєднати до нього механічно, не по змісту, на закінчення цікаву для нього „Похвалу Витовту“. І вже згодом инший переписувач, копіюючи текст типу С, в свойому викладі тексту типу У, міг переставити „Похвалу“, щоб досягти більшої послідовности в змісті: тому він природньо міг вставити її між звісткою про смерть кн. Витовта й повідомленням про дальші князювання. За браком фактичних і точних даних важко категорично розвязувати це питання в той чи инший бік, на користь списку С чи списку У. — Що-до часу складання цього окремого уривку литовської частини „Избранія лѣтописанія“,— з датою 1431 р., але з переказом подій 1430—1435 рр., — звичайно, він не міг бути складений раніш од р. 1436, що згадується в самому кінці даного уривку (див. П. С. Р. Л., т. XVII, стор. 64, прим. 37)— перед „Похвалою Витовту“.

Нарешті, на закінчення всього „Избранія лѣтописанія“ додано звістки пізніші, кілька коротких (1432—1446 рр.) і лиш одну докладнішу (1440 р.). Всі вони мало не виключно стосуються до м. Смоленська. У цих звістках автор, дуже близька, очевидячки, до м. Герасима особа, можливо тотожня з автором попереднього уривку, де вміщено звістки 1430—1435 рр., подає відомості про м. Герасима по суті ті-ж самі, що й там, иноді навіть у тих-же самих словах. Наведемо їх у рівнобіжних текстах:

Стор. 61 (П. С. Р. Л., XVII):	6940 (1432) р. — стор. 67:
...велики Швитригаило... при своємь кн҃жении ѿпоусти Смоленского влд҃коу Герасима во Цр҃ь град на митрополию...	В лѣто ҂ѕ҃ ц҃ м҃ Герасимь єпспъ Смолескы. поиде ко Цр҃ю градоу на митрополию...
Стор. 63 (П. С. Р. Л., XVII):	6943 (1435) р. — стор. 67:
на третєє лѣто (*тоб-то—1435 р.*) кн҃зь велики *Швитьригаило сожьже Герасима митрополита оу Витебскоу.*	В лѣ*т* ҂ѕ҃ ц҃ м҃г *Швитригаило Герасима митрѡполита сожьже во Витебьскоу...*

Лиш одна звістка в другому уривкові нова: 6941 (1433) р. „Герасимь митрополить выиде изъ Цр҃а гра*д*“.

Таким чином спільні, иноді текстуально подібні звістки в обох уривках значно наближають і споріднюють їх між собою: їх зміст і стилістична маніра безперечно генетично споріднені. Збіг цей йде

проте й далі. Звістка 6940 (1432) р. в другому уривкові — „того жь лѣта побоище быс во Ѡшменѣ“... — є явне повторення, лиш у короткій формі, попереднього повідомлення, що має просторіший виклад і припадає на той самий 1432 р., про боротьбу Швитригайла з Жигимонтом, де між иншим читаємо: „и сташа в Ошмени“... і через рядок нижче „и быс имь бои“, з точним зазначенням місяця, числа, дня й пам'яти святого. Окрім того є ще одне наближення, а саме:

Стор. 63 — 64 (П. С. Р. Л., т. XVII).	6943 (1435) р., стор. 67:
и быс имь бои... а бися за Вилькимириемь реце. и за то б҃ъ не пособе кн҃зю Швитригаилоу што сожьже митрополита Герасима. и поможе б҃ъ великомоу кн҃зю Жигимонту. и его сн҃оу кн҃зю Михаилоу. и побиша кн҃зя Швитригаила и всю силоу его. *и многих кнзеи побиша. а иных роукама поимаша.*	быс побоище на Вилькомири множество побиша кн҃зеи и боıар и местичевъ. а иных роуками поимаша...

Перед нас виразне текстуальне запозичення другим з цих уривків, коротко, точніше — скорочено викладеним, з матеріялу першого уривку, просторішого в звістках про ті самі події; очевидячки, просторіший був джерелом для скороченого. Чому з'явилося таке повторення звісток про ті самі події, ясніше й легше довідатися, оглянувши записи про події 1436 — 1446 рр., що залищилися ще незаналізовані. Вони-ж цікаві для нас ще й тим, що мають вказівки на місце їх походження, а разом з тим і на їхнього автора. Останні з уміщених в „Избраніи лѣтописанія“ звістки одрізняються здебільшого яскраво місцевим, а саме Смоленським характером. Ці звістки такі:

1) 6944 — 6946 (1436 — 1438) рр. — про голод в м. Смоленську — сучасний запис, судячи з яскраво побутових його рис;

2) „Ц҃рь Михаило Метъ побил Москвичь“ — зіпсований вже по йменню Махмета уривок, відгук звістки про прихід Махмета в м. Білів, якого, за цією звісткою, було побито й прогнано; пор. Никон. звід, т. XII П. С. Р. Л. (СПБ. 1897 р., стор. 24), і Симеон. літ., т. XVIII П. С. Р. Л. (1913 р., стор. 138);

3) 6948 (1440) р. — найдокладніше з усіх инших в цьому уривкові оповідання про вбивство в. кн. Жигимонта в Троках „во вербноую недлю перед ѡбедомь“, що викликало повстання в Смоленську, „по

велице дни на ст҇ои нед҇ли в средоу", після того, як воєвода Смоленський приневолював Смольнян присягати на вірність собі. Спершу, слідом за владикою Смоленським Симеоном, князями й боярами, „и местичи и черныꙗ люди целовали пана Андрѣꙗ (Саковича) на всемь томъ Вилни не ѿстоупати". Але потім „здоумаша Смолнѧне. черныꙗ люди коузнеци кожемѧки перешевники мѧсьники. котельники пана Андрѣꙗ согнати силою съ города", для чого почали озброюватися луками, стрілами, косами, сокирами й т. и. У бійці, що повстала, багато було забито з чорних людей, і вони повтікали. Але вночі втік і воєвода з жінкою та боярами. Заколот ширивсь: Смольняни потопили свого маршалка Петрику, а воєводою в м. Смоленську посадовили кн. Андрія Дорогобузького.

4) Того-таки року — про посадження на Вильні в. князем Литовським Казиміра, за якого знову в Смоленську виникли непорядки: чорні люди знову не пустилй до міста смоленських бояр, що повернулися були до міста, й покликали до себе за господаря кн. Юрія Лигвеневича;

5) того-таки року в-осени „на Филиповы запоуски" з'явилося „войско Литовское ко Смоленскоу", де простояло „полтрети неⷣли", спалило околиці та забило багато людей;

6) 6951 (1443) р. — очевидячки, сучасний запис про люту зиму та велику повідь у Смоленському на-весні, — з яскравими побутовими подробицями;

7) того-таки року — запис про смерть архімандрита Онуфрія 23-го вересня;

8) 6952 (1444) р. — про те, що тверський князь Борис посилав „повоєвати земли великого Новъгорода";

9) того-таки року — про „побоище" польського короля Володислава, Казимірового брата, з турським царем, коли останнього було вбито;

10) 6953 (1445) р. — про бойові сутички „воєвод" і „панов" великого князя литовського Казиміра з „москвичами", які зазнали поразки (—„и поможе б҇ъ Литви, и побиша Москвичь"—);

11) — запис, очевидячки, сучасника про смерть смоленського владики Симеона 3-го березня у середу „на средкрстьнои нед҇ли", із зазначенням, де його поховано;

12) того-таки року — про поразку „москвичь" від татар, коли великого князя Василя взято в полон, а також про велику пожежу в Москві;

13) того-таки року — про землетрус, що був „перед покровомь за две неⷣли";

14) того-таки року — про те, що татарський цар Махмет з сином одпустили московського князя Василя за великий викуп;

15) 6954 (1446) р. — про те, що князь Дмитро Шемяка потемнив вел. кн. московського Василя.

Як бачимо, звістки 1, 3, 4, 5, 6, 7, 11 і, можливо, 13-та (більш, як половина) безпосередньо звязані з Смоленськом виявляючи в їх авторі сучасника й свідка усіх тих подій, які він (очевидячки, смоленський мешканець) записав на сторінках літопису. З другого боку, інтерес автора до духовних осіб, зокрема — до мітрополіта Герасима, дозволяє бачити в ньому особу близьку до духовних кіл, можливо,—до самого Герасима, що займає видатне місце й в прагматичній частині цього відділу літопису, і в літописних звістках 1432 — 1446 рр. Між иншим ці звістки за перші чотири роки дають скорочення відповідних місць прагматичної частини, а за останні десять років своїм стилем і манірою наближаються до її викладу, вийшовши, можливо, з рук одного, того самого автора. Цим автором усієї литовської частини „Избранія Лѣтописанія“, на нашу думку, міг бути той самий писар Тимофій, якому належать і перша нелітописна редакція „Похвали Витовту“ в запису 1428 р., і літописна редакція 1429 р. (див. стор. 135), і запозичені з „Похвали“ місця на початку прагматичної частини.

Що-ж спричинилося до повторення в звістках 1432 — 1436 рр. деяких відомостів, уміщених вже раніш в прагматичній частині „Избранія“ (під 1431 р.)? На це запитання ми можемо дати таку (звичайно, гіпотетичну) відповідь. Автор прагматичної частини довів своє оповідання з 1431 (6939) р., що в нього виставлений, аж до 1436-го [1]), після чого в сп. С (і Ак.) вставлено „Похвалу Витовту“. Можливо, що цією „Похвалою“ національному героєві автор тимчасово закінчив роботу, зробивши на деякий час перерву. Коли-ж він працю свою поновив, йому треба було знов поставити хронологічні щорічні дати, і — оскільки попередня частина мала тільки одну дату 1431 р. — цілком природньо було, даючи після „Похвали Витовту“ щорічні літописні записи, розпочати їх з найближчого1432-го та дальших років. Але викладати події цих років (1432—1436) докладно— вже не було потреби, оскільки це зроблено було в попередній (прагматичній) частині; тим-то автор, уникаючи зовнішньої хронологічної перерви в своїй роботі, під роками 1432, 1433, 1435 дає дуже короткі (на один — два рядки) витяги з передніших власних докладних записів (про мітр. Герасима та деякі військово-політичні

[1]) Див. прим. 37 на стор. 64-й XVII тому П. С. Р. Л.

події). Цікаво підкреслити, що саме з 1437—1438 рр. [1]), коли вже не треба було повторювати відомих фактів, автор під кожним роком знову дає докладніші відомості, не менш як 9—10 друкованих рядків [2]), а під р. 1440 дає навіть ціле просторе, яскраве оповідання про бурхливі тогочасні смоленські події.

На нашу думку, даний розпорядок матеріялу в литовській частині „Избранія лѣтописанія", що його можливу причину ми оце зазначили, встановлено було ще протографом першої (короткої) редакції литовського літописного зводу. За це свідчить не тільки сливе повний збіг у згаданій частині двох найкращих списків цієї редакції — С та Ак. —, а навіть і одне невеличке розходження їх — під 6940 (1432) роком:

С (XVII т. П. С. Р. Л., с. 67):	Ак. (XVII т., с. 139):
Герасимь епспъ Смолескы. поиде ко Цр҃ю граду на митрополию...	Герасим епспъ Смоленьскіи поиде ко Цр҃играду на митрополию.
	Того жс лѣта Жикгімонть сѧде в Литвѣ.
Тогожь лѣта побоище быс во Ѡшменѣ...	Того же лѣта побоище быс на Ѡшменѣ.

Підкреслену звістку, що її не маємо в сп. С., знаходимо під 6940 р., хоча топографічно й в иншому місці, в сп. Ув., який взагалі дуже своєрідно розміщує матеріял в кінці цієї частини:

„и того ж лета Жидимонть. сель на кнежнье" (XVII т. П. С. Р. Л., с. 110).

Підкресленим словам в сп. С в прагматичній частині відповідає речення „Литва же посадиша великого кн҃зѧ Жигимонта Кесьтоутевичь на великое кн҃жение" (так само й в сп. Ак.), що знаходиться як-раз поміж звісткою про подорож м. Герасима до Царгорода та — далі — звісткою про бій „в Ошмени". Инакше кажучи, підкреслене речення про Жигимонта, безперечно, було вже в протографі, в списку-ж С маємо випадковий, індивідуальний пропуск. Цікаві відміни в розпорядкові матеріялу в цій (литовській) частині літопису дає сп. Ув., що взагалі самостійно обробляє деякі частини тексту протографа першої редакції, до якої він належить. Очевидно, не дуже вдале вміщення в протографі „Похвали Витовту" (як в сп. С і Ак.) і звя-

[1]) 1437 р. — порожній.

[2]) За винятком останнього 1446 року, — де маємо п'ять рядків (XVII том П. С. Р. Л., с. 70).

зане з цим повторення деяких відомостів прагматичної частини 1431 р. у вигляді коротких звісток 1432—1435 рр.—переписувачеві сп. Ув. здалося зовнішньо-композиційною незручністю, яку треба виправити. Це він і зробив (треба сказати, надзвичайно вдало), поставивши „Похвалу Витовту“ зараз-таки після звістки про його смерть, що цілком природньо. Після „Похвали“ мова йде про закнязювання Швитригайла, його боротьбу з Жигимонтом та инші події, аж до 1436 р., переходячи далі до вбивства Жигимонта в р. 1440 (рр. 1437 і 1439—без записів, порожні по всіх списках): повторення звісток під 1432—1435 рр. немає. Але ці звістки протографа сп. Ув. не відкинув геть-чисто,—він переніс їх на самий кінець литовської частини, де взагалі спостерегається велика хронологічна плутанина, якої причина для нас неясна.

Характеризуючи розглянену литовську частину (р. 1431—1446) „Избранія лѣтописанія“ в цілому, треба сказати, що завбільшки вона приблизно разів у п'ятеро менша від загально-руської частини, і тимчасом як остання базується найбільше на загально-руських (північно-східніх) джерелах, що їх компіляцію вона являє, литовська частина здебільшого є твір оригінальний, незалежний від попередніх джерел, твір, що ґрунтується найбільше на місцевих литовських звістках. Тимчасом, як компілятивна загально-руська частина дає вибірку з подій дуже широкого маштабу і лиш наприкінці виявляє збільшення інтересу до литовських історичних осіб та подій, що відбулися на Литві,—литовська частина мало не вся пройнята яскраво місцевими литовськими інтересами. Це не тільки найоригінальніша частина у цілому „Избраніи лѣтописанія“, вона є рівночасно й властиво національно-литовська частина західньо-руського літопису. У складанні цієї національної частини литовського літопису видатну ролю відгравав Смоленськ, що так часто фігурує на останніх сторінках „Избранія“; саме в 20—30-х рр. XV ст. тут були гаданий складач литовської частини „Избранія“ писар Тимофій та його патрон і керівник—мітр. Герасим. Можна навіть гадати, що смоленський редактор литовської частини літопису (Тимофій сам чи —до 1435 р.—за допомогою й вказівками м. Герасима) залишив деякий слід у попередній, загальноруській частині, що, безперечно, була в нього під руками: отож, Тимофій міг вставити звістку р. 1353 про візантійські події [1]), йому-ж—смоленському редакторові—належить збільшення литовських інтересів наприкінці загально-руської частини „Избранія“, де маємо багато записів про церковні литовські

¹) Див. про це вище, прим. на стор. 119.

події, між иншим, про подорожі на Литві мітр. Фотія. Можливо, що тут широко були використані записи про діяльність Фотія в Литві, які склав свого часу єпіскоп Амвросій. У кожному разі та „литовізація“ загально-руської частини „Избранія“, инакше кажучи, Литовського зводу 1428 р., яку спостерегаємо по записах, починаючи з половини XIV в., на нашу думку, є справа не тільки безпосереднього складача зводу 1428 р., але—можливо—і наступних смоленських редакторів.

Найголовніші висновки, що випливають з переведеної аналізи литовської частини „Избранія Лѣтописанія“, можемо зформулювати так:

1. Литовська частина „Избранія“ (рр. 1431—1446) помітно відрізняється внутрішнім прагматизмом викладу, підхідками стилю, оригінальністю відомостів та національним литовським характером— від попередньої загально-руської частини.

2. Вона є твір окремого автора, що ним міг бути писар Тимофій—автор „Похвали Витовту“,—який до смерти м. Герасима працював за його вказівками та під певним його керівництвом.

3. Походить ця частина літопису з Смоленська.

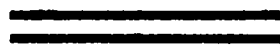
4. В авторовій праці, коли вже написано було т. зв. „прагматичну частину“ (під одною датою 1431 р.) та додано до неї „Похвалу“ Витовту“, сталася перерва; це могло бути не раніш як 1436 р., що до нього доведено події в прагматичній частині.

5. Ця перерва в праці а так само невдале вміщення „Похвали“ викликали повторні (змістом) звістки 1432, 1433, 1435 рр.—в процесі поновлення праці.

6. Ці особливості в розміщенні матеріялу, можна гадати, були вже в протографі першої (короткої) редакції; див. сп. С і Ак.

7. У сп. Ув. (так само першої редакції) ми бачимо спробу виправити композиційні хиби протографа.

8. Деякі сліди роботи Смоленського редактора відбилися й на загально-руській частині „Избранія“, у другій її половині, де що ближче до кінця, то більше відчувається своєрідна „литовізація“ матеріялу та інтересів.

Розділ четвертий.

В. Аналіза хронографічної частини західньо-руського літопису — „Лѣтописецъ великых кнзей Литовъскых“ [1]).

1. Про боротьбу Кейстута і Ягайла.

Друга в сп. С. (в сп. Ув. перша), менша частина літопису, що має заголовок „Лѣтописецъ великых кнзей Литовъскых“, в одміну від „Лѣтописца вкратцѣ“ є суцільне оповідання без хронологічної сітки. Починається вона з того, що перелічує 7 синів в. кн. Гедимина († 1341) і повідомляє про розділ між ними Литви; [2]) при цьому Ольгерда названо батьком короля Ягайла, а Кейстута — батьком в. кн. Витовта (1393 — 1430 рр.), що свідчить про часи утворення цієї частини літопису між 1393 — 1430 рр. Далі оповідається про те, що Ольгерд та Кейстут вигнали Явнута з Вильни, себ-то про події близько 1345 р. (Ольгерд 1345—1377 рр.); усі ці події 1340—1345 рр., про які оповідається тут в редакції пізнішого складу, не раніше 1393 і не пізніше 1430 рр., становлять одне ціле з дальшим оповіданням про боротьбу між Кейстутом і Ягайлом, як видно з латинського перекладу „Origo regis Jagyeło et Wytholdi ducum Lithuanie“.

Наведемо початок їх:

Сп. С (XVII т. П. С. Р. Л., стор. 71):	Origo (ib. 219):
Великого кнзѧ Кедмина Литовъског было сновъ з҃. стареши Монвид потомь Наримонтъ. Ѡлигоръдъ *королевъ* ѿць потомь Євноутеи потомь Кестоути. ѿць *великого кнзѧ Витовта*...	Aput ducem magnum Lithuanie Gediminum erant septem filii primus et senior Montiwid secundus Narimuth. Tercius Olgerth, *pater domini regis*. Quartus Iwenynti. Quintus Kyestuti *pater domini magni ducis Wythowdi.*

[1]) Цей четвертий розділ (літ. В.) продовжує ту велику частину даної праці, яку автор назвав „Склад і джерела західньо-руських літописів“ (див. стор. 101); літерами А і Б зазначено відповідні складові частини розділу третього (див. с. 102 і 131).

[2]) Про Гедиминових дітей (1315—1341 рр.) та про те, як розподілено поміж ними Литву, докладніше скажемо далі, в звязку з родоводами литовських князів, що иноді дослівно збігаються з літописним текстом.

Визнаючи органічний звязок між звістками від 1340—1345 рр. і 1381—1382 рр. (коли була суперечка між Ягайлом і Витовтом) у тому викладі, який ми знаходимо в сп. С й инших, що зберегли ці звістки, ледві чи можна допустити, щоб цей звязок був першопочатковий. Цьому суперечать такі міркування: 1) Звістки, розділені між собою перервою в 40 років, не могли бути в викладі однієї людини однаково оригінальні, з самого початку складені від одного автора; 2) мало не дослівна подібність усіх списків, які зберегли запис цих звісток, свідчить за те, що вони були в протографі, причому протограф цей вже мав у собі ту саму різницю в викладі, що й у сп. С, а саме: а) повідомлення про 1340—1345 рр. дуже короткі, перехід до оповідання про боротьбу Кейстута і Ягайла написано стисло, не перераховуючи іменнів дітей Ольгерда й Кейстута, зазначаючи тільки їх кількість, тимчасом як б) саме оповідання про міжусобицю князів дуже докладне, з життьовими деталями, подробицями про вбивство Кейстута, з цілковитим йому спочуванням, з вказівкою іменнів убивців та инш. Все це викликає гадки про особливе джерело автора для звісток 1381—1382 рр., для його повідомлень про події 1340—1345 рр., мабуть у писаній формі, що нам невідоме. За таке джерело міг бути запис про Гедиминових синів, розподіл між ними Литви, вигнання Явнута. Згодом автор повідомлення про міжусобиці Кейстута та Ягайла, сучасник цих подій 1381—1382 рр., використав цей запис про предків героїв свого оповідання, як початок, або вступ до цього останнього, як чогось суцільного і окремого від решти тексту літопису. Сліди редакторської руки знати у висловах: „Ѡлигоръдъ королевъ ѿць“, „Кестоути. ѿць великого кнѕѧ Витовта“, „Ѡлгирдꙋ королевоу ѿцоу“, „Ѡлгирдъ королевъ ѿць, а великого кнѕѧ ѡтець Кестоути“. З цих висловів можна бачити, коли зредаговано уривка, а саме за Витовта, вже великого князя, себ-то між 1392 і 1430 рр.; можна гадати на двоє: 1) або все оповідання закінчено складом в початку князювання Витовтового, або 2) в цей час було зроблено окремий запис, використуваний згодом.

Переходячи до міжусобиць литовських князів, „Лѣтописецъ великых кнѕей Литовъских“ стає значно докладніший у своїм викладі (С, л. 87 об.; пор. сп. Ув., л. 1 і далі; сп. К, л. 74 і т. ин.). Сказавши про те, скільки було синів в Ольгерда (12) та Кейстута (6) і особливу прихильність першого до Ягайла, а другого до Витовта, про смерть Ольгердову († 1377), автор докладно оповідає про „холопа“ Воїділа, якому Ягайло дав за дружину сестру свою Марію, чим викликав Кейстутове незавдоволення. До цього-ж Воїділо „почаль со Немьци

собе соимы чинити и записыватисѧ грамотами противоу великого кн҃зѧ Кестоутиꙗ“ (л. 88), про що останнього повідомив Густин, а Кейстут переказав Витовтові, Ягайловому приятелеві, і захопив останнього, але коли той виявив покору, зараз-таки його випустив. Ягайло-ж „правдоу на борзде загоубиль“ і коли через нове непорозуміння Кейстут з Витовтом приїхали до Вильни для перемов, завдав обох до в'язниці, де Кейстута ніби-то задушено. Витовт-же, перебравшися в жіночу одіж в'язничної служниці, утік до німців.

Усеньку цю частину літопису, з самого її початку й кінчаючи Витовтовою втечею, у даній редакції треба визнати за окремий твір, давши такий заголовок, за переважним його сюжетом: „Повідання про боротьбу Кейстута та Ягайла“. Це оповідання, каже проф. Іконніков, що відрізняється своєю суцільністю, мабуть було окремою повістю. Його перекладено на латинську мову. Прохаска знайшов його у Литовській Метриці (Моск. архів ин. д.) і гадав, що його було зроблено для Длуґоша, та це ще не остаточно доведено (Смолька, Тихоміров). Будь-що-будь, Длуґош і Стрийковський користувалися цією звісткою (Бестужев-Рюмін, 362—376; Смолька). Останній бачить в „Origo“ апологію прав Витовтових на великокняжіння, писану на підставі меморіялу Витовта і власних його вказівок; за його участю й складено цю пам'ятку [1]).

Придивляючися ближче до взаємовідносин „Повідання про боротьбу Кейстута та Ягайла“ і „Origo“, ми помітимо, що текстуальне порівняння переконує в тому, що вони трохи чи не дослівно збігаються від початку й до кінця. Ясно, що один текст це переклад, і до того дослівний, другого. Приклади див. попереду. Зважаючи на таку їх близькість, зазначимо всі риси одміни поміж ними, як індивідуальні особливості при типічному їх спорідненні. Одміни ці такі:

1) в „Origo“ змінено деякі власні ймення: Kyerstruk зам. Кейстут, Sergallo (=Stergal) зам. Скиргайло, Smydsten зам. Гоустинъ, Samagita зам. Жомоить;

2) невеличкі прогалини, правда, всього тільки дві:

а) были во великои любви и млсти и в ласце кн҃зь *велики Євноутеи во болшенсьтве боудѧ. не полюбилсѧ има.* и смовили межи собою (стор. 71);	а) erant in magna dilectione et vnitate et condixerunt inter se (c. 219).

[1]) Пор. „Опытъ рус. историографіи“, т. II, кн. II, стор. 1504, прим. 1.

б) и кнзь великыи Ягайло поиде Креивоу. кнзь великы *Витовтъ проводить его до Креива. и кнзь великыи Ягайло поидеть ис Крева* ко Витебскоу (ст. 74);	b) Et ita dux M. Jagello vadit in Wytepsko (c. 222).

Підкреслених слів немає в „Origo". Можна було-б гадати, що С й инші тексти повніші і справніші, коли-б не ціла низка значніших місць, які є вставки в „Origo", порівнюючи з сп. С та иншими руськими текстами. Наведемо їх:

1) Кестоутию Троки (л. 85 об.);	Gyesthutho *patri domini ducis Wythowdi donauit Troky.* (л. 63 об.).
2) и кнзь великыи Ягаило великомоу Витовтоу и дѧди своему (без присудку; зіпсоване місце л. 90);	Dux vero Jagello *per nimium exhilaratus de aauentu ducis Wythowdi fidem dat. dux vero Jagello* patruo suo (64 об.).
3) и Полочане возрадовалисѧ (л. 90 об.);	*Qui ambo vt castrum intrauerunt* Polocenses gauisi sunt (ib.).
4) ѿчнѧ брата матки его. што держалъ Оулѧноу потомь пакь была за Монвидомь (л. 94).	Patris fratrem eius germanum. *Et alium Buttrim nepotem germanum* matris eius qui habuit Vlianam que fuit Munuidi (л. 66).

Підкреслені місця оригінальні, порівнюючи з відомими нам руськими текстами, які очевидячки не були за джерело для „Origo". У цьому ще більше переконує нас така паралель: словам сп. С (с. 75, л. 91 об.) — „кнзь пакь Яноушь зѧть его забывъ добра приде кнзю великомоу Ягаилоу и се перъво Лихвѧнты"...— в „Origo" відповідає: „dux autem Janussius gener suus oblitus beneficiorum amiciciarum et socris sue. transit cum exercitu suo ad Drohiczyn capiens homines locat in Myelnyk capiens hominibus fulciter Surast devastat Byelsk Kamyenyecz et circumvallat in Bresczye socrum suum. Et isto castro non acquisito recedit duobus castris Drohyczyn et Myelnyk fulcitis hominibus. dux denique Kyerstuch congregatis hominibus exercitibus. Et de terra Samagittie transit ad flumen Vilia. dux vero Wythowd congregatis de hominibus patrimoniis exerctibus iuit in occursum patri Conuenerunt vltra Cawno duobus miliaribus. et ibi transfretati sunt exer-

citus. Et procedunt contra Troky et venientes circumvallant. Troky Auditque dux Kyerstuch quod dux M. Jagello de Vilna vadat cum exercitu Prussie et Liwonie exercitus omnes Pruenonem (?) Theutunici inimici omnes erant videlicet duci Kyerstuch et duci Jagelloni. Ecce primum exercitus Liwonitarum (л. 65)....

Ясно, що в „Origo" повніший текст, за вийнятком зазначених вище двох місць, які, своєю чергою, свідчать про те, що сп. С та ин. незалежні від „Origo". Вже Смолька зазначив, що неясності деяких місць в „Origo" усовує лиш руський текст. Звідси висновок, що „Origo" є переклад з невідомого нам руського тексту, повнішого за С та инші списки. Відновити його можна на підставі „Origo". Що-ж до відновлення протографу латинського та руських текстів, очевидячки, це можна зробити на підставі того-таки „Origo", як повнішого, прилучивши проминені в ньому двоє місць, що збереглися в сп. С. та ин. і що їх, як здається, механічно проминув перекладач або переписувач „Origo".

За оригінал для „Origo" був не уривок перекладу „Лѣтописца в. кн. Литовскихъ", як гадав був Прохаска, а швидше окремий твір, що складений був незалежно від літопису і лиш згодом увійшов до його складу. На користь цієї Смольчиної думки свідчить і самий характер викладу „Origo": дивна точність звісток про Витовта, що належить швидше фамільним записам типу мемуарів, ніж звичайному літописові. Отже тут переказується інтимні Витовтові бесіди з Кейстутом, далі з Ягайлом та його посланцями, повідомляється про те, що проти Ягайла таємно надсилано посланця, з такими подробицями: посланець зустрів Витовта в Городні, а Витовт прибув до Кейстута „за один день", Кейстут відшукав грамоти Ягайлові й инші. Розповідається так само усі подробиці про Витовтову втечу з неволі в Ягайла, а за це знали лиш дружина його та двоє жінок-служниць.

Автор „Повідання про боротьбу Кейстута й Ягайла" нічим безпосередньо себе не виказує, але посередні вказівки свідчать, безперечно, про те, що він був прихильно ставивсь до Кейстута і надто до Витовта. Ягайла показано з негативного боку: він і сестру віддає за холопа, чим викликає Кейстутове незавдоволення, і з німцями стає в непевні стосунки, що обурює того-таки Кейстута, який хоч і полонив Ягайла, але зараз випустив його на слово чести. Ягайло-ж не додержує свого слова, хитрощами та підступом ловить Кейстута, а його коморники вбивають останнього, задушивши його „во Креиве пꙗтои нощи". З різних чуток про смерть Кейстутову, з яких одна, офіційна, стверджувала, що той сам себе вбив у в'язниці, автор „По-

відання“ вибрав найнеприятливішу для Ягайла. Усе це переконує, що „Повідання“ вийшло з кіл, близьких до Витовта. Вже саме непогодження з офіційним повідомленням про Кейстутову смерть не дозволяє думати про звязок його з Ягайловими колами.

Вже Смолька переконливо доводить, порівнюючи тексти, близьке, навіть генетичне спорідненнямі між „Origo“ і „Повіданням про боротьбу Кейстута та Ягайла“, з одного боку, і Меморіялом Витовта, з другого. Меморіял Витовта написано близько 1390 р., підчас другого його перебування в хрестоносців (1390—1392 рр.). У тому Меморіялі Витовт нарікає на Ягайла. Записав його, як здається, німець зо слів Витовта, що, мабуть, диктував йому литовською мовою про події 1382—1390 рр. Позиція, яку зайняв автор, висвітлюючи ці події, в основі та-ж сама, що і в „Origo“, що цілком природньо, коли визнати, що „Origo“ вийшло з кіл, близьких до Витовта. Смольчине порівняння Меморіяла з „Повіданням про боротьбу Кейстута та Ягайла“ і з „Origo“, а так само наявність оригінальних місць, як у першому, так і в других, свідчить за те, що всі три пам'ятки виникли з одного й того-ж перводжерела, за нього-ж могло бути, напевне, усне повідомлення від самого Витовта, що по-різному переказали різні посередники в запису.

Отож, взаємини між трьома зазначеними пам'ятками такі: 1) Меморіял — стислий запис під диктуру самого Витовта; 2) „Origo“— на підставі Меморіялу, але з новими додатками з Витовтових уст повніш переказує свій протограф; 3) „Повідання“—скорочена редакція того-ж протографу „Origo“.

Дальша доля „Origo“ нескладна: ще в XV в. його використав хроніст Длуґош. До Длуґоша „Origo“ могло потрапити через кардинала Збіґнєва Олесницького, прихильника Кейстутової генеалогії; адже-ж ніхто, як він підказав Длуґошеві думку скласти хроніку. Згодом „Origo“ вписав до королівської метрики 1502 р. Еразм Целек, що зібрав ці документи в Литві. Отож „Origo“ знайдено в складі метрики і його згодом оголосив польський учений Прохаска, зазначивши, що присутність „Origo“ в складі коронної метрики свідчить за його характер ніби урядового акту.

2. Про Витовтове князювання і повість про Подолію.

Слідом за „Повіданням про боротьбу Кейстута й Ягайла“, після повідомлення про Витовтову втечу до німців, починається друга половина „Лѣтописца в. кн. Литовскихъ“. Герой її — Витовт. Він зібрав „силу велику“, за допомогою багатьох князів та бояр, що приїхали

до нього, і тоді Ягайло віддав йому Луцьк і всю Волинську землю. Тимчасом Ягайло покатоличивсь та й одруживсь із Ядвигою, Казимировою донькою, як помилково повідомляє літопис, замість Людвиковою. Поки він був у Кракові, Андрій Полоцький руйнував Литву, а після того з Святославом Смоленським почав облогу Орші, а далі й Мстиславля. Автор духовного стану описує це з ліричним надхненням, раз-у-раз цитуючи Св. Письмо. Далі такими самими висловами й у такому самому тоні повідомляється, як Витовт „с Божьей помощью“ побив їх, обложив Вильну, але не мав успіху. Потім він удруге втік до німців, укупі з ними „с Божьей помощью“ побив литовців, але повернувсь до німців знову. Туди приходили до нього московські посли, прохаючи його, щоб віддав свою дочку за кн. Василя Дмитровича. На це Витовт погодивсь. На-весні Витовт здобув Поділля, а далі Житомир і Овруч, у Київі-ж посадив, замість Володимира, Скиргайла, що його під той час, як він полював за Дніпром, ніби-то отруїв чернець Хома. „Азь же того не свѣмь занже бѣх тогды млад. но нецеи гл̃ють иж бы тот Фома дал кнзю Скиригайлоу зелие (о)травное пити“, і той від цього зілля вмер. Коли почув про це Витовт, він послав до Київа Івана Ольгимонтовича. „Мы же над пречененое возвратимьсѧ“, зазначає автор, повертаючись, справді, до моменту, коли Витовт був у німців, і даючи цим зрозуміти, що оповідання про московських послів, про те, як здобуто Поділля й отруєно Скиргайла, є пізніша вставка. Виїхавши з німецької землі, Витовт послав кн. Гліба Святославича до Смоленська, а коли той перестав слухатися, передав його иншим; після того він посилав своє військо проти кн. Олега Рязанського і, нарешті, приймав у Смоленську вельможного гостя, свого зятя — московського князя Василя Дмитровича, що привіз йому дорогі подарунки і що його, і собі, гойно обдарував Витовт. Слідом за цим уміщена, безперечно, окрема „Повість про Подолію“. Цим закінчується весь „Лѣтописецъ в. кн. Литовскихъ“.

Опріч останньої Повісти, вся друга половина „Лѣтописца“ являє собою досить звязне й докладне оповідання, що дозволяє вбачати в ньому неначе й окреме, але все-ж-таки дуже складне повідання, а саме: „Повідання про Витовтове князювання“. Воно дуже відрізняється від попереднього „Повідання про боротьбу Кейстута й Ягайла“. Коли автор попереднього оповідання є добре освічена людина, автор другого „Повідання“ не може цим пишатися: він поплутав навіть імення польських королів, називаючи Ядвигу Казимировою, а не Людвиковою дочкою, взагалі погано знає події, немов-би лиш почувши здалека про них у загальній формі, без подробиць, без інтимних

звісток. Очевидячки, автори цих повідannів різні. Окрім різниці в поінформованості авторів, і характер викладу, стилістичні підхідки в них цілком різні: світська, військова вдача автора „Повідання про боротьбу Кейстута й Ягайла“ гостро відрізняється від релігійного настрою автора „Повідання про Витовтове князювання“, що порівнює переможця Святослава з Антіохом Сирським, Юліяном законовідступником, часто цитує Св. Письмо.

Єдине, що почасти зближує одне до одного обидва повідання, це прихильність їхня до Витовта. Обидва вони характерні своїм литовським патріотизмом, обидва є прихильники Кейстутового роду в суперечці та суперництві Гедиминовичів. Кажучи багато про Смоленськ, друге з них усе-ж цілком на боці Витовта в його боротьбі з Святославом Смоленським. У перемозі першого над другим позначивсь суд Божий.

Хто-ж міг був написати „Повідання про Витовтове князювання“ і звідки він родом? За браком безпосередніх вказівок у тексті „Повідання“, для того, щоб відшукати нехай посередні вказівки, неодмінно треба докладніш його заналізувати. Вважаючи на те, що в складі цього „Повідання“ є дуже багато епізодів, що декотрі з них, як ми бачили, чи не згодом уставлено в „Повідання“, розкладемо його на окремі елементи. Ми відрізняємо тут такі епізоди:

1) Витовт, втікши до німців, зібрав за допомогою „многих бояр и князей“, що передалися на його бік, „силу велику“; маючи це на увазі, Ягайло викликав його до Литви, віддав йому Луцьк і всю Волинську землю, „отчину его“.

2) Після того, як помер король Казимір, дочку його (читай: Людовикову) поляки постановили одружити з Ягайлом; той для цього покатоличивсь, одруживсь із Ядвигою і був згодом коронований польською короною.

3) Як не було його вдома, на Литву напав, хоч і невдало, кн. Андрій Полоцький.

4) Тоді-ж кн. Святослав С м о л е н с ь к и й, разом з кн. Андрієм Полоцьким, знову вдарили на Литву і знову невдало, хоч які вчиняли були насильства [1]).

5) Цієї-ж зими „во великое говение нача Свѣтославъ доумати со Смоленъскыми бояри. на хрестянское кровопролитие. яко свѣрипие звѣрие аки не хрестяне. поиде ко городоу Мстиславлоу“, „на страсной недли в пятьницю“. На допомогу до міста прийшов Витовт

[1]) „На мироу много зла сотвориша хрстянемь не члвѣчески и ни хртянскыи. моучиша хрстянъ. иже ни в поганых ратех то не слышах таковых моукь“... і т. д.

із Скиргайлом і переміг Святослава, що його було вбито. Пораненого сина його, кн. Юрія, Скиргайло привіз у Смоленськ, до його матери, а як він одужав, посадовив його князювати в Смоленську.

6) Від Смоленська Скиргайло пішов до Литви, а Витовт обложив Вильну, але не мігши її здобути, втік до німців; звідти знову, ходив проти Литви, на цей раз побив і полонив багатьох князів, а з-поміж них Гліба Святославича Смоленського; після цього знову повернувся до німців у Мар'їн град.

7) Там він приймав московських послів од князя Василя Дмитровича і одружив його з дочкою своєю Софією.

8) На-весні здобув Поділля, далі Житомир та Овруч, а в Київі, замість непокірливого кн. Володимира, посадовив Скиргайла.

9) Але Скиргайла незабаром отруїв Хома чернець, і Витовт, замість нього, послав до Київа Івана Ольгимонтовича.

10) Виїхавши з німецької землі, Витовт відпустив кн. Гліба Святославича до Смоленська „на великое княженіе", а коли той „седѧщи во Смоленсте", виявив непокірливість, Витовт „поиде со всими силами ко городу Смоленскоу", здобув його і віддав кн. Манту.

11) Тієї-ж зими Витовт послав кн. Семена Лингвена, „со многими ратьми и Смоленьскыми ратми", на кн. Олега Рязанського і погромив його.

Уважно приглядаючись до цих епізодів та пильно вчитуючись у їх текст, ми робимо такий висновок. Три з них, а саме: сьомий, восьмий і дев'ятий, безперечно, пізніша вставка, що її виразно виявляє і тепер останній вислів: „мы же над предреченое возвратимсѧ" [1]), цілком зрозумілий і природній, як допустити, що цією вставкою розривався попередній текст, де шостий епізод закінчується висловом: „кнѕь же великыи Витовть возма Кривы город и земли извоевалъ, пакы возвратисѧ в Немьци" (л. 99 об., ст. 80), а теперішній десятий, тоді сьомий, епізод є безпосереднє продовження шостого (тепер дев'ятого) і починався висловом: „какь выеде из Немець кнѕь велики Витовтъ на великое кнжение. такь ѿпоусти... кнѕѧ Глѣба"... (л. 101 об., ст. 81). Наявність вставки в епізодах 7—9 ясна також і з редакції цього останнього вислову, 10-го епізоду, де повідомляється про виїзд „из немець" „на великое кнжение", тимчасом як у доданих епізодах, 8—9, розповідається про Витовтове діяння вже після виїзду „из немець".

[1]) Такий вислів — „мы ж на предние возвратимсь"— закінчує і сьомий епізод в сп. У (л. 24 об.), вказуючи між иншим на фрагментарність усього цього „Повідання", складеного з окремих частин.

Залишивши окремо три вставлених епізоди, які пізніше з'явилися в складі „Повідання про Витовтове князювання“, і приглядаючись до вісьмох останніх, ми бачимо, що з цих вісьмох тільки в трьох перших немає повідомлення про Смоленськ та смоленські події чи князів, і зовсім зрозуміло чому: тут розповідається тільки про важливіші загально-литовські події, що повинен був завважити і сторонній Литві в ті часи, скажемо, смоленський літописець. Це епізоди про такі важливі для Литви події, як підвищення Витовта, коронування Ягайла і всього лиш один дрібний, але важливий для Литви факт — напад на Литву кн. Андрія Полоцького. Всі останні п'ять епізодів з початкового числа їх — вісьмох — так чи инакше звязані з Смоленськом. Порівнюючи характер цих двох груп, зараз-же можна побачити виразну відміну між ними: 1) виключно литовські три епізоди куди коротші, вони сухіш, працьовитіш, стисліш і навіть безбарвно викладені, тимчасом як друга група епізодів, з смоленськими звістками, значно довші, ширші, а деякі з них з особистим, лірично-релігійним настроєм [1]; 2) у другій групі переказуються такі подробиці, можливі тільки для самовидця, яких немає в першій: кн. Святослав Смоленський радиться з кн. Андрієм Полоцьким, починає „думу думати со Смоленськими боярами“ „во великоє гове-

[1]) А саме 4 — 5 епізоди — про жорстокості кн. Святослава Смоленського і про те, як погромив його Витовт. Вони гостро виділяються своїм викладом із складу всього літопису. В одному з них, п'ятому, подано подробиці, які свідчать, що складено цього епізода зараз-же після описаної в ньому події: 1) Святослав Смоленський почав думу з своїми боярами „во великое говение“; 2) Мстиславль він обліг „на страснои нед҃лі в пѧтьницю“. Як видно, цей епізод виразно смоленського походження, і коли слушно гадати, що початково його складено було по живих слідах подій, у ньому описаних, то датувати його треба ще XIV в., бо-ж облога Мстиславля була „тоиже зими“, що й Ягайлове коронування, себ-то близько 1386 р. Тому-ж смоленському авторові й, можливо, тому-ж часові належить і схожий з попереднім четвертий епізод про похід кн. Святослава на Литву. Ось, наприклад, їхні цілком церковні своїм стилем записи, що одрізняють ці два епізоди від решти: в четвертому — „на мироу много зла сотвориша хрстѧнемь не члв҃ѣчески и ни хр҃тѧнскыи моучиша хрстѧнь. иже ни в поганых ратех то не слышах таковых моукь моучаще хрстѧнь. сбирахоу и запирахоу во изьбах и зажигахоу. а дроугии велики храмы ѡчепы подимахоу и плѣнниковъ под стены кладахоу главами. и зажигахоу а иныꙗ жены и дѣти. на коле тыкахоу. а иных моукь над хрстѧны. их же скаредно не писахомь. ꙗкоже ни Ѻнтиѡх Сирскыи ни Оульян законопрестоупьныи тех моукь не сотвори над хрестѧны“; в п'ятому подібне до цього: „много пролитиꙗ крови хрестѧнския то же быс Богоу мерзко зрѣти завоущимися хрестянем, а братию свою хрестѧнь не члвчески ни християнскы моучахоу“, і далі взагалі низка цитат із Св. Письма та релігійно-церковних висловів: „и поменоуша слово б҃жие еже рече в нюже мѣру чл҃вкъ ме-

ние"; облягає Мстиславль „на Страсной недли в пятьницю"; кн. Юрія Святославича зцілив од ран Скиргайло, привіз у Смоленськ і передав матері його і т. д.

Окрім того, в цих п'ятьох епізодах із смоленськими звістками особливо виразно стає на перший план м. Смоленськ, смоленський князь, смоленська рать, то-що, хоч-би мова була про події суто литовські.

На підставі зазначеного вище можна здогадуватися, що всі п'ять епізодів, а через них і складене з них у чималій своїй частині „Повідання про Витовтове князювання" мають якийсь звязок з смоленським літописанням.

Обертаючись, щоб перевірити цей здогад, до смоленських частин західньо-руського літопису, ми не можемо не підкреслити деякої схожости в манірі викладати між „Повіданням про Витовтове князювання" і описом міжусобиць Сигізмунда та Свидригайла, чи Смоленською хронікою 1432—1436 рр., яку вміщено в самому кінці першої частини литовського літопису — „Избрание лѣтописания ізложено въкратце" (стор. 62—70). Наведемо деякі приклади стилістичної подібности:

„Повідання":	*Смоленська хроніка:*
1) бъ поможе великомоу кнзю Витовту... избито быс вои мног множество кнзеи и боꙗръ (Сл. 98; далі перелік іменнів);	и поможе бъ великомоу кнзю Жигмонтоу. и побиша кнзѧ великого Швитрагаила. а кнзи Роуськи побиша (стор. 62);

рить. ѡтмиритсѧ емоу а что посееть то и пожьнеть"; „надѣемьсѧ на ба и на хрестѧнскоую силоу"; „бъ же по Давыда пророка словоу сотвори еже рече ѡбратисѧ болезнь на главоу его и на верхь его неправда снидеть. и пакы ровъ изрывъ ископа и впадесѧ в него еже сотворилъ бъ поможе"; „бжиею силою тоу не мало чюдо сотворисѧ"...

Отож, обидва ці епізоди однакові стилем і показують на одного автора їх, особу духовну, що близько знала смоленського кн. Святослава, але засуджувала його за жорстокості, описуючи зараз-же після цих подій кінця XIV в. його походи на Оршу й Мстиславль. Коли це все так, то в зазначених двох епізодах, що ввійшли до складу „Повідання про Витовтове князювання", ми маємо найстаровинніше ядро цього повідання, мабуть, окремий смоленський запис кінця XIV в., що його використав автор „Повідання" в цілому. Далі ми розглянемо докладніше цей запис під тим заголовком, що дали йому деякі списки літопису — „О великомъ кнзи Витовте и о кнзи Скиргайле, как шли на кнзѧ Святослава Смоленського".

2) и б҃ъ поможе великомоу кн҃зю Витовтоу. и побежени быша Литовъски вои. и оустремишасѧ на бегъ и побито быс много их. иных кн҃зеи и боꙗръ в нѧтьство поимали (далі перелік іменнів, л. 99);

3) на мироу много зла сотвориша... запирахоу во изьбах и зажигахоу... и плѣнниковъ под стены кладахоу главами. и зажигахоу а иныꙗ жены и дѣти на коле тыкахоу“ (л. 96—96 об.);

4) б҃жиєю силою тоу не мало чюдо сотворисѧ... (л. 98);

чи: б҃жиею помощию великого кн҃зѧ Витовта повелениємь (л. 100 об.).

2) и поможе б҃ъ великомоу кн҃зю Жигимонту и єго сн҃оу кн҃зю Михаилоу. и побиша кн҃зѧ Швитригаила и всю силоу єго. и многих кнзеи побиша. а иных роукама поимаша. оубили братанича єго (перелік іменнів, стор. 63—64);

3) и сожже а люди многи в полонъ поведоша моужи и жены. иде во свою землю. а многа зла сотвориша Литовской земли... повели єго втопити в рѣце во Двине... (ст. 62—63);

4) и б҃жиим повелениє(мъ) паде на землю моча велика (стор. 63).

Ці та инші подібні їм приклади почасти текстуально близькі, почасти-ж тільки свідчать про схожість маніри з'ясовувати релігійно відомі події, вдаючись у подробиці морального характеру. Правда, ці приклади збиваються на т. зв. loci topici, загальні, шаблонові місця. Але й це характерно: „Повідання про Витовтове князювання“ і Смоленська хроніка 1432—1436 рр. згідно й досить типічно вживають ці шаблонові способи, мабуть як-раз однаково характерні для автора обох зазначених частин західньо-руського літопису, що взяв цей шаблон. А ось „Повідання про боротьбу Кейстута й Ягайла“ зовсім не має цих шаблонових місць, загальних способів стилю. Ні одного, схожого з попередніми, приклада не можна відзначити в цьому останньому. Зрозуміло, що автор його зовсім инший, відмінний характером викладу від автора зазначених попереду частин літопису.

Та не самісінькі стилістичні особливості наближують „Повідання про Витовтове князювання“ до Смоленської хроніки 1432—1436 рр. Внутрішній зміст їх теж має однакові риси, а саме:

1) Велика прихильність обох пам'яток до роду Кейстута, в особі його сина Витовта; але хроніка, відрізняючись від „Повідання про боротьбу Кейстута й Ягайла“, однаково мало знає подробиць про життя й діяльність головного героя — Витовта і тільки в найзагальнішій формі спочуває йому, не подаючи інтимних про нього звісток.

2) Однакова в обох пам'ятках лояльність погляду на Литву та її династію, по-при виразно зазначений, теж у відміну від „Повідання про боротьбу Кейстута й Ягайла", місцевий характер багатьох звісток, найбарвистіших викладом, детальним у переказуванню добре відомих авторові фактів.

3) В обох пам'ятках переважають характерні для них смоленські звістки, що надають загально-литовським оповіданням місцево-смоленський відтінок і до того-ж в однаковій історичній перспективі: в „Повіданні" Витовт, як головний герой, освітлюється з боку Смоленська, в хроніці-ж Швидригайло в подібній ролі ввіходить у такі самі тісні взаємини з Смоленськом; ясно, що в обох викладається історія Литви, але в освітленні смоленського мешканця, що подає про Смоленськ усякі подробиці місцевого життя, наприклад:

„Повідання" (*С. 78*):

1) тоиже зимы во великое говение нача Свѣтославъ доумати со Смоленъскыми боꙗри... поиде ко городоу Мстислаглоу ...и придоша (Витовт и Скиргайло — *Т. С.*) ко граду Мстиславлю. а кн҃зю Стославу (Смоленському, за нього тут розповідається найдокладніше — *Т. С.*), стоꙗвши оу города. и бивши порокы град и Мьстиславль *на страсной нед҃ли. в пꙗтьницю*".

Хроніка (*С. 69*):

1) тои же ѡсени *на Филиповы запоуски* (зам. *запусты*) приде воиско Литовское. ко Смоленскоу и *сьтоꙗша полтрети недли.* посады и црькви и манастыри пожьгоша..

Отож звязок „Повідання про Витовтове князювання" з смоленським літописом, а саме, з Смоленською хронікою 1432—1436 рр., треба вважати за безперечний. Значить, місце, де його складено, м. Смоленськ.

Коли-ж і хто міг був скласти це „Повідання"? Безпосередніх вказівок на це в ньому немає. Правда, є деякі особисті заяви, напр.— „азь же того не свѣмь занже бѣх тогды млад. но нецеи гл҃ють" (про Скиргайлове отруїння в Київі). Ця згадка особистого характеру має, певна річ, деяку вагу, як покажчик часу, коли складено цього епізода про Скиргайлове отруїння (1394 р.): тоді складач його, або редактор усенького зводу був ще „млад" (10—15 років), отже виходить, що ставши дорослим, скажемо, близько 50 років зроду, він

редагував цей звід коло 1440-х рр. (див. попереду про редакції й датування їх). Отож, маючи вагу для того, щоб датувати цю редакцію зводу чи зазначеного епізоду, особиста ця заява, якщо вона в тексті не пізніша глоса з берегів, що теж річ можлива (порів. в Смольки), в кожному разі не з'ясовує питання ні про часи, коли вперше вийшло між люди „Повідання", ні про його автора. Не забудьмо ще, що, як ми бачили передше, епізод із цим висловом уставлено, і до початкового складу „Повідання" він не стосується; тим більш до смоленських частин пам'ятки в жадному разі прилучити його не можна.

Навпаки, на ньому виразно позначивсь місцевий, а саме київський характер його походження, з подробицями, що зрозумілі самому лиш киянинові. Повідомлення про „отруйника" місцеві: це „нехто Фома. чернець Изоуфовъ. держа намѣснитство ѿ митрополита оу ст҃ои Софіи на митрополичиємь дворе"; знаючи Скиргайлів намір їхати за Дніпро на полювання, Хома запрохав князя до себе в гостину, де й дав йому „зелиє травноє пити"; звідтіля той поїхав за Дніпро до Милославичів. Місцевий характер мають так само відомості про слабування отруєного: „разболися канонь Крещенияа в соуботоу ѣха в город во Києвъ болень болев з҃ днеи преставися в середоу. и понесося на главах єго с҃щенници"... Поховали його „подле гроба ст҃ого Федосиꙗ печеръского".

Київський характер епізода виступає виразнісінько. Автор його — киянин, отож і особиста заява так само, можливо, київського походження, окрім того, пізніша, не сучасна Скиргайловій смерті, що про ню літопис в иншому місці заявляє, буцім вона сталася коло Крево, де цього князя забили німці. Инші, як Нарбут, вважаючи на те, що Скиргайло сім день слабував, гадають, що він помер від гарячки, значить, епізод про отруїння не більш, як поетична легенда, або, мовляв Соловйов (IV, прим. 39), „молва", — все-ж, додамо від себе, безперечно, київського походження. Навіть коли це „преданіє" в ґрунті свойому є переказ із вуст, то й тоді, гадаємо, вважаючи на точність зазначення в ньому часу, до складу відомих нам литовських зводів воно потрапило вже в писаній формі ще місцевого, київського походження.

Таким чином, як бачимо, цікавий сам по собі епізод про Скиргайлове отруїння, інтересний ще й своєю датою може як-раз цього київського запису київського-ж легендарного „преданія" про смерть Скиргайла, що його звеличено було мало не як святого („положень быс чюдныи. кн҃зь Скиригайло добрыи наречены во светомь крещени Іωан. подле гроба ст҃ого Федосиꙗ печеръского"), своєю осо-

бистою заявою аж ніяк не з'ясовує питання про початкове походження „Повідання про Витовтове князювання“.

Отже, залишаючи окремо цей епізод, як доданий згодом до найпершого складу „Повідання“, що через більшість своїх епізодів був безперечно смоленський, — пошукаймо автора та відомостів про часи, коли склав він „Повідання“, на підставі смоленського літописання.

Досі ми бачили в західньо-руському літопису сліди двох литовських зводів: 1) найдавніший Литовський звід 1428 р., переважно загально-руського характеру, тільки почасти пристосований для Литви, і 2) давній Литовський звід 1446 р., смоленського походження, належний мабуть писареві Тимофієві, що долучив до цього зводу Смоленську хроніку 1432—1436 рр. Смоленський характер повідомлень у „Повіданні про Витовтове князювання“ веде нас швидше до другого Зводу. Щоб скласти продовження Зводу 1428 р. й цим підготувати новий Звід 1446 р., значить, у перерві між ними, відповідно описаним у них подіям, один і той самий автор смоленець міг був скласти і Смоленську хроніку 1432—1436 рр. про Свидригайла та Сигізмунда, і „Повідання про Витовтове князювання“ Справді між найстарішим Литовським Зводом 1428 р., який спирався на загально-руські зводи московського походження, що тільки почасти запроваджували литовські звістки, з одного боку, та давнім Литовським Зводом 1446 р., що задумав новий редактор, з другого боку, лежало багато цінних повідомлень про наймогутнішу добу Литовської Держави за часів найкращого володаря Литви, її національного героя, в. кн. Витовта. Готуючи ці матеріяли для майбутнього зводу, треба було дати більше відомостів насамперед про Витовта, тоді про Свидригайла, Сигізмунда та ин. Про Витовтових попередників, починаючи з Гедимина, з переліку його синів, про розподіл між ними Литви, про те, як вигнано Евнута, як змагалися Кейстут і Ягайло, давали досить певний матеріял офіційні дані, а саме: 1) Витовтів Меморіял, а так само 2) складена на підставі його, з додатками з вуст самого Витовта, нова урядова пам'ятка, що стала за протограф „Origo“, з одного боку, і „Повідання про боротьбу Кейстута й Ягайла“ з вступом про генеалогію Гедиминової династії, з другого боку. Дальші-ж князювання — Витовта (з 1382 р. по Кейстутовій смерті), а так само Свидригайла й Сигізмунда — не мали висвітлення в урядових пам'ятках. Майбутній редактор Зводу 1446 р. повинен був, підчас свого перебування в Смоленську, готувати потрібні для опису відомості в попередніх нарисах. За такі нариси й були: 1) Смоленська хроніка 1432 — 1436 рр. і 2) „Повідання про Витовтове князювання“. За автора першої, як і другого

міг бути все той-же редактор задуманого Зводу 1446 р., писар Тимофій, співробітник єпіскопа Герасима, спочатку в Царгороді (1420 р.), далі в Смоленську (з 1428 р.), автор „Похвали Витовту“, написаної, здається, не без впливу од самого єпіскопа Герасима і може навіть раніш од зазначених пам'яток.

Як близький до Витовта, єпіск. Герасим міг добути при дворі його необхідні урядові матеріяли. По Витовтовій-же смерті (1430 р.), по виїзді єпіск. Герасима (1432 р.) до Царгороду, за висвяченням на мітрополіта, а далі й по тому, як спалив його Свидригайло (1435 р.), в писаря його Тимофія забракло передніших джерел і керівників: отже як наслідок цього й з'явилася обмежена кількість матеріялів загально-литовського характеру, що їх почасти доповнювано смоленськими звістками.

Нам цілком зрозуміло, чому підупала (як описує Смолька) літописна справа в Смоленську по тому, як помер єпіскоп Герасим. По Герасимовій смерті не стало головного діяча. Коли й не зразу стало діло, то й не було воно довгочасне. Заступник його єпіск. Семен ще керував Смоленськом 1440 р. Але коли сів у Смоленську кн. Андрій Дмитрович Дорогобузький, не пристало тоді писати там хроніку прихильну до Литви та Гедиминової династії в Кейстутовій лінії. Казимир Ягайлович незабаром здобув Смоленськ, а останній з Кейстутового роду, Михайло Сигізмундович, був у вигнанні. Не було коли остаточно впорядкувати західньо-руський літопис: у літописній збірці залишилися самі підготовчі матеріяли, як свідоцтво про задумане, але невиконане завдання.

Отже, як часи Витовтового князювання були разом і добою, коли литовська могутність, розквітнувши, почала занепадати, так і західньо-руський літопис у першій половині XV в. досяг найбільшого творчого напруження, але заразом тоді-ж став підупадати. Задуманий Литовський Звід 1446 р. не закінчено, дарма що було вжито всіх заходів, щоб наготувати матеріял у вигляді окремих „сказаній“ і записів; так і могутній Витовт помер некоронований, дарма що теж ужив на цю мету всіх підготовчих заходів.

Все-ж-таки, попри все це, як Витовтове правління не втратило свого державного значіння для історії Литви, дарма що й не зазакінчилося його коронацією, так і західньо-руське літописання, хоч і не дожило до закінченого літературною стороною Зводу, але має важливе історично-літературне значіння, зберігшись у багатьох списках.

Що літописні матеріяли, готовані для окремого зводу, залишалися остаточно несистематизовані в якомусь смоленському своїм

походженням літописному збірнику, це видно з тієї перебивки, сливе непорядку, в якім ми знаходимо розташування окремих сказаній, статтів і відомостів. А саме: після 1) найдавнішого Литовського Зводу 1428 р., з додатком у кінці 2) гідрографічної примітки про Дніпро, Волгу й Двину, йде 3) Смоленська хроніка (під 1431 р.) про те, як не пощастило вкоронувати Витовта, про Свидригайла та Сигізмунда, далі 4) „Похвала Витовту" й 5) Смоленський літопис 1432—1446 рр. — це в першій частині за сп. С (за сп. У—в другій); і після в другій — 1) „Повідання про боротьбу Кейстута й Ягайла", з передмовою про генеалогію Гедиминовичів, себ-то про події з 1341–1382 рр., далі 2) „Повідання про Витовтове князювання" (1382 – 1394), нарешті, з новою хронологічною перебивкою, 3) „Повість про Подолію", що стоїть цілком окремо, наприкінці „Лѣтописца в. кн. Литовскихъ".

До розгляду цієї „Повісти про Подолію" ми й обернемося. Але попереду закінчимо вивчати „Повідання про Витовтове князювання", заналізувавши ще один епізод про те, як саме він був закнязював. Цього епізода в сп. С нема, але він є в инших списках.

Між 7 і 8 епізодами, що стоять у сп. С поруч, у сп. У і В є ще один епізод, відокремлений від попереднього повідомлення про московських послів у Витовта характерною вставкою — „мыж на предние возвратимсь". Цей епізод розповідає, як закнязював Витовт у Вильні і на всій Литві, що скоїлося 1392 р., коли Ягайло, зазнавши поразки од суперника, викликав Витовта з Прусії та й згодився визнати його за великого князя всього литовського князівства. Літопис надає цьому закликові форму живої мови: „болши того брате. не терпи земли Литовьское. ѡчыны нашее и своеѧ. а поди братѣ к намь оу мирь. и оу великоу любовъ братскоую. возми собѣ великое кнѧжение оу Вилни. столъ дѧди своего великаго кнѕѧ. Ѡлькирда. и ѡц҃а своего великаго кнѕѧ Кестоутиѧ" (сп. У, л. 24 об.—25). Витовт обійняв виленський стіл і почав утихомирювати непокірливих удільних князів, допомагаючи й Ягайлові в його справах.

Приглядаючись, як саме переказано цього епізода, треба визнати, що переказ цей взагалі, опріч тільки зазначеної Ягайлової промови, геть блідий, позбавлений будь-яких індивідуальних особливостей. От його шаблоново-канцелярські вислови: 1) „кнзь *ж* Скиргаило бо*ж*ею помочью и великаго кнѕѧ Витовта повелениемь взѧ Черкасы"... „советомь и оуказаниемь королѧ Ягайла нача... владети градомь"..; 2) кнѕи стретоша его и оудариша емоу челомь оу службоу"; „в. кн. Смоленскиі... оудари чоломь великомꙋ кнѕю Витовтоу оу слоу*ж*боу и нача твердо добывати гра*д*"; „кнзь *ж* Швитригайло выйдеть вонь из града и оудари челомь великомоу кнѕю Витовтоу"; „и не восхотѣ

покоры оучинити. и чоломь оударити великомоу кнзю Виговту“ [1]; навіть бої описано суто-канцелярською мовою: 3) „и нача совокоуплити... вои свои. и поидѣ противоу емоу. и стѹпишас вои на месте.., и побежени быша вои.., и оустремишася на бегъ. быс же их много побито“; „кнзь же великии Витовтъ. совокупи вои свои сам поидѣ, и ѡступиша град. и возма“, „и княз же великии Витовтъ... совокоупи вои много. и поидѣ ратию ко граду“..

Що цей епізод вийшов не звідки, як з великокнязівської литовської Витовгової канцелярії — річ безперечна. Про це свідчать канцелярський його стиль, діловитий, сухий виклад, а так само точна поінформованість про всі факти, що близько торкалися Витовта й його енергійної описаної тут діяльности за 1390-х років. Центр оповідання — Витовт, як і в останній частині літопису, що взагалі спочуває йому і в инших своїх частинах оповідає про Ягайла, начебто він удававсь з проханням до Витовта.

Весь епізод з Литовської канцелярії, можна гадати, цілком потрапив до литовського літопису, що підготовлявсь у Смоленську. Тільки один вислів, можна припускати, є наслідок пізнішої смоленської редакції: коли Витовт обліг Свидригайла в Витебську, „тоуж приидѣ на помочь великии кнзь Смоленськиї (Юрій) Светславичь. со всими Смоленьскими силами. и оудари чоломь великомѹ кнзю Витовтоу оу слоужбоу и начаша твердо добывати. град Витебьска“.

Із складу „Лѣтописца в. кн. Литовскихъ“ залишається розглянути, нарешті, „Повість про Подолію“. Зміст її розпадається на дві частини: в першій коротка історія Поділля перед Витовтом, у другій за Витовта. Починається „Повість про Подолію“ повідомленням про те, як ще за Ольгерда, коли той побив татар „на Синѣи воде“ (1362 р.), а з-поміж них трьох братів, князів Хочебея, Кутлубуга та Дмитра, що панували над Поділлям через своїх отаманів-баскаків, — сини Ольгердового брата, литовського князя Коріята, захопили Поділля. Ці Коріятовичі збудували Бакоту, Кам'янець та инші міста. Один із них, князь Костянтин, помер на Поділлі, другий, Юрій, став воєводою у волохів, а ті отруїли його, третього — Олександра, вбили татари, а четвертий, Федір, який був досі в батьківському Новгородку, почувши, що Поділля спустошено, переїхав на цю землю. Коли в. князь Витовт став господарем, як каже друга частина повісти, а Поділля не схотіло визнати його влади над собою, він пішов на

[1]) Що ці вислови — звичайні для тодішніх литовських канцелярій, це видно з тексту литовських грамот 1505, 1507, 1513, 1516 та инш. років, де читаємо: „Били намъ чоломъ“, „билъ намъ чоломъ“ (див. Збірку палеографічн. знімків з давніх грамот, вид. у Вильні 1884 р., ст. 3—12).

цю землю походом і звоював її: „добылъ Литовскими силами а никто ємоу ни с которых сторѡн не помогали тогда пакъ королъ (Ягайло) почаль просити кнзѧ великого Витовта рекоучи милыи брате далъ тобѣ бъ добылъ єси Подольскои земли. оучини ми тоую честь. даи ми Подолъскоую землю". Половину Поділля Витовт віддав Ягайлові за 20.000, а в другій посадовив своїх старост. Незабаром Ягайло знов став прохати Витовта: „што єси намь половицю Подолсъкои земли во двадцати тисѧчех пѣнезех мы дали были во двадцатиж тисѧчех паноу Спытькоу и пани Спытькован вдовѣла а дѣти малы. а ѿ татаръ земли тои некомоу боронити. ѿдаи двадцать тисѧчеи пѣнезеи. а городы ѡпѧть побери за себе". Витовт послав 40.000 королеві, а подільські міста поодбирав, пославши туди за старосту Грановського, після нього Петра Монтиґирдовича, а після Дидиґолда. Далі Дидиґолдові віддав Смоленськ, а Поділля віддав Долґирдові, що був за старосту, аж поки помер Витовт. Кінець повісти: „а какъ кнзѧ великого Витовта в животе не стало. и приѣхавши Лѧхове пана Долъкгирда. из города ис Каменца созвали. на радоу к собѣ. и до рады не допоустивши самого инѧли. и ѡгърабили. и Каменець засѣли. и все тоє забрали што Подолъскои земли держать" (див. сп. С, ст. 83–84).

Вже Смолька й Тихоміров, усупереч Прохасці, визнавали „Повість про Подолію" за окрему пам'ятку. Доводи на це такі:

1) автор повісти починає її ab ovo, як ми бачимо, повідомивши, як Витовт приймав у Смоленську Московського князя, чим закінчилося „Повідання про Витовтове князювання"; оповідання про Поділля починається вказівкою на його долю ще за Ольгерда; цим, звичайно, розривається літописне оповідання, й прагматичний звязок відкидається: відступаючи від літописного викладу, автор переходить в оповідання;

2) вся „Повість про Подолію" має закінчений суцільний характер, свою особливу композицію з двох рівноважних частин;

3) не тільки стилістичні особливості, ба й самісінький зміст її, сконцентрований навколо литовських князів, Коріятовичів, а далі й Витовта, свідчать про самостійний характер повісти. Справді, писана в розпалі гарячих суперечок про право володіти нею поляків чи литовців, „Повість про Подолію" має суворо витриманий урядово-литовський характер. В ній виразнісінько проведено ідею литовської держави, що має зиключне, через історію освячене та в повісті історично висвітлене право на володіння Поділлям. Знати в ній навіть певну литовську тенденцію, характерну для автора-литовця, що хтів показати, як Ягайло, бажаючи користуватися Поділлям, залицявсь до Витовта, великодушного, а заразом похильного

та згодливого. „Повість“ дуже добре знає на йменння подільських старост, точно встановлюючи їхню чергу для зміни, хронологія в усій повісті, як завважили вже історики, дуже точна, тон викладу в ній напівофіційний, діловитий, але з особистими промовами короля Ягайла, нарешті, вона точно перелічує назви тих подільських міст, що запосіли Витовтові намісники — усе це утворює характерну для офіційного історика картину. Чи не можна на підставі сказаного наблизити „Повість про Подолію“ до подібного-ж напівофіційного в цій частині літопису „Повідання про боротьбу Кейстута й Ягайла“?

Окрім загального характеру, що зближує ці дві пам'ятки, можна одзначити й деякі стилістичні, спільні обом, підхідки, приміром переказування Ягайлових промов до Витовта:

„Повідання“ (л. 93):	„Повість“ (л. 105 і 105 об.):
1) и кн҃зь великыи Ꙗгайло *почнеть просити великого кн҃зѧ Витовта штобы еси межи нас* оуєдналъ.	1) тогда пакъ королъ *почаль просити* кн҃зѧ *великого Витовта рекоучи* милыи *брате...*
2) а єще *рече* кн҃зь великыи Витовть кн҃зю великомоу Ꙗгаилоу. єще *брате* пошли.	2) и королъ почалъ присылати великомꙋ кн҃зю Витовтоу. *рекоучи. што еси намь* (далъ)...

Коли ці приклади швидше шаблоново-типові, ніж індивідуальні, все-ж важливо зазначити, що спільні вони саме тільки для зазначених двох частин „Лѣтописца в. кн. Литовскихъ“, в середній-же, центральній його частині — „Повідання про Витовтове князювання“, їх зовсім немає.

Отже, вважаємо, що спорідненість „Повісти про Подолію“ з „Повіданням про боротьбу Кейстута й Ягайла“ встановлено. Розуміємо під цим те, що з самісінького початку обоє вони вийшли з офіційних урядових джерел, які були за перводжерело і для „Повідання“, що безперечно очевидно, і для „Повісти“, що наочно доводить близьке до неї „Повідання“. Та далі за цю спорідненість офіційного походження ми не бачимо визначних пунктів, де-б ці пам'ятки наближалися одна до одної. Швидше навпаки. Дещо наближує навіть „Повість про Подолію“ до того „Повідання про Витовтове князювання“, за яким вона безпосередньо йде в литовському літопису. Цих пунктів, де вони наближуються одне до одного, що правда невеличких, ми можемо одзначити тільки три: 1) „Повість“, кажучи, що Казимир Великий бажав одружити Костянтина Коріятовича з своєю дочкою, уважає, що вона

була в князя єдиначка, тимчасом як у нього було аж троє дочок. Ця помилка нагадує подібну-ж помилку в „Повіданні про Витовтове князювання“, що оповідає, як Ягайло одруживсь із Ядвигою, буцім-то Казимировою (замість Людовиковою) дочкою і теж „єдиначкою“. Цікаво одзначити, що навіть виклад цих помилок дивно збігається, як це можна виразнісінько бачити з отакої паралелі:

в „Повісті“ (л. 103 об.):	в „Повіданні“ (л. 95):
Полскы король Казимиръ Локотъковичь.. оумысливъ тоє собѣ.. што *в него сн҃а не было толко была ѡдна дочька. захотель..*	*королѧ* Казимира в животе не стало *сн҃ъ в него не было толко ѡдна дочка...*

Ці тексти збігаються так, що мимоволі виникає питання: чи не впливала тут „Повість“ на „Повідання“, давши йому недоречне тут ім'я „Казимир“? 2) Другий пункт, де вони наближуються одне до одного, це згадка в „Повісті“ про м. Смоленськ, єдине з зазначених тут міст не на Поділлі. Це дрібниця, звичайно, але, гадаємо, характерна: кажучи про зміну Витовтових старост на Поділлі, не було жаднісінької потреби додавати, що після Дидиґолда, коли йому дали Смоленськ, Поділля перейшло до Долґирда, бо такого-ж додатку не було ні при одному з инших зазначених там старост. Можливо, додаток цей, непотрібний історикові Поділля, був цінний для патріота свого міста, що редагував, як ми знаємо, весь літопис у Смоленську. 3) Третій і, мабуть, найважливіший пункт, де „Повість“ наближується до поставленого перед нею „Повідання“, полягає в тім, що вся „Повість“ являє собою щось ніби докладний розвиток одного вислову цього „Повідання“, а саме: „на весноу кн҃зь великыи Витовътъ. иде и възѧ землю Подолскоую“ (л. 100).

Як-же погодити позірну двоїстість зближень „Повісти про Подолію“ то з „Повіданням про боротьбу Кейстута й Ягайла“, то з „Повіданням про Витовтове князювання“? Погодити легко, тому що й суперечливости тут, кінець-кінцем, немає. Перше зближення характерне для моменту первісного походження обох напівофіційних пам'яток на підставі урядових їхніх джерел. Друге зближення може мати місце тільки для пізнішого моменту, коли в Смоленську редаговано пам'ятки, що повиникали нарізно. Смоленський редактор міг повносити помилки в тексти, що їх редагував, міг, звичайно, надати смоленського місцевого колю не характеру, то певного відтінку його пам'яткам навіть не смоленського походження.

Коли-ж могла утворитися „Повість про Подолію“? Кінець її — „а какъ кнѧзѧ великого Витовта в животе не стало“ — показує нам terminus a quo, — себ-то не раніше од 1430 р. (27 жовтня). Terminus ad quem, як здається, недалеко від цієї дати: „Повість“ уривається повідомленням, що поляки обдурили старосту Довґирда, викликали його з Кам'янця й здобули місто. Про здобуття замків Смотрича, Скали, Червонограда, а так само про Свидригайлове втручання в справи Поділля мови в „Повісті“ немає. Тимчасом відомо, що Кам'янець здобуто зараз-же після Витовтової смерти, себ-то того-ж 1430 р., по здобутті Кам'янця попідбивано ще й инші міста, і в справи став втручатися кн. Свидригайло. Отож, дата, коли складено „Повість про Подолію“ — 1430 р., незабаром після 27 жовтня, дня Витовтової смерти [1]).

Автор її нам невідомий. Мабуть це співробітник Литовської канцелярії, скажемо — тая-ж особа, яка там-таки, в урядовій канцелярії, передше, записуючи те, що проказував Витовт, склала була „Повідання про боротьбу Кейстута й Ягайла“. Далі обома пам'ятками зміг незабаром після 1430 р. скористуватися смоленський редактор задуманого літописного зводу 1446 р., себ-то в перерві між 1430—1446 рр., об'єднуючи зазначені готові пам'ятки офіційно-канцелярського походження, з одного боку, а так само складені в Смоленську пам'ятки, як „Повідання про Витовтове князювання“, Смоленська хроніка 1431—1446 рр. власного запису, з другого боку. За такого почасти автора, почасти редактора чужих, канцелярських записів, як ми бачили, і міг бути смоленський писар Тимофій, спочатку співробітник єпіск. Герасима, а далі, як він помер, мало досвідчений продовжник його праці.

Таким чином, переведена в четвертому розділі аналіза дає нам такі висновки:

1) У другій (за сп. С) частині західньо-руського літопису, що зветься „Лѣтописецъ в. кн. Литовскихъ“, ми маємо звід, складений з трьох окремих творів: „Повідання про боротьбу Кейстута й Ягайла“, „Повідання про Витовтове князювання“ і „Повісти про Подолію“.

2) Перша й третя з цих пам'яток — офіційного світського походження, — з литовської канцелярії; можливо, не без участи й самого Витовта.

---

[1]) Прохасчину думку, що „Повість“, як і всенький літопис, повстала в половині XV в., вважаємо за необґрунтовану.

3) Другу — склав у Смоленську сам редактор литовського зводу писар Тимофій, може й за участю єпіск. Герасима або за його вказівкою; якщо це так, то часи, коли її складено, можна-б датувати 1430 рр.

4) У кожному разі всенька ця друга частина літопису в її цілому повстала, треба вважати, в перерві між 1430 р. (Витовт † 27 жовтня 1430 р.; по тому, як він помер, складено „Повість про Подолію“) і 1446 р.; себ-то останнім роком для звісток, що мали ввійти до давнього Литовського Зводу, був 1446 р.

Розділ п'ятий.

Г. Аналіза складу другої редакції.

1) Мітична частина літопису (за сп. К).

Переходячи до аналізи складу другої (складної) редакції західньо-руського літопису, нагадаймо, що найголовніші відміни від першої є такі дві характерні для неї риси: 1) додаток спочатку особливого великого вступу до тексту першої редакції, або т. зв. мітичної історії давньої Литви, а так само 2) доповнення тексту давнішої редакції, почасти-ж, у деяких списках, продовження цього тексту, надто в формі нашарувань чи наростів нових пізніших звісток.

Звернемо увагу спочатку на першу з цих характерних рис у складі другої редакції, на ту її частину, де викладено мітичну або баєчну історію стародавньої Литви. Деякі вчені торкалися останньої, але побіжно, докладно її не розглядаючи; вони мали на оці переважно історичний бік, а не історично-літературні завдання. Історики, починаючи з Карамзіна і закінчуючи Дашкевичем, негативно поставилися до найдавнішої історії Литви, перед Гедимином, у викладі західньо-руського літопису. „Имена городовъ и мѣстъ,— каже перший,— служили поводомъ къ изобрѣтенію сказки о древнихъ князьяхъ литовскихъ“ [1]). Як гадає Бестужев-Рюмін, „разсказы о временахъ баснословныхъ прибавлены послѣ“ [2]). Антонович визнав даний текст литовського літопису „темнымъ, исполненнымъ анахронизмовъ и искусственныхъ сближеній, ряда хронологическихъ несообразностей и противорѣчій, преданій, искаженныхъ вымыслами, и топографическихъ, и фамильныхъ — о массѣ именъ, составившихъ цѣлую генеалогію около 53 именъ, растянутыхъ по восемнадцати ступенямъ родства по нисходящей линіи, а въ сущности втиснутыхъ въ одно столѣтіе (отъ прибытія нѣмцевъ въ Лифляндію 1186 г. до

---

[1]) Исторія Государства Россійскаго, т. II, відділ приміток, прим. 22.

[2]) Исторія Россіи, т. I, стор. 36.

вокняженія Витеня 1293 г. по Дусбургу)“ [1]). Дашкевич навіть каже, що „преданія объ основаніи различныхъ городовъ, изложенныя литовскою лѣтописью, по большей части (не говоримъ — всѣ) позднѣйшіе книжные вымыслы, происхожденіе которыхъ весьма ясно: это — эпонимныя легенды“ [2]).

Історикові письменства залишається придивитися, як саме, якими підхідками користаючися, викладено в наших пам'ятках зазначені епонімні легенди, як матеріял не історичний, а літературно-поетичний. Треба йому з'ясувати, по змозі, який склад даної частини літопису, яка її конструкція або архітектоніка, які саме джерела, хоч-би частково, впливали на книжні вигадки литовських патріотів-літописців. Що-до історичних форм творчости, як от, скажемо, літописи, то відома річ: чим менше має історичної ваги, як джерело певних фактів, дана пам'ятка, наприклад, „Похвала Витовта“, тим иноді більшого значіння набуває вона, як літературний твір, з визнанням законности в ньому фантастичних чи легендарних елементів. Через отаке взаємовідношення між значінням пам'яток історичних та характером літературних творів, негативний погляд істориків на мітичну частину литовського літопису не є разом з тим присуд історично літературний. Може бути саме навпаки... Коли-ж історик літератури і собі поробив би був аналогічні висновки, він повинен прийти до них своїм особливим шляхом, виходячи з своїх власних засад: він повинен звернути увагу на маніру літописцевої творчости, що має своє значіння і для мітичної частини західньо-руського літопису.

Звернімося до тексту останнього за сп. К., головним для другої складної редакції. В тім відділі сп. К., де викладено найдавнішу легендарну історію Литви, знаходимо дві нерівні частини: 1) початкова, більша з них, закінчується реченням „тоу*т* сѧ доконa*л* рѡ*д* кн҃жати Ри*м*ского Полемона“ (листки 64 — 70 об., або за XVII т. П. С. Р. Л., стор. 227 — 335); 2) инша, куди менша (листки 70 — 72 об. або стор. 235 — 238), — від зазначеного речення й до кінця.

Приглядаючися до змісту обох частин, помітимо, що вони являють по суті генеалогію литовських князів, яка звязує історично відомі йменя, з Гедимина (й Миндовга) починаючи, з їхніми мітич-

---

[1]) Див. нарис: „Литва и Русь до начала XIV столѣтія“ в „Очеркѣ исторіи в. кн. Литовскаго до смерти в. к. Ольгерда“; див. „Монографіи по исторіи Западной и Юго-Западной Россіи“, т. I, Київ, 1885 р., стор. 14 — 16.

[2]) Замѣтки по исторіи литовско-русскаго государства. Київ, 1885, стор. 13.

ними предками, що через легендарного Палемона доходять у глибину віків аж до римського Августа. Генеалогію литовських князів доповнено теж легендарними, в цілому дуже нескладними, навіть примітивними, нарисами про цих Гедиминових предків, немов-би-то все великих володарів і могутніх князів. До того-ж, окрім головної мети — виявити литовську генеалогію князів, у автора мітичної частини нашого літопису було й инше, менш важливе завдання: з'ясувати, на підставі вже тіеї генеалогії, ще й топографію Литви.

Щоб наша аналіза була виразніша й виклад ясніший, розіб'емо кожну з двох половин даного тексту на окремі епізоди. В першій, більшій половині мітичної частини, ми накреслили 25 епізодів, у супроводі 14 топографічних пояснінь; у другій, меншій половині тільки 6 епізодів (за сп. К, обірваним раніш, без закінчення літописного тексту), теж із трьома поясніннями. Отож разом 31 епізод і 17 топографічних пояснінь. Візьмімося спочатку до першої половини мітичної частини нашого літопису. Зміст її по окремих епізодах такий:

1) Різдво Христове було 5526 року, відколи утворено світ, за кесаря Августа, що володів не тільки Римом, ба й усім світом;

2) за кесаря Тиверія Христа було розіп'ято, але Христос воскрес і піднісся на небо, звідки прийде судити живих і мертвих;

3) після Тиверія кесарював Гай, потім Клавдій, далі Нерон, „ѡкрȣтныи а не въставичныи", що забив свою матір і инших, спалив Рим, гнобив „княжатъ и панятъ Римскихъ, и шляхту и все посполство", чом ті й повтікали до инших країн;

4) один з них, римський князь Палемон, „которыи же цесарȣ Неронȣ был кровныи", з родиною й підданцями, в 500 чоловіка „шляхти", взявши астронома, вийшов з Риму, а з ним „шляхты чотыри рожаи (Китовраси, Колюмни, Рожи, Угри)"; кораблем по морю допливли вони до Німаня, до річок Дубиси та Юри й висіли в багатій на рослини, звіря та рибу місцевості; там вони оселилися, розмножилися та назвали її „побережная земля", а по-литовському „Жемоить" (таке 1-е пояснїння назви місцевости);

5) Палемонові народилося три сини: перший з них *Боркгъ* заклав місто на р. *Юрі,* назване за йменнями його й річки разом — *Юрборкъ* (2-е пояснїння назви, на цей раз міста; його, очевидячки, вигадано post factum, за допомогою спеціяльно утвореного для цього йменння легендарного князя, що було подвійно корисно для літописця — а) для потрібної генеалогії та б) щоб мимохідь витлумачити назву міста, що навсправжки допомогла самій генеалогії); середній

син Палемона *Кунас* заснував місто *Кунасове* (3-тє пояснїння такого самого характеру); молодший син *Спера* оселивсь коло озера, назвавши його своїм іменням *Спера*, й помер без нащадків (4-те топографічне пояснїння такого самого походження);

6) підданці Спери, „милоуючи его. а подле Римского ѡбычаѧ вчинили болвана на памет его и назвали *Спера*“ (5-те пояснїння, иншого характеру, очевидячки як тлумачення „преданія“ про місця, присвячені старовинному поганському культові); там приношувано жертви, а „коли тот болванъ сказился. и ѡни тоє ѡзеро и тоє местцо хвалили. и мели за Бга“;

7) по тому, як помер бездітний Боркг, Юрборкг припав Кунасові, що мав два сини, Кернуса, йменням якого назвав одну місцевість Керново (6-те пояснїння топографічне), і Кгинбунта;

8) Кернус князював у землі Завельській, а Кгинбунт у Жомоїті;

9) Кернусові підданці „игрывали на трубах доубасных. и прозвал тот Керноус берегъ по вълоскѫ. гдѣ сѧ люди его множать литоусъ а трȣба што на них играють тоуба. и далъ имѧ тым людем своим по латине зложивши берег литоус. а трȣба тоуба и далъ имъ имѧ литоустоуба. то пакъ простые люди не вмѣли звати по латине. и почали звати Литва“ (7-ме, як бачимо, невдале заплутане пояснїння в стилі тлумачення слова „славяне“ від „слава“, але ще темніше...);

10) Кернус, не маючи синів, прийняв до дочки Пояти в зяті та князі Литви Кгируса, з роду Китоврасового;

11) Кгинбунт під той час князював у Жомоїті, яку згодом залишив синові Монтвилові, що мав два сини, Немоноса й Скирмонта;

12) ще за Кунаса спустошив руську землю Батий і зруйнував Київ, а Київський кн. Дмитро втік до Чернігова, а звідти до employees дручан, де заснував м. Друцьк і почав зватися в. князем Друцьким (8-е пояснїння, теж силуване);

13) Монтвил Жомоїтський заснував місто, назвавши його Новгородок, оселився там і почав зватися в. кн. Новгородським, згодом заснував м. Городен;

14) син його Скирмонт поділив своїм панам різні місцевості, названі їхніми йменнями: „Єйкшеви далъ ѡстровъ, который по нем назван есть. Єикшишки и всѣ прилежачое к повѣтоу Єикшискомоу. а Кгровъжоу дал ѡстровъ которыи его именем назвал Кгровжишки. и вес повет прилежачии коу Кровжишкам“; Крумп одержав острів коло річки Ошмени, названий разом з усією прилеглою місцевістю й повітом — Ошменьким (ціла низка топографічних пояснїнь, —

9-е, 10-е й 11-е); Крумп народив Кгаштовта, Ейкша народив Довойна, а Кгровж—Монвида;

15) Немонос (див. пункт 11-й, що до нього повертається літопис, одзначаючи це реченням — „за тым възвративсѧ въспак") вмер, передавши князівство Кгирусові;

16) після Скирмонта князював син його Минкгайло; він ходив на Полоцьк, і „поможе Б҃ъ великомоу кн҃зю Минкгайлоу и побил моужов Полочанъ на головоу", і став в. князем Полоцьким, і „пановалъ много лѣтъ и ѹмре", залишивши два сини — Шварна в Новгороді та Кгинвила у Полоцьку;

17) Кгинвил одружився з дочкою тверського князя Бориса Марією, охрестився в православну віру, діставши ім'я Бориса, згодом заснував місто, назвавши Борисовим (12-е топографічне пояснення), збудував троє церков; мав він двох дітей, Гліба й Параскеву;

18) Гліб по тому, як помер батько, князював у Полоцьку, а Параскева постриглася в черниці, вибула 7 років у манастирі, „Б҃гѫ слѹжечи и книги пишѹчи на ц҃рквъ", тоді пішла до Риму, де їй збудували храм;

19) Шварно, що до нього повертається автор („и възвратимисѧ воспак"), воювавсь з Мстиславом Луцьким, розбив його „на головѹ и всю Роус.. и въскричала Рѫс великым голосом и с плачем, иж так ѡкрѹтне вси соут побиты ѿ безвѣрное Литвы";

20) цар заволзький Булаклай вимагав від Шварна данини, а коли той одмовив, пішов походом на Русь, завдавши їй багато лиха, але зазнав цілковитого розгрому од Шварна;

21) кн. Ямонт (?) мав троє синів, що князювали — Люборт у Корачові, Писимонт у Турові, Скиргайло у Новгородку, „пануючи им на тых городех много лѣт";

22) Куковойт, на пам'ятку про померлу матір свою, збудував ідола з її ім'ям, а коли він зогнив, повиростали там липи, і мали їх „за Бога на имя Пояты" (13-е пояснення топографічне);

23) син його Утенус теж збудував болвана на пам'ятку про батька, а коли ідол зогнив, там виріс гай, а „прозвали его именем пана своего Кѹковоитѧ" (14-е топографічне пояснення);

24) за часів кн. Скиргайла „ц҃рь Заволгъскій Коудрас повстал... на Рѹскіи земли"... и „поможе Б҃гъ великомѹ кн҃зю Скиргаилѹ и кн҃зем Рѹским. иж ц҃рѧ Коурдаса и все войско его на головѹ поразили";

25) Після Скиргайла „не мало лѣтъ“ князював син його Олкгимонт, а тоді Олкгимонтів син Ринкголт, що його воювали руські князі, „и поможе Б҃гъ великомоу кн҃зю Рынкголтꙋ аж кн҃зеи Рꙋских и всю силоу ихъ и ѡрдѫ Татарьскꙋю наголовоу поразил“; потім „рознеможеся и оумре без плодѫ. тоут сѧ доконал рѡд кн҃жати Римского Полемона“.

У другій половині мітичної частини маємо такі епізоди:

26) За наступника Ринкголтові обрано було на князя Швинторога, з Китоврасового роду, Утенусового сина; він загадав синові Кгирмонтові, щоб збудував „жьглище“, де-б, як він помре, спалили його тіло;

27) Кгирмонт спалив там батькове тіло, батькового коня, „шату... и милосника его... и сокола и хорта“; за йменням Швинтороговим і місце теж прозвано Швинторога (15-е топографічне поясніння);

28) Кгирмонт прогнав „мꙋжиков Латыгала“, що напали на Жомоїть;

29) після Кгирмонта князювали сини його Трабус і Коликгин, а коли вони повмирали — Роман Коликгинов;

30) у Романа було п'ятеро синів: Наримонт, Домонт, Голша, Кгедрус і Тройден; Наримонт заснував м. Кернов, Домонт князював на Втині, Кгедрус заснував м. Кгедроіск, назване за його йменням (16-е поясніння); Голша заснував м. Голшане (17-е поясніння);

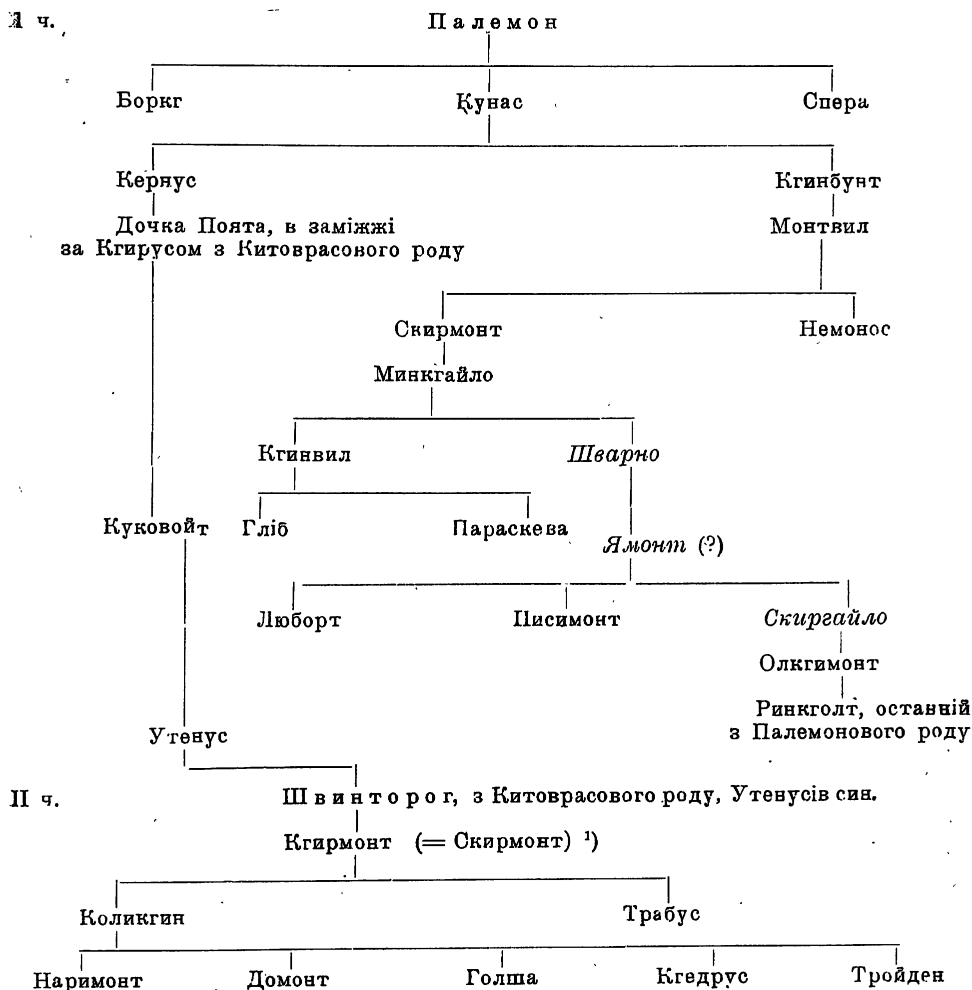
31) п'ятий син Романів Тройден жив коло брата свого Наримонта; той, довідавшися, що ятвяги й дойновці не мають князя, дав їм Тройдена, названого князем ятвязьким та дойновським; був він дуже суворий, „што ж вышеи ѡписуетсѧ в Рꙋской кроинице. ижь горши былъ тым землѧм. нижьли Антиѡхъ Сирскіи. и Ирѡд Е҆р҇слмъскіи. и Неронъ Римскии. [1]) што такъ былъ ѡкрꙋтныи а валечныи“.

---

[1]) Це речення цілком узяло свої порівняння з Іпатського літопису, де під 6778 (1270) р. читаємо про Тройдена: „ꙗко и Антиѡхъ Соурьскыи Иродъ Е҆р҇лмъскыи. и Неровъ Римъскыи“ (П. С. Р. Л., т. II, стор. 869). Взагалі характеристику кн. Тройдена складено в литовському літопису, здається, підо впливом тексту Іпатського літопису, як можна бачити, порівнявши їхній виклад. Після спокійно об'єктивного оповідання про Тройденову долю литовський літописець одразу, несподівано, впадає в тон обвинувачення на його адресу: „великіи валки чинил з Лѧхи и з Рꙋсью. и з Мазовъшаны и завъжды зыскивал. и над землѧми ихъ силные ѡкрѫтенства чинил. што ж вышеи ѡписоуетсѧ в Рꙋской кроинице. ижь горши былъ тым землѧм. нижьли Антиѡхъ Сирскіи. и Ирѡд Е҆р҇слмъскіи и Неровъ Римскіи. што такъ былъ ѡкрꙋтныи а валечныи“. Звертаючися до Іпатського літопису, одразу зрозуміємо, звідки цей тон і яку руську хроніку має на оці наш літописець: „В лѣт ѕ҃ѱ҃о҃н. Нача кнѧжити в Литвѣ. ѡканьныи и безаконьныи про-

Цим реченням уривається сп. К. Виділяючи з цих епізодів самі голі йменння князів, матимемо генеалогію давньо-литовських князів, Палемонових нащадків. Для більшої наочности перелічимо їх тут у формі окремої, що ми склали на підставі сп. К., генеалогічної таблиці литовських князів. Вона виглядатиме отак:

Генеалогічна таблиця литовських князів за сп. К.

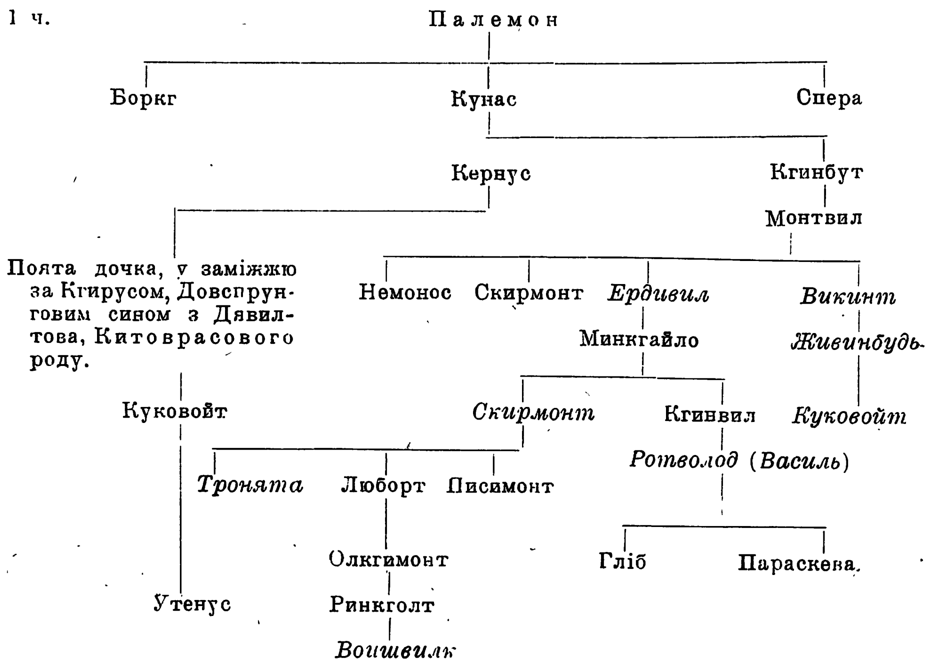
клѧты немлтвы Троиден его же безаконьꙗ не могохомъ п҇сати срама ради такъ бо бѧшеть безаконьник ꙗко и Антиѡхъ Соурьскыи Иродъ Ерлмъскыи. и Неронъ Римъскыи и ина многа злѣиша того безаконьꙗ чинѧше. живъ же лѣтъ кї и тако престависѧ безаконьникъ“..

[1]) Див. П. С. Р. Л., т. XVII, стор. 235.

З таблиці ми бачимо, що спочатку, в межах перших п'ятьох поколіннів, автор легендарної генеалогії литовських князів до певної міри ще давав раду з своїм важким завданням вивести їхній рід, через мітичного Палемона, від Августа. Але далі після Гліба й Параскеви, знову посланої до Риму, вже як християнки, що її прийняли там з повагою та збудували храм її імени, творець генеалогії цілком збився з шляху зовнішньо правдоподібної схеми родоводу й несподівано ввів невідомо звідки взятого кн. Ямонта, немов без роду, без плім'я. Вже згодом, узиваючи його великим князем, навіть не зазначивши, якого міста чи краю, сміливо продовжує він свою легендарну генеалогію, виводячи од Ямонта трьох синів його: Любарта, Скиргайла й Писимонта, од Скиргайла — Олкгимонта й т. ин.

Так невдало виконав узяте на себе, надсильне, що правда, і по суті, завдання литовський літописець. Цікаво, що поплутаність тексту К відбилася й в инших списках відповідною плутаниною, яка, одначе, в них ще збільшується, як можна бачити з дальшої таблиці, що склали ми на підставі тексту сп. Арх.:

Генеалогічна таблиця литовських князів за сп. Арх.:

II ч. Швинторог (Утенусів син)

Скирмонт

Трабус — Коликгин

Роман

Наримонт — Довмонт — Голша — Кендрус — Трокген (Тройден)

Римонт (Лаврип).

III ч. Витень, з роду Колюмвів

Гедимин.

Порівнюючи ці дві таблиці, за сп. К та за сп. Арх., ми помітимо, окрім значно більшої кількости імен у другій [1]), ще різницю в іменах, надто тих, що оточують бідолашного Ямонта в першій з них. У другій таблиці Ямонтового імени зовсім немає, як і инших двох: Шварна й Скиргайла. Замість них у другій таблиці бачимо (окрім трьох іменнів на протязі тексту, обірваного раніш у сп. К, а саме — Римонта, Витеня і Гедимина) зовсім нових дев'ятеро йменнів: Ердивила, Викинта, Живинбудя, Скирмонта (Минкгайлового сина), Троняти, Ротволода (Василя), Куковойта (Живинбудевого сина), Воишвилка та Романа.

Плутанина є і в другій генеалогії, прийнятій, проте, більш од першої — не тільки в сп. А, ба й в инших, окрім списка Є. Тільки сп. Є, повторюючи першу таблицю, за сп. К, наміряється виправити її, додаючи невеличку зовнішню поправку; він каже, що князь Ямонт (якого походження в першій таблиці залишалося нез'ясоване) син князя Шварна. Через отакий вихід із важкого становища, редакторові сп. Є пощастило досягти зовнішнього порядку й послідовности в генеалогічному дереві мітичних князів давньої Литви.

Що-до сп. Б, то в ньому є ще одна генеалогія, складна, але з новими додатками про Миндовга та инш., взятих з Іпатського літопису. Це найповніша генеалогія, але з новою плутаниною: Живинбудя названо в одному місці Кернусовим сином, в другому — Викинтовим.

Отож, генеалогічна творчість з вигаданими додатками вже крайньою своєю різноголосицею не тільки не з'ясовувала питання,

[1]) В першій, за сп. К, разом 32 йменння, а в другій, за сп. Арх., 41.

а навіть затьмарювала його; не досягаючи своєї історичної мети, вона мало допомагала і як матеріял, потрібний для свідомого читання. Читаючи не тільки різні списки литовського літопису, але навіть вдумливо читаючи одного списка, мало можна з'ясувати справу через плутанину, силу голих іменнів, недоладність конструкції самої схеми, не кажучи вже про безпідставність і непоетичність її.

Окрім того, можна гадати, що відомі нам списки західньо-руського літопису і не вичерпали всіх розбіжностей цих непогоджених одна з одною генеалогій. Ми маємо ще приклади особливих генеалогічних таблиць, що зберіг Нарбут у додатку до своєї праці „Dzieje starożytne narodu Litewskiego", Wilno, 1838, т. III. Видано тут дві „генеалогічні таблиці князів литовських", що взяв він з хроніки рукописної німецької чи, точніше, як він каже, є вони витяг з запропащеної історії Литви Августа Ротунда, бурмистра Виленського [1]). Вони цікаві тим, що там при йменнях багатьох князів поставлено хронологічні дати. Наведемо їх текст (див. табл. на стор. 177).

Порівнюючи цю першу з Нарбутових таблиць з поданими попереду, ми завважимо, що вона дуже відхиляється від сп. К, трохи наближуючись до сп. Арх. і згідних з Арх., але найбільше збігається з сп. Б. Різниця є все-ж-таки й з сп. Б в таких іменнях: Викинта в четвертім поколінні, зовсім відсутнього у Нарбута, Бориса в сьомім, невідомого в літописних схемах, як і Стега в дев'ятім. 10-е і 11-е покоління характерні тільки для Нарбутових таблиць і сп. Б, одрізняючи їх від усіх инших. 12-е покоління є тільки в Нарбута.

Не кажучи нічого про датування князівських іменнів Нарбутової таблиці, як самовільне, зазначимо все-ж-таки дещо цікаве. Так, Палемона віднесено тут до X віку. Цим таблиця живовидячки порушує літописцеву тенденцію вести предка Литви від Неронової доби. Що його палка уява прохолола, виявлено тут також зазначенням зірками тільки сімох іменнів, як великих князів [2]), тимчасом як у літописця мало не кожного з них — а разом їх тут близько 30-х, — названо великим.

Друга Нарбутова таблиця ще далі одводить нас од літописних схем. Погляньмо на неї (див. табл. на стор. 178).

---

[1]) На жаль, Нарбут не дає точнішої вказівки на своє джерело.

[2]) А саме: Ердвил, Скирмунт, Тройнат, Алгимунт, Ринголт, Мендог і Войшелк.

I. Tablica genealogiczna xiążąt Litewskich. Podług kroniki Rotunda, znaleziona w kronice rękop. J. F. R.
(Imiona, przed któremi znajduje się * należą do Wielkich Xiążąt panujących).

PALFMON LIBON, kwitnął w drugiej połowie X wieku.

Borkus — Kunos, umarł r. 1040 — Spera

Kernus, umarł r. 1097 — Gimbutt

Córka Pojata, umarła r. 1173. — Montwiłł, umarł około r. 1070.

* Erdźwiłł, umarł r. 1089. Nemon. Wikind.

Mingajło albo Strotitas, podbił Polock r. 1190, umarł w Nowogrodku około r. 1192. (1)

* Skirmunt, um. 1175. Ginwiłł, albo Orsza, ur. 1125, chrzest przyjął 1148, um. w Orszy 1199. Żona Maria Borisowna, Xięż. Twerska.

Lubart. Pissymund. * Trojnat, um. 1194. — Boris, ur. 1146, um. 1206.

* Algimund, um. 1226. — Wasili albo Rechwold, ur. 1164, umarł r. 1223.

Steg, zabity 1212 r. * Ringold, ur. 1175, um. 1240. — Hleb. Córka Parascewia, czyli Praxeda, ur. 1185, um. w Rzymie 1239, Kanoniz. 1273.

Erdźwiłł, albo Igiumis, tojest Zdobywca, ur. 1197, poległ w bitwie 1240. * Mendog, ur. 1203, chrzest przyjął 1252, zabity 1263. Żona Marta.

Trojnat albo Wigund, ur. 1220, zabity 1267. Miał udział na Żmójdzi. — Dowmund albo Monwid xiąże Zapuszczański czyli Nalsczański. — Towtiwiłł albo Szaszkin zab. 1264, xiąże Połocki, inaczey Teofil. — * Wojsiełk, ur. 1223. Czerncem został 1246. Zabity 1267, Replis. Ruklis albo Gerestut. Oba zab. z ojcem.

Córka NN za Bolesławem Xiążciem Czerskim — Iwan — Na tej linii Dynastya Palemońska kończy się.

(1) W oryginale: mort. Nowogrodi — circa an. MCXCII.

II. Tablica genealogiczna xiążąt Litewskich, z tegoż źródła, co pierwsza, wyjęta i objaśniona z innych autorów (Imiona, przed któremi znajduje się *, należą do Xiążąt panujących).

DOWSZPRUNG, spółczesny Palemona, kwitnął około roku 980.

Zywibund I, umarł r. 1086.

Zywibund II, żona Pojata, córka Kernusa, umarła r. 1173.

Kukowojtis, umarł r. 1169.

Swalgates, zabity na wojnie w Inflantach r. 1204.

Utenes, czyli Dangeruth, odjął sobie życie w niewoli u Rucerzy Mieczowych w Wendeniu r. 1212.

* Swyntorog, ur. 1192, um. 1270.

* Germund, ur. 1210, um. 1275.

Dowmund Stary, czyli Tymofej, Xże Pskowski, ur. 1227, um. z zarazy 1299. | * Giligin, um. 1278. | * Trabus, um. 1280.

(Giligin:) * Romund, ur. 1245, um. 1278

(Romund:) * Narymund, um. 1284. Dowmund młodszy, X. Ucianski. | * Trojden, xże Podlaski, zab. 1282 r. | Holsza, xże Olszański. | Gedrus, xże Gedrojcki.

(Narymund:) Pelas, ścięty r. 1315 z rozkaz. Gedymina.

(Trojden:) * Rymund czyli Wawrzyniec, ur. 1281

(Holsza:) Algimund, xże Olszański

(Gedrus:) Ginwiłł, xże Gedrojcki

(Algimund:) Mindow czyli Jan, Namiestnik Kijowski.

(Mindow:) Alexander Nielub, emigrował do Rossyi 1406. Siem ion. Michał.

(Ginwiłł:) Hurda. Binojna. Bubeta.

(Hurda:) Dowmund. Jamont, Namiestnik Smoleński, poległ nad Worskłą 1399.

(Dowmund:) Dom xiążąt Gedrojciów

Як бачимо, це не пряма, а побічна лінія литовських князів, що виходять од Довспрунга з Китоврасового роду, одного з тих чотирьох родів, що вийшли з Риму вкупі з Палемоном. Серед трицятьох імен перелічених тут князів ми зустрічаємо знайомих нам з попередніх родоводів усього лиш 14, а саме: Живибунда, Куковойта, Утенеса, Швинторога, Кгиликгина, Трабуса, Наримунда, Довмунда, Тройдена, Гольшу, Гедруса, Кгинвила, Алгимунда, Миндовга. Решта 16 імен[1]) зовсім невідомі нам, і в списках нашого літопису їх зовсім немає. Через це природньо гадати, що другу Нарбутову таблицю складено було на підставі джерел, можливо серед них і літописних, нам невідомих, що не збереглися до наших часів, але, очевидячки, повніших, ніж відомі нам. Без тих повніших джерел важче розібратися в хаосі литовської генеалогії.

За перводжерело цих легендарних литовських генеалогій були, певна річ, литовські-ж фамільні перекази, родові спомини вельможних литовців XVI в., коли саме й складалися ці родоводи. Очевидячки, в Литві XVI в. ще утворювалися записи, родові документи, доповнювані й прикрашувані різними пригадуваннями про предків кожного з старовинних вельможних родів, що попередники їхні були колись неподільними володарями цілих країв у Литві, удільними князями. При цьому поняття XVI в. і пригадування про литовську могутність у недалекому минулому, а саме в XV в., анахроністично переношено на всі попередні часи Литви взагалі. Не маючи історичної перспективи, литовський автор утворював картину і давноминулого за маштабом сьогочасних понять про великий обсяг території Литовської держави, про значіння й наступність великокнязівської влади.

Брак певних історичних джерел автор генеалогії поспитавсь надолужити власною фантазією; як це йому пощастило, ми вже бачили. Щоб до решти схарактеризувати цю генеалогію, нам залишається навести тут Антоновичеві спостереження що-до неї: „Несмотря на попытку составителя расположить всѣхъ мѣстныхъ князей въ послѣдовательномъ порядкѣ и въ генеалогической связи другъ съ другомъ, мы, изъ его же разсказа, видимъ, что они были современники. Такъ, изъ 39 именъ князей, упомянутыхъ въ лѣтописи Быховца до времени вокняженія Витеня, предшественника Гедимина, болѣе 20 именъ, расположенныхъ по девяти степенямъ родства по нисходящей линіи, приходится на время прибытія нѣмцевъ въ Лифляндію (1186 по лѣтописи Генриха Латыша) до вокняженія Мендовга (1235 по извѣстіямъ Ипатской Лѣтописи). Между тѣмъ о большинствѣ

[1]) Власне кажучи 15, бо ім'я Живинбуда повторюється двічі.

этихъ князей лѣтопись разсказываетъ, что они княжили очень долго („пануючи князю Троняте не мало лѣтъ, потом умер“, „Рынгольт жил много лѣт и умре“ и т. д.).

Точно такъ же на время отъ нашествія Батыя (1240) до вокняженія Витеня (1293 по Дюсбургу) приходится 33 имени князей, упомянутыхъ въ лѣтописи Быховца, расположенныхъ въ девяти ступеняхъ генеалогической таблицы“ [1]).

Обертаючися до деяких дрібниць генеалогії, нагадаємо, що навіть Дашкевич, який зайняв найскептичнішу супроти неї позицію, припускав, що „отдѣльныя имена могли быть заимствованы изъ народныхъ названій“. Здається, саме імʼя „славетного“ Палемона має деяку підставу в цих назвах. Так, до останніх часів держиться назва одної гори — „Палемонова гора“ [2]). Сюди так само треба зарахувати всі літописцеві спроби пояснити назви місць іменнями улюблених князів, себ-то по суті, на підставі деяких випадків, коли справді за йменнями володарів давано назви належним до них місцям, певна тенденція робити навпаки: на підставі захованих серед людности давніх назов даних місцевостей встановляти йменя тих князів, які немов-би сами колись вигадали цю номенклатуру. До таких випадків у наших літописах треба зачислити от які приклади:

1) *Юрборк* неначеб-то від імени князя Боркга, старшого Палемонового сина, та річки Юри. Справді, — литовське місто, відоме нам під назвою Юрборка на мапі литовсько-руської держави к. XV—початку XVI в. [3]), що лежить недалечко від того місця, де річка Юра вливається в річку Німань, у найкрайнішій північно-західній частині Литви XVI в., цілком природньо могло дістати назву від двох слів. Перша половина цієї назви справді від слова Юра, як назви річки (м. б. від кореня *юркий, юрить, юркнуть*; пор. *юла, юлить*, сербське *јурити*, в значінні *„юркая“, „юла“*). Друга-ж частина назви просто від німецького слова *Borke — кора, лико,* з вказівкою на лісисту місцевість, а ще простіше й природніше — від німецького слова *Burg — город, місто,* як тепер справді й зветься саме це місто, а по-сьогочасному тепер треба було-б Юргород, себ-то город на річці Юрі [4]).

---

[1]) Op. cit., стор. 15 — 16.

[2]) Дашкевичъ, op. cit., стор. 14.

[3]) Див. її в додатку до розвідки М. К. Любавського. Областное дѣленіе и мѣстное управленіе Литовско-Русскаго государства ко времени изданія 1-го Литовскаго статута, в Чтен. Общ. Ист. и Древн. Рос., за 1893 г., кн. 4, Москва, отд. III.

[4]) Литовці могли плутати Юрбург і Юрборкг через однозвучність кінцевої частини цього слова — фонетично — з словом німецьким і білорусько-вкраїнським *Borg* (позичка, кредит), *борг* — долг. Юрбург в XVI в. є другорядне господарське місто.

2) *Кунасов* город; цю назву виводить Литовський літопис від імення кн. Кунаса, другого Палемонового сина. Виникнути могла-ж ця назва від литовського *kun-as* (тіло), прич. *çu-na* (пухкий, надутий) від *çvájāmi* (надиматися, пухнути); звідти російське народне *кунѣть* (набиратися сил, видужувати), споріднене з українським *куняти*; пор. сербське *кýњати* в значінні *бујати* (надиматися, пухнути). Отож назва Кунасов город могла визначати: здоровий, мужній, молодецький, як, скажемо, навсправжки, і є відповідна назва Молодечно в тій-же самій Литві. На мапі XV — XVI вв. читаємо давньо-литовську назву в такій формі — Кунасово [1]). Очевидячки, форму цю передано тут цілком згідно з діялектичною вимовою, в дусі західньо-руського окання; пор. подібні-ж назви міст у Литві, як-раз недалечко від Кунасового, наприклад: Дорогово, Рокгово, Городно, Білосороко, Новгородок, Володимир, Словенськ і т. и.

3) *Спера* озеро, за літописом від кн. Спера, молодшого Палемонового сина, а тимчасом навсправжки це, можливо, просто народня вимова німецького слова *Sperre* — замикання, загата, застава, задержка, в тому розумінні, що озеро, ставок є перепона на шляху для людей. На жаль, на історичній мапі Литви ми не знаходимо назви „Спера". Є тільки недалечко від річки Свенти, що вливається в р. Німань („к восходу с҃лнца перешедши рекоу Невꙗжоу и рекꙋ Свтꙋю и третию рекꙋ Ширвентꙋ") як-раз у тій-же самій географічній ситуації, що зазначено її й у літопису, група озер, навкруги яких на давній мапі позначено низку сіл з отакими назвами: Свиро, Свирони, Свиранки [2]). Перше з них під тією-ж самою назвою є й на сьогочасній мапі. Знов-же, ці назви, може бути, то не що инше, як попсоване давнє чуже *Sperre*, що первісне його значіння поволі забувалося.

4) *Керново* місто літопис пояснює йменням кн. Кернуса, Кунасового сина. На історичній мапі, як і на сьогочасній, маємо м. Керново на річці Вілії, що вливається в р. Німань. Наприкінці XV й на початку XVI вв. Керново є одне з найважливіших господарських міст. Чи не є за основу для даної назви німецьке слово *Kern* — ядро, зерно, початок, джерело, в значінні центра володіння литовських

---

[1]) На півдорозі між Новгородком і Слуцьком, недалечко від старого „Мѣнска", в південно-західньому напрямку від сучасного Менська. В XVI в. це є важливий князівський двір. Пор. також Кунашов, село в Галичині, і Кунев, містечко Волинської губ.

[2]) Усе це важливі князівські й панські двори при містах або селах з такими назвами. А втім, пор. Спериж, село Річицького повіту Менської губ.

князів. Це можливо для давньої території Литви, бо-ж Керново було недалечко од Вильни, литовської столиці. Коли це так, то до німецького *Kern* литовці легесенько могли додати улюблене в них закінчення... Від того-ж самого кореня з иншими закінченнями відомі такі топографічні назви: Керниця, село в Галичині, Кернехов, містечко в південній Волині, Керносівка, то-що.

5) *Литву* в літопису виведено від *литоус* — берег „по вълоскоу“ і трѹба што на них играють тоуба, зложивши берег литоус. а трѹба тоуба в литоустоуба“, попросту Литва. Таке пояснення, живовидячки, силуване: до латинської термінології стародавнім литовцям було не так то вже близько, а по-литовському труба є *triuba, truba*, старослов. *тржба*, стародавнє німецьке *trumba*. Що-до „берега“, то це слово з тим саме коренем заховується в усіх індоевропейських мовах, не маючи нахилу до „литоус“. Навіть навпаки: литовське *lët — uv — à* лінгвісти звязують з латинським *litus* і *lei —*, *lī* — в значінні „лити“. Пор. назву села Луцького повіту на Волині, Торчинської волости, „Литва“, на річці Сірній, на захід од м-ка Торчина.

6) *Ейшишки*, одне з найважливіших у XVI в. господарських міст у Литві, є на мапі к. XV поч. XVI вв. між Вильною і Новгородком, трохи на захід од проведеної між ними простої лінії, ближче до м. Мереча, у тому місці, де Мречанка вливається в р. Німань. Літопис про цю назву каже: „Еикшеви дал (= кн. Скирмонт одному з своїх панів) ѡстров которыи по нем назван есть. Еикшишки и всѣ прилежачое к повѣтоу Еикшискому“.

Ми не знайшли пояснення цій назві, коли не вважати за таке виведення від кореня „шишка“, що можливо є за основу цій назві. Корінь цей є відомий і в инших слов'янських мовах; схожий він так само з литовським *čička* (тюркськo-татарське *шиш* — спухле місце), що виходить, очевидячки, з литовсько-слов'янської доби.

7) Кровжишки, за літописом, склалося так: Кгровьжоу дал (той самий князь Скирмонт другому з своїх панів) остров, которыи его именем назвал Кгровжишки. и вес повет прилежачии коу Кровжишкам. На мапі XV — XVI вв. з близьких до цієї назов маємо тільки Крево [1]), що, коли голосні змінилися, дало „Крев — кров“. До кореня „кров“, що можливо лежить в основі назви „Кровжишки“, легко могли бути, щоб зформу-

---

[1]) Крево — один з найважливіших господарських замків, з містом при ньому, дуже популярний за тих стародавніх часів; через те літописцеві неодмінно треба було виділити цю назву.

вати зменшене слово, додані популярні в Литві закінчення „ишки", „шишки", „жишки", за аналогією з відомими на тій самій історичній мапі Литви назвами, наприклад: Сопѣжишки, Еишишки, Румшишки, Ганусишки, Ракишки, Купишки, Довгкелишки, Сомилишки, Волковишки, Стоклишки, Василишки, Девенишки, Роконтишки, Дорсунишки, Кинтилишки, Видишки й т. и.

8) Куковойть — назва лісу, неначе-б за князевим іменням: „люди тыи хвалили тот гаи. а прозвали его именем пана своего Куковоитѧ". Зазначена тут асоціяція „гаю" — лісу та звязаної з ним назви підказує думку шукати й пояснінь у цій саме перспективі. Чи не виникла дана назва „куковойть" від слова „куковать" — „кукушка" (= зозуля, давньо-слов. кукавица), по-литовському *Кик-й'-ti-* (звуконаслідування від *quqи-*)? — пор. назву „Кукушкина роща". На сьогочасній мапі ми маємо, на південь від Вильни, між Вильною і Двинськом, дуже близькі до цього слова назви: „Кукушчики", „Кукушки".

9) *Швинторога* — „жьглище", „гдѣ бы его (князя) смертнаго сожгли... тое месце прозвано ѿ тых часов Швинторога на имѧ тог кнзѧ великого" Швинторога. Розглядаючи історичну мапу Литви XV — XVI вв., ми не знаходимо цілком відповідної назви. А втім, корінь цього слова литовський — *Švén-t-as, svent-e, -in-ti* (давньо-слов. *свѧ-т-ъ*), що асоціюється з назвою річки Свенти, коло якої вже в XV — XVI вв. було село Швинтани, а недалечко від них і один з найважливіших князівських замків Турогно. Чи не була назва „Швинторога" контамінацією цих двох назов—Швинтани [1]) і Турогна? Розіклавши останню назву на дві слові — „тур" [2]) і „огонь" (давньо-слов. *ог-нь*, литов. *ug-n-is*), зрозуміємо, що визначає слово „Швинторога": святий огонь на місці, де тур(бик) [3]) приноситься, як жертва поганським литовським богам.

10) Кгедроити — назва міста, неначе-б за йменням князя Кгедруса. Справді, на мапі XV — XVI вв. ми маємо серед найважливіших князівських дворів при містах або селах і Гедроїть, за иншим написанням Кгедроїть, недалечко від Швинтан.

11) Гольшана — від імення кн. Голшиса, як з'ясовує літопис. Нам відомі подібні до цієї такі назви: Гольча і дуже популярна на Вкраїні Ольшана, діялектично Гольшана, і як назва річки, Дніпро-

[1]) Тепер цю назву передають трохи відмінно — „Свенцяни".

[2]) По-литовському „тур" — *taur-as*.

[3]) Зазначається, певна річ, тільки тур, бик, як жертва, що не виключає й инших жертовних порід.

вого допливу, і як назва містечка Звиногородського повіту на Київщині. Спроба на підставі наявних топографічних назов, як Гольшана, Гольча, Ольшана, встановити ймення мітичних князів, як Голшис і подібні до нього, з латинськими закінченнями на -is, -as, -us (Кунас, Кернус, Кгирус, Трабус, то-що), є своєрідна підробка ad majorem sui civitatis gloriam. Треба було-ж установити наочніші звязки Литви з античним Римом, а значить і звязок литовських князів з римськими королями. Для цього потрібні були відповідні аксесуари: сами буцім-то ймення князів давньої Литви характером своєї конструкції виявляють стародавнє, отож, як тоді розуміли, славетне, почесне походження.

12) Жемоить або „Жомоить" у літопису виводиться так: „и назвали тоую землю словеньским ꙗзыком побережнаꙗ землѧ. а Литовъскимъ. ꙗзыком назвали Жемоитскаꙗ землѧ". Пояснїння це цілком слушне: „земля" від давньо-слов. „земьꙗ", „земѧ", що відповідає литовському *žem, žém-e, -as* (низький), *Žemaitis* plur. *Žemaiciae* = німецькому *Samogitier* (пор. *Niederländer*) = Самогитія. Звідти и літопис зветься: „Лѣтописець великого кнѧзьства Литовъского и Жомоицьского".

Як бачимо, більшість наведених пояснінь можна прийняти без тенденційної в складній редакції літопису теорії князівського втручання в цю топографічну номенклатуру.

А втім зрідка трапляються в нашому літопису і природніші пояснїння, без прямого відношення до іменнів литовських князів, як от назва „Жемоїть".

Подана в нас аналіза змісту легендарної частини сп. К дозволяє виразніше гадати про її джерела. Перші три епізоди, а саме: 1) про Різдво Христове; 2) про Воскресіння і Вшестя Його; 3) про Нерона — очевидячки, мали за своє джерело якийсь список Хронографу. На нього, здається, в сп. К є глухе покликання при викладі першого епізода — „ꙗкож вышеи писано"; цю фразу ми читаємо в тексті „Лѣтописца литовъскаго", що перед ним у сп. К як-раз, очевидячки, було вміщено Хронограф, бо на теперішнім першім аркуші, а колись 53-му (початок рукопису не зберігсь: 52 сторінки зникли), маємо текст „Александрії", її продовження, до арк. 64, що тільки з нього починається літопис.

Решта 28 епізодів за сп. К, складаючися по суті з генеалогічної таблиці (почасти поширеної наведеними вище поясніннями назов міст та місцевостей), є характерна для складної редакції компіляція фамільних переказів, поширена свавільною фантазією автора литовського літопису.

Як-же скористався останній своїми небагатими матеріялами? Не маючи тепер змоги порівняти не збережені до наших часів пам'ятки з заснованою на них компіляцією літописця, ми примушені обмежитися лиш загальною характеристикою письменницької маніри литовського автора. Найголовніше, що зразу-ж впадає у вічі, коли уважливо поставитися до способів нашого автора викладати, це перевага в його загальних шаблонових місць і цілковитий брак реально-побутових деталів, що цілком наближали-б компілятора до описаної у нього доби. Перше враження від маніри творити автора генеалогічної частини литовського літопису те, що вона складається коли не цілком, то мало не виключно з того, що зветься loci topici. Але й ближча аналіза мітичної історії стародавньої Литви в нашому літопису цілком стверджує це перше враження. Візьмімо для прикладу ті місця літопису, де мова про те, як закнязювали різні особи, або батальні оповідання, чи спроби змалювати природу, з'ясувати, чому Литва залюднювала нові місця, то-що, — скрізь знаходимо тут самий шаблон, традиційні повторювання мало не в тих самих висловах. Щоб зілюструвати ці твердження, наведемо тут низку прикладів. Насамперед звернімо увагу на оповідання в нашому літопису про те, як починали князювати різні quasi-герої мітичної Литви передісторичних її часів. Це сухо-схематичні, безбарвні, книжно-вигадані шаблони, наприклад:

I. 1. Потом оумре (Кунас). и почнет с҃нъ его пановати Керноус на всеи земли... Коунас мелъ двѫхъ с҃нвъ. ѡдного Кернѹса а дрѫгого Кгинъбоунта;

2. сам оумре (Кернус). а по нем нача кн҃жити на земли Литовъскои зѧть его...; пануючи Кгинбоутѹ на Жомоити оумре. а сн҃а своего Монтвила зоставить на Жомоитьском кн҃зьстве. и Монътвилъ много кн҃жил на Жомоити. а мелъ двоух сн҃овъ ѡдног Немоноса а дрѫгого Скирмонта..;

3. и оумре (Скирмонт). а по нем начнет кн҃жити сн҃ъ его Минъкгайло... и пановал много лѣтъ и ѹмре и ѡставит по собе двоух сн҃овъ своихъ ѡдного Шварна. а дрѹгого Кгинвила..;

4. и тот кн҃зь Борис с тою жоною мелъ двое детеи. сн҃а Глѣба а дочкоу Парасковгію. и сам оумре. а по собе на Полоцкѹ зоставит сн҃а своего Глѣба..;

5. Кгирѫс... вмер. а сн҃ъ его Коуковоити сел на великом княженьи Литовском и Жомоитьском;

6. и мел кн҃зь великыи Тимонт трех сн҃овъ. старшии Скиргаило. дрѹгии Любортъ. третіи Писимонт. а потом кнѧз великыи оумре. и Люборт сѧдет на Карачове;

7. и пануючи кнѕю Скиргаилꙋ не мало лѣт и оумре. и зоставить по собѣ сна своего на великом кнжени Новгородском Ѡлкгимонта. и Ѡлькгимонтъ не мало кнживъ лѣт и оумре. и зоставить по собѣ сна своего Рынкголта на великом кнженьи Новгородском. и княжечи Рынкголтꙋ не мало на Новѣгородце и на многых городех Рꙋских...;

8. и мало кнѧживши Швинторогꙋ на Новѣгородце. и на Рꙋских городех ѿць его великыи кнзь Литовскіи и Жомоитскіи Втеноус оумре. и снъ его Швинторог. по смрти ѿца своего начнет княжити. на великом кнжени Литовском Жомоитьском и Новгородском и Рꙋском..; и оумре. и снъ его Кгирмонтъ зостал по ѡци своемъ на великом кнжени Литовском и Жомоитском Рꙋском;

9. и потом многыи лѣта пановал Кгирмонтъ и зоставит двоух сновъ Трабоуса. а Коликгина. и кнзь Трабоус почнет княжити на земли Жомоитскои. а Коликгин на земли Литовскои и Рꙋскои и княжил Коликгин многие лѣта и оумре. и почнет по нем кнжити снъ его Роман и по малом часе оумре кнзь великіи Жомоитски Трабоус дѧдѧ кнзѧ Романов. и начнет кнжити кнзь великии Роман на земли Литовскои. и Жомоитскои и Рꙋскои...

Усі наведені дев'ять прикладів, як бачимо, писано за одним зразком, по суті шаблоновим, немов-би на замовлення, на те тільки, щоб запорожнити тенденційно намічену схему, але так і залишену голим кістяком, без плоти й крови. Більшість князювань сказаним трохи чи й не обмежується в викладі нашого літописця. Коли-ж деякі епізоди почасти і деталізуються, то теж за певними шаблонами.

Звернімо увагу далі на низку инших прикладів, де оповідається про битви, звоювання, то-що:

II. 1. Минъкгаило собравши воиска свои и поиде на город Полтескъ и на моужи Полочане которыи вечом справовалисѧ ꙗко великии Новгород и Пъсков. и напервеи пришли к городꙋ ихъ реченомоу Городець. и моужи Полочане ѡполъчившисѧ полки своими и стрѣтили ихъ под Городцомъ а великіи бои и сѣчоу межи собою вчинили и поможе бгъ великомоу кнзю Минкгаилоу и побил моужов Полочанъ на головоу. и город ихъ Городець сожже и город Полтескъ возмет;

2. Шварно събравши вси воиска свои. и поткал его (Боулаклая) на граници своеи в Коиданове. и поразил того црѧ и всю его моць Татарскꙋю побил. и самого црѧ вбилъ и звытежством великым пошол на Рꙋскꙋю землю. и взѧл город Мозыр Чернигов Стародоуб. Карачев и со всим в цѣлости звытежство ѡдержавши вернꙋлсѧ назад..;

3. и потом цр҃ь (Боулаклаи) собравшися з многыми силами и ѡрдами Татарскими пошол на Рѹскѹю землю и много зла в Рѹской земли вчинил..;

4. и кнѧз Скиргайло зберетсѧ з братею своею с кнзем Любортом.. и со всими силами своими..., и совокѹпившисѧ им с одного и пошли напротив црѧ Кѹрдаса. и всеи рати его Зоволгъскои. и поткалисѧ с ним за Мазырем на реце Ѡкѹневце и вдарилисѧ полки межи собою. и вчинили бои лют ѿ поранка. аж до вечера. и поможе Бгъ великомѹ кнзю Скиргаилѹ и кнзем Рѹским. иж црѧ Коурдаса и все воиско его на головѹ поразили ледве сам втек до ѡрды в малои држжине... и боѧр многых вбили. и кнзь великыи Скиргайло ѡдержавши звитежство и добыткѹ великого злата и сребра каменѧ жемчѹгоу и шат дорогых набравши ѿиде во своѧси. а кнзи Рѹскіи такъ ж оу свои городы ѿидоша...;

5. Дмитреи Дрюцкыи (та ще два князі) собравшис вси три с полки своими. и пошли против великог кнзѧ Рынкголта.. и кнзь великіи Рынкголтъ поткал их на рецѣ Немнѣ на Могылнои и вчинили с ними бои лют. и билисѧ межи собою велми крепко. поченши ѿ поранка аж до вечора самог. и поможе Бгъ великомоу кнзю Рынкголтѹ. аж кнзеи Рѹских и всю силоу ихъ и ѡрдѫ Татарьскѹю на головоу поразил и сам звитежство одержавши з великим веселиемъ и добытком золота серебра и з великим набытком скарбов. и возвратившисѧ во своѧси...;

6. и Кгирмонтъ собравшисѧ з силами своими поиде на них (мужиків Латыгала). землю и их самих выстинал. а инших в полон повел. и землю их поустѹ вчинил..;

7. и поидет кнзь великыи Шварно с Кѹковоитем. и со всими силами напротив Мьстислава кнзѧ Лоуцког и Пинского и на сеи стороне реки Ѧсѣлды поразил кнѧз Ѧмонт кнзѧ Мьстислава Лоуцког и Пинског на головѹ и всю Роус. толко кнѧз Мьстислав в мале дрѹжине ледво сам втечет в город Лоуческъ. а кнѧз великыи Шварно возмет город Пинескъ и Тѹров...

І тут виразно виявляється повна одноманітність маніри літописного письменника, що не піднісся по-над шаблон.

Подібну-ж одноманітність, тільки більш казково-фантастичного характеру, подибуємо ми і в літописцевих спробах обмалювати природу, як мотив залюднення від Литви нових місць. Правда, спочатку автор щедріш поклав фарби для картини природи, накинувши ширшу перспективу. Ось це цікаве місце:

III. 1. Пошли (Палемон і супутники його) до реки Дѹбисы где ж вшедши в тѹю рекѹ Дѹбисѹ і над нею нашли горы высокие. и на

ѡных горах ровнины великие и дубровы роскошные. и розмаитое ѡѳитости наполненых розного рожаю. звереи то есть напервеи. тоуровъ зоубреи лосеи еленеи сернъ рысеи куниць лисиць бѣлокъ горностаевъ ласиць. и иных розмаитых рожаевъ. и ту теж в реках великѫю объѳітос рыбъ непосполитых. иж не толко тые рыбы которые в тых сѧ реках плодѧт. але множьство рыбъ розмаитых а дивных з морѧ приходѧт а то за тою причиною. иже недалеко оустье Немновое где Немон в море впадываеть над которыми ж реками над Дубисою. и над Немном и над Юрою там сѧ поселили. и почали розмноживатисѧ...

Инші приклади є скорочення першого:

2. Спера пошол далеи в поущи к восходу сл҃нца. и перешодши рекоу Невѧжоу и реку Свѧтую и третию реку Ширвенту и нашолъ ѡзеро лоуками и розмаитым деревом ѡкрашено. где ж то полюбивши над тым ѡзером поселилсѧ;

3. пануючи емоу в земли в Жомоитьскои, почалсѧ (Кунас) множити и розширѧти. и выходити за рекоу Велью в землю Завелскоую и прошод реку Свѧтую вышеи. и нашолъ место велми хорошо. и сподобалосѧ ему тое место велми. и ѡнъ там поселилсѧ...;

4. и зашли за реку Велю и потом перешли реку Немон и нашли въ четырех милѧх ѿ реки Немна гору красноую и сподобаласѧ имъ и вчинили на неи город...;

5. Голшис. перешед реку Велю. и нашол гору красну межи горами. над рекою Вилнею в мили. ѿ оустьѧ реки Вилни. гдѣ впадываеть в реку Велью. против Ракontишокъ. и вчинил город...;

6. и ездѧчи ѿтолѣ в ловы в пущу за десеть миль ѿ того города своего и наидеть гору красну и з ровнинами великими ѡблеглоую. и ѡбъѳитостѧми наполненую. и сподобалосѧ емоу там. и ѡн и там сѧ поселил. и на тои горе вчинил над рекою Кораблем. и перенесется ѿтоул и там начнеть кнжити;

7. и кн҃зь великыи Троидень наидеть горѫ красну. и хорошу над рекою Боброю и там зарубить город [1].

---

[1]) За джерело для всіх цих шаблонових у нашого автора повідомлень про те, як різні литовські князі заснували ті чи инші міста, на нашу думку, був початок „Повѣсти о Троѣ“, відомої нам у західньо-руських хронографах вже в списках XVI в. Там ми читаємо: „Бяше ц҃ръ нѣкій..., бывшоу емоу на ловѣ.. (була там) река... лоугъ.. юдол идеже растѧхоу древіе и цвѣты многоразличныи, видѣв же ц҃рь добротоу мѣста и начат здати грады въ имѧ свое“..

Пор. Хронограф к. XVI в. — поч. XVII в., збірки А. Н. Попова, № 2398, в Рум'янц. Музеї; див. „Отчетъ Моск. Публ. и Рум. Музеевъ“ за 1879 р.; пор. Хронограф збірки Н. С. Тіхонравова, ibid., № 408, в „Отчетѣ“ за 1912 р., стор. 75, див. „Хронографъ западнорусской редакціи“, в П. С. Р. Л., т. XXII, Петроградъ, 1914 р., стор. 37.

Ці приклади виразно показують, що перед нами не історичні нариси, а фантастичні начерки. Як художник, перш ніж виконати більшу працю, добирає фарби на багатьох окремих дрібних етюдах, так робив і автор легендарної історії стародавньої Литви, тільки навпаки: спершу докладно намалювавши фантастичну картину того, як литовські предки залюднили нову місцевість, далі він не раз бере з тієї-ж власної фантазії ті-ж самі фарби, але вже скупіше використовуючи свій запас; а через те вичерпуючи те-ж саме, тільки частково, для повторення шаблонових підхідок.

Почасти ту-ж працю шаблоновими способами, повторюючи стільки разів, скільки треба, потверджують літописцеві описи тих місць, де відбувалися офірування. Вчитаймось у них:

IV. 1. Подданыи его (Спери) милоуючи его. а подле Римского ѡбычаѧ вчинили болвана на памет его и назвали Спера. и потом ѡные люди мешькаючи ѡколо него. и почали ѡѳери чинити и за Бога мети а потом коли тот болванъ сказилсѧ. и ѡни тое ѡзеро и тое местцо хвалили. и мели за Бга. и по нем межи собою гсдрѧ не мѣли и мешкали без пана. и навратившися воспакъ..;

2. кнѧз великыи Кꙋковоити милоуючи маткꙋ свою а вчинил болвана на ѡбраз ее чинячи еи памѧт. и поставил того болвана именем матки своее Поꙗты вышеи ѡзера Жослеи. которꙋю ж ѡхвалили. и мѣли за Бога тꙋю Поꙗту. а потом коли тот болван згнил и на том мѣстци липы выросли. и тыи липы хвалили и за Бога их мѣли на имѧ тое Поѧты;

3. Оутенꙋс... милоучи ѿца своего великого кнзѧ Кꙋковоитѧ вчинил болвана на памѧткꙋ ѡца своего. и поставил его на ѡднои горе над рекою Ст҃тою не далеко Дѧвилтова которого ж болвана хвалили потом тот болван згнил. а там гаи вырос. и люди тыи хвалили тот гаи. а прозвали его именем пана своего Кꙋковоитѧ. возвратившисѧ воспак [1])...

І тут, очевидячки, не реальні факти в історичних обставинах, а стилістичні підхідки, маніра вимислу плодючого автора, що за браком конкретного матеріялу впадає в тавтологію, виразнісінько повторюючи самого себе.

---

[1]) Те-ж саме бачимо й у змалюванні багатства: 1). „и кн҃зь... Скиргайло ѡдержавши звитежство и добыткꙋ великого злата и сребра каменıа жемчꙋгоу и шат дорогых набравши ѿиде во своѧси" (К. 234) і далі про Рингольта: „и звитежство ѡдержавши з великим веселиемъ и добытком золота серебра и з великим набытком скарбов. и возвратившисѧ во своѧси" (К. 235).

Отже, не маючи навіть перводжерел, з яких користувався наш літописець стародавньої Литви, можна взагалі визнати, на підставі аналізи його стилю, правдоподібність твердження, що джерела його були досить мізерні. Складачева тенденція йшла значно далі, ніж дозволяли ці джерела. Низка родинних переказів, а так само мабуть усних переказів, надто про місця офіруваннів, особиста прихильність автора до генеалогічних будувань, що силкувавсь цим звязати Гедимина з Августом через Палемона, услужна фантазія за браком, ба навіть через неможливість мати тут історичні джерела, — ось ті мізерні матеріяли, але багата духовна лабораторія творчости, що допомогли літописцеві впоратися з його важким завданням. Важкість була в самім вже завданні — скласти історичний нарис за записами швидше фантастично-поетичного, ніж документально-історичного характеру. Довелося вигадати низку фактів, і з цим фантазія автора взагалі впоралася, він утворив мало не правдоподібну для некритичних сучасників схему генеалогії литовських князів, розмалювавши її декількома картинами, як описи природи, новозалюдненого місця, місць офірувань, то-що. Але разом з тим, раз намальовані в поета картини довелося згодом, для більшої історичної правдоподібности, повторювати, щоб заповнити схему князювання инших державців, — поетичного вимислу не вистачало, як не вистачало його, скажемо, і у нових письменників, наприклад, у Гоголя — професора історії, що намагавсь поетично малювати історичні картини баталій. Доводилося варіювати перші вдаліші вигадки. З'явилися повторення, потрібні для історика-літописця, аби-які й шаблонові з літературного боку, авторові мало цікаві. Ось чим треба пояснювати шаблонові підхідки його оповідань про князювання різних осіб, про походи й бої їх; ось чому одноманітні його малюнки природи тих місць, де оселилися литовці, і тих місць, де відбувалися офірування. Бездовідну тенденцію літописця, що звязує одне з одним окремі місця й частини свойого оповідання, все-ж нарешті викупає тільки художня його вигадка і більше-менше путяще оброблення тих, що він використав, переказів. Коли-б не ця щаслива його вигадка (хоч і розтягнута згодом у шаблонових повтореннях і переказах), що вратувала його задум непоганою композицією, йому-б зовсім не пощастило скласти цю мітичну історію стародавньої Литви, і не переписувано-б її потім у силі списків західньо-руського літопису, не потрапила-б вона далі до хроніки М. Стрийковського і через нього не повернулася-б до південно-західнього літописання в південноруські хроніки.

2. Відміни инших списків західньо-руського літопису.

До того, що сказано було про зміст складної редакції західньо-руського літопису на підставі аналізи сп. К, ще трохи можна додати, користуючись з продовження сп. К в инших текстах тієї-ж редакції.

Спершу скажемо дещо про продовження мітичної історії Литви — через те, що текст К урвано. Цей останній закінчується правдивим повідомленням (див. джерело його: Іпат. літоп. під 6778 р.) про Тройдена, що „він силные ѡкрѫтенства чинил. што ж вышеи ѡписоуетсѧ в Рꙋскои кроиницe. ижь горши был тым землѧм. нижьли Антиѡхъ Сирскій. и Ирѡд Ерсл҃мъскій. и Неронъ Римский. што такъ былъ ѡкрꙋтныи а валечныи“.

Після цих слів і до переліку Гедиминових дітей, з чого починається збіг складної редакції з текстом короткої, йде продовження мітичної історії стародавньої Литви, що його можна розікласти на такі епізоди [1]):

1) Одружіння кн. Наримонта з Флядровою дочкою, а кн. Довмонта з її сестрою; смерть останньої; Довмонт забрав дружину у Наримонта; боротьба їх через це;

2) Тройденове одружіння й навчання Римонтового сина у Лева Мстиславича, що заснував м. Львів (1-ше пояснїння), руської мови; Римонтів постриг з іменням Лавриша, заснування манастиря, прозваного Лаврішевим (2-ге пояснїння);

3) Тройдена, коли він виходив з лазні, забивають мужики, що їх підіслав Довмонт;

4) Лавришева помста Довмонтові за батькову смерть; вибори за його порадою на в. князя Литовського маршалка Тройденового Витеня;

5) після Витеневої смерти князював син його Гедимин, що воювавсь з німцями й руськими князями: Володимиром Володимирським, Левом Луцьким, з Волинню, з Святославом Київським та иншими;

6) Гедиминів похід на Київ, облога, здобуття Київа та пригородів, а далі й Черкас, Переяслава, то-що;

7) Святослав Київський одруживсь у Івана Рязанського й закнязював у Рязані;

8) Гедимин заснував м. Троки і м. Вильну (побачивши віщий сон про залізного вовка з сотнею вовків, що ревли в ньому; цей сон

---

[1]) Див. П: С. Р. Л., т. XVII, стор. 254—262, за сп. Арх.

витлумачив ворожбит Ліздейко, знайдений в орлячому гнізді, як пророкування про заснування столичного міста).

Що характер цих епізодів, як і всіх вище розглянутих про початкову історію Литви, теж мітичний, очевидно з того, що навіть про історично відому особу Гедимина розповідаються тут фантастичні звістки. „Лѣтописи и преданія, — каже проф. Платонов, — часто приписываютъ ему завоеваніе такихъ областей, которыя или были покорены Литвой уже послѣ его смерти, или же были присоединены къ Литвѣ мирнымъ образомъ. Такъ, напримѣръ, мы находимъ въ лѣтописяхъ извѣстія о походѣ Гедимина на Волынь и Кіевъ въ 1320 году, причемъ лѣтописцы передаютъ это, какъ достовѣрный фактъ; изображаютъ битвы, результатомъ которыхъ якобы явилось подчиненіе Волыни и Кіева, а между тѣмъ изъ болѣе подробнаго изученія этихъ разсказовъ и сличенія съ болѣе достовѣрными источниками видно, что это вымыселъ. При такихъ недостовѣрныхъ источникахъ историческая критика можетъ указать только на нѣкоторыя земли, присоединенныя Гедиминомъ къ Литвѣ: Кіевскую, Полоцкую, Минскую, Туровскую, Пинскую и Витебскую“ [1]). А втім, завоювання Полоцька від Литви Антонович датує ще 1307 р., за Витеня; „о времени подчиненія минскихъ князей Литвѣ, — каже він, источники не упоминаютъ. Равнымъ образом мы не находимъ точныхъ указаній на время и обстоятельства присоединенія къ великому княжеству Литовскому княжествъ Туровскаго и Пинскаго, хотя, несомнѣнно, при Гединимѣ они уже входили въ составъ его владѣній.. Княжество Витебское пріобрѣтено Гедиминомъ мирнымъ путемъ, какъ и Волынь. Литовскія преданія приписывали сверхъ того Гедимину завоеваніе такихъ русскихъ земель, которыя присоединены были гораздо позже къ великому княжеству Литовскому. Таковъ разсказъ о мнимомъ завоеваніи Гедиминомъ Волыни и Кіевской земли, обыкновенно полагаемый подъ 1320—1321 годами“ [2]). Київ одійшов до Литви допіру в 1362 р., а Волинь близько 1340 р. [3]).

Отож мітичні перекази й quasi-історичні повідання становлять джерело переличених епізодів у складній редакції західньо-руського літопису.

---

[1]) Лекціи по русской исторіи, стор. 124.

[2]) Очеркъ исторіи в. княжества Литовскаго до смерти В. К. Ольгерда, в Монографіяхъ, т. I, стор. 45—46: за перводжерело Антонович уважав сп. Биховця, але той-же текст дослівно є в раніших текстах складної редакції, сп. Арх. й ин.

[3]) Ibid., с. 50, 52.

Що зазначені епізоди легендарні, посередньо доводить існування окремого „Сказанія о взятьи столного росіискаго города Киева Литовским князем Гедимином“, яке трапляється по давніх рукописах. Нам воно відоме в збірникові, писаному скорописом XVIII в., збірки Большакова, що переховується в Рум'янцівськім Музеї під № 242, 424 зв. — 426 зв. [1]). Зіпсований текст його — скорочений супроти тексту литовських літописів. Подамо текст цього „Сказанія“ рівнобіжно з подібними до нього місцями ширшого літописного викладу:

„Сказаніе“:

В лето от рождества Христова 1340 летъ воставъ великии князь Гедиминъ виде не совесъ (?) Литовскої на киевскаго князя Станислава придяшеть Литовскій князь Гедиминъ... [нерозбірно] со многою военною силою под Киевъ, велелъ под свою власть и преписа Киевъ к литовскомꙋ (арк. 425) государствꙋ и посади в Киевѣ намесникомъ племянника своего князя Минеда Голша, который принял хрестианскою верꙋ, окрестился и от того времени от взятья града Киева Литовскимъ князем Гедиминомъ преславное самодержавное Киевское пресечеся, и бысть под литовскою властию Киевъ даже до короля полскаго Казимира Ягеловича 431 годъ.

Сп. Арх.:

...за ты*м* кн҃зь велики*и* Кги*н*димин*,* пошо*л* со всими силами своими до Киева. і ѡблѧже город Киев, і Киѧне, почалис емꙋ боронити . . . .

. . . .

і по*д*далис велико*м*ꙋ кн҃зю Кги*н*диминꙋ.... і посади*л* на ни*х* (Київі та пригородах. — *Т. С.*) кн҃зѧ Ми*н*до*в*гова сн҃а Ѡ*л*кгимо*н*та велико*г* кн҃зѧ Ѡ*л*ша*н*ского. а са*м* з велики*м* веселие*м* оу Литвꙋ возвратисѧ (стор. 259–260).

Правда, „Повідання про те, як Гедимин здобув Київ“, не оригінальне. До того-ж в ньому маємо й скорочення не литовського літопису, а Синопсиса, як це виходить з порівняння „Повідання“ з текстом останнього, де читаємо — „О взятіи стольнаго россійскаго града

[1]) На ар. 426 запис: „Списана сия тетрадь в Маларосие Переяславскаго полку в местечке Драповне 1754 году апрель 28 дня“.

Кіева отъ литовскаго князя Гедимина, и о прилученіи княженія кіевскаго до литовскаго.

Лѣта отъ рождества Хрістова тысяща триста двадесятаго, воста Гедиминъ Витенесовичь Великій Князь Литовскій, на Князя Кіевскаго Станислава, отъ колѣна перваго отъ Варягъ Князя Россійскаго Рюрика идущаго, и пришедъ на него со многою силою, побѣди его съ Рускими и Татарскими вои въ шести миляхъ, или въ тридесяти верстахъ отъ Кіева над рѣкою Пирною или Ирпенью. На томъ бою убіени суть: Князь Левъ Даниловичь Луцкій и Князь Олегъ Переяславскій; а Князь Кіевскій Станиславъ побѣже ко Князю Резанскому, идѣже потомъ бысть Княземъ. Гедиминъ же по той побѣдѣ пріидѣ къ Кіеву, и взя его въ свою власть, прилучи къ Литовскому государству, учини же въ Кіевѣ намѣстника своего Миндова князя Голшанскаго, сына Голшоваго, племянника своего, иже окрестился въ Христіанскую вѣру, и господствоваше въ Кіевѣ до Владимира Олгердовича. А сей Владимиръ Олгердовичъ внукъ Гедимина Князя Литовскаго имѣ въ удѣлѣ отъ отца своего Олгерда Кіевское княженіе, даже до Ягелла Короля Польскаго. Обаче лѣта отъ рождества Христова тысяща триста двадесять перваго, егда Гедиминъ Князь Литовскій взя въ свою власть царственный градъ Кіевъ, преславное самодержавіе Кіевское конечнѣ преста, еже до объятія или власти Гедиминовы пребысть лѣтъ четыреста тридесять едино“ [1]).

На берегах Синопсиса є виразна вказівка на його джерело що-до цього Повідання, це—М. Стрийковський. Хроніка-ж останнього нерідко користувалася з західньо-руських літописів. Таким чином, „Повідання про те, як Гедимин здобув Київ“, через Синопсис і Стрийковського доходить до літопису, як до свого першого джерела, а не навпаки. І все-ж окреме існування цього Повідання посередньо може свідчити про існування давньої традиції, як звички користуватися з окремих переказів або повідань про те, як Литва звоювала Київ. Один з подібних переказів, що до нас не дійшов, але був підновлений на підставі Синопсису, міг бути за джерело західньо-руського літопису XVI в., який малював події XIV в., за браком правдивих джерел, на підставі легендарних переказів.

Такий, взагалі, характер має і решта епізодів цієї частини літопису. Тут ті-ж самі по суті способи викладу, що з них користувався наш літописець на самому початку своєї мітичної історії Литви.

---

[1]) Стор. 185 — 186, С. П. Б., видання 1785 р.

Однаковий, наприклад, спосіб з'ясовувати назви міст:

1) „і отец его (Римонта) Тройден дал ег длѧ наоученѧ ıазыка Рꙋского до Льва Мстиславича, которыи заложил город во имѧ свое Львов"; 2) „і поставил (Лавриш) напервеи цр҃ков стго Воскснѣѧ і ѿтоле прозвано Лаврышов монастыр"; 3) Гедимин „наиде горꙋ краснꙋ над рекою Вилнею. на которои наиде зверѧ великог тꙋра і оубьет его на тои горѣ гдѣ нн҃ѣ зовут Тꙋрıа гора".

Перше пояснення тільки хронологічно наближається до правди: Львів, як відомо, засновано коло половини XIII в., як припускає це й літопис. Але, за записами історії, Львів заснував або галицький князь Данило Романович (1241 р.) і прозвано це місто за йменням його сина Лева Даниловича, або, за иншою версією, сам Лев Данилович, між 1268—1270 рр., що зробив це місто столицею Галицького князівства. І в тому, і в тому разі наш літописець розходиться з указівками історії, називаючи якогось Лева Мстиславовича [1]), що заклав буцім-то Львів. Так можна писати тільки з людського переказу підо впливом неточних поголосок, або власної фантазії. Нема чого й казати про те, що Тройден (він князював між 1270 і 1282 рр.) [2]), здається, в ці-ж роки міг віддати сина на виховання цьому неначе-б засновникові міста Львова. Тому й вказівки літопису хронологічно мало не збігаються з історією. Це дає перевагу писаному джерелу літописа, що зберіг за переказом досить точну вказівку про те, коли засновано Львів, і тільки змінив прізвище засновника за йменням його батька.

Очевидячки, так треба з'ясовувати і решту пояснінь — Лавришевого манастиря й Турової Гори.

Та-ж маніра схематичного вимислу, що й у початковій частині мітичної історії Литви, відбилася і в цьому її продовженні. Формули оповідання про князювання ті самі, наприклад: „и бꙋдꙋчи великомꙋ кн҃зю Витеню на великом кн҃жени Литовском і Жомоитском і Рꙋском и пановал много лет аж до старости своеи, вов покои і родился емꙋ сын Кгиндимин и потом оумре великии кнѧз Витенѧ а по нем сел на великом кн҃жени Литовском і Жомоитском и Рꙋском вышеи реченныи сын его Кгиндимин". І це все про князювання Витеня.

---

1) Лев Данилович і Мстислав — князі-сучасники; пор. Іпат. Літоп. під 6782 р.; у Мстислава-ж син Данило, 6788 р.

2) Проф. М. К. Любавскій, Очеркъ исторіи лит.-рус. госуд. М. 1910, стор. 14; Антоновичъ, Монографіи, т, І стор. 34; пор. Іпат. літоп. під 6778 р.

Шаблоновість схеми, пристосованої до загаченої генеалогії, очевидна. Значить, і тут за єдине джерело була все та-ж, що й раніш, генеалогія литовських князів, округлена словесними формулами раз вимисленої схеми князювань у quasi-історичне оповідання про давню Литву.

Формули боїв теж застиглі, шаблоново-літописні, як і раніш, наприклад: „й ѡполчившис с полки своими. і поткалис з Домонтом над ѡзером и сшедшимсѧ им с полки своими. с обѹ сторон и был межи ними бои і сѣча не мала з ранкѹ аж до вечера. і поможе Бгъ Лаврышѹ і все воиско дѧци своег Домонта поразил і самог оубил і город Полтескъ взѧл“ (П. С. Р. Л. XVII т., стор. 256); або про Гедимина: „собравши вси свои силы Литовскии і Рѹскии потѧгнѹл на Немцы.... і поможе Бгъ великомѹ кнзю Кгидиминѹ иж Немцов всех на головѹ поразил... і побили, все воиско Немецкое... і... городов много побрал і землю спѹстошил оусю. і в полон повел і невымовное множество кровопролитие в Немцох оучинил. звитежство ѡдержавшы. и з великим веселием во своиси ѿиде“ (ibid., 257—258); і про кн. Володимира Володимирського мало не той самий шаблон: „і вчинит бои лют с кнзем великим Кгидимином. і поможе Богъ великомѹ кнзю Кгидиминѹ. иж кнзѧ Володимера Володимерского оубил і рат его всю побил і город Володимер возмет“ (ibid., стор. 258); і ще такий самий: „і собралис вси оу великом множестве людеи своих рѹских. і поткалис вси с кнзем великим Кгиндимином... і вчинили бои и сѣчѹ великѹ, і поможе Бгъ великомѹ кнзю Кгиндиминѹ, и побет оусих, кнзеи Рѹских на головѹ. і воиско их все побитое на месцѹ зостало“ (ib., с. 259).

Картини природи те-ж стереотипні. Для наочности наведемо паралелі — спочатку про кн. Голшиса, що заснував м. Голшани, а після про Гедимина, засновника Троків:

„Голшис. перешед рекѹ Велю. и нашол гору краснѹ межи горами. над рекою Вилнею в мили... и вчинил город. и назовет именем своим Гольшанѣ и немного бывши там. и ездѧчи ѿголѣ в ловы в пѹщѹ за десеть миль ѿ того города своего и наидеть горѹ краснѹ и з ровнинами великими ѡблеглоую•	Поехал кнѧз великии Кгиндимин со столца своего Кернова в ловы за пят мил за рекѹ Велю, и наиде в пѹщи. горѹ краснѹ дѹбровами і ровнинами ѡблѧглѹю і сподобалос емѹ велми. і ѡн там поселилсѧ и заложил город и назове имѧ емѹ Троки... и в малых часех поехал после того, кнѧз великии Кги-

и ѡбъѳитостами наполненую. и сподобалоса емоу там. и ѡн и там са поселилъ (с. 236—237).

димин в ловы ѿ Троков за четыре мили. и наиде горȣ краснȣ над рекою Вилнею... (с. 261).

Як бачимо, по суті це один і той-же текст, пристосований тільки до різних іменнів вигаданої (окрім Тройдена й Гедимина) генеалогії, лиш переставивши вислови й окремі слова.

Докладніше од инших князюваннів змальовано князювання Гедиминове. Більшість дрібниць, правда, банального характеру, і, як ми бачили вище, ці змалювання сутичок його з німцями, кн. Володимиром Володимирським і низкою инших руських князів — неоригінальні.

Нашу увагу пригягає тільки гарний опис віщого сну Гедиминового, коли князеві після полювання довелося заночувати біля Турової гори, „на лȣцѣ на Швинторозе. где перших великих кнзеи жигали... и спацȣ емȣ там сон виде што ж на горе которȣю звали Крива теперь Лыса стоит волкъ железныи велик а в нем ревет как бы сто волков выло і очȣтивса ѿ сна своег. і рече ворожбитȣ своему именем Лиздеикȣ которои был наиден оув орлове гнезде. і был тот Лизденко оу кнза Кгиндимина ворожбитом навышшим потом попом поганским видех деи соч дивныи, і сповѣда емȣ все што се емȣ оуво сне видело. і тот Лиздеико реч гсдрю кнже великии, волкъ железныи знаменȣет город столечныи тȣт бȣдет. а што в нем оунȣтри ревет то слава его бȣдет слынȣти на вес свѣт. і кнз великии Кгиндимин на завтрее ж не ѿеждаючи послал по люди. і заложил город ѡдин на Швинторозе, нижнии а дрȣгии на Кривои горѣ, которȣю нн҃ѣ зовȣт Лысою. і наречет има тым городом Вилна. и збȣдовавши городы перенесет столец свои с Тро(ко)в на Вилню“ (стор. 261).

Уважно розглядаючи текст цього уривку з віщим сном, який провіщав, що власник цієї території збудує столичне місто, ми легко догадуємося, що це, зовсім вже не шаблонове для нашого літопису повідомлення є по суті бродяче, мандрівне повідання з циклу повідань про заснування міст-столиць, прозваних за засновниковим іменням. Такі повідання частенько траплялися у нас у старовину в історичних книгах типу хронографа. Беремо, для прикладу, сучасний відомим нам спискам складної редакції західньо-руського літопису другої половини XVI в. Хронограф (із збірки А. Н. Попова, № 2398) [1]), писаний південно-руським півуставом кінця XVI — початку

[1]) Див. „Отчетъ Публ. и Румянц. Музеевъ“ за 1879 р.

XVII в.; на арк. 49 зв. — 57 зв. знаходимо „Повѣсть о Троѣ“ і читаємо початок її, що нагадує нам віщий Гедиминів сон:

„Бяше в прьваа времена цр҃ь нѣкии именемъ Прійдешь. и в нѣкій днъ бывшꙋ емоу на ловѣ в нѣкоем в морьскомь ѡтоцѣ. оу него же ѿ единыя страны течаше великое море. а ѿ дрꙋгыѧ страны Скомандра река. а ѿ третіѧ страны Нелешино море. а ѿ четвертыѧ страны стояше лоугъ Доудома, а ѿ пѧтыѧ страны юдол идеже растѧхоу древіе и цвѣты многоразличныи. видѣв же цр҃ъ добротоу мѣста и начатъ здати гради въ имѧ свое. послѣ своего живота повелѣ сн҃оу своемоу здати такоже. и прочіи заповедовах коиждо своемꙋ сн҃оу. и с прежним цр҃емъ иже начатъ здати всѣх ѕ҃ до Троина цр҃ѧ. иж болшіи всѣх дѣло сътвори и нарече въ имѧ свое Троѧ град. Троил цр҃ъ роди Приама цр҃ѧ. оу негож црица именемъ Акама и в нощи видѣ сон и сказа моужоу своемꙋ Пріѧмоу цр҃ю, и родих рече главню и взыиде на нб҃о. и паки възвратисѧ и паде в море и изыдоша из морѧ искры яко пламень и падоша на Трои и погорѣ вес град. Цр҃ъ же сказа сіѧ бояром и влъхвомъ и мдр҃цем и всѣмъ людемъ и рѣша емоу: Господине цр҃ю, родитсѧ ѿ жены твоея сн҃ъ, его же ради изгоритъ и разоритсѧ град и не ѡстанеть камень“ [1]).

Зовнішні рамці цього оповідання по суті ті самі, що й у викладі про Гедиминів сон: там і тут ізмальовано, як полює державець, луку, долини з гарною рослинністю, взагалі територію, що подобається державцям і заохочує їх до будування міст; один з державців у „Повѣсти о Троѣ“ називає місто своїм іменем, як це робило багато инших литовських князів, окрім Гедимина; далі самий сон править для автора „Повѣсти о Троѣ“ за ознаку зруйнування столичного міста, а для завцань литовського літописця за вказівку на будування теж столичного міста. Схожість безперечна, навіть у деталях, тільки форму віщого сну своєрідно й доцільно пристосував литовський автор.

З огляду на популярність і приступність усім уже в XVI в. Хронографів у південній і західній Русі, можна гадати, що саме текст Хронографу західньо-руської редакції, своєю „Повѣстью о Троѣ“, став за джерело для західньо-руського літопису, як у його викладі віщого Гедиминового сну, так і в схожих місцях попереднього викладу про заснування міст (див. вище).

---

[1]) Той-таки текст і в друк. вид. Хронографа західньо-руської редакції в т. XXII П. С. Р. Л., Петроградъ, 1914, стор. 37.

Що-до того, що Ліздейка було знайдено в орлячому гнізді, то можливо, що це місцевий литовський переказ або пристосування до Ліздейка мандрівного повідання з подібним сюжетом.

Нам залишається тільки розглянути (що-до частин складної редакції західньо-руського літопису) додатки до тексту короткої редакції, в розумінні дальшого продовжування її відомостів, себ-то нові звістки, як пізніший хронологічний додаток до того місця, де уриваються тексти короткої редакції.

Різні списки складної редакції мають, звичайно, і різні кількістю та якістю нашарування, окрім тих, що уриваються раніш од короткої редакції, як от сп. К (стор. 185).

Сп. П. [1]) має дуже невеличке продовження тексту короткої редакції, а саме звістки за 9 років: 7013 про те, як помер король Олександер Литовський, 7014 як закнязював Сигізмунд Казимирович, 7015 як утік з Москви кн. Костянтин Іванович Острогозький (усі три дуже короткі, сухо викладені) 7022 як змагалася Литва з Москвою за Смоленськ, 6673 — як на небі з'явився знак, що провістив смерть Витовтову й закнязювання Свидригайлове, як узято в полон царя Мурата і як Сигізмунд вигнав Свидригайла, 6946 — як подорожчало жито і як Смоленськ прийняв кн. Юрія Святославовича Новгородського, 6948 — як забито в.-кн. Сигізмунда й як закнязював Казимир, 6953 — як загинув король Володислав. Останні п'ять звісток неоригінальні, вони повторюють повідомлення короткої редакції. Перші три звістки уривчасто-короткі й безбарвні. Виділяється тільки звістка 7022 (1544) р., нова, сучасна події, що спочатку записав її самовидець, як можна бачити з деталів повідомлення:

„Мц҃а маꙗ ꙁ҃і денъ на памат ст ѿца нашог Григориꙗ тыжденъ по свꙗтом Николи дни вешнем во торокъ ѡбьехали Москвичи Смоленскъ и стоꙗли под Смоленъском дванадцат недел, и на потом Смолꙗне подалысꙗ Московскомꙋ в понеделок а во ꙁ҃ денъ и на завтриꙗ Московскии кнꙗз великии ꙋехал, в город а потом нашъ господар корол его милост сам пошол против неприꙗтелꙗ своег Московског и выехал его милост з Вилни Июлꙗ мц҃а к҃(в) денъ на памꙗт свꙗтиꙗ преподобныꙗ Марии Магдалыни в суботꙋ за неделю пред Маткою божиею запꙋсти, ѡ десꙗтои години днꙗ, а стоꙗл гдрь корол его милостъ в Борисове, а гетмана своег кнꙗзꙗ Костантина Ивановича Ѡстровког з воиском послал против Московског и зехалисꙗ, воиска за Ѡршею

[1]) Стор. 186 — 190, XVII т. II. С. Р. Л.

на Кропивне вдарисѧ в пѧток сен н҃ днѧ на Рожество пресвѧтиѧ Богородици ино там ее ж милости молитвами Бог помог Г҃дрю нашемꙋ великомꙋ королю Жикгимонтꙋ Москвич на головꙋ поразилы и воевод старших поимали на имѧ кнѧзѧ Михаила Ивановича Бꙋлгоковича... (і т. д. — перелік князів і воевод; разом близько 130 чоловіка, що названо їх прізвище, ім'я та по батькові, а частенько й місце, де вони проживали).

Така точна вказівка на добу, як виїзд короля Сигізмунда з Вильни 22 липня, в суботу, о десятій годині дня, свідчить, що автор запису був близький до Сигізмундового двора. Співчуття королеві в боротьбі з Москвою свідчить на користь його литовського патріотизму. Докладний перелік забитих московських бояр примушує вбачати в авторові офіційного представника литовської канцелярії, що мала офіційні відомості з найперших рук. Все це стверджує з безперечністю також пряме повідомлення на самісінькім прикінці цієї звістки: „А иных многих детеи боѧрских н е п и с а н о которыи без ведома повезены по иманѧх кнѧзскиих и панских тых кн҃зю гетману его мл҃сти не звещали, и в еестр не хотели писати" (ст. 188). Разом з тим ця приписка свідчить, здається, і про те, що вона не автограф, а копія, зроблена вже не вперше з канцелярського оригіналу. Оригінал написала була одна особа, але замітку склали, а трохи перегодом, може, і літопис переписали — доповнивши його цією звісткою — різні особи. Закінчується вся ця звістка під 7022 р. відомостями про те, що Сигізмунд виїхав з бою на р. Кропивні до Вильни „24 сентября", з звідти „з королевою... до Вгорское границы в серед, Генварѧ ѕ҃ ден", що в-осени вмерла королева, що вмерла також сестра короля і брат його, угорський король. Місце, де записано ці звістки, мабуть Вильна [1]).

Все це тільки ще раз стверджує нашу думку про певну близькість автора відомостів 1514 р. до королівського двору, як і до його канцелярії. Чи не був часом він, цей представник литовської королівської канцелярії, не тільки автором додатків сп. П, але й переписувачем його прототипу?

Трохи більше одрізняються своїм складом від короткої редакції останні тексти складної редакції. Загальна відміна, для всіх однакова, насамперед знаходиться в такій вставці, як е п і з о д п р о Б и р ю т у при повідомленні про Кейстута. Цей епізод, досить цікавий

---

[1]) Пор. Вахевича, в „Записках Импер. Одес. Общ. Истор. и Древ." т. XXVI, Одеса, 1902 р., стор. 221.

історично-літературною стороною, потрібує аналізи свого змісту, який здається нам складним. Подамо його текст [1]).

„і [2]) панꙋючи [3]) Кестꙋтю на Троцех и на Жомоити [4]). і вслышал [5]) девкꙋ на Полонде [6]) именем Бирютꙋ [7]), котораѧ ж девка [8]) Богом своим подлꙋг ѡбычаю поганского пошлюбила [9]) чистость [10]) ховати [11]) і сама была хвалена. ѿ людеи за богиню, і приехал там кнѧз Кестꙋтеи сам, і сподобалос [12]) емꙋ велми иж была велми красна таѧ девка. [12]) і розꙋмна і просил [13]) ее абы была емꙋ малжонкою. [13]) і она не хотела зволити. [14]) і ѿказала емꙋ иж и пошлюбила [15]) Богом своим чыстость [16]) ховати до живота своего. і кнѧз Кестꙋтеи взѧл ее моцно [17]) с тог месца. і провадил [18]) ее до столца своего оу великои почесности [19]) до Троков. і ѡбославши [20]) братю [21]) свою оучинил [22]) великое [22]) веселе [22]) з братею [22]) своею [22]) і понѧл тꙋю паннꙋ Бирютꙋ собе за жонꙋ. і ездечи кн҃зю Кестꙋтю ѿ Троков за милю і сподобалос [23]) емꙋ месцо велми подобно [24]) межи озер і ѡн там поселилсѧ і город заложил. і нарече имѧ емꙋ Троки Новыи. і перенесе [25]) столец [25]) свои на Новыи [25]) Троки [25]) з Старых [22]) Троков. [22]) а ведже [26]) сн҃ъ его Витовтъ родился оу Старых Троцех, і на том месцы где [27]) се Витовтъ родил сам по смерти ѿца своего Витовтъ [27]) і костел заложыл оу Звестование [29]) матки [28]) Бжои [28]) мнихи оуставил. законꙋ того ж што оу Кракове есть. клѧштыр светого Августына. на Стынцу. навротис воспак.“ (стор. 262—263).

За джерело для цього епізоду про Бирюту могли бути, звичайно, національні литовські перекази. Але самий виклад цього епізоду своїм характером є такий, що історично-літературні впливи на нього відбиваються в деякій текстуальній близькості. Вже самий тип Бирюти, що, не бувши християнкою, присвятила своє життя Богові, нагадує нам відомих сивіл. Вислів-же з епізоду про Бирюту: „Богом своим подлꙋг ѡбычаю поганского пошлюбила (Є обѣщалася) чистость (Є чистоту) ховати (Є хранити)“ — близько нагадує характеристику сивіл у південно-руськім Хронографі — „мѣли хꙋт(ь) сердечнꙋю кꙋ Богꙋ а чистост миловали (вар. — ховали и любили), хотяй поганки были“ [30]), або в давній рукописній Космографії 1670 р. —

---

[1]) За сп. *Арх.* Варіянти за сп. *Рум.*, *П*, *Рач.* и *Є.* [2]) Нема в *П.* [3]) *Є* гсдрьствующу, [4]) Жомоитех *П.* [5]) *Є* услышал, [6]) *Рум.*, *Рач.* Полонъдзэ, *Є* Полкге [7]) *Є* Борюту, [8]) *Є* уже та дв҃ца, [9]) *Є* обѣщалася, [10]) *Є* чистоту, [11]) *Є* хранити; [12]—[12]) *Є* полюбилася ему та д҃вца, аже была велми красна. [13]—[13]) *Є* молился дабы за нег пошла. [14]) *Рум.*, *Є* изволити, *Рач.*, *П* призволити, [15]) *Є* аже аз обѣщала. [16]) *Є* чсть, [17]) *Є* силою, [18]) *Є* проводил. [19]) *Є* чсти, *П* почтивости. [20]) *Є* послал [21]) *Є* по братию. [22]) *Є* нема [23]) *Є* полюбилос. [24]) *Є* угодно [25]) *П* нема, [26]) *Рач.* нема; *Є* понеж. [27]—[27]) Є нема. [28]) *Рач.* Панны Марыи; [29]) Є Бл҃говещение.

[30]) Хронограф М. А. Максимовича поч. XVII в., 209 зв., варіянти за сп. Хронографа В. П. Науменка.

„пророчествовали про Хр҇ста хотя онѣ поганки были, а для того что онѣ в чистотѣ были". [1])

Далі, друге місце в хронографічнім Повіданні про сивіл, повідомляючи про „Делфицу сибилю", додає таку подробицю: „кгды был Атреꙋс (вар. Аттерꙋсъ) до неи послал, абы была его малжонкою... взгордила его малженством". З цим висловом досить точно збігається текст епізода про Бирюту: Кейстутій „просил ее абы была емꙋ малжонкою. і она не хотела зволити. і ѿказала емꙋ".

Ясно, що виклад епізоду про Бирюту, а можливо і самий епізод написані підо впливом Повідання про сивіл, що ввіходить у південно-руський Хронограф, як складовий елемент. Це вже другий випадок, коли складач другої редакції західньо-руського літопису звертається до південно-руського хронографу. Вперше він скористався з останнього, як джерела повідомлення про віщий Гедиминів сон, звернувшись до тексту „Повѣсти о Троѣ", вдруге на нього вплинув той-же Хронограф „Сказаніем о Сивиллах". Характерно, що й це останнє наближається до нашого літопису, а саме в тій частині, де мова йде про сивілу Дельфіку, що „была... перед троянською войною, и она трояномъ подлинно пророчествовала о разореніи трои" [2]). „Делфика од делфꙋ реченая бо се в костеле Аполіоновым ꙋ делфꙋ ꙋродила... была в третем вѣкꙋ свѣта еще пред троянскою валкою, которꙋю битвꙋ троянскꙋю первей достатечней объявила... и кролевство троянское быт скаженое" [3]).

Звідсіль ясно, що, по-перше, друге місце запозичення в нашому літопису другої редакції з складу південно-руського хронографу тісно звязано з першим запозиченням, а саме — в спільнім мотиві звертання до Трої, а, по-друге, — обидва ці звертання до південно-руського хронографу за новими сюжетами, що звязані з Троєю, свідчать про тенденцію звязувати старолитовських князів не тільки з кесарем Августом, через Палемона і Нерона, але й з давнішою класичною добою; по-третє, зазначені у нас запозичення нашого літопису, в першому випадку з тексту „Повѣсти о Троѣ", що є в хронографах західньо-руської (окрім південно-руської) редакції, а в другому випадкові з тексту „Сказанія о Сивиллах", що є тільки в південно-руській редакції Хронографу, — з безперечністю свідчать

---

[1]) Космографія з рукоп. Імп. Публ. Бібл. F. IV. 162, 1670 р., арк. 313. Обидва тексти видав я: див. В. Н. Перетцъ, Отчетъ объ экскурсіи Семинарія рус. фил. въ Спб. К. 1913, стор. 69 і 75.

[2]) Див. В. Перетцъ, „Отчетъ..." стор. 70.

[3]) Ibid., стор. 78.

про існування обох редакцій Хронографу вже не пізніш, як у 1560-х рр., коли була утворена друга складна редакція західньо-руського літопису, і, може, ще раніш од її утворення на яких 20—30 років. Значить, походження західньо-руської і південно-руської редакції хронографу треба віднести не пізніше, як до першої половини XVI в.

Що в зазначеному процесі запозичення хронограф був за джерело для літопису, а не навпаки, це живовидячки можна побачити вже порівнявши мову цитованого збігу їх тексту. Літопис, який сливе не має полонізмів, окрім сп. Рум., де саме й нема епізода про Бирюту, переказуючи цей епізод, несподівано висовує ці полонізми („подлѹг", „пошлюбила", „чистость", „абы", „малженкою", „зволити", „моцно", „месца", „столца", „почесности", „звестование", „матки", „кляштыр"), та ще й у такій великій кількості. Цих полонізмів дуже багато саме в південно-руськім хронографі.

Епізод про Бирюту має всі ознаки вставного епізоду, що пізніше ввійшов у зміст складної редакції західньо-руського літопису. Про це свідчить те, 1) що в сп. Кр. його ще немає і 2) що полонізми в його мові виразно виділяють його з попереднього й дальшого викладу; 3) відсутність звязку його з сусіднім змістом і 4) саме закінчення його характерним у цьому розумінні висловом „навротис (Рум. „навратимся") воспак".

Але, з другого боку, цей епізод незабаром після того, як утворилася складна редакція літопису, відома в сп. Кр., увійшов до складу цієї редакції. А між списками складної редакції адже є й списки XVI в., а саме: Арх. XVI в., Рач. коло 1580 р. Значить, протограф їх існував вже до 1580 р., мабуть, не пізніше од 1570-х років. Від нього й вийшли, можливо, всі списки окрім сп. Кр., що стоїть самітно і, можливо, належить до 1560 рр.

У дальшому важливих додатків текст усіх списків складної редакції західньо-руського літопису, в обсягу загальної схожости з короткою редакцією, сливе не має. Відміни тут маємо тільки стилістичні.

Значніша відміна самого змісту списків є тільки наприкінці їх оповідання, надто в додаткових звістках. Сп. Арх., правда, уривається раніш. Повніше закінчення мають тільки 3 списки: Рум., Рач. й Євр. Сп. Рум. (стор. 289—294) має в своїм закінченні 28 звісток, нових лиш порівнюючи з короткою редакцією. Перші чотири з них — 7013, 7014, 7015 й 7022 ті самі, що й у списку Кр., текстуально збігаються з останнім (див. вище). Вся решта инших звісток викладом своїм дуже коротка, а саме: 1386 р. про запровадження католицтва

на Литві; 1331 — про те, як переміг Ягайло „отецъ Казимировъ" німців; 1307 — як Литва здобула Полоцьк; 1497 — про поразку кор. Ольбрехта; про Казимирову смерть; 1386 — про охрещення Витовта й Ягайла; 1430 — про Витовтову смерть; 1488 про смерть Андрія Казимира; 1500 — про поразку татар; 1506 — про смерть кор. Олександра й Сигізмундове закнязювання; 1520 — про перемогу Глинського над Заберезинським; 1514 — про поразку Москви під Оршею; 1520 — про еп. Захарію, легата папського в Вильні; 1526 — про те, як Сигізмунд погромив „Данщан"; 1527 — про поразку татар коло „Голшаници"; 1528 — про переїзд королеви Бони до Литви й закнязювання Сигізмунда Августа; 1530 — про пожежу Виленського замку й поразку татар на Голтві; про смерть королеви Олжбети; 1563 — про те, як в. кн. московський Іван Васильович здобув Полоцьк; 1564 — як кн. Шуйський погромив Литву; 1565 — як Москва здобула Озерища; 1566 — про небесну ознаку; 1567 — про затьмарення сонця і про те, як Москва погромила Литву.

Усі ці звістки одрізняються від перших чотирьох, спільних з сп. Кр. Хронологія їх инша: замість рахунку років від утворення світу, як там, тут іде рахунок од Різдва Хр.; замість докладности перших, лаконічна короткість у других. Окрім того, і послідовність датування змінюється: там початок XVI в. (1505, 1506, 1507 і 1514 рр.), тут раніш звістки 1386 — 1330 рр. спочатку, а після вже XV в. Серед усіх цих звісток можна зазначити декілька й таких, які, здається, первісно не залежали одна від одної своїм походженням; більшість їх, проте, також утворена в Вильні, почасти коротко повторюючи звістки попереднього викладу, напр., про охрещення Витовта й Ягайла, про смерть короля Олександра і закнязювання Сигізмунда, про те, як Глинський забив Заберезинського, то-що. Деякі звістки, як 1563 — 67 рр., про здобуття Полоцька й инші, могли бути спочатку складені в Полоцьку, на підставі документальних даних, судячи з їхніх деталів: мсца Февраля в ӣ днь заговѣвши мясом на масленои ндли в понедѣльникъ..." Автор звісток побожна людина, може й духовна особа, судячи з характеру викладу: „при нареченном архиепскпѣ влдцѣ Полоцком Арсении Шисце, изволениемъ ѿца и поспѣшением сна и совершением стаго Дха". За джерело запису міг бути руський текст, судячи з політичного висвітлення повідомлень, а саме — прихильности до руської орієнтації в боротьбі Москви з Литвою з-за Полоцька: „црь і великии кнзь Іван Василевичь Московскии взял град великии Полотескъ, і воеводꙋ Полоцкого Довоинꙋ взял і з женою его с панею і влдкꙋ Арсения и кнзеи и бояр з женами и з дѣтми всѣхъ на головꙋ вывелъ полоном простых людеи

всѣ*х* побилъ і въ полонъ побра*л* на коре*н* з женами и *з* детми выпленилъ" (стор. 292—293).

Дальші до кінця записи, що йдуть без перерви за розглянутою звісткою 1563 р., здебільшого мають теж релігійний характер і могли належати тому-таки складачеві. Зміст їх, з визначенням на першому плані відомостів про Москву, свідчить про руське джерело цих записів.

Тому що записи в кінці Рум. списка йдуть не далі од 1567 р. і більшість їх складено в Вильні, можна віднести походження їх до 1560-х років, як і походження протографа сп. Рум.; обидва вони з'явилися в столиці Литви, певне — в одній з литовських канцелярій.

Наступний з списків складної редакції нашого літопису Рач. має двоякі додатки. Одні — поширення відомого і в попередніх списках тексту, другі — нові звістки, які там раніш не траплялися.

До перших стосується найчастіше проста ампліфікація, як от розвиток попереднього викладу:

1. Палемон серед инших супутників узяв з собою й астронома, говориться в сп. Рач., згідно з попередніми, але в одміну від них додається — „которыи сѧ знал по звѣздахъ" (стор. 296), — явне тлумачення „от разума".

2. Монтвил мав двох синів, Немоноса і Скирмонта, — каже Рач. згідно з Кр., Арх.; але далі — „А въ иншых тых жэ называ: Викента а Ердвила" (стор. 299) додає він, порівнюючи з иншими списками.

3. Князь Борис, одружений із князівною Тверською, „мѣлъ с нею сына именем Рогволода, которого назвал Рꙋским именем Василей" (стор. 300), — деталь, спільний у сп. Рач. з сп. Арх., але відсутній у решті списків.

4. Повідомивши, згідно з усіма списками, про кінець роду Палемонового, Рач. далі, згідно тільки з сп. Арх., додає: „А иные поведают рекучы бы то*т* Ры*н*кгол*т* прыше*д*шы з оного побоища до Новагоро*д*ка и бы*л* ꙋ Новегоро*д*цы, и **ꙗкобы мѣлъ** ꙋроди*ти* трехъ сыно*в* и зостави*т* по собѣ на велико*м* кнеже*ни* Новгородъско*мъ* именемъ Во*и*швилака, ино дале*и* ѡ то*м* Во*и*швилаку не пишеть" (с. 304); додаючи тут подробиці слідом за Арх., сп. Рач., в одміну від нього, додає підкреслені слова, виявляючи тим свій критицизм.

5. Тройден бачив Витеня ще малим „младенцем", як він „играючы з дѣтми малыми" (310), — просте поширення звістки.

6. Білгородців переміг був Гедимин, і вони „передалисѧ з городо*м* кн҃зю Кгидимину, и прысѧгу вчынили служыти къ великому кн҃зству Лито*в*скому" (312),—те-ж саме.

7. Повідомляючи про змову Ольгерда[1]) й Кейстута проти Явнутія, сп. Рач. вперше датує її: „Лѣта 6873 а ѿ нарож Хрыста 1365“ (315), що він робить також і повідомивши про Ольгердову смерть: „в лѣт Бож нарож 1377 пановалъ на Вилни дванадцат лѣт“ (316); тут теж видно авторове бажання надати відомостям більшої ясности й точности.

Всі ці й подібні до них ще дрібніші додатки, як бачимо, маловажні по суті; вони характерніші для індивідуальности викладу переписувача сп. Рач., виявляючи його працьовитість і свідомість, ніж для складу тексту, який мало змінює в цих місцях свій обсяг.

Инша річ — додатки другого сорту, а саме цілих звісток наприкінці тексту Рач. Але й тут можна зазначити дві групі звісток: одна тільки гуртує на новому місці, додаючи дати, ті звістки, які (без дат) були вже відомі з попереднього тексту самого-ж сп. Рач.; друга група дає цілком нові звістки. Перші, звичайно, не варті особливої уваги, досить їх просто лиш зазначити.

До цієї першої групи стосуються звістки:

1. 6912 р. — про прихід Витовта й Свидригайла під Смоленськ (332);

2. 6912 р. — про другий прихід їх до Смоленська і здобуття його (332 — 333);

3. 6936 р. — про прихід Витовта до Новгорода (333).

Цікавіші звістки зовсім нові, що становлять другу групу і являють собою по суті головні доповнення попередніх текстів. Звістки ці, під новим датуванням, такі:

1. 1432 р. — „ȣмер в Польщы король Якгейло“ (340);

2. 1434 р. — про обрання на королівство Володислава, який „ѳортунъне с Турками вальчыл много кроть ихъ побивал а потомъ самъ.. забитъ“ од них (340);

3. „Казимир имѣл шесть сыновей“, „пануючы емȣ ѳортунливе на тых панствах“ Литви й Польщі (341);

4. Володислав, старший син його, „зостал напервеи королемъ Ческимъ. а потомъ был королемъ ȣгерскимъ и Ческим“ (341);

5. 1482 р. — про те, що татари здобули Київ, і про пожежу замку (341);

6. про смерть Казимира, що панував „фортунне“ (342);

---

[1]) Вперше в сп. Рач. перелічуються також усі дванадцять Ольгердових дітей, очевидячки, на підставі точних двірських та канцелярських даних; про це див. далі.

7. про закнязювання Яна Альбрехта; „кгды король Ѡлбрахтъ воиско свое роспустилъ и сам безпечне ку коруне шолъ Волохове его воиско зрадне поразили. иж самого хорого ледве до Полски ѿпровадили“ (342);

8. 1492 р. — про закнязювання в Литві Олександра Казимировича (ib.);

9. 1483 р. — про смерть старшого сина Казимирового Казимира (ib.);

10. 1500 р. — про закнязювання п'ятого сина Казимирового, Сигізмунда, в Опаві; шостий син був епіскопом Краківським;

11. про поразку Литви од Москви „на Ведрошы“ (ib.);

12. про підлягання Москві „сѣверских“ міст (ib.);

13. 1501 р. — про смерть польського короля Яна Альбрехта (ib.);

14. 1501 р. в. кн. Литовський Олександер обраний був на польського короля, і „королевство Польское зъедночене сѧ стало коруне Польскои з великим кн҃зством Литовским“ (343);

15. 1505 р. — про сойм „в Берести“ з панами польськими і литовськими і про гнів Олександра на панів Литви (ib.);

16. про наскок на Литву татар перекіпських (ib.);

17. 1506 р. — про занедужання й смерть кор. Олександра, який доручив військо Литви Михайлу Глинському, що розбив татар під Клецьком (343 — 344);

18. про закнязювання в Литві й Польщі Сигізмунда (344);

19. 1507 р. — про смерть виленського епіскопа Табора (ib.);

20. 1508 р. — про втечу з Москви кн. Острозького (ib.);

21. 1508 р. — про те, що Михайло Глинський забив Заберезинського (з деталями, яких немае в Рум. і П., де е про це коротка звістка);

22. про втечу Глинського до Москви (345) з першою вказівкою на джерело нових звісток в сп. Рач.: „ꙗко въ кроиниках Польских пишэть“;

23. 1509 р. — про те, що поляки погромили волохів (345);

24. 1510 р. — про наскок татар на Литву (346);

25. 1512 р. — про одружіння Сигізмунда з „Барбарою“, дочкою Степана, воеводи Семигородського „ѡ которои пишут кроиникарэ, иж была великое побожности и цноты“;

26. про боротьбу Литви й Польщі з татарами; „тамъ пишуть Татаровъ збитых двадцать чотыры тисечы бо ꙗко пишуть кроиникаре“, поляків і литовців було не більш од 6.000;

27. про похід Московського князя на Смоленськ;

28. 1513 р. — про народження Сигізмундові від „Барбары“ дочки на ймення „Едвига“;

29. про пожежу виленського замку;

30. 1514 р. — про виїзд кор. Сигізмунда на допомогу Смоленську проти московського князя „месеца июлѧ двадцать второго днѧ в суботу за неделю перед Спасовыми запусты“ (346);

31. про боротьбу Литви з Москвою з-за Смоленська (348);

32. 1515 р. — про з'їзд „ȣ Вѣдню“ королів польського, чеського і угорського;

33. 1517 р. — про похід кн. Острозького Костянтина Івановича проти Москви під Опочку;

34. 1518 р. — про одружіння кор. Сигізмунда з Боною „ѡстатку дне квѣтневых“;

35. 1519 р. — про бій Литви з татарами (349);

36. 1520 р. — про народження кор. Сигізмундові сина від Бони — Сигизмунда Августа;

37. 1521 р. — про перемир'я Польщі з Прусією;

38. 1523 р. — про перемир'я Польщі з Москвою;

39. 1524 р. — про наскок татар на Польщу;

40. 1525 р. — про одружіння Пруського „мистра Воитѣха“;

41. 1526 р. — про кари Сигізмунда м. Ґданську (350);

42. Про приєднання князівства Мазовії з Варшавою до Польщі;

43. 1527 р. — про боротьбу Литви з татарами;

44. (Звістки 1528—1529 рр. є в сп. Рум.) 1530 р. — про коронацію Сигізмунда Августа в Польщі 21 лютого (351);

45. 1531 р. — про бій поляків з волохами 22 серпня, „гдѣ пишуть иж пѧтьдесѧт дѣл с тое битвы Полѧцы взѧли“ (351);

46. 1533 р. — про смерть кн. Костянтина;

47. 1534 р. — про смерть в. кн. Московського й похід Литви на Москву;

48. про нагороду виленським тивунством пана Войтеха, а маршалством „дворнаго“ пана Івана Горностая;

49. про наліт сарани на Литву, і „поели жыто и ꙗрыну и траву, сеє же все сталосѧ длѧ грехов нашыхъ“.

50. 1542 р. — про небесну ознаку „з овторка на середу четвертое годины в ночъ“;

51. про смерть пана Станислава Ольбрахтовича Кгаштолта, воєводи Троцького, „с понедѣлъка на ѡвторокъ пѧтое годины в ноч за тыидень (sic) перед Божимъ нарожэнем“;

52. 1543 р. — про смерть пана Матея Яковича „на третеи недѣли по велицэ дни (352);

53. про одружіння Сигізмунда Августа з Ельжбетою, дочкою короля Римського;

54. 1544 р. — про небесну ознаку;

55. про сойм у Берестї, де Сигізмунд-батько передав синові литовське князівство; при цьому було роздано тоді різні панства всього 10 різним панам: Григоріеві Григоровичеві Остиковичеві Виленське, кн. Янушеві Дубровицькому воєводство Троцьке, Єронимові Ходкевичеві Троцьке панство, Миколі Яновичеві Радивилові маршальство, Олександрові Ходкевичеві Новгородське і т. д. (352 — 353).

56. 1545 р. — про смерть королеви Ельжбети (353);

57. під 1545, 1547 і 1548 рр. викладено звязний епізод про королеву Варвару (353 — 356), яким і закінчується сп. Рач.

Розглядаючи текст цих звісток, не можна не зазначити в першій половині їх досить дужого польського впливу на саму їхню мову. Де-не-де це наче переказ польського тексту, що переконує нас у безперечнім впливі польських текстів. Окрім даних мови 22-а звістка має вказівку на своє джерело: „ꙗко въ кроиника*х* Польски*х* пишȣть“. У 25-му повідомленні теж виразна вказівка: „пишу*т* кроиникарэ“ про побожність і цноту Варвари.

Але серед чисто польських і литовських звісток трапляються й московські, як 12-а про піддання Москві північних міст, з точним їх переліком. Характерно, що й мова цієї звістки відрізняється від мови попередніх і дальших звісток, не маючи зовсім полонізмів. Значить, звістка ця йде з иншого — руського джерела, звідки безпосередньо потрапила до літопису, а не через польське джерело, яке надало-б своєрідного відтінку її мові.

Ці звістки взагалі характерні своєю точністю, діловитістю і суворою хронологічною послідовністю без перебивки та плутанини. Але документальність і пильна докладність особливо виразно почувається в другій половині всіх цих додаткових звісток, надто 30, 34, 43, 44, 47, 49 — 51, 54. Ось, наприклад, звістка 1545 р.: „месеца июнѧ ȣ Петро*в* пос*т* за две неделі пере*д* свѧтым Петро*м* ȣ понедѣло*к*, ȣ Вилни ȣме*р*ла королеваѧ молодаѧ, королеваѧ Эльжбѣта, и погребъ ее бы*л* ȣ свѧтого Станислава ȣ каплицы велебного Казимера месеца августа к҃д дня ȣ понедѣлокъ, а на завтрэе ȣво второкъ ѡбыходъ былъ з марами, а маръ было трыдцать“.

Так писати може не тільки поважна, діловита людина, але людина, що дуже близько стоїть до перводжерела звісток про двірські події. Така пильність веде нас безпосередньо до великокнязівської литовської канцелярії, що звикла до діловитости й черпала відомості з перших рук, для цієї, наприклад, звістки трохи чи не од самого церемоніймайстра.

Очевидячки, при дворі польських і литовських королів проваджено записи важливіших подій не тільки політично-військового, але й родинного характеру. З них і скористувався складач додаткових звісток сп. Рач., де так багато родинних відомостів про польсько-литовських королів. Але окрім двірських, у складача їх були і чисто-канцелярські дані, як, наприклад, так звані розряди, що на них ділилися службовці чи урядовці, або инакше сказати — списки воєвод або панів, яким давалися з ласки короля ті чи инші панства. Одним з таких розрядних списків скористався автор літописних додатків, або оригінальних записів у сп. Рач. Він вніс подібний список немов-би без усяких змін, настільки він характерний з боку чисто-канцелярського. Вчитаймося в цей реєстр під 1544 р., щоб наочно переконатися в цьому:

А в рады в то*т* часъ розданы ты*мъ* ѡсобамъ нижэ*и* ѡписаны*мъ*, то єстъ.

Пану Грыго*р*ю Грыго*р*євичу Ѻстиковича па*н*ство Виленскоє.

Кн*ѧ*зю Ӥнушу Дуброви*ц*кому воєво*д*ство Тро*ц*коє.

Пану Єрониму Хо*д*кевичу па*н*ство Троцъкое.

Пану Миколаю Ӥновичу Радивилу ма*р*шальство земъскоє.

Пану Алекса*н*дру Хо*д*кевичу воєво*д*ство Новгоро*д*ское.

Кн*ѧ*зю Семену Пронскому воєво*д*ство Києвъскоє.

Пану Станиславу Петровичу Ки*ш*чычу воєво*д*ство Витэ*б*ское.

Пану Миколаю Ю*р*євичу Радивилу по*д*чашоє.

Пану Ӥну Ӥновичу Радивилу кра*и*чое.

Па*н*у Грыго*р*ю Ходкевича по*д*коморє.

З цього тексту ясно, що писар Рач. запозичив з великокнязівської литовської канцелярії потрібні йому матеріяли, та й умістив у літопис цілком.

Обертаючися до історичних матеріялів відповідних часів, ми побачимо, що в Литві XVI в. як-раз були подібні списки в великокнязівських канцеляріях. Наприклад, від 1551 р. маємо „Порадок писаня листов до панов рад, врядников и всего рыцерства шляхты великого князства Литовского, и до мест“ [1]). Там зазначено такий порядок: після князів, єпіскопів ідуть почережно — „до пана воеводы Виленского, до пана Виленского, до пана воеводы Троцкого, до пана Троцкого, до воеводы Киевского, до воеводы Полоцкого, до воеводы Новгородского, до воеводы Витебъского... до маршалъка земъского“..; далі „до врядников дворных: до пана подчашого, до крайчого,

[1]) Див. І. Малиновскій, Сборникъ матеріаловъ, относящихся къ исторіи пановъ рады Великаго Княжества Литовскаго, Томскъ, 1901 р., стор. 248 — 249.

до подкоморого“ й т. и. Як бачимо, це певна канцелярськи-вироблена, стала, традиційна формула. В даному порядку цю схему використовували в різних випадках з тими одмінами, що викликали конкретні умови самого життя. В літописному сп. Рач. як-раз і використано цю схему, давню формулу, з одмінами, потрібними тільки через деякі призначення нових панів рад і „врядників дворних“. На які посади в загальній схемі цитованого реєстру були призначені нові урядовці, те й використано в зазначеному розряді сп. Рач. Дальші зміни занотовано в ньому, наприклад, під 1545 р., де теж на підставі даних литовської канцелярії записано: „Того *ж* году месеца августа ӑї днѧ инъди*к*та третего. король молоды*и* Жыкгимо*нт* Авгу*ст*. далъ староство Жомо*и*тское пану Тро*ц*кому пану Ерониму Алексанъдровичу Хо*д*кевича“.

Отож уважаємо, що запозичення в сп. Рач. з матеріялів великокнязівської литовської канцелярії доведено остаточно.

З нових оригінальних записів в сп. Рач. найважливіше значіння як з історичного, так надто з історично-літературного боку має останній запис, що ним закінчується цей список. Це ніби окреме оповідання про королеву Варвару. Характер окремого твору надають йому відповідні риси як унутрішнього змісту, так і зовнішньої форми. Повнота й закінченість змісту, суцільність заокругленого викладу про роман короля Августа з Варварою є певний на те довід; це виразніше буде виявлено, коли ми коротенько переглянемо зміст даного епізоду (стор. 353—355).

Коли Августові померла дружина, він був ще молодий і не міг здержувати „прырожоное хтивости свое*и* ку бѣлымъ головамъ, почалъ миловати панию Ба*р*бару Радивиловну“, вдову. Почав він ходити до неї часто, „и было то слышать по все*и* зе*м*ли Польско*и* и Лито*в*ско*и*“. Брати її прохали короля не ходити до Варвари, і він був перестав, але потім „кревкости прырожоное дале*и* те*р*пети не могъ“, і знову зайшов. Радивили стали докоряти йому, і король потайки одруживсь з Варварою. Коли він 1547 р. був у Польщі в батька, то признався в цьому деяким панам ради, і вони згодилися з цим. Але коли 1548 р. з'їхалися всі панове-рада литовського князівства й довідалися про таємний шлюб короля, засмутилися, бо шлюб з підданкою був нерівний. І всій землі було це „вельми не мило, а многие тому вѣры допустити не хотѣли, и многие па*ш*квилюсы писали ѡ томъ, ꙋ замку къ стенамъ и к ратушы и къ панскимъ домомъ къ ворота*м* прыбивали которые многие и до королѧ бывали прыношоны“.

Прочувши за це, старий король з королевою теж написали синові, нехай-би він того не чинив, але Август їх не послухавсь, як і панів ради. Тимчасом незабаром помер старий король на Великдень „третеенадцать годины на зуполномъ зэкгары“, маючи вісімдесять один рік життя, два місяці й сім день, а панування сорок один з половиною рік. Діставши про це „вѣдомость“ в неділю рано, Август справив погребовий обряд. Скоро після цього прилюдно Август визнав Варвару своєю дружиною.

Оповідання про епізод з Варварою складено в двірських сферах стилем канцелярським. Знання найменших дрібниць, найточніших деталів і канцелярський виклад яскраво відбилися в ньому, наприклад: 1) „на трэтеи недели по велицэ дни уво второкъ месеца Апрѣлѧ семнадцатого днѧ девѧтоенадцать годины зуполного зэкгара року звышъ менованого. послалъ король пановъ до радъ двора пана Радивила подчашого великого Кнѧзства Литовского“...; про те-ж свідчать і окремі вислови: 2) „панове рада великого кнѧзства“, „панов рад корунныхъ и великого кнѧзства упоминанья и прошеньѧ слухати“, „пану Яну пану Краковскому, князю бискупу Краковскому“.

Можливо, що запис про Варвару був окремий від літопису, куди його внесено згодом.

Останній сп. Євреїновський має теж деякі відміни від усіх попередніх списків, надто починаючи з переліку Ольгердових і Кейстутових дітей, з великою вставкою в цей перелік окремого оповідання про Ольгердів похід на Москву. Перша виразна одміна його в переліку Ольгердових дітей почасти наближує сп. Є до попереднього сп. Рач., де ми теж його знаходимо, але куди ширший тут текст у сп. Є мав неначе-б инше для себе джерело, докладніше, подібне до сп. Б. Порівняймо тексти всіх трьох. В сп. Рач. читаємо: У великого кнѧзѧ Ѡлькгирда сынов было дванадцать ѿ первое жоны пѧть а ѿ другое Тверанъки сем, а то суть имена их, Анъдреи Дмитреи Костѧнтин Володимер Ѳедор Корыбутъ Скрыгаило Ӣкгейло Корыгаило Лукгвени Швитрыгаило (XVII т., стор. 316). Дуже поширюється цей текст у сп. Є, близько до сп. Б:

Є, стор. 377: снов же было у великог кнзя Олкгирда двенатцат то сут снове его с тою женою что понял кнзя Витебскаго	Б., 500: Y było synow u welikaho kniazia Olgierda dwanadcat, i to sut synowe ieho z toiu żenoiu, szto poniał u kniazia Witebskoho,

с коею Витепскъ взя*л* имѣлъ *семь* сн҃овъ пе*р*вои Владиме*р* иже удѣлъ имѣ*л* Кие*в* друго*и* кн҃зь Ива*н* Жедевичь иже имѣ*л* Подо*л*скую землю третиї кн҃зь Семе*н* Лы*к*гвенныі удѣлъ его Тру*б*ческъ пятыі — Костя*н*тинъ удѣлъ е*г* Че*р*нигов і Че*р*тѡрызскость шесто*и* сн҃ъ его Ну*ш*ко Ѳедо*р* удѣлъ его Любомль.	po kotoroy i Witebsk wział. Meł szest synow. Perwy był Wolodymir ktory meł udeł Kijew. Druhi kniaź Iwan Żedewid, kotory meł Podolskuiu zemlu. Tretij kniaź Semen Lyngwenej, udeł ieho Mstysławl. Czetwerty Wingolt Andrey udeł ieho Trubczesk. Piaty Konstantyn, udeł ieho Czernihow a Czartoryjesk. Szósty Fedor Sanguszko, udeł ieho Luboml.

Отже з цієї паралелі цілком ясно, що в сп. Рач. ми маємо лиш першу спробу докладніше розповісти про тих Ольгердових дітей, про яких у попередніх списках західньо-руського літопису ввесь час казано аж надто коротенькою традиційною фразою: „сн҃овъ же было оу великого кн҃зя Ѡлгирда ві҃“ (С, стор. 72; в сп. У видерто це місце тексту; Ак, стор. 143; В, 192) або „оу великого кн҃зѧ Ѡлькгирда сн҃овъ было дванадцать (К, стор. 154, те-ж і в сп. П; Д, стор. 207; Арх, стор. 264). Але це поширення в сп. Рач. вже не завдовольняло пізніших переписувачів. Тенденція поширювати зміст литовських літописів, відбившися на переліку Ольгердових дітей, виявилася однаково в сп. Є і Б. Очевидячки тут вони виходять з одного протографа, що запозичив для себе потрібний матеріял, здається, з того самого джерела, як і сп. Рач., а саме з двірсько-канцелярських литовських матеріялів.

Дальша відміна сп. Є від усіх попередніх у Повіданні про Ольгердів похід на Москву. Його зовсім нема по инших списках, окрім сп. Б. От у рівнобіжному викладі це повідання за сп. Є і Б.

Є, стор. 377: Великиі кн҃зь О*л*ки*р*дъ Кгидимо*н*тови*ч* Литовскиі исправляючи урядно гсдрьство свое не мало время гсдрствова*л* в велико*м* кн҃жствѣ Лито*в*ско*м* бы*л* в ко*н*чанию и в добро*и* приѣзни с велики*м* *кн҃зем* Дими*т*риемъ Ивановиче*м* Московски*м* то*и* же кн҃зь великиі Дими*т*ре*и* Ивановичь без всякие вины остави*л* доко*н*чалую	Б., стор. 498: Y w tyi czasy kniaź weliki Olgierd Gidyminowicz Litowskij y Ruskij sprawujuczy radne hospodarstwo swoie; y ne mały czas panował u welikom kniastwe Litowskom, y był w dokonczanii y w dobroy pryiaźni z welikim kniaźem Dmitryiem Iwanowiczom Moskowskim. Kotory że kniaź weliki bez kożdoe pryczyny opustywszy

приѣзнь прислал к великому кнзю Олкгирду посла своег с ызвѣтом и прислал к нему огонь да саблю извѣщая ему вѣдати то буду в земли твоеи по красној вѣсне и по тихому лѣту и кнзь великиї Олкгирдъ вынял из огнива губку да кремень и запаливъ губку давъ послу и рекъ даи то гсдрю своему і скажи ему что у нас в Литвѣ огонь е(ж)же сонъ извѣчает мнѣ хотячи в моеи землѣ быти по красной вѣсне і по тихому лѣту а яз у него буду на велик днь и поцелуя его красным яицом щитом и с сулицею а Бжиею помощию к городу Москвѣ копие свое прислоню ибо не то воин что времени подобного воюет но то воин когда не во время воины над неприятелемъ своим неприѣздни (sic) доводит и отпустивши посла і собрал воиско свое Литовское и Руское и пошел из Витепска просто и на самыі великъ днь рано кнзь великиї с князи и з боляры шол из цркви а кнзь великиї Олкгирдъ со всѣми воиски своими показался под Москвою на Поклонної горѣ видя кнзь великиї Димитреи Ивановичь что Олкгирдъ подле слова своего стоит силно и силно пришол и не мог ему ни единаг опору учинити послал к нему дабы его из вотчины[1]) его с Москвы

dokonczania y pryiaźń, y prysłał do welikoho kniazia Olgierda posła swoieho so odpowedyiu, a prysłał k nemu ohoń y sablu, y daiuczy iemu widaty, szto budu w zemli twoiey po krasnoy wesne po tychomu letu. Y kniaź weliki Olgierd, wyniał s ohniwa hubku a kremeń y zapaliwszv hubku dał posłu, a rek tak, day to hospodaru, y powiday iemu szto u nas w Litwe ohoń iest, że bo on odkazywaet do mene, chotiaczy w moiej zemli byty, po krasnoy wesne a po tycho || (стор. 499) mu letu. A ja dast Boh w neho budu na welik den, a pocałuiu ieho krasnym jajcom, czerez szczyt sulicoiu, a z Bożyiu pomoczyiu k horodu ieho Moskwe kopie swoie prysłoniu; bo nie to walecznik szto czasu podobnoho walczyt, ale to walecznik koli nepohoda walki, tohdy nad nepryiatelem swoim nepryiaźni dowodyt, y odpustywszy posła, y sobrawszy woyska swoi wsi Litowskije y Ruskije, y poszoł z Witebska prosto ku Moskwie i na samy wedeniy (sic!) deń rano, kniaź weliki so bojary y so kniazi ot zawtryni idet z cerkwi. A kniaź weliki Olgird zo wsimi siłami swoimi rozpustywszy choruhwi swoi wkazałsia na Poklonnoy hore. Y widiaczy to kniaź weliki Moskowski [2]), *y wpade w strach welik, y użasesia, widiaczy welikoho kniazia Olgierda,*

[1]) Очевидячки, невдалий переклад польського слова ojczyzny.

[2]) Цього місця нема в сп. Євр.

не выгна*л* и гнѣвъ сво*и* о*т*пусти*л* и взя*л* бы у него что хоте*л* и кн҃зь великиї О*л*кги*р*дь любовь *свою* на*д* ни*м* учини*л* с нимъ ми*р* взя*л* и пото*м* смо*л*ву учинивши и самъ кн҃зь великиї Димитре*и* Иванови*ч* к нему выѣха*л* і с нимъ видялся и дары многие великого кн҃зя О*л*кгирда дарова*л* и шко*ду* что *он* в землю идучи приня*л* то ему заступилъ і потомъ кн҃зь О*л*кги*р*дъ ре*к* великому кн҃зю аще есми с тобою и помирился но мнѣ ся іноче (sic) не хоче*т* а ни достои*т* толкѣ (sic) хочю по*д* городо*м* твои*м* Москвою копие свое при*к*лони*ти* а ту славу учини*ти* что великиї кн҃зь Лито*в*скиї и Рускиї и Жемои*т*цкиі О*л*кге*р*дъ копие свое по*д* Москвою приклони*л* и всѣдши самъ на конь и копие свое вземши в руки и приѣха*в* к горо*ду* и копие свое к горо*ду* приклонилъ и ѣдучи наза*д* и рѣкъ такъ велики*м* гласомъ кн҃же великиї Московскиї памяту*и* что то копие Литовское стояло по*д* Москвою и пото*м* кн҃зь великиї О*л*кги*р*дь со всѣ*ми* воиски своими с велікою честию і со *мно*гимъ добы*т*комъ не исповѣди*мы*мъ і со *мно*гимъ полоно*м* извоева*в* и городы многие побравши и границу учини*л* по Можаескъ да по Коломну и много люде*и* попленил.

z welikoiu siloiu ieho iż pryszol na neho tak mocne a silne [1]) podłuh słowa swoieho, y ne mohuczy iemu żadnoho odporu wczynity, y posłał do nieho prosiaczy ieho, y welikije dary iemu obicaiuczy aby ieho z ojczyzny ieho Moskwy ne wyhnał, a hnew by swoy odpustył, y wziałby w neho szto chotieł. Y kniaź weliki Olgierd sożalisia y łasku swoiu wczynił, y z Moskwy ieho ne dobywał, y mir s nim wział. A zatym zmowu wczyniwszy, y sam kniaź weliki Moskowski k nemu wyiechał, y s nim widelsia y dary mnohimi bezczyślenne *zolota serebra i dorohim żemczuhom, y sobolmi y innym dorohim a dywnym zwerem mochnatym*, kniazia welikoho Olgierda darował, y szkodu kotoruiu on pryniał w zemlu ieho iduczy iemu zastupił. Y za tym kniaź weliki Olgierd rek kniaziu welikomu Moskowskomu. Aczkolwiek iesmy z toboiu peremiryłsia, ale mi ˝sia inaczey wczynit ne hodyt, tolko muszu pod horodom twojm Moskwoiu kopije swoie prysłonity, a tuiu sławu wczynity, szto weliki kniaź Litowski y Ruski y Żomoytski Olgierd, kopije swoje pod Moskwoiu prysłonił, i wszedszy sam na koń, y kopije wzemszy w ruku, y pryiechawszy ko horodu, y kopije swoije k steni prysłonił, y ieduczy nazad rekl tak welikim hołosom. Kniaże

[1]) Цього місця нема в сп. Євр.

weliki Moskowski, pamietay to, szto kopije Litowskoie stoiało pod Moskwoiu. A zatym kniaź weliki Olgierd zo wsimi wojski swoimi y z welikoiu czestiju, i z mnohim połonom y z newomownym dobytkom zwojewawszy, y horody mnohii pobrawszy, y hranicu wczynił po Możajsk, a po Kołomnu, y mnoho ludey popleniwszy, y *zo wsimi ludmi swoimi w całosty wo swoiu si otide.*

Порівнюючи ці тексти, бачимо, що за вийнятком підкреслених у сп. Бих. небагатьох і незначних місць, текст обох списків дослівно збігається і живовидячки виходить з одного спільного протографу.

Характер цього уривка має риси самостійного оповідання, — повідання: 1) він визначається суцільністю і закінченістю змісту, 2) виділяється художніми та драматичними підхідками викладу, 3) його механічно вставлено до традиційного тексту, що перелічує синів Ольгерда і Кейстута, саме між переліком дітей першого й другого.

Почнімо з останнього. Перед оповіданням про похід Ольгерда на Москву йде перелік Ольгердових дітей, а зараз-же за ним — перелік Кейстутових дітей, себ-то цим оповіданням механічно поділено на дві частині те, що в традиційнім тексті становить єдине ціле, тісно звязане коли не в граматичнім, то в логічнім розумінні [1]). Але в кожному разі в цих, розірваних надвоє, частинах була одна спільна думка — перелічити за одно нащадків і Ольгерда, і Кейстута. Щоб ясніше це собі уявити, подамо рівнобіжну таблицю текстів спочатку за сп. К (стор. 154) і подібним (Арх., 264), потім за сп. Є (стор. 377):

оу великого кнзѧ Ѡлькгирда снвъ было двана*д*цать. а оу кнзѧ великого Ке*р*стѹтьѧ шесть снвъ было. а межи себе любили...

снов же было у великог кнзя О*л*кги*р*да двена*т*ца*т* то су*т* снове его с тою женою что поням кнзя Витебскаго с коею Витепскъ взя*л* имѣлъ *семь* снвъ

---

[1]) Тільки недоглядом редакторів XVII т. П. С. Р. Л. можна з'ясувати те, що в примітках під рядками тексту до сп. Євр. (стор. 377) і до сп. Бих. (стор. 498 — 499) не зазначено схожости списків у даному місці.

чи за сп. Рач. (316 стр.), де вперше названо імення цих дітей:

Ꙋ великого кн҃зѧ Ѡлькгирда сынов было дванадцать ѿ первое жоны пѧть а ѿ другое Тверанъки сем, а то суть имена их, Анъдреи Дмитреи Костѧнтин Володимер Ѳедор Корыбутъ Скрыгаило Ꙗкгеило Корыгаило Лукгвени Швитрыгаило (тут в рукопису залишено вільне місце). А ꙋ великог кн҃зѧ Кестутьѧ сынов было шест, а любили межы собою.

первои Владимер иже удѣлъ имѣл Киев другои кн҃зь Иван Жедевичь иже имѣл Подолскую землю третиі кн҃зь Семен Лыкгвенныї удѣлъ его Трубческъ пятыі Костянтинъ удѣлъ ег Черниговъ і Чертѡрызскость шестои сн҃ъ его Нушко Ѳедор удѣлъ его Любомль; По смр҃ти ж великие кн҃гни Анны понялъ кн҃зь великиї Олкгирдъ доч кн҃зя великаг Тверскаго княжну Уляну Юрьёвну имѣл с нею шесть сн҃овъ старѣишиї Якгаило другои Скригаило третеи Швитригаилѡ четвертыї Корибодръ пятыї кн҃зь Дмитреи Корецкиї шестыї кн҃зь Василеи; Великиї кн҃зь Олкирдъ (про похід на Москву див. вище)... у брата ж великог кн҃зя Олкгирдава Кестутия котором был на Троцѣх было шесть сн҃овъ... (с. 377, 379).

Отже безперечно, що вставку зроблено механічно. Вона трохи змінена в сп. Є тим, що, замість глухої згадки про кількість Ольгердових і Кейстутових дітей, тут мова спочатку про ймення всіх Ольгердових дітей, потім іде оповідання про Ольгердів похід на Москву, і, нарешті, вже перелічуються, теж з зазначенням іменнів Кейстутові діти. От наочна таблиця:

К., Арх., Рум.	*Рач.*	*Євр. і Бих.*
1. Перелік Ольгердових і Кейстутових дітей.	1. Перелік Ольгердових і Кейстутових дітей, а) з зазначенням іменнів дітей першого.	1. Перелік Ольгердових дітей, а) з зазначенням їхніх іменнів. 2. Оповідання про Ольгердів похід на Москву.

		3. Перелік Кейстутових дітей, б) з зазначенням їхніх іменнів.

Так де-далі більш поширюється обсяг литовського літопису, в звязку з тим як відходять пізніші його списки від стародавнього традиційного тексту.

Що цікаве для нас оповідання про Ольгердів похід на Москву (воно вперше з'являється в сп. Євр.) — справді пізніша вставка, написана до того-ж ще й окремою повістю, це видно не тільки з того, як зовнішньо-механічно з'явилося воно в тексті, розірваному по половині. Про те саме свідчить і самий характер оповідання, як такого, і своїм змістом, і зовнішньою формою свого викладу.

Своїм змістом це оповідання, як здавалося-б на перший погляд, тісно притуляється до попереднього тексту: перед ним як-раз була мова про Ольгерда, після нього — про Кейстута. Вставка, отже, начеб-то й на місці, логічно прив'язана до традиційного тексту, в найбільш, здавалося-б, відповідному місці. Одначе, вдивляючись у контекст, бачимо, що зміст вставки не відповідає тому текстові, що навколо неї. Останній каже про спільні взаємини Ольгерда й Кейстута, а вставка — про самого лиш Ольгерда. В попереднім тексті, перед цим оповіданням, уміщено перелік Ольгердових дітей. Так звичайно закінчується повідомлення литовського літопису про діяльність того чи иншого князя, що перед смертю роздає дітям володіння. І саме після цього, неначе-б передсмертного Ольгердового акту йде оповідання про героїчний похід князя проти Москви.

Самий зміст оповідання дуже нескладний. Ольгерд був „в доброи приѣзни" з в. кн. московським Дмитром Івановичем, але останній зламав мир. Тоді Ольгерд підступив з великим військом до Москви. Переляканий князь московський не зміг битися з ним і відкупивсь, погодившися на мир.

Та про цю незначну подію ми маємо, порівнюючи з иншими, що навколо цього оповідання, частинами тексту, досить докладне повідомлення. Це повідомлення має суцільний і закінчений зміст, з контекстом тісно не звязаний, але внутрішньо все-ж-таки єдиний.

Високо-художній виклад особливо яскраво виділяє це оповідання з контексту й виразно відрізняє його не тільки від сусіднього тексту, ба навіть від усього літопису. Московський князь не просто сповіщає Ольгерда про те, що порушено мирні стосунки між ними, але надсилає йому „огонь да саблю, извѣщая емꙋ вѣдати то буду

в земли твое*и* по кра*с*но*и* вѣсне и по тихому лѣту“. Ту саму символізацію використано і в повідомленні про Ольгердові відповіді, коли князь „выня*л* из огнива гу*б*ку да кремень и запаливъ гу*б*ку давъ послу“, загадавши сказати, що, не вважаючи на бажання московського князя чи, точніше, з огляду на такий його замір, він, Ольгерд, буде у нього сам „на велик днь и поцелуя его красны*м* яйцо*м* щито*м* и с сулицею а бжиею помощию к горо*ду* Москвѣ копие свое прислонитъ“. І, справді, „на самыї великъ днь рано кнзь великиї с князі и *з* боляры шо*л* из цркви“, а Ольгерд вже дійшов до Москви... „копие своє под Москвою прислонил“.

Окрім цієї маніри користуватися так багато й до того так вдало й поетично з символів (чого ми не бачимо зовсім у решті всього тексту західньо-руського літопису), в цьому-ж оповіданні досить сильно виявлена також драматизація викладу. Тут є чимало промов: посланий од в. кн. московського посол, даючи Ольгердові вогонь та шаблю, виголошує промову від першої особи, як представник московського князя („извѣщая ему вѣдати то буду в земли твоеи по красной вѣсне и по тихому лѣту“); Ольгерд теж відказує „рекъ да*и* то гсдарю своему і скажи *ему* что у на*с* в Литвѣ огонь еже сонъ извѣчае*т* мнѣ хотячи в мое*и* землѣ быти по красно*и* вѣсне“..; далі, дійшовши до Москви, Ольгерд знову „ре*к* великому кнзю аще есми с тобою и помирился но мнѣ ся іноче (!) не хоче*т* а ни достои*т* толкѣ (!) хочю по*д* городо*м* твоим Москвою копие свое при*к*лони*ти* а ту славу учини*ти* что великиї кнзь Лито*в*скиї и Ру*с*киї и Жемои*т*цкиї О*л*кгердъ копие свое по*д* Москвою приклони*л*“; нарешті „и ѣдучи назад“, Ольгерд ще раз, вже третій, „рѣкъ такъ велики*м* гласомъ кнже великиї Московскиї памяту*и* что то копие Литовское стояло по*д* Москвою“.

Характерна тут так само риса — дотепність автора оповідання, що вкладає її в вуста Ольгердові; до нього автор яскраво виявляє свою прихильність, виставляючи, як красномовця, що художньо, ба навіть дотепно викладає свої ледві чи не ораторські промови. У відповідь послові московського князя, Ольгерд, меж иншим, повідомляючи про те, що коли той бажає звоювати Литву весною, він ще раніш, на Великдень, прибуде під Москву, досить дотепно зазначає: „не то вои*н* что времени подо*б*ного вѡюе*т*, но то вои*н* когда не во время во*и*ны на*д* неприятелемъ свои*м* неприѣздни (пов. б. неприязни; пор. Бых., стор. 499) доводи*т*“.

Усе сказане дає певний ґрунт, щоб визнати це оповідання за окреме „Повідання про похід Ольгерда на Москву“, яке існувало, мабуть, окремо, і лиш згодом потрапило до складу литовського літо-

пису. А що текст його зовсім збігається в сп. Євр. і Бих., то очевидно, що це Повідання було вже в протографі цих списків. Чи було воно під руками в переписувача сп. Рач., напевне це сказати важко: бо з одного боку перелік дітей Ольгердових в сп. Рач. наближається до тексту Євр. і Бих., даючи імення їх, чого немає в инших списках; окрім того, після переліку їх в рукопису сп. Рач., залишено порожнє місце, неначе бажаючи дати змогу вмістити тут вставку, якою саме в цьому місці і є „Повідання“ в сп. Євр. і Бих. Ці дані дозволяли-б гадати, що переписувач сп. Рач. мав перед очима текста, близького до протографу сп. Євр. і Бих., який може й мав в свойому складі зазначене „Повідання“. Складач-редактор сп. Рач. (коли він сам переписав його), або точніш тексту Рач. (якщо редактор і переписувач особи різні), міг, як людина діловита, канцелярська, точна, викинути це „Повідання“ більш літературно-художнє, ніж фактично-ділове. Та це лиш наша гадка, і за браком фактичніших даних ми не настоюємо на тому, що це було саме так. Знов-же, можна навіть сумніватися що-до цього: вже сп. Рач., де тільки можна, поширює обсяг літопису, користуючись не тільки з строго фактичних матеріялів; міг він використати і „Повідання“, скоротивши і відкинувши всю художність стилю, коли вона йому не подобалась, щоб догодити своїй діловитості. Окрім того, в сп. Рач. зовсім немає й переліку іменнів дітей кн. Кейстута, а це вже суто фактичний матеріял, що є в сп. Євр. і Бих., і очевидячки був і в протографі їх, і не використати його суперечило-б загальній тенденції цілого литовського літопису, який де-далі поширював свій обсяг, і між иншим суперечило-б і характерові сп. Рач.

Таким чином, швидше можна сумніватися в тому, чи знав складач тексту Рач. „Повідання про похід Ольгерда на Москву“, ніж допустити, що він був обізнаний як з „Повіданням“, так і взагалі з протографом сп. Євр. і Бих.

Коли ближчий до правди цей сумнів, то внаслідок усього зазначеного можна зробити висновок, що сп. Євр. чималою мірою відхиляється тут од попередніх і наближується до сп. Бих.

Що Євр. наближується до Бих., це видно далі в перелікові імень дітей Кейстута, якого немає і в усіх попередніх. Ось оце місце:

Євр. (379):	*Бих. (стор. 501):*
У брата *ж* великог кн҃зя О*л*кги*р*дава Кестутия которо*и* был*л* на Троцѣ*х* было шесть сн҃овъ пе*р*вои	U brata że welikoho kniazia Olgierda, w Kestutia, kotory był na Trocech *y na zemli Żomoytskoy*,

Витоѳтъ и когда *с* крсти*л* в Рускую вѣ*ру* дано ему имя Юре*и* а когда к^рщенъ в Ля*т*цкую вѣ*ру* дано ему имя Але*ѯ*а*н*дръ друго*и* бра*т* его кня*з* Андрѣи Го*р*бато*и* иже кн҇жи*л* в Полоцку трете*и* Жикгимонтъ того в Троцѣ*х* зареза*ли* а три в молодсти свое*и* без плодꙋ и бе*з* удѣловъ поме*р*ли.	synow było szest. Perwy Witolt a koli Rusinom ostał, dali byli imia iemu *Jurj i kolisia ochr estyl w Ladckuiu wiru, tohdy imia iemu dano* Alexander. Druhi kniaź brat ieho Andrey Horbaty, szto kniażył na Połocku; tretji Zygmont; *czetwerty Patrykey*; *piaty Towtywil*; *szosty Woydat*; tyie u mołodosty swoiey wsi try bez udełow swoich pomerli.

При текстуальній подібності одміни списків тут незначні: 1) одміни Євр. пояснюються запозиченням з дальшого викладу; 2) одміни-ж сп. Бих., як фактичні додатки, промовляють за тим, що складач сп. Бих. мав нове, повніше джерело.

У дальшому сп. Євр., тримаючись традиційного тексту, найближчого до сп. Рач., подекуди разом з ним одбігає від решти списків. Ці спільні з сп. Рач. пункти такі:

1. нове датування спільних з попередніми текстами повідомлень, а саме 1377 р. (стор. 379, пор. Рач. 316 стор.), 6907 р. (стор. 391, пор. 330);

2. зовсім нові звістки 6912, 6913 і 6936 рр. (стор. 393—4, пор. 332), а так само звістки 6938, 1500, 1514, 1526 (скорочення сп. Рач., 350 стор.), 1527.

Залишаючи на боці цю частину сп. Євр., як неоригінальну, зазначимо лиш самостійні звістки, якими кінчиться текст літопису за сп. Євр. Ці звістки такі:

1. 1517 р. — про поразку мистра Пруського від Литви;

2. 1529 р. — про маєстат коронації Жигимонта в Вильні (сучасний точний запис з описом церемоніялу);

3. 1534 р. — про пожежу м. Родогощі, погром Стародуба і похід під Смоленськ, а так само прихід Москви до Полоцька й Витебська;

4. 1535 р. — про похід Литви на руські міста: Гомель, Стародуб та инші сіверські міста;

5. 1536 р. — про похід Литви на Репухів;

6. 1538 р. — про боротьбу Литви з татарами під Київом;

7. 1539 р. — про смерть виленського воєводи Ольбрахта Гаштолта;

8. 1541 р. — про смерть виленського пана і гетьмана Юрія Радивила;

9. 1545 р. — про смерть старости Жомоітського Яна Радивила;

10. 1542 р. — про смерть кн. Юрія Слуцького і про те, що Сигізмунд роздав „уряды 8 панам Литовскимъ“.

11. 1542 р. — про смерть Троцького воєводи Станислава Олбрахтовича Гаштолта;

12. 1543 р. — про коронацію Сигізмунда (рівняючи з сп. Рач. лиш деякі нові подробиці);

13. під 1548 р., повідомивши про смерть старого Сигізмунда, згідно з сп. Рач. (стор. 354 — 356), сп. Євр. дає оригінальну останню звістку: „Полская кроника пишет род Алкрирдовъ 12 сн̃ов Якгайло, Скригайло, Швидригайло, Борис, Курибут, Викгунтъ, Корикгалъ, Наримонтъ, Ланкгвинъ, Люборд, Андрѣи, Бутав“ [1]).

Вчитуючись в ці 13 оригінальних звісток сп. Євр., ми приходимо до таких висновків: 1) Ці звістки перемішані з подібними-ж, останніми й в сп. Рач. звістками; 2) вони кінчаться, як і ті, теж 1548 р.; 3) вони лиш доповнюють звістки сп. Рач., в тих самих хронологічних рамцях, між 6912 (1404) і 1548 рр. Це доповнення доклад ніше, безперервне і сучасне своїй добі в' обсягу 1492 — 1548 рр. — своїм змістом, як низка відомостів про Литву та двірські події, і викладом та стилем, як виразно канцелярські записи, однотипні з оригінальними звістками наприкінці сп. Рач. Беручи-ж на увагу, що цих останніх в сп. Рач. всього 57, а в сп. Євр. лиш 13 того-ж характеру і, очевидячки, походження, треба гадати, що протограф сп. Євр. повстав незабаром після протографу сп. Рач., так само в м. Вильні, в литовській великокнязівській канцелярії, в половині XVI в.

Переведена аналіза другої редакції дає можливість зробити на закінчення деякі висновки:

1. Мітична частина литовського літопису в складі 2-ої редакції являє генеалогію литовських князів, значною мірою так само легендарну.

2. За джерело її були: на початку хронограф (перші три епізоди), а далі — різні фамільні „преданія“ та спогади, значно поширені фантазією автора-компілятора (дальші 28 епізодів).

3. Окрім бажання з'ясувати литовську генеалогію князів (звязавши Гедимина з Августом римським через Палемона), автор мітичної частини мав ще друге — з'ясувати ще й топографію Литви (звідси пояснїння назов міст, то-що).

---

[1]) Це збігається з текстом хроніки М. Більського (вид. Туровського, 448).

4. Письменницька маніра авторова відзначається очевидною перевагою загально-шаблонових місць при повній відсутності реально-побутових деталів. Ця частина літопису складається мало не цілком з т. зв. loci topici.

5. Один з небагатьох вийнятків з цього погляду — досить гарний опис віщого сну Гедимина, де, можливо, відбилася (через Хронограф) „Повість про Трою".

6. Окремі списки 2-ої редакції — по закінченні текста короткої редакції — мають різні нові звістки, як пізніший хронологічний додаток до того місця, де уривається редакція коротка.

7. Серед цих додаткових звісток і епізодів особливо треба відзначити:

а) епізод про Бирюту (списки Арх., Рум., П., Рач., Євр.), що на нього могло вплинути (через Хронограф) „Сказаніе о Сивиллахъ" та що дає можливість установити хронологію списків 2-ої редакції (1560 рр. — сп. Кр., 1570 рр. — протограф инших списків);

б) оповідання про королеву Варвару (сп. Рач.), цікаве з історично-літературного погляду, та

в) „Повідання про похід Ольгерда на Москву" (сп. Євр.; є також у повній редакції — сп. Бих.), що має характер самостійного оповідання та відрізняється високо-художніми способами викладу.

Розділ шостий.

Д. Повна редакція західньо-руського літопису (список Биховця).

Якщо говорити взагалі про склад західньо-руського літопису за списком Биховця, єдиного представника третьої чи повної редакції, треба мати на увазі, що перша її частина, про найдавнішу мітологічну Литву, збігається з текстом складної редакції, а друга частина, з того моменту, як Гедимин розподілив литовські володіння поміж своїми дітьми, йде за текстом короткої редакції. Детальна аналіза обох частин з'ясує їх взаємовідносини з обома попередніми редакціями.

Звернімось до першої, мітологічної частини.

Перших рядків у сп. Биховця бракує [1]), і можна тільки здогадуватися, що текст їх близький до викладу складної редакції — як і далі, де текст зберігся.

Ось початок того тексту, що зберігся, поруч із сп. К (с. 227 — 228) складної редакції:

Список К:	*Список Биховця* (с. 474 — 475):
а такъ многые ѡпꙋскаючи имена а скарбы свои втекал*и* до розмаиты*х* земль наследжючи справе*д*ливости покоѧ. где *ж* ѡдно к*н*же Ри*м*ское имене*м* Полемо*н*, которыи же цесарꙋ Неронꙋ бы*л* кровныи, забралъсѧ з жоною	Byli u tom miste, baczeczy tak welikuiu siłu ludey ieho byli ohorneny strachom welikim, y rozbehlisia z mesta, a niekotoryie pobehli, do rybołow swoich y tam sia poczali budowat na ostrowe, to się nazwała Wenecya.

[1]) Вони збереглися лиш у польському перекладі у Стрийковського: див. XVII т. П. С. Р. А., стор. 473 (*О. Н.*).

и з дѣтми и *з* скарбы своими и подъданными своими с которы*м* жо кн҃жете*м* собралоса па*т* со*т* шлахты з жонами и *з* дѣтми и *з* многими лю*д*ми, и взе*м*ши с собою ѡдного ѡстронома и пошли в кораблех морем по заходж сл҃нца хоте*чи* собе знайти на земли месцо слоушное и где быс мели поселити а мешкати с покоемъ. а с ты*ми* шлахты чотыри были рожаи на*и*вышшие имене*м* Китоврасы Колю*м*ны Рожи Оургы. а та*к* ѡни не малыи ча*с* по морю ходечи пришли Межизе*м*ского мора и дошли до реки до Шꙋма. и тою рекою Шоумою в море ѡкиянъ. и море*м* ѡкияно*м* дошли до устья. и где река Немо*н* впадывае*т*. в море ѡкианъ. пото*м* пошли Немно*м* оу верхъ. аж в море зовемое Малое которое называетса море Не*м*новое...

A kniaża imenem Apolon (!), kotoroie też u tom meste było zabrawszysia zo wsim, y pry nem było piat sot semen (!) szlachty Rymskoie, a meży nimi czotyry rożaj na wyspie szlachty Rymskoie imenem z herbu Kitowrasowa Dowsprunkow, herbu z Kolumnow Preszpor Cezarinus, a z herbu Urseynow Julianus, a z herbu Roży Toroho (! мусить бути—Hector) poszoł morem mezy zemli (! м. б. — Межиземскимъ), y wzial so soboju odnoho astronoma, kotory astronom znalsia po zwizdach, y poszli na korablech morem na połnocz, y obszedszy Francyiu i Angiliju (!), y woszli sut u korolewstwo Duńskoie, a w korolewstwe Duńskom uwoszli u more Akijan, y morem Akijanom doszli do ustija hde reka Nemon wpadajet w more Akijan potym poszli rekoju Nemnom u werch, aż w more zowemoje Małoie, kotoroie nazywaietsia more Nemnowoje...

Так і далі — текст збігається трохи чи не до слова [1]).

Але порівнюючи з списками обох попередніх редакцій, у сп. Б є додатки, що наближають його до хроніки Стрийковського; узагалі тексти Б і Стрийковського в багатьох місцях мало не тотожні, наприклад:

1. *Бих.* 474:

Byli u tom miste baczeczy tak welikuiu siłu ludey ieho byli ohorneny strachom welikim, y rozbiehlisia z mesta, a niekotoryie

Стр. I, 57:

byli w tym mieście, bacząc tak wielką moc ludu jego okrutnego; byli ogarnieni strachem wielkim i rozbiegli się z miasta, a nie-

[1]) На це не звернули уваги редактори XVII т. П. С. Р. Л, зазначаючи початок „приближенія“ текста Биховця до списків складної редакції трохи далі див. стор. 475.

pobehli, do rybołow swoich y tam sia poczali budowat na ostrowe, to się nazwała Wenecya.

którzy pobiegli do ribołowow swoych i poczęli się budować na ostrowie, które miasto nazwało się potym Wenecia.

У Стрийковського в даному разі читаємо на берегах покликування на джерело — литовські літописи: „O Weneciéy założeniu, Latopiszczow Litewskich zdanie“ (I, 57).

Далі в сп. Б маємо таку саму близькість тексту до викладу Стрийковського:

2. *Бих.* 474—475:

A kniaźa imenem Apolon kotoroie też u tom meste było zabrawszysia zo wsim, y pry nem było piat sot semen (!) szlachty Rymskoie, a meży nimi czotyry rożaj na wyspie szlachty Rymskoie imenem z herbu Kitowrasowa Dowsprunkow, herbu z Kolumnow Preszpor Cesarinus, a z herbu Urseynow Julianus, a z herbu Roży Toroho poszoł morem meży zemli, y wział so soboju odnoho astronoma, kotory astronom znałsia po zwizdach, y poszli na korablech morem na połnocz, y obszedszy Francyiu i Angiliju (!), y woszli sut u korolewstwo Duńskoie, a w korolewstwe Duńskom uwoszli u more Akijan, y morem Akijanom doszli do ustija hde reka Nemon wpadajet w more Akijan potym poszli rekoju Nemnom u werch, aż w more zowemoje Małoie, kotoroie nazywaietsia more Nemnowoje, a s toie pryczynu toie more Nemnowoje nazywaietsia, iż w toie more wpadaiet Nemon dwanancatma (!) ustij, a każdoie zowetsia osobnym

Стр. I, 57:

Jedno też xiążę imieniem Palemon, które tamże w Rzymie na ten czas mieszkało, zebrawszy się z wszystkim domem i krewnymi swoimi, tak iż wszystkich bylo pięć set samej szlachty rzymskiej, a między nimi czterzy przedniejsze rodzaje albo familiae: pirwszy Dorsprungus z herbu Kitauru, a z herbu Kolumnów Prosper Cezarinus, a z herbu Ursinów Julianus, a z herbu Rożej Hector i poszli morzem mędzyziemnym mając s sobą jednego astronoma, który się znał po gwiazdach, a tak żeglowali morzem w okręciech na pułnocy, i obszedwszy Francią i Anglią, weszli w królestwo Duńskie, a tam stąd przypłynęli w ciasności morskie, które Zund nazywają, potym morzem Oceanem nachyliwszy żagle z pułnocy ku słońca wschodu, i na południe, przybili się do uścia gdzie rzeka Niemen w morze wpada, potym rzeką Niemnem poszli wzgórę aż w morze, które zowią Małe, albo morze Niemnowe, iż do niego wpada Niemen dwa-

imenem, meży kotorymi ż dwanancatma ustij, odno ustije nazwali imenem Gilia, y poszli tym ustiem u werch i doszli całoho Nemna, hde wżo on sam w odnom weś mesty teczet, y werch Nemnom doszli do reki Dubisy, hdeż wszedszy w tuju reku Dubisu, y nad neiu naszli hory wysokija y na onych horach rowniny welikija, y dubrowy roskoszny y rozmaitoie użytosty napołnennych wo zwerech, rożnoho rożaju, to jest nayperwey Turow, Zubrow, Losey, Oleney, Sarń, Rysey, Kunic, Lisic, Biełok, Hornostajew, i innych rozmaitych rożajew, y tu też w rekach welikuju ożytost (!) ryb nepospolitych, iż tolko tyie ryby kotoryie se w tych rekach rodet, ale mnożestwo ryb rozmaitych a dywnych prychodiat z mora, a to za toju pryczynoju iż nedaleko ustyie Nemnowoie, hde Nemon w more wpadajet, nad kotorymi ż rekami nad Dubisoju y nad Nemnom y nad Juroius (!), tam sia poselili y poczali rozmnożatysia. Onoie meszkanie ich nad tymi rekami wielmi sia im spodobało i nazwali tuiu zemlu Żomoydzkaja zemlà.

naście uściami, a każdy zowie się osobnym imieniem, s których jedno zowią Gilia.

Ktorym gdy posli w wiersch dosli całego Niemna, gdzie już ten sam wszystek w jednym miejscu ciecze, a tak Niemnem dosli do rzeki Dubissy, nad którą należli góry wysokie, a na nich równiny wielkie i dąbrowy roskoszne, i wielką rozmaitość zwierzow rozmaitego rodzaju, w rzekach też wielką rozmaitość ryb, tak tych, które sie tam hojno rodzą, jako tyth których wielkość z morza Niemnem wzgórę przychodzą; gdzie ulubiwszy sobie mieszkanie, założyli ossadę pirwszą nad Dubissą rzeką.

Органічне споріднення текстів безсумнівне.

Стрийковський і тут, як звичайно, зазначає джерело своєї хроніки; розповівши, як волохи оселилися над Немном, він завважує: A tak tu ty dwa Latopiszcza, których Litwa i Żmodź za kroniki pewne mają, nie zgadzają się s sobą w przyczynie przyścia Włochów w ty pułnocne strony (I, 57).

Наведені дві паралелі з сп. Б і хроніки Стрийковського свідчать за те, що останній користався списком, який найповніше й найточніше зберігся в сп. Б. Инакше кажучи, за джерело для сп. Б був

текст, який на самому початку найбільш наближався до тексту, що його використав Стрийковський. Це дає нам право й надалі, розшукуючи можливі джерела сп. Б, аналізуючи та характеризуючи його склад, що-разу звертатися до порівняння текстів сп. Б та Стрийковського. Він мав ще й инші тексти, що видно хоча-б з його безпосереднього покликування на „двох літописців Литви й Жмуди“ — із різними відомостями в однім питанні.

Стрийковський, окрім того, не один раз покликується на багато літописів литовських та инших, що ними він користавсь. Та навіть без цих визнань Стрийковського схожість тексту його хроніки з текстами сп. Б та инших редакцій литовського літопису кидається у вічі, коли докладно їх порівняти. У Стрийковського є низка литовських звісток, яких у відомих нам списках литовського літопису або зовсім немає, або вони там значно инакше викладені; але поруч із цим є чимало таких звісток, що наближають Стрийковського до сп. Б і відрізняють їх обидва від решти списків литовського літопису. Такі місця знаходимо вже в початковій частині хроніки Стрийковського, наприклад:

1. *Бих.* 475—476:	*Стр. I,* 85:
A Dowsprunk imenem s Kitowrasa poszoł rekoiu Swiatoiu, y naszoł meysce welmi choroszo u horodyszczu podobnaho, y spodobałosia iemu welmi y on tam poseliłosia, y wczynili sobi horod, y dał imia tomu horodu Wiłkomir, a sam nazwałsia kniazem Dziawiłtowskim, y tam sia poczał rozmnożaty. My że wozwratymsia wospak [1]).	Dorsprungus Julianus, też Palemonów towarzysz,.... ciągnął dalej z ludem swoim nad Swiętą rzeką, gdzie nalazł kopiec wyniosły w roskosznym położeniu, zamkowi bardzo przystojny, tam tedy zaraz bogom zwykle ofiary z ludem swoim uczyniwszy, zamek jeden niżny a drugi na kopcu wyższy zabudował który według Latopiszcow Wilkomirią nazwal.... i pisał się Dziewołtowskim xiążęciem... rozmnożyli się byli.
2. *Бих.* 477:	*Стр. I,* 85—87:
A potom Kniaź Weliki Kiernus y Gimbut chotiaczy otczyzny swoj rozmnożyty, y sobrawszy	Kiernusus i Gymbut... rozszerzyli Zmodzkie pańśtwo... (86) złączywszy wojske swoje litewskie za-

[1]) Ця фраза — очевидний довід пізнішого походження інтерполяції.

siły swoj Litowskij y Żomoydzkiie y poydut na Ruś ku Brasławlu y ko Połocku, y Rusi mnoho szkody poczynili, y zemlu ich skazili, y ludej mnożestwo w połon poweli. A w tot czas buduczy iemu na Rusi, y nekotoryie lude na imia Łatyhoły kotoryi sedeli nad berehom morskim, y usłyszali szto kniazia Kiernusa w Litwie nit. A kniazia welikoho Giembuta w Żomoyty, y zobrawszysia wsi poszli, w zemlu Żomoyckuiu, y mnoho szkody poczynili w zemli Żomoyckoy. A potom kniaź Ginbut pryiedet z Rusi, do Żomoytu, y szkodu w zemli Żomojtskoy uwidet, tohdyż poszoł do Łatyhoł, y wsich wykorenił wystynał, a innych w połon wyweł do Żomoytij, y zemlu ich pustu wczynił, y wernułsia do Żomoytij.

wilijskie... ciągnęli w Ruskie państwa ku Brasławiu, który dziś Litewskim zowią, a należał w ten czas do xięstwa Połockiego. Tak tedy ony wszystki włości Ruskie, okrutnie splundrowawszy, łupów i połonu nabrali wielką wielkość bez odporu, a potym do samego Połocka, łupy do litewskich jaskiń odesławszy, ciągnęli, jako latopiszce świadczą, ktorę xięstwo wszystko wszerz i wzdłuż srogo splundrowali, i ludu wielkość z niezliczoną okwitością łupów w połon zagnali... naleźli Żmodzką ziemię od Lotihajłów... Którzy w niebytności Kiernussa i Gymbuta w Żmodzi i w Litwie czas upatrzywszy, bespiecznie broili, i łupy wielkie do Lotwy wygnali. Wszakże Kiernus z Gymbutem bratem... Lotihalską... ziemię... zwojowali, a z wielkością łupów bez odporu, prawie wszystkich Lotihajłów w niewolą do Litwy i do Żmodzi wywiedli.

Далі — покликування на „piętnaście Latopiszcow... Ale się do rzeczy pierwszej zwrócimy“.

У дальшому викладі давньої історії Литви сп. Б цілком збігається, до оповідання про Миндовга, із старшими редакціями литовського літопису, а саме — з складною, особливо в сп. Рач. і Євр. Лиш раз — перед збігом в оповіданні про Миндовга з викладом Іпатського літопису — текст сп. Б наближається знову до хроніки Стрийковського, відходячи тут од усіх инших відомих нам текстів.

Це — невеличкий уривок у повідомленні про смерть Рингольта, що читається так:

Б. 481:

y żył mnoho let na Nowohorodcy y umre, a po sobi zostawił syna

Стр. I, 252 — 253:

potym wykonawszy na wielkim xięstwe Litewskim, Żmodzkim

swoieho na kniażenij Nowhorodskom Mindowha.	i Ruskim Nowogrodzkim, dojrzały wiek lat swoich, umarł, zostawiwszy po sobie na ty państwa syna Mindauga, Mindowa, albo Mendolpha, bo go różno różne Kroniki nazywaią... Acz insze Latopiscze tego Mendoga ani wspominają.

Якщо схожість наведених місць не викликано запозиченням Стрийковського з текста типу Б, то, очевидно, обидва вони походять з перводжерела сп. Б, що був відмінний від обох старших редакцій.

У дальшому викладі давньої історії Литви сп. Б, починаючи з князювання Миндовга, цілком спирається на текст Галицько-Волинського літопису, скорочуючи його.

Ось початок схожих місць:

Іп. 815:	*Бих.* 482:
Въ то же лѣт изгна Миндогъ. сн҃овца своего. Тевтевила и Едевида, пославшомоу на воиноу со воемь своими на воину со Выконтомъ. на Роусь воевать ко Смоленьскоу. и реч што хто приемлеть собѣ дерьжить враждою бо за ворожьство с ними Литвоу. зане поимана бѣ вса земла Литовьскаꙗ и бещисленое имѣние их. притрано бѣ б҃атьство ихъ.	y w tož leto izhna Mindowh synowca swojeho Tewtywiła, i Erdywidu posławszemu na wojnu ich so Wikontom na Ruś wojewaty ko Smolensku, y recze, kto czto poymet sobie, da oderżyt braniu za brań, a s nimi, y Litwu. y bezczyslennoe Litowskoie množestwo s nimi, a imenije prostrano bi bohatstwo ich mnoho...

Цей дослівний, як бачимо, збіг обох текстів, іде й далі, закінчуючи словами: „ѿтоуда же вратишаса во Жемоить“ (с. 818) — „odtudu że wratyszasie w Żemoyty wo swoiasi“ (с. 483). Далі докладне оповідання Іпатського зводу про події за князювання Миндовга (с. 818—858) сп. Бих. (пор. с. 483) цілком випускає.

Після цього механічного пропуску текст обох зводів знову до слова збігається:

Іп. 858:	*Бих.* 483:
По сем же соимѣ миноувшоу лѣтоу ѡдиномоу и во ѡсень оубитъ быс великии кн҃зь Литовьскии Миньдовгъ самодержечь быс во всеи земли Литовьскои...	Potom że seyme minuwszu wremia ne mało y uw oseni ubit byst weliki kniaź Litowski Mindowh samoderżec byw wsey żemli Litowskoy...

І тут збіг швидко закінчується, бо починається новий пропуск у сп. Б, кінець текстів: „и приде ѡпять в Новъгородокъ и оучини собѣ монастырь“ (с. 859) — pryde opiat w Nowohorodok, y wczyni... (с. 484).

Далі пропуск тексту, що становить мало не цілу сторінку в Іпат. зводі (=859 — 860). Потім текст знову збігається дослівно, як видно з такої паралелі в обох пам'ятках:

Іп. 860:	*Б.*, 484:
И посла (Тренята) по брата своего по Товтивила до Полотьска. река тако брате приѣди семо роздѣливѣ землю...	Treniata ze posław posła po brata swoieho po Towtywiła do Połocka, reka tako, ty brate przyiedy semo, rozdelimo sobi zemlu...

Схожість текстів закінчується словами: „и ѡного Ѡсафьꙗ оуби. ѡканьнаго проклятаго. безаконьного ѡ немже передѣ писахомъ“ (861) — у onoho Ostafia ubi, okaiannaho, pro toho bezakonnoho woiewodu Mindogowu (485).

Після цього в сп. Б знову йде пропуск, такий механічний, як і попередні (=Іпат., с. 861 — 867).

Нарешті, дальше оповідання про Войшелка в сп. Б є вільний переказ за текстом Іпатського зводу (867 — 868), але й тут зустрічаємо сліди текстуальної схожости: 1) „а Воишелкъ иде до Оугровьска. в манастырь ко ст҃омоу Данилью“ — у poszoł w monastyr do Whrowska, w cerkow swiatoho Danilia (485); 2) „и приѣха на ст҃ои нед. в Володимѣрь и ста в монастырѣ ст҃го Михаила Великого“ — у pryiechał swiatyia nedeli, y stał w monastyry światoho Michayła welikoho (ibid.) — і т. д.

Що текст Б залежить од Іпатського зводу, це річ очевидна. У дальшому він збігається з короткою редакцією литовського літопису.

Далі Повідання про похід кн. Ольгерда на Москву в сп. Б передано текстуально однаково з сп. Євр. — з початку й до кінця. Для ілюстрації візьмемо лиш початок обох текстів:

Є, 377:	Б, 498:
Великиі кн҃зь О*лки*р*д*ъ Кгидимо*н*тови*ч* Литовскиі исправляючи уря*д*но гсдрьство свое не мало время гсдрствова*л* в велико*м* кн҃жствѣ Лито*в*ско*м* бы*л* в ко*н*чанию и в добро*и* приѣзни с велики*м* кн҃*зем* Дими*т*риемъ Ивановиче*м* Московски*м*.	Y w tyi czasy kniaź weliki Olgierd Gidyminowicz Litowskij y Ruskij sprawujuczy radne hospodarstwo swoie; y ne mały czas panował u welikom kniaźtwe Litowskom, y był w dokonczanii y w dobroy pryiaźni z welikim kniaźem Dmitryiem Iwanowiczom Moskowskim.

Текстуальна схожість Є і Б протягом мало не цілого Повідання виразно свідчить за те, що перводжерело даних текстів спільне, проте, порівнюючи їх поміж собою, побачимо ніби-то деякі, нехай не значні, інтерполяції в сп. Б. Порівняння-ж цих відмін сп. Б від сп. Є з текстом хроніки Стрийковського, що користався, очевидячки, таким самим текстом Повідання, виявляє генетичний звязок хроніки з сп. Б. Ось цікаве цією стороною місце: сп. Є — „и самъ кн҃зь великиі Димитреи Иванович к нему (Ольгерду) выѣхал і с нимъ видялся и дары многие великого кн҃зя Олкгирда даровал и шкоду что он в землю идучи принял то ему заступилъ“; цьому текстові відповідає повніший текст

і в сп. Б, с. 499:	і у Стрийковського, т. II, 12:
y sam kniaź weliki Moskowski k nemu wyiechał, y s nim widełsia y dary mnohimi b e z c z y ś l e n n e z o ł o t a s e r e b r a, i d o r o h i m ż e m c z u h o m, y s o b o l m i, y i n n y m d o r o h i m a d y w n y m z w e r e m m o c h n a t y m, kniazia welikoho Olgierda darował, y szkodu...	Odłożył tedy Olgerdowi Moskiewski wszystki nakłady wojenne i inszymi upominkami rozmaitymi w z ł o c i e, w s z a t a c h, w k o n i a c h i d r o g i c h k a m i e n i a c h, tak samego jako jego rycerstwo udarował...

Як бачимо, замість загального й невиразного „и дары многие“ сп. Є — в сп. Б і хроніці Стрийковського маємо вже самий перелік

дарунків. Що правда, перелік цей не дослівно збігається в них, але деяка схожість тут безсумнівна. І коли не можна казати категорично, що Стрийковський безпосередньо користався тут текстом Б чи його протографом, лиш змінюючи — своїм звичаєм — своє джерело, — в кожному разі можлива гадка, що обидва тексти користувалися спільним перводжерелом. При цьому дане перводжерело могло бути в розгляненому місці відмінне від сп. Є, повніше за нього, себ-то могло вже мати перелік дарунків московського князя. Коли шукатимемо джерела цієї інтерполяції в сп. Б серед відомих нам пам'яток і насамперед звернемо увагу на Галицько-Волинський звід, що в инших випадках був таки за джерело для сп. Б, то в ньому саме й знайдемо відповідне місце.

Ось ця паралеля:

Іпат., 914:	*Бих.*, 499:
и розда оубогым имѣние свое. все золото и серебро. и камение дорогое. и поꙗсы золотыи ѿца своег... и блюда великаа. серебрꙗнаа. и коубькы золотые и серебрꙗные...	zołota serebra, i dorohim żemczuhom, y sobolmi, y innym dorohim a dywnym zwerem mochnatym.

Проте, до тексту Іпатського зводу в даному місці ще ближчий виклад короткої редакції, де в аналогічному випадкові читаємо: „и оучти кнꙁꙗ великого Витовта многими дарми чепьми золотыми и поꙗсы золотыми и соболми камками и соуды златыми и бахматы" (81)... Що на сп. Б міг вплинути саме-іменно Галицько-Волинський текст, це тим очевидніш, що й в иншому місці, в дослівно запозиченому з нього оповіданні про Миндовгове князювання, зустрічаємо цілком подібний виклад:

Іп., 816:	*Бих.* 482:
и оубѣди и дарми многими сирѣч оумоли его. послалъ бо бѣ злата много и сребра и сосоудъ серебреныи и златыи и красныи. и конѣ многы.	y udary ieho dary mnohimi, y tym jeho whodył. Posłał bo jemu złata mnoho, y srebra, y sosud srebrny, złaty, krasny y koni mnohi.

Дальше оригінальне місце в сп. Б, порівнюючи з попередніми списками, — це те, де розповідається про те, що виленські „погани"

за Ольгерда спалили костьол. І знову маємо деяку схожість тут сп. Б. з хронікою Стрийковського, очевидячки, в залежності від спільного їх джерела, як показує їх текстуальна близькість:

1) Бих. — y potom Petr Gasztolt pryweł inszych mnichow Franciszkan (500) = Стр. — przywiódl mnichów Franciskanów z Polski do Wilna (14); 2) Бих. — y mnichow sem stiali, a druhuiu sem mnichow rozwiazawszy na kryż y pusty (ib.) = Стр. — siedmi ich poimali i wywiedli na rynek a ściąć ich kazali, a drugich siedmi ...na krzyże k temu uczynione...; 3) Бих. — hde teper klasztor matki Bozskoy stoit, y od tych czasow stał perszy klasztor Chrystyanski Rymskoho zakonu u Wilni mniszy Matki Bozskoy“ = Стр. — gdzie i dziś jest klasztor Franciskanów i kościół Panny Mariej.

Далі йде (с. 506 — 510) нове оригінальне в сп. Б місце. Тут маємо насамперед оповідання, як узято було м. Завихвостьє. Цього оповідання нема в усіх инших відомих нам списках, але його записав Стрийковський. Воно правда, останній викладає його трохи инакше, та це мабуть його звичайна маніра — викладати вільно, із значними ампліфікаціями. Він сам покликується тут на свої джерела: jako o tym wszystkie Latopiszcze jednostajnie świadczą (c. 68), tamże pisze Latopiszec (69), według Ruskich i Litewskich starych Latopiszczow (69), jako Latopiszcze Ruskie i Litewskie świadczą (68). Такі вперті вказівки на свої літописні джерела протягом усього якихось двох сторінок, звичайно, не могли бути у Стрийковського випадкові. Живовидячки, саме літописними текстами він користавсь, переказуючи це оповідання, в тому числі й текстом, близьким до сп. Б. За це свідчить деяка текстуальна їх близькість, наприклад: 1) odyn Litwin zsiade z konia, y zawerty chwost sobie około ruki, y mowit tak, tut wode ne bywat (Б, 507), — jeden pan, którego Latopiszce Radziwiłem zowią, [1]) nie wiele mówiący, obwinął sobie ogon koński około ręki, a drugą ręką konia biczem zaciął, mówiąc: „taki w tych ręku wodze nie bywać“ (Стр., с. 68); 2) był odyn pan z rodu Dowoynowa, wział derewo swiatoho kryża, kotoroie było oprawleno u serebro, y wział toie derewo ne dla ieho dostoynosty, ale dla srebra, y neszanuiuczy iemu toho derewa, y włożył w tobołу meży inszymi prostymi reczmi (Бих. 507), = tamże też sztukę drzewa Krzyża świętego, w złoto kosztownie oprawioną, jeden pan Litewski Dowojno nazwany wziął i schował go między inszymi łupami na wóz do tłomoka (Стр., с. 69). Ці паралелі свідчать, що джерелом хроніки Стрийков-

[1]) У сп. Б. цьогоймення немає; очевидячки, покликування Стрийковського на літописця має на оці якогось иншого літописа.

ського в оповіданні, як узято було м. Завихвостьє, був коли не список Б, то близький до нього літописний текст. В останньому випадкові можливо, що й Стрийковський, і текст Б походять з спільного джерела, за яке міг бути протограф сп. Б, що його можна реконструювати, порівнюючи хроніку Стрийковського й сп. Б.

Близькість текстів обох пам'яток та очевидну спільність їхніх джерел ще більш підкреслює епізод про св. хрест і Габданка, що міститься в сп. Б, але не має жадних паралелів в усіх відомих нам списках литовських літописів; рівночасно виклад його трохи чи не дослівно збігається з хронікою Стрийковського.

Для ілюстрації наведемо деякі спільні в них місця:

Б, 507:	*Стр. II*, 69:
1. Y nekotory kolwek dotknułsia buduczy pohanin tych toboł, hde było drewo swiatoho Kryża, tot nahle wmer. Y dywiłsia kniaź weliki Jagoyło tomu, szto na onom potkaniu, tak ludey mnoho nahle pomerło, y pytałsia meży swoimi, sztoby tomu za dyw był.	1. Potym w Ruskim Latopiszczu dalej pisze, iż w ten czas w Wilnie w wielkiej cizbie ludu, który się kolwiek poganin dotknął woza albo tłomoka onego Dowojnowego, gdzie drzewo Krzyża świętego leżało, każdy nagle umarł, a gdy ich tak wiele pomarło, Jageło dziwując się coby to było, pytał się przyczyny.
2. ...powedyła, iż ia u wosne widyła Anheła Bożoho, kotory mowił, iż tot hnew swoy Boh perepustył na toie pohaństwo, dla toho iż derewo swiatoho Kryża nepocztywe chowaiut.	2. ...powiedziała: „iż angioł Boży mówił do niej przez sen: że Pan Bóg prepuścił na pogany śmierć nagłą dla nieutciwości i zgwałcienia Krzyża swiętego".
3. A potom tuiu pannu za sebe wział, y tohdyż iemu prydano k tomu Habdanku kryż, y dla toho nazwano tot herb Dubnia.	3. ...a onę sobie wziął za małżonkę, i tamże mu dano w ten czas herb Habdaniecz, a przyłączywszy do niego Krzyż na znak odniesienia drzewa świętego, nazwany iest ten herb *Dubno*.

Що ці два тексти походять з спільного джерела — це річ очевидна. Ближчий до перводжерела текст, безперечно, маємо в сп. Б, де цей епізод закінчує фраза — Y wozwratymsia wospak (508), — а це

й собі промовляє за тим, що даний епізод самостійний, як пізніша інтерполяція до традиційного тексту старших редакцій литовського літопису. У Стрийковського-ж згадане кінцеве речення вже проминено (очевидячки, з міркувань стилістичних), і безпосередньо далі читаємо: Tamże pisze Latopiszec, iż w ten czas Jagełо z Polaki granice Litewskie uczynił po Białą wodę to jest po Wisłę. Сп. Б цією-таки фразою саме розпочинає наступний відділ свого тексту: Y potom połonieniu wczynił Jagoyło hranicu z Lachy po biełuiu wodu, to jest po reku Wisłu.

У дальшій звістці про нареченого Ядвиги Фридриха сп. Б розходиться з Стрийковським, що, повідомивши про Вільгельма, як її нареченого, полемізує з текстами, подібними до сп. Б, кажучи: Latopiszcze Ruskie i Litewskie przeciw prawdzie i wszystkim historikom, Fridricha jakieś Pomorskie xiążę bez słusznego rzeczy porządku kładą, co nigdy *in rei veritate* nie było (II, 73).

Ясно, що джерело сп. Б тут инше, ніж у повідомленні Стрийковського, він-бо хоч і мав під руками текст, подібний до сп. Б, але критично відкинув його звістку.

У дальших звістках про охрещення та коронацію Ягайла Стрийковський, звичайно, міг мати за джерела багато ширші матеріяли, ніж сп. Б. Проте й загальна схема, і иноді навіть текст у них мають деяку схожість. Відміна полягає в тому, що сп. Б змальовує події — так мовити — з литовського боку, цікавлячись тим, як урочисто зустрічали Ягайла в Кракові, а Стрийковський підкреслює благодіяння Ягайлові з боку Польщі. Ось найближчі в їх текстах місця:

Б, 509:	*Стр.* II, 74 — 75:
y pryniał wiru Rymskuiu y ochrestyłsia, y dali iemu imia Władysław, y potom ieho koronowali, y korolewnu Jedwihu iemu za małżonku dali.	był nauczony około wyznania i tajemnic wiary S. Chrześciańskiej... był ochrzczony, a Władisławem mianowany... Jagеło wstąpił w święte małżeństwo z Jadwigą królewną... i był koronowany.

Нарешті, в розгляненому оригінальному відділі сп. Б, у кінцевому його епізоді, мова йде про те, що Ягайло збудував виленський та инші костьоли. І навіть тут, не зважаючи на звичайні для Стрийковського ампліфікації, текстуальну схожість почасти можна встановити.

1. *Б*, 509:

y założył kosteł w Wilni swiatoho Stanisława, y nadał jeho dorohimi reczmi cerkownymi y biskupstwo Wileńskoie fundował.

1. *Стр*. II, 80–81:

Założył potym i zbudował kościół biskupi Jageło w zamku Wileńskim niżnym... ś. Stanisława, i nadał go dochodami hojnymi..., biskupem Wileńskim przełożył... potwerdziwszy biskupstwo Wileńskie.

2. *Б*, 510:

Y potom iechał do koruny, a gubernatorem zostawił, brata swoieho Skirgayła na Wilni, y na welikom kniastwe Litowskom.

2. *Стр*. II, 81:

Stamtąd wrócił się do Wilna, gdzie... Skirgajła brata rodzonego, na Wiełkie Xięstwo Litewskie, Ruskie i Zmodzkie... przełozył i na swoim miejscu w Wilnie posadził...

Усі ці порівняння впевняють у тім, що сп. Б в усіх цих оригінальних (порівнюючи з старшими редакціями) епізодах мав за своє джерело ті самі, що не дійшли до нас, матеріяли літописного характеру, якими користувавсь і М. Стрийковський у литовській частині своєї хроніки. Звідси випливає такий важливий висновок: для реконструкції протографа третьої, повної редакції литовського літопису, що збереглася лиш в єдиному спискові Б, треба порівнювати цей список з текстом хроніки Стрийковського, де вони збігаються, особливо-ж там, де сам Стрийковський покликується на свої літописні джерела (а він це робить охоче і здебільшого сумлінно).

Нове оригінальне в сп. Б (с. 513) є місце про Витовтову боротьбу за володіння Литвою. І знову, відхиляючись від текста обох старших редакцій литовського літопису, сп. Б наближається до хроніки Стрийковського. Наближення тут почасти текстуальне, почасти торкається самого змісту — при різному викладі. Текстуальне зближення обох текстів маємо, наприклад, у такому випадкові:

Бих. 513:

Kniaziu welikomu Witoltu buduczy w Nemcoch w Mistra w Maryine horode, wczynit zmowu z Nemcy z Liflanty y z Prusy,

Стр. II, 84:

Tam w Prusiech mieszkając... tractując z mistrzem i z Krzyżakami, aby mu pomogli dostąpić Wielkiego Xięstwa Litewskiego..

y wsich ich podoymet, y zastawit im zemlu Żomoyckuiu, u trech sot tysiacz zołotych...	zastawił im i zapisał za pracą i nakłady wojenne, Żmodzką ziemię we trzech set tysięcy złotych, albo, jako niktóre Latopiszcze Litewskie świadczą, we trzech set tysięcy kop Litewskich.

Тільки змістом збігається остання частина оповідання про те, що Литва поділилася на дві частині: одна за Витовта, друга — за Скиргайла. Та тимчасом як сп. Б каже про повну перемогу самого Витовта, що взяв у полон супротивника та сів у Вильні й у всій Литві, Стрийковський заперечує: Latopiszcze Ruskie świadczą, iżby Witołd miał w ten czas niżnego zamku dobyć, ale to potym za trzecią Witołtową wyprawą było, jako niżej najdziesz według Długosza, Miechowiusza i Cromera (II, 85; порів. с. 89, де, в иншому викладі, передано ті самі звістки, що й у сп. Б).

І тут, очевидячки, джерела сп. Б і хроніки Стрийковського були спільні, ближче використувані у першому, перероблені та доповнені з инших матеріялів у другого.

Використавши далі (с. 514 — 515) текст старшої редакції, дослівно йдучи за нею, в повідомленні про Витовтів похід на м. Смоленськ сп. Б дає оригінальні подробиці, яких бракує в обох старших редакціях і які почасти текстуально збігаються з хронікою Стрийковського. Ось це місце:

y prychodiaczy ko Smoleńsku pustył takowuiu sławu rekomo, idet na cara Tymirkutłuja, kotory że wyhnał z carstwa do Litwy brata swoieho cara Taktamysza, a sam seł na carstwe (Б, 516).	Witołd wziąwszy Smoleńsko... a puścił wieść, iż miał ciągnąć na Zawolskiego carza Tatarskiego onego sławnego Tamerlana (którego Latopiszcze Temirkuciem, a Tatarowie Temirkutlu...) i wprowadzenie na carstwo Zawolskie Tachtamissa carza... (Стр. II, 110).

Після цього текст Б продовжується цілком однаково з старшою редакцією, але незабаром додає подробиці, яких там нема і які близькі до звісток Стрийковського. Така, наприклад, звістка про Витовтів прихід до Смоленська — з згадкою про вигнання кн. Юрія Святославича й Олега Рязанського (Б, 518 = Стр. II, 111), про що ці пам'ятки розповідають однаково: y kniazia Jurja Swiatosławicza,

y Oleha Rezańskoho so Smołeńska sohnali (Б, 518) = a kniazia Jurgego Swietosławowicza i Holhę Rezańskiego poraził i wygnał (Стр. II, 120).

Після цієї звістки, вміщеної під р. 6909 (1401), під цим самим роком записане оригінальне повідомлення сп. Б про одружіння кн. Ягайла з четвертою дружиною Софією, руського роду, що в дійсності було геть згодом — р. 1422.

Під р. 6910 (1402) маємо звістку про затьмарення сонця; паралелів ми не знайшли.

Під цим-таки роком уміщено звістку про Витовтову боротьбу з Москвою; її можна зблизити з віршованим викладом у Стрийковського — „O pierwszej wojnie Witołdowej z zięciem, Moskiewskim kniaziem Wasilem, roku 1406" (Стр. II, 122 — 123). Вони мають місця текстуально близькі: 1) Witoltu, buduczy w pryiaźni so ziatem swoim welikim kniaźem Wasiliem, Dmitryiewiczom Moskowskim, y stałosia tak (Б, 519) — Witołd w dobrej przyjaźni z zięciem swym mieszkając Moskiewskim... zachowali z obu stron z sobą pokój zawżdy (Стр. II, 122); 2) Mużyki Moskowskija pryszodczy pod Putywl, y na Tychoy sosne pohromili Sewrukow Witoltowych, wziali u nich dwa bobry, a try kady medu (Б, 519) — Lecz gdy Moskwa Siewruków Litewskich rożbiła, pod Putiwlem dwu bobru kadź miodu im wzięła, dwie siererze, i trzy z nich złupili siermięgi (Стр. II, 122); 3) posłał (кн. Василий) do testia swoieho welikoho kniazia Witowta... Witolt na prożbu ieho pryiechał k rece Uhre... y wbreł na konech do poł reki Uhry... y hranicu zemlam swoim po Uhru reku położyli (Б, 519 — 520) — posłał wnet do Witołda prosząc o ugodę. Witołd mu nie odmówil: a tak się zjechali sami w puł Uhri rzeki... granice po Uhrę Litewskie założył (Стр. II, 122 — 123). В обох текстах фігурує пан Андрій, що його послано повідомити військо про мир з Москвою і за незгоду на мир названо Немиром, — звідкіль і рід його звуть Немировичами.

Далі (під тим самим роком) оповідання про звоювання від Витовта Новгорода та Пскова, невідоме в инших списках, окрім Б (с. 520 — 521), знову наближає його до хроніки Стрийковського, иноді — текстуально, наприклад: 1) y poyde na zemlu Nowhorodskuiu, y stanet pod horodom Porchowom szest' misiacy (Б, 520), — obległ drugi przygrodek Pskowski, Porchowo rzeczony, pod którym sześć miesięcy leżał (Стр. II, 151); 2) wychodu kniaziu welikomu Witoltu na każdy hod desiat tysiacz zołotych, y sorok hynsztow, kotoryi nyni zowut fryzy, y sorok naholnikow, y sorok sorokow soboley, y sorok sorokow rysey, y sorok sorokow kunic, y sorok sorokow lisic, y sorok sorokow hornostajew, y sorok sorokow bełok (Б, 521), — na każdy rok musieli płacić do skarbu Litewskiego dziesięć tysięcy czerwonych zło-

tych z samego jednego miasta Nowogroda, po stu frezów Niemieckih, po dziesiąci soroków wszelkich futer: kunich, sobolich, risich, lisich, hornostajkowych, bełczanych, etc. acz drugie Latopiszcze kładą po soroku (Стр. II, 151). І в сп. Б, і в хроніці Стрийковського однаково звуться призначені від Витовта намісники — у Псков та його пригороди Юрко Ніс, а в Новгород із пригородами — Семен Гольшанський.

Звістки під наступним 6921 (1413) роком у сп. Б так само мало не всі оригінальні.

Перша з них — про Ґрюнвальдський бій, що був р. 1410, викладена відмінно від Стрийковського, що користався мабуть иншими, ніж сп. Б, джерелами та дав свій виклад у довжезному, розтягнутому вірші (с. 128 — 138). Погляд литовського літописця, в протилежність польському авторові, національно-литовський: головний герой перемоги Витовт, головні дійові особи — литовці, a Lachowe im żadnoie pomoczy wczynity ne chotiat (с. 522). Лиш пізніше прийшли вони на допомогу, але й тоді innyie woyska Lackije niczoho im ne pomahali, tolko na to smotreli (с. 523).

Друга звістка того-таки року — про Городельську унію 1413 р. Виклад її, цілком оригінальний порівнюючи з обома старшими редакціями литовського літопису, є лиш поширення того тексту, що відбився в хроніці Стрийковського. Одне місце в них текстуально близьке: y panowe Polskii z Litowskimi, y prysiahu meży soboiu dali, y zapisalis a korol z Witoltom, iż po ich żywotech, ieśliby korol Jagoyło ne meł detey, a Witolt meł, tohdy Lachowe ne mieli obirat na korunu inszoho pana, tolko z detey Witoltoyoh, kotoryby panował korunoiu y welikim kniastwom Litowskim (Б, 523) — Wielkiego Xiędza Litewskiego, aby nie wybierali, jedno według zdania króla Polskiego i rady Koronnej; tak też Polacy aby bez woli i wiadomości Wielkiego Xięstwa Litewskiego i senatorów jego, także szlachty Litewskiej króla sobie wybierać nie śmieli, pod przysięgami spólnymi i rozerwanim uniej (Стр. II, 147 — 148).

Третя звістка того-таки року — як Витовтові підкорилася Жомоїть та охрестилася, а так само про заснування біскупства й костьолів. Сп. Б, що його склала не духовна особа, висуває на перший план політичний момент опанування Жомоїттю і допіру наприкінці каже про охрещення людности. Стрийковський, як особа духовна, підкреслює думку про охрещення Жомоїти, як чинник, що спричинився до опанування цією країною. Не вважаючи на цю відміну, де-в-чому обидва тексти збігаються: Witolt fundował Biskupstwo Żmoyckoie, y kosteł swiatoho Petra postawił w Miednikoch szto teper Żomoyt′ zowut Worniany, y kanoniki wczynił y kosteł nadał,

y wsiu Żomoyt kazał chrystyty z wery Pohańskoje u weru chrystyiańskuiu... y kostełow mnoho postawił (Б, 521), — Żmodzki naród pochrzciwszy i bałwochwalstwo wygładziwszy... fundowali biskupstwo Żmodzkie w Miednikach... a kościół katedralny pod titułem Piotra i Pawła... i zbudował dziewięc kościołów (Стр. II, 150).

Четверта звістка під тим самим роком — Витовтові запросини Ягайла до себе на полювання (521) — не має собі паралелі не тільки в списках старших редакцій, але й у Стрийковського.

П'ята звістка — докладне оповідання (с. 525 — 527) про невдале Витовтове коронування, з деталями, яких нема ні в короткій, ані в складній редакціях. У Стрийковського ще докладніш викладено цю подію, иноді досить близько до сп. Б, але, звичайно, з погляду не литовського, як в останньому, а з польського. Зазначимо деякі, найбільш текстуально схожі, місця: 1) Перелік Витовтових гостей: Cezar Chrystyiański na tot czas buduczy... y korolem Uhorskim y Czeskim Żygimont u Witolta był y korol Polski Jagoyło, brat Witoltow, y korol Duński, y car Perekopskij, y welikij kniaź Rezańskij, i welikij kniaź Moskowskij, ziat' Witoltow, y kniaź weliki Twerski Borys Alexandrowicz, y mistr Pruski y Liflantski, y kniaź Odojewski, y Peremyszslki (sic), y Nowosélskiie y Wojewoda Wołoski, y posły welikije od Ioana Paleoloha Cara Hreczeskoho, y kniaże Mazoweckoie y innych kniażat y panow Chrystyiańskich, i rozmaitich hostey mnoho (Б, 525), — те саме, але розтягнуто, і в Стрийковського:

A cesarz Sigmunt... i z wielą xiążąt i grofów Rzesze Niemieckiej, także Węgerskich, Karwackich, Czeskich, Rakuskich etc... Król też Jageło z królową i z xiążetami Mazowieckimi i z pany... Przyjachał też na prośbę Witołdowę jako Latopiszce świadczą: Wasil wielki kniaź Moskiewski zięć iego i Boris Twierski i Rezański i Odojewscy kniazowie Białej Rusi Ericus też król Duński i Swedski... i Prekopski, i Zawolski, carzowe i hospodar Wołoski wygnany, Ruzdorf mistrz Pruski i Sifridus Liflandski... Paleologus też cesarz Grecki przysłał swoje posły i inszych xiążąt i paniąt... pełno bylo gości (II, 168); 2) картина частування ще ближча:

Б, 525:	*Стр.* II, 169:
Y koli tyie hosty u welikoho kniazia Witolta byli, y kniaź weliki Witolt, dostatok dawał im weliki, y wuchożywało na nich obrokow na każdy deń medu	Czestował potym Witołd hojnie przeważnym kosztem i niewymownym dostatkiem... wszystki Latopiszcze zgadzają, aczkolwiek rzecz wielka, ale i według zboru

syczenoho sem sot boczok, okrom muszkatel, y win y małmazey, y innych pitey rozmaitych; a jalowic sem sot, baranow weprow sem sot, żubrey po szestdesiat, łosey po stu, krome innych rozmaitych zweryn i innych mnohich mias y domowych potreb, y derżał tych hostey weliki kniaź Witolt w sebe sem nedel...

gości podobną na każdy dzień wyczodziło siedmset beczek miodu okrom wina, małmazyej (sic), piwa i inszych trunków do picia, wołow i jałowiez siedmset, baranów czternaście set, zubrów, łosi, swini dzikich po stu, okrom inszych do kuchni przypraw i rozmaitych potrzeb i roschodów, a cale siedm niedzel trwał ten zjazd w Łucku...

чи 3) y sprosił (Витовт) do sebe korola Jagoyła w łowy (Б., 527) — Prosil króla do siebie w łowy do Litwy (Стр. II, 174).

Останні два приклади своєю текстуальною близькістю доводять, що й сп. Б, і хроніка Стрийковського в цих місцях походять із спільного перводжерела, що ним був, очевидно, протограф сп. Б. Тільки Стрийковський, що — у відміну від сп. Б — мав під руками значно більшу кількість ще инших джерел і тому мав незрівняно ширшу ерудицію, навіть в оповіданнях про суто-литовські події часто краще повідомлений ніж литовський літописець. Але все це часто-густо не перешкоджає йому трохи чи не дослівно запозичувати текст з списків, аналогічних сп. Б, можливо його протографа. Иноді, навіть не погоджуючись із звістками литовського літопису, він усе-ж бере їх на увагу, полемізує, наводить уривки, що саме збігаються з викладом сп. Б, иноді текстуально. Наприклад, у даному оповіданні: 1) A Latopiszcze Litewskie bez dowodu inaczej to być świadczą, jakoby posłowie Witołtowi, trzy lata mieli mieszkać we Wloszech, bo korony nieść nie śmieli dla wielkich wojen na ten czas w Włoskiej ziemi wzburzonych (Стр. II, 173), що походить од тексту, який відбився в сп. Б (стор. 527): a mieszkali (послове) w Ryme try hody, dla toho iż wałka we Włoszech, y dla toho ne smeli z korunoiu iechaty; чи 2) Miechowius... tak o tym przeciw Latopisczom pisze... Także też Vapovius... a tym się podobno omylił Latopisiec, nie wiedząc różności czassów (Стр. II, 173).

Останньої з уміщених в сп. Б під тим-таки роком оригінальної звістки про Свидригайлове князювання (с. 528—529) в обох старших редакціях нема, але вона є у Стрийковського, хоч і в инакшому викладі. Головна відміна в тому, що в сп. Б мало не виключно йдуть діялоги поміж Ягайлом і Свидригайлом, а так само з литов-

ськими панами, тимчасом як у Стрийковського, що взагалі мало користується діялогічною формою викладу, багато різних звісток, узятих з різноманітних инших джерел, передано в сухо-історичній формі. При різному навіть змісті обох оповідань про Свидригайла вони лиш частково наближаються один до одного в епізоді про полонення Ягайла від Свидригайла. В обох підкреслюється їхне змагання що-до опанування Подолією, в обох мова йде про „соромоту“ (soromotu wczynil, сп. Б, 528; sromocic począł, Стр. II, 179), що її вчинив Ягайлові Свидригайло, кинувшись навіть до бороди суперникової (у k borode moej kinułsia, Б; rzucił mu się do brody, Стр.), якого — в обох текстах — посаджено під варту. Така незначна схожість може бути наслідком самостійної передачі реальних фактів на підставі різних джерел — незалежно від того чи иншого тексту.

Далі текст сп. Б знову збігається з старшою редакцією нашого літопису (с. 529 — 532). Нове оригінальне місце знаходимо у звістках під р. 6948 (1440) (сп. Б, с. 532 — 539). Перша звістка тут — про Жиґимонтове вбивство (Б, 532 — 534); вона збігається лиш з хронікою Стрийковського, спочатку менше, де-далі — більше. На самому початку оповідання є лиш один спільний мотив — у характеристиці Жиґимонтового князювання: tiażkije okrutenstwa nad nimi (підданцями) czynił (Б, 532), чому відповідає в хроніці: udał się na okrutne tyrańsłwo (Стр. II, 202). Проте загальна характеристика цього князя та порівняння його з історичними беззаконниками нагадує нам швидше відому характеристику князя Тройдена в Іпатському списковi. В останньому читаємо: „нача кнѧжити в Литвѣ ѡканьныи и безаконьныи проклѧты немл҃твыи Тройден его же безаконьꙗ не могохомъ п҃сати срама ради так бо бѧшеть безаконьник ꙗко и Антиѡхъ Соурьскыи Иродъ Ерлмъскыи и Неронъ Римъскый, и ина многа злѣйша того безаконьѧ чинѧше (Іпат. 869). Згадуючи цього-таки Тройдена, трохи чи не тими самими словами, особливо йменнями, сп. Б характеризує й Жиґимонта: у był tomu rożaiu szlacheckomu welmi okrutny, у wsimi uczynki swoimi złymi, pryrownany iest ko Antyochu Syrskomu у Irodu Jerusalimskomu, у k predku swojemu welikomu kniaziu Litowskomu Troydenu, kotory silnyi okrutenstwa czynił nad zemlami Lackimi у Ruskimi (стр. 533). Далі — і сп. Б, і Стрийковський, хоч і в різному викладі, відбивають спільне перводжерело й однаково розповідають про жертви, що їх намітив був немилосердий князь: князя Олелька Володимировича, княгиню-жону його — та двох синів, Семена та Михайла. Тут маємо й текстуальне наближення: a kniazia Olelka (posadył) u Kiernowie, a kniahiniu ieho

z dwema syny, z Semenom i z Michayłom w Utianie (Б, 533) — wsadził do więzienia xiążę Olelka w Kiernowe, a żonę jego xiężnę i dwuch synów, Siemiona i Michajła do Uciany (Стр. II, 202). Далі обидві пам'ятки, наближаючись змістом, а не текстуальним викладом, розповідають про те, що князь надумавсь скликати сойм та на ньому повбивати всіх инших князів і панів, про змову проти нього кн. Івана Чарторийського, а так само воєвод Довгирда виленського й Лелюша троцького, за посередництвом київського шляхтича Скобейка. Тут тексти знову збігаються:

Б, 533:	*Стр.* II, 203:
y dali iemu (Скобейкові) trysta woz siena, a na koždy woz po piaty czełowiekow, u zbroiach pod sieno uzłożyli, a po czełowieku szto wozow deržali, i otprawili toho Skobeyka do Trokow, jakoby z sienom Diakolnym	a naprzod zgotowawszy trzysta wozów siana, zakryli w nich po dwu zbrojnych i posłali ich do tegoż Skobiejka do Trok (maiąc już z nim na to zmowę) jako do Koniuszego siano Dziakelne.

І далі вони не одного разу збігаються поміж собою, наприклад: 1) do łożnicy... hde on (Жиґимонт) mszy słuchał (Б, 534), — sam na pokoju mszej słuchał (Стр. II, 203): 2) a tak kniaż Czartoryski Skobeykom pryszodszy so wsimi tymi ludmi, y dernuł rukoiu po dwerem, y kniaź Żygimont mnimał medwed, y kazał dwery otczynity (Б, 534), — przeto kniaź Czartorijski kazawszy drugim zaczynić zamek, sam drapnął we drzwi pokojowe jako niedźwiedzica, a gdy mu otworzono (Стр. II, 203); 3) y w tot czas pał na neho miłostnik ieho na imia Sławko niechotiaczy widety smerty hospodara swojeho, poneże bo welmi był lub welikomu kniaziu Żygimontu; a oni toho Sławka wziali y kinuli oknom z weży, y on tam szyiu złamał (Б, 534), — w tym Sławko komornik tajemny i kochanek Sigmuntów upadł na niego, chcąc zdrowie jego jako wierny sługa, swoją śmiercią zaszcycić, ale Czartorijski porwawszy Sławka wyrzucił go oknem z wieże aż szyję złamał (Стр. II, 204).

З цих паралелей знати, що обидва тексти близько споріднені поміж собою, походячи з спільного перводжерела. Між иншим дуже цікавий тут мотив проходження ворожих вояків до міста — хитрощами. Це мотив — світовий, мандрівний, відомий як у народній творчості, так і в літературних відгуках трохи чи не всіх народів, починаючи від Троянського чи Енеєвого коня та продовжуючи різними

переказами Европи й Азії. Спробу бібліографічного огляду цього сюжету вже дав А. С. Орлов у „Сказочныхъ повѣстяхъ объ Азовѣ“ (Варш., 1906, с. 158—227), де він між иншим зазначає слова М. П. Дашкевича: „що-до мандрівної подробиці про здобуття міста за допомогою хитрого провозу салдатів, вона зустрічається вже в давніх єгипетських казках: Maspero, „Les contes populaires de l'Egypte ancienne“, Paris 1882, pp. XXV—XXXIII [1]).

Є приклади на те, як вояки хитрощами дістаються до міста, й у староруських літописах, приміром коли Олег здобував Київ: „Поиде Ѡлгъ поємъ вои свои многы... и придоста къ горамъ Києвьскымъ. и оувидѣ Ѡлгъ ꙗко Ѡскольдъ и Диръ кнжита и похорони вои въ лодьꙗхъ. а дроугыꙗ назади ѡстави. а сам прид, нося Игоря молод(а) и приступль. под Оугорьское похоронивъ вои свои. и посла къ Асколду и Диру глѧ. ꙗко гостье єсмы. идемъ въ Грѣкы ѿ Ѡлга и ѿ Игоря кнѧжича. да прид(е)та к роду своєму к нам(ъ). Асколдъ же и Диръ прид(о)ста. и выскакаша вои из лодѣи. и реч Ѡлгъ къ Асколдови и Дирови. в(ы) неста кнѧзѧ ни роду к(н)жѧ. но азъ єсмь роду к(н)жа. и вынесоша Игорѧ. сь снъ Рюриковъ. и оубиша Асколда и Дира. и несоша на гору“... (Іпат. 16).

Не розглядаючи багатьох инших прикладів, наведених в Орлова, бо подробицями своїми вони мало підходять до текстів наших пам'яток, зазначимо загальний висновок дослідника: „розробка сюжета, найближча до „Озівської“, розпадається на два види: 1) із добуванням жінок, 2) із військовою метою. Поміж прикладами першого ґатунку домінують европейські, поміж прикладами другого — азіятські, східні“.

Сюжет наших пам'яток належить до другого виду, може бути — так само східнього походження.

Цікаво, що в хроніці Стрийковського маємо два подібні місця. Перше у звістці, що Кейстут здобув Вильну й Троки (Стр. II, 62—63): A Kejstut staruszek nie czekając aby go nieprzyjaciel na łożku nie zdybał, zebrał rycerstwo swoje Trockie i Żmodzkie potajemnie, posłał też do Wilna przed sobą o trzy sta mężów doświadczonych w wierze szlachciców Żmodzkich, którzy różno po gospodach jako goście stanęli, potym o cztery sta podwód zgotował wozów, na których także ludzi zbrojnych zakryło sześć set, przykrywszy ich zwierchu skórami, a drugich sianem i słomą, tych do Wilna różnymi bramami w parkan

[1]) Н. П. Дашкевичъ, Къ вопросу о происхожденіи русскихъ былинъ. Былины объ Алешѣ Поповичѣ и о томъ, какъ перевелись богатыри на святой Руси. (Чтенія въ Ист. Общ. Нестора-Лѣтописца, кн. III, 1889, с. 58, прим.).

(bo jeszcze muru nie było) wesłał, a sam z Trok bez wieści w tysiącu jezdnych kozaków za nimi tajemnie wpadł do miasta; potym gdy dał znak swoim, poczęli się sypać z wozów podwodnych, jako Grekowie z onego konia przyprawnego w Trojej...

Друге наведено вище, при звістці про Жиґимонтове вбивство, де текст порівнюємо з сп. Б (Стр. II, 203; Б, 533).

У першому випадкові у Стрийковського маємо характерну для цього мандрівного сюжету деталь — перевдягання: po gospodach jako goście stanęli (Стр. II, 62) Цим Стрийковський наближається до сили аналогічних народніх та літературних варіянтів мотиву про здобуття міста чи жінки хитрощами, саме — через перевдягання (див. про них у Орлова, op. cit.).

У другому випадкові, до якого маємо паралель у литовському літопису (сп. Б) і який для нас тому цікавіший, перевдягання саме й нема. За вийнятком цієї деталі решта мало не цілком збігається, як це наочно можна показати в порівняльній таблиці всіх трьох текстів:

Стр. II, 62:	*Сп. Б*, 533:	*Стр.* II, 203:
1. 300 шляхтичів, перебраних купцями.		
2. 400 підвід-возів, з 600 озброєних, що заховані під шкурами, сіном та соломою.	300 возів сіна; на кожному по 5 озброєних; ще по 1 біля кожного возу.	300 возів сіна; на кожному по 2 озброєних.

Сіно, що фігурує у всіх трьох текстах, під яким ховаються на кожному возі озброєні вояки, що здобувають місто, — є спільний для всіх цих трьох місць мотив. Чи не походить він в усіх трьох випадках з єдиного джерела — усних народніх переказів чи національного литовського оповідання про здобуття міста хитрощами, як одного з варіянтів світового мандрівного сюжету?

Повніше це оповідання відбилося в першому випадкові у Стрийковського; скорочено, без деталів про перевдягання, у сп. Б, нарешті, найкоротше — у другому випадкові у польській хроніці. Найбільша близькість поміж двома останніми, з однаковим у них числом 300 возів сіна, промовляє за те, що ці тексти можуть походити не просто з усного переказу, а за посередництвом якогось спільного джерела, що ним — незалежно один від одного — могли скористатися й сп. Б, і Стрийковський. За це джерело, як видно з попередніх порівнянь

текстів, могло бути їхне літописне перводжерело, протограф сп. Б і одне з джерел хроніки Стрийковського.

Друга, під тим-таки 6948 (1440) р., звістка в сп. Б (с. 534—539)— досить докладна — про закнязювання Казимира Ягайловича. Оригінальна порівнюючи з усіма иншими списками литовських літописів, вона цілком збігається з хронікою Стрийковського, спочатку із значними відмінами у викладі, а далі більш наближаючись текстуально. Обидві пам'ятки однаково розповідають про те, як син вбитого Жиґимонта Михайлушко, довідавшися про батькову смерть, замкнувсь у Троцькому замку, а воєводи позаймали різні міста, хто за Свидригайла, а хто проти. Почали звільняти князів, що їх ув'язнив Жиґимонт. Уже тут, в останній звістці, поміж сп. Б і Стрийковським помітна текстуальна схожість: A byli poymany od Zygimonta kniazi Ruskij; kniaź Olelko posażon był w Kiernowie, a kniahinia ieho z dwema syny z kniazem Semenom a Michayłom w Utienie, a kniaź Jurj Łyngwenewicz u Trocech; y panowe skoro po smerty Zygimontowe wypustyli ich, y kniaź Łyngwenewicz iechał do Mstysławla, a kniaź Olelko z kniahineiu y z syny do Kopyla, a panowe wsi Litowskii y kniaź Jurj Holszanski do Berestia (Б, 535 — 536), — a xiążęta które były od Sigmunta do więzienia wzięte, to jest: Olelko xiążąt Słuckich przodek do Kiernowa, a żona jego z dwiema syny z Siemionem, a z Michajłem do Ucianny, a kniaź Jurgi Lingwieniewic Mścisławski do Trok, tych po śmierci Sigmuntowej z więzienia wypuszczono, jakoż kniaź Lingwieniewic jechał do zamku swego Mścisławia, a kniaź Olelko z żoną i z synami do Kopyła. A panowie wszyscy Litewscy i kniaź Jurgi Holsański naprzód do Holsan, potym do Brześcia się zjechali... (Стр. II, 205).

Походження цих текстів безперечно спільне. Ще ближче збігаються вони в дальшому викладі. Стрийковський заперечує лиш указівку що-до віку Казимира під той час, як він закнязював: w to że bo wremia ne bi iemu bolsz tolko trynádcat let (Б, 536), — w lat wieku jego szesnaście, nie trzynaście jako Latopiszec świadczy (Стр. II, 206). В останньому тексти їх мало не цілком дослівно схожі, причому Стрийковський сам указує своє джерело: a Latopiszec Litewski świadczy (стор. 206, 207). Який це литовський літописець, видно з дальшої тотожности їх текстів:

Б, 536 — 537:	*Стр.* II, 207:
y onyie wsi kniazi y Boiare Wołynskij pryiechali, y wdarili czo-	i insze xiążęta z bojarami Wołyńskimi i uczynili przysięgę

łom welikomu kniaziu Kazimiru służyty, a prysiahu iemu na tom swoiu dali, werne służyty iemu, i welikomu kniastwu Litowskomu. Y kniaź weliki Kazimir pryniawszy Wołyncow, y zo wsimi tymi kniazi, y pany radoiu Litowskoiu poiechał do Wilni, na stolec otca swoieho, y diady swojeho kniazia Witolta; a syn Zygimontow Michayłuszko dowedałśia o tom dostowirno, jako uże kniazi, y panowe rada Litowskaia wziali hospodarem sobe Korolewicza Kazimira z Lachow y podnesli ieho na kniastwo Litowskoie u Beresti; y on że z zamku Trockoho wyiechał, y wstremisia na beh k Mazowszu do tetki swoiey do kniahini Mazoweckoy, do [1]) Januszowoy, poneże by otca ieho była sestra rożonaia, maczecha kniahini Bołkowoje. Y ieduczy iemu czerez Bor Rudnicki, y podkalisia z kniazem welikim Kazimirom na tom boru, y wdary czołom welikomu kniaziu Kazimiru, y pocza prosit' o łasku, y kniaź Kazimir łasku swoiu iemu obecał wczynity, y pry otczyzne ieho zostawity. A potym weliki kniaź Kazimir pryiechał do Wilnia, y seł na stolcy diady, y otca swoieho welikoho kniazia Witolta, na Wilni y na wsem welikom kniastwi Litowskom y Ruskom

Kazimirzowi służyć mu wiernie ku Xięstwu Wielkiemu Litewskiemu. A kniaź wielki Kazimirz przyjąwszy Wołyńców i ze wszytkimi xiążęty i pany radnymi Litewskimi jachał do Wilna na stolec ojca swego Jagieła i strija swego Witołta, czego dowiedziawszy się syn Sigmuntów Michajło za pewne, iż Litwa wzięli z Polski Kazimierza za pana i podniesli go na Wielkie Xięstwo Litewskie w Brześciu, tegoż czasu z Trockiego zameczku uciekł i ubieżał ku Mazowszu do ciotki swojej xiężny Mazowieckiej Bolesławowej, a gdy jachał przez bór Rudnicki, bez wieści potkał się z W. Kniaziem Kazimirzem, a tam zpadszy s konia prosił o łaskę, jakoż go Kazimirz w łaskę przyjął i obiecał mu ojczyznę jego wrócić. A gdy Kazimirz przyjachał do Wilna i opanował Wielkie Xięstwo Litewskie, Ruskie, Żmodzkie, Wolyńskie i Podlaskie, na ten czas był jeszcze starostą od Sigmunta Drohickim i Mielnickim, Jurgi Nazut albo Nossuta, ten skoro usłyszał iż Kaźmirza podniesiono na Wielkie Xięstwo Litewskie, a Michajło syn Sigmuntów uciekł do Mazowśza, zaraz z tymi zamkami, z Bielskim, z Drohicinem i z Mielnikiem, podał się Michajłowi Sigmuntowemu śynowi, także i panów rad Litewskich i bojar niemało namówił

[1]) Тут і далі підкреслюємо розходження тексту сп. Б. з хронікою Стрийковського.

y Wołynskim; y buduczy iemu na Wilni, y był starostoiu Dorohickim y Melnickim, ieszcze od Zygimonta postawlen Jurj Nosuta: toy że skoro usłyszał szto Korolewicza Kazimera podnesli na welikoie кniastwo, a Michayłuszko Zygimontowicz wtek do Mazowsza; on że somyslił z tymi horody służyty Michayłuszku Zygimontowiczu, y jeszcze że horody mnohije namowił Kniaźskiie y Polskiie włastej welikoho kniastwa Litowskoho, y zo wsimi tymi horody odkupiłsia, y nacznet' ich derzat' na Michayłuszka k Mazowszu, y uśłyszu (sic!) o tom dostowirno weliki kniaź Kazimir, y panowe rada welikoho kniastwa, y posyłaiut' w bordze z woyskom Jana Gasztolta, kotoromu pry podiaczki poruczyli, welikoho kniazia Kazimira diadeiu bi bo ieszcze kniaź Kazimir mał, y tot Jan Gastolt, po poweleniju kniazia welikoho iechał, pod tyi horody y tych mociu czerez mecz dostał, y wsi w celosty prywernuł, ko welikomu kniastwu, a Jurja Nosuta wtek do Mazowsz, be bo rodom Mazowszanin, y prywernuwszy onyi horody wsi, y pryiechał do Wilni k welikomu kniaziu. Y buduczy welikomu kniaziu Kazimiru u Wilni, y nacznet mowiti kniaziu Kazimiru Dowgierd wojewoda Wilenski, składaiuczy z sebe to, jakoby ne meł byt w toy dume z Leluszym wojewodoiu Trockim przy sobie, iz przystali do kniazia Michajła. Usłyszawszy tedy o tom Kazimirz z pany radami Litewskimi, tegoż czasu odprawili z wojskiem Jana Gastolta, któremu przy podniesieniu na xięstwo Kazimirza porucili, aby u niego był ochmistrzem, gdyż jeszcze był młody na ten czas, a tak Jan Gastolt przyciągnąwszy pod zamki wyższej mienione Podlaskie i zasię wszytkich mocą dobywszy, do xięstwa Litewskiego po staremu przywrócił. A Jurgi Nossuta uciekł do Mazowsza, gdyż był rodem Mazowszanin i przyjachał Gastolt z wielkim triumphem do Wielkiego Xiędza Kazimirza, a za przyjachanim jego Dowgierd wojewoda Wileński sprawował się przed Kazimirzem o zamordowanie Sigmunta, jakoby nie miał być w tej radzie z Leluszem, wojewodą Trockim i instigował Dowgierd na Leluszę że nie godzien w radzie siedzieć, gdyż na zamku Trockim wojewodztwie jego, a snadź z naprawy jego był xiążę Sigmunt zabit. A ten Dowgierd był możny w przyjaźń ludzką i niemało miał powinnych w radzie, za których pomocą Kazimirz u Lelussy wojewodztwo Trockie wziął, a Janowi Gastołtowi dał; tak to Latopiszec świadczy.

szto zarezali welikoho kniazia Zygimonta, y mowił welikomu kniaziu Kazimiru, Leluszy dey ne hoden s nami w dume bywaty, bo dey na ieho woiewodstwie na zamku Trockom kniazia Zygimonta zarezano, podobno dey z ieho naprawy; a był Dowgierd możen u bractwe, y kniaź weliki z naprawy Dowgierdowy w Leluszy horod otnial y dał diady swojemu Jwanu Gasztoltu.

Беручи на увагу, що Стрийковський дослівно йде за текстом літописця протягом усього виписаного, досить просторого уривка, маючи так само на увазі, що тут польський хроніст не ампліфікує, а швидше скорочує ширший виклад тексту, подібного до сп. Б, можна гадати, що як не сам сп. Б, то його протограф був для нього за найближче джерело.

Те-ж саме явище спостерегаємо й в кінцевому епізоді цієї звістки, де мова йде про хвилювання Жомоїти проти Казимира. Різниця лиш у тому, що — йдучи й тут за текстом сп. Б дослівно — Стрийковський ще більше скорочує його, так само нічим не поповнюючи — ні новими джерелами, ані власною ампліфікацією. Дозволимо собі й тут навести порівняння текстів, що наочніше виявить їх взаємовідносини:

Б, 537 — 538:	*Стр*. II, 209:
A potom pryszli westy ot Zomoyty, szto ne choczut posłuszny byty welikomu kniaziu Kazimiru, bo sia derżali na Michayłuszka Zygimontowicza, y starostynych Kezgayłowych namestnikow wyhnali, y wczynili sobi starostoiu plemennika Kontowtowa Dowmonta bo bi Kontowt rodom Zomoytyn. Y kniaź weliki[1])	A potom przyszła nowina do Kazimirza, iż mu Zmodź służyć nie chce i z mocy się xięstwa Litewskiego wybija, oczekawając Michaiła syna Sigmuntowego, jakoż i urzędników Kiezgała starostę Żmodzkiego wygnali i uczynili sobie starostą powinnego Kontowtowego Dowmonta, gdyż Dowmont był rodem Żmodzin, zda[1]) mi

[1]) Знову підкреслюємо розходження текстів сп. Б. і Стрийковського.

Kazimir żalen był welmi szto Zomoyt otstupili ot welikoho kniaztwa Litowskoho, y tohoż czasu hramoty pisał, po wsem panśtwam swoim, włastem welikoho kniastwa, sztoby sia w bordze pospieszyli k woyne chotiaczy ich mocno nawernuty ko otczyzne swoej kak perwey było, y sobrał siłu ne małuiu Litowskuiu, y potiahnuł na Zomoyt, y stał w Kowne, a Zemoyt sobrawszysia y sta na Newiaży, chotiaczy boy postawity z welikim kniazem Kazimirom; y tohdyż nacznet mowit welikomu kniaziu Kazimiru diadj ieho Jan Gastolt: hospodare kniaże Kazimiru, ne hoditsia tobie bitysia so swoimi poddanymi, bo iesli ony tebe pobiut, ino tebeż hospodaru naszomu miłostywomu sorom, a iestli ty ich pobiesz, ino tobeż nesława, swoich poddanych pobity woyskom, ale wczyni tak; poszli twoiu milost im starostu podłuh ich woli Kontowta, bo teper w Zomoyty Kontowt plemennik sprawuiet, a to ich samych, y toho plemennika swoieho namowit, aby zemli swoiey ne dali kazit, y protyw by tebe hospodara swoieho ne stoiali, bo koli ty hospodar nasz, z woyskom swoim na nich poydesz, tohdy zemlu ich wsiu skazisz, y ich samych wyplenisz, a potom tobi hospodaru naszemu, nikotoroho pożytku z nich ne budet. Y kniaź

się z rodu onego Dowmonta xiążęcia Litewskiego Romuntowica albo Dowmonta Gedroskiego.

AKazimierz będąc żałością obruszony, zebrawszy wojska wszytkie Litewskie, Ruskie i Podlaskie, ciągnął do Żmodzi i położył się u Kowna; Zmodź też zebrawszy wojska swe stanęli obozem na granicy Żmodzkiej nad rzeką Niewiązą, chcąc bitwę dać Kazimirzowi. Aż potym Jan Gastołt rozwodził to Kazimirzowi mówiąc: „Iż się tobie nie godzi walki wieśc z poddanymi swymi, bo jeśli oni ciebie porażą, z niesławą twoją będzie, a jeśli ty ich porazisz, przet się sławy nie otrzymasz, żeś swoje poddane poraził, ale uczyń tak: pośli im starostę Kontowta, gdyż jego powinny Dowmont w Żmodzi za obranim ich sprawuje, a on ich namówi że oni tobie ku xięstwu Litewskiemu służyć będą; bo jesli w ziemię ich pociągniesz, tedy ich samych wyplenisz i ziemię zepsowawszy pożytku żadnego z tego sobie ne udziałaсz“. Tak tedy Kazimirz uczynił według rady Gastołtowej. A gdy Kontowt do wojska Żmodzkiego przyjechał, naprzód powinnego swego Dowmonta, którego sobie byli za starostę obrali, namówił aby Kazimirzowi służył, gdyż Michajło syn Sigmuntów uciekł do Mazowsza.

weliki Kazimir tych słow wysłuchawszy, y posłał do Żomoyty Pana Kontowta, y Kontowt pryechawszy do woyska Zomoyckoho y naperwej ispowidaiet im, iż Michayłuszko wtek...

Усі ці останні паралелі поміж сп. Б і хронікою Стрийковського ще більш ніж попередні пер. конують нас у тім, що ці обидва тексти, які з'явилися мало не одночасно наприкінці XVI ст., тому так наближаються текстуально, що походять вони — сп. Б цілком, а хроніка Стрийковського частково (разом з иншими джерелами) — з одного спільного перводжерела. Тепер ясніші стають взаємовідносини обох текстів — з одного боку, та їх перводжерела — з другого. Це перводжерело було протографом списку Б, у якому відбилося досить близько, і — иноді дослівно, де було єдиним матеріялом, иноді з відмінами — використано було в хроніці Стрийковського. Цей висновок дає нам повне право користатися польською хронікою, з'ясовуючи склад єдиного списка повної редакції литовського літопису, а так само почасти його джерел, бодай найближчих до нього попередніх списків і навіть протографа. Останній у своїх оригінальних частинах має, звичайно, чимало нашарувань пізнішого характеру, порівнюючи з двома давнішими редакціями. Вилучити їх, аналізуючи склад повної редакції нашого літопису, безперечно, надзвичайно важливо.

Розглянута щойно оригінальна частина повної редакції за сп. Б теж була пізнішою вставкою XVI ст., внесеною до традиційного тексту вже в протографі цієї редакції. Це можна бачити не тільки заналізувавши склад сп. Б, де цією частиною поділено традиційний текст ще короткої чи першої редакції литовського літопису: за це свідчить і самий виклад зазначеної частини, характерний своєю суцільністю та закінченістю. Нарешті, заключна фраза всієї частини — „my że napredneie wozwratymsia" (Б, 539) — після чого йде повідомлення про заколот у Смоленську по Жиґимонтовій смерті, за текстом короткої редакції (сп. Супр., арк. 80 зв. і д.) — виразно каже за те, що з цієї частини є пізніша вставка.

Що ця вставка в сп. Б про князювання Жиґимонта, його вбивство та закнязювання Казимира безперечно доцільна, пересвідчуємося, порівнюючи текст повної редакції з послідовністю звісток у даному місці в редакції короткій; ще наочніше це можна бачити з отакої порівняльної таблиці:

Сп. Супр., 64—68:	*Сп. Б*, 532—539:
1. нача кн҃зь велики Жикгимонть кн҃жити на великомь кн҃жении. на Литовъскомь и Роускомь;	1. i naczał weliki kniaź Zygimont kniażyty na welikom kniażenij na Litowskom i na Ruskom;
2. Похвала Витовтові;	2. про немилосерде князювання Жиґимонта й змову на його життя (докладне оповідання);
3. звістки 6940 (1432) р., 6941 (1433) р., 6943 (1435) р., 6944—6946 (1436—1438) рр.;	3. вбивство Жиґимонта (докладне оповідання; наприкінці— „my że naprednеie wozwratymsia“).
4. 6948 (1440) р. В лѣт҃ ҂ѕцмн сотворисѧ зло велико в Литвѣ оубиенъ быс кн҃зь велики Жикгимонть в Литви во граде Троцех. во вербную недлю перед ѡбедомь	4. Про закнязювання Казимира та хвилювання проти нього Жомоїти.
5. и быс метежь великь в Литовьскои земли. а в то врѣмѧ в Смоленскоу держалъ воеводство. ѿ Жикгимонта пань Андреи Саковичь. и поча приводити ко целованию Смолнѧнь...	5. I buduczy Andreju Jakowiczu u Smolenśku, posłanomu ieszcze od Zygimonta, na meysto Jana Gastoltowa, y wsłyszał o smerty Sygimontowey, y poczał prywodyty k prysiazi Smolnan...

Як бачимо, вставивши докладне оповідання про князювання Жиґимонта, змову на нього та вбивство, а так само закнязювання Казимира та хвилювання проти нього Жомоїти, сп. Б цим самим поновив послідовність викладу хронологічною стороною,—її-ж бо саме й не було в короткій редакції. І все-ж-таки, не вважаючи на повну доцільність вставки, що виправляла хронологічну непослідовність короткої редакції та заповнювала її прогалину про Жиґимонтове князювання, — складач повної редакції викрив себе фразою „my że naprednеie wozwratymsia“, характеризуючи таким чином свою роботу, відокремлюючи свої оригінальні вставки XVI ст. від традиційного тексту свого джерела, короткої редакції XV в. І він справді, хоч і не на

довго, тільки на одну неповну шпальту друкованого тексту, повернувся до викладу короткої редакції, дослівно збігаючися в оповіданні про заколот у Смоленську „черныхъ людей" із списком Супр.

Але він не встиг навіть закінчити про це своє оповідання згідно з старшою редакцією, як знову відійшов од неї в другій половині даної звістки. Маючи той самий зміст, сп. Б відхиляється у викладі, знову текстуально збігаючись із Стрийковським, з яким він має тут одне, спільне джерело. Після слів сп. Супр. (с. 68) „и посадиша собѣ воеводоу в Смоленскоу кн҃зѧ Андрѣꙗ Дмитриевичь Дорогобоужького", які ще дослівно повторює сп. Б (539): y posadyli sobie wo Smolensku wojewodiu kniazia Andreia Dmitrejewicza Dorohobuskoho, — тексти їх розходяться. У сп. Супр. читаємо: „рада же Литовъскаꙗ великого кн҃женьꙗ кн҃зи и панове. и всѧ землѧ дорадивъшисѧ. и взѧша из Лѧховь Казимера королевича на великое кн҃жение Литовское"... Замість цього в сп. Б маємо продовження, що текстуально збігається із Стрийковським:

Сп. Б, 539 — 540:	*Стр.* II, 208 — 209:
y Bojare Smolenskije ne choteli toho kniazia Dorohobuskoho w sebe [1]) mity woiewodiu, szto ne oni sami izbra wojewodiu ieho, ale prostyi ludy, y iechali do welikoho kniazia Kazimira bity czołom, szto prostyi lude obrali sobi w Smolensku wojewodoiu bez woli ich, toho kniazia Andreja Dorohobuskoho; y prostyi lude usłyszawszy to, szto Bojare Smolenskij poiechali do welikoho kniazia Kazimira, y wbojalisie, y welmi toho ustraszylisia, y bolszoie pomoczy sobi iskaty, y umyślili	A bojare Smoleńscy, niechcąc być posłuszni kniaziu Dorohobuskiemu, jachali do Kniazia Wielkiego Kazimirza, uskarżając się na lud pospolity, iż oni bez wolej ich wojewodę sobie obrali. Co usłyszawszy lud pospolity, a bojąc się Kazimirza i szukając sobie więtszej obrony, obrali sobie za hospodara kniazia Jurgia Lingwieniewica Mścisławskiego, który był w więzieniu u Sigmunta [2]). Ten przyjachawszy na Smoleńsk bojar mało nie wszytkich dał wyścinać, a drugich w więzienie pobrał i imenia u nich podejmo-

[1]) Підкреслюємо деталі тексту, що їх немає в Стрийковського, який тут дуже скорочував своє джерело.

[2]) Це — тільки поширення тексту за даними попереднього викладу в звістці про Жиґимонтове князювання.

odnostaynoiu radoiu wziaty sobi hospodarem kniazia Jurja Łyngwenewicza; i koli [1]) do nich toy kniaź Juri Łyngweń pryiechał, hospodarem ostal. Tohdy Boiare pryiechali od kniazia Kazimira, on że inych postynał, a innych poymał pokował, y imenia w nich wsi pootnimał, y podawał swoim Bojarem, y umyslił sebe w neposłuszenstwi byty, u welikoho kniazia Kazimira, y kniaziu Kazimiru toho żal było welmi, y posyłaiet panow rad swoich z woyskom ko Smolensku; y panowe że rada z wojskom pod Smolenskom stoiali try nedeli, y horodu niczeho że newspesza, a posady y monastyry pożhli y ludey mnoho w połoń poweli, y krowoprolityia wo christianech ne mało wczynili, y otidosza nazad ko welikomu kniaziu Kazimiru, y weliki kniaź Kazimir sobrawszy wsi swoj siły Litowskij, toież oseni pryde sam swoieiu hołowoiu ko Smolensku, y Smolensk otmet a kniaź Jurj Lyngwen. boiaczysia hnewu Kazimira, sam z kniahineiu wteczet do welikoho Nowhoroda.
Y kniaź weliki Kazimir, dast od sebe derżaty Smolensk opiat Andreiu Sakowiczu, y nazad poydet do stolca swoieho do Wilni. A kniaziu Jurju Łyngwenewiczu

wał i podawał ich swoim bojarom, wyłomiwszy się z posłuszeństwa Kazimirzowego i Litewskiego, a Kazimirz będąc bardzo z tego załościw, posłał panów rad Litewskich z wojskiem pod Smoleńsk, którzy pod Smoleńskiem stali trzy niedziele, ale zamku nie mogli dobyć, wszakże monastyry i posady miasta Smoleńskiego popalili, ludzi wiele w niewolą pobrali, a drugich obyczajem nieprzyjacielskim bili i siekli. Co też Cromer lib. 21 i Długosz wspominają [2]). A potym kniaź weliki Kazimirz tejże jesieni pociągnął sam z wojskiem Litewskim ku Smoleńsku i zamek z miastem mocą wziął, za czym kniaź Jurgi Lingwieniewic uciekł do Nowogroda wielkiego. A Kazimirz dawszy województwo Smoleńskie Andrzeju Sakowicu, sam się zwrócił nazad do stolca swojego do Wilna. Potym kniaź Jurgi Lingwieniewic będąc w Nowogrodzie obaczył że źle uczynił, a Kazimerza rozgniewał, zapomniawszy łaski jego, iż mu ojczyznę wrócił, którą mu był Sigmunt wziął, posłał do Jana Gastolta kuma swojego, prosząc go aby mu gniew u Kazimirza przeprawił. A Jan Gastolt namówiwszy wszytki pany rady Litewskiej, prosił Kazimirza za nim, który na prośbę Gastołtowę, i na przy-

[1]) Підкреслюємо відміну тексту сп. Б від Стрийковського.

[2]) Очевидячки, Кромер і Длуґош тільки стверджували тут для Стрийковського ті відомості, що він брав їх з литовського літопису.

buduczy u welikom Nowhorode, y rozmysliwsia szto nehorazd wczynił protyw welikoho kniazia Kazimira za takowuiu łasku ieho, kotoruiu ot neho meł, y szto byl weliki kniaż Zygimont ot neho wotniał, otczynu ieho, y kniaź weliki Kazimir otczynu ieho iemu wernuł zasia. Y on napominaiuczy łasku welikoho kniazia Kazimira, y horko propłakiwaia, po Bożyiu strojeniju wmyslił posłaty posłow swoich do kniazia swoieho, do diady welikoho kniazia Kazimira, do Jana Gasztolta, poneże bo kniaź Jurj u Jana Gasztolta dity kreszczywał, y dla toho łaskawie meży soboiu meszkali, y szlet' do neho umilno, prosiaczy abysia on za nim do kniazia welikoho włożył, y wsich panow rad namowił, sztoby wsi hniw iemu u kniazia welikoho pereprawili, sztoby w łasku iego pryniał po staromu. Y Jwan Gasztolt w tosiu pilno włożył, y panow namowił, hdeże kniaź Kazimir z namowy diadi swojego Jwana Gasztolta, y na pryczyny panow rad swoich, hniw kniaziu Jurju Łyngweniu odpustył, y do sebe weleł pryiechaty; y koli kniaż Jurj pryiechał, y kniaź weliki Kazimir, wernet iemu zasia otczynu jeho Mstysławl.

czynę drygich panów rad, kniaziu Jurgiemu Lingwieniewicu gniew odpuścił i wrócił mu zaś ojczyznę jego Mścisław.

Ця паралеля особливо показова: не маючи инших джерел, окрім литовського літопису, Стрийковський тільки пильно скорочує справді занадто розволіклий тут виклад литовського тексту. З цієї паралелі виразніше видно й те, оскільки сп. Б ближчий, ніж Хроніка Стрийковського, до їхнього спільного перводжерела, що саме й було за протограф повної редакції нашого літопису.

Після цих оригінальних відомостів повної редакції про смоленські події за князя Казимира, сп. Б (с. 541) в-останнє звертається до традиційного тексту, знову-таки старшої чи короткої редакції. Це — невеличка звістка про Казимирову боротьбу з Москвою, дослівно запозичена з сп. Супр. (стор. 69 — 70; арк. 84).

Після цієї невеличкої перерви оригінальних відомостів повної редакції, в сп. Б знову йде, на цей раз уже до самого його кінця (с. 541 — 571), оригінальний текст, що не має паралелі ні в одній з старших редакцій литовського літопису. Часті зближення його з хронікою Стрийковського дозволяють нам, аналізуючи його склад, постійно стежити за взаємовідносинами цих пам'яток.

Перше оповідання тут (сп. Б, 541 — 543) — про взаємини кн. Казимира й Михайлушка Сигізмундовича. Коли князь викликав його до себе та повернув міста, які він раніш посідав, Михайлушко замислив був убити князя, але невдало, і втік до Москви, де його й отруїв ігумен, якому він не подобався. Змістом сп. Б і Хроніка Стрийковського збігаються; що-до викладу, то на початку вони тільки близькі: друга своїми словами переказує текст першого, иноді навіть поширюючи його. Але вже й тут обидві пам'ятки в деяких місцях збігаються текстуально: 1) zamknet′ umysł swoy z kniazi Wołożynskimi, imenem Suchty, szto kniazia Kazimira zabit′ w łowech (Б, 541), — i zmówił się z kniaziami Wołożyńskimi Suchtami na Kazimirza, jakoby go mógł z swiata zgłądzić (Стр. II, 211); 2) чи ще ближче: otprawit′ kniaź Michayłuszko kniazey Wołożynskich, na welikoho kniazia Kazimira do Merecza, w piaty sot koniach, u zbroiach (Б, ib.), — posłał Michajło kniaziów Wołożyńskich w piąci set koni zbrojnych mężów, aby się w puszczy u Troków u Miedzyrzeca rozsadzili (Стр., ib.).

Далі обидва тексти зближаються ще більше, наприклад:

1. *Б*, 542:	*Стр.* II, 212:
W to że wremia umre Dowgierd wojewoda Wilenski, y dast Kazimir Wilniu Iwanu Gasztoltu, a Troki Jwanu Monwidu.	Roku 1443, Dowgierd wojewoda Wileński umarł, a Kazimierz dał województwo i namieśnictwo Janowi Gastoltowi, a Trockie Iwanowi Montiwidowi albo Moniwidowi.

2. При цьому Стрийковський скорочує текст сп. Б:

y sobrał woysko nemało y s pomoczyiu Moskowskoiu, y iechawszy	Ale Kazimierz zarazem wyprawił wojsko Litewskie do Kijowa

zasiadet horod Kijew; y kniaź weliki Kazimir sobrawszy siły swoi Litowskij, y posyłaiet′ w borzde diadiu swojeho Iwana Gasztolta; on że tam jechawszy y horod Kijew y Branesk otmet′ k welikomu kniastwu (Б, 542).

z Janem Gastołtem, który z ś Kijów odiskał i ossadził Litwą, Brańsko też potym w Siewierskiej ziemi wziął (Стр. II, 212).

3. Або приклад ще більшого скорочення:

A Michayłuszko usłyszał szto woysko Litowskoje idet, y on ze ubojawsia y pobeżet z tych horodow k Moskwe y buduczy iemu u odnom monastyry, y słuchaiuczy obedni, Jhumen ne lublasze ieho, y dast jemu welmi lutuiu otrawu, jadowituiu w dore y on skoro ukusił y zjeł, y tutże pał y zdoch. A Jhumen boieczysia toho, szto tak w borzde umerl, y sam wkusi y tutże umre; y taksia konec stał Michayłuszku Zygimontowiczu (Б, 542).

A Michajło nie maiąc mocy na odpór Litwie, drugi raz do Moskwy zjachał, tamże go humion Ruski w jednym monasterze proskurem otruł (Стр. II, 212).

Тут, як бачимо, повторюється відома вже з попередніх паралелей картина. Спочатку Стрийковський, користуючись літописним текстом, хоче зберегти деяку самостійність викладу в переказуванні даних відомостів, потім починає дослівно копіювати своє джерело, нарешті, неначе стомившися від безлічи своїх матеріялів, починає скорочувати литовський літопис. Список-же Биховця, очевидно, точніше додержується свого оригіналу, вважаючи, що він не підлягає ні перифразуванню, ані скороченню, і виписує всі деталі оповідань.

Дальші епізоди в тому-таки відділі сп. Б (с. 543—544)—про повернення до Литви кн. Свидригайла та зацарювання Ачгирея в Перекіпській орді за допомогою кн. Казимира.

Перша звістка дуже коротка і згідно з Стрийковським розповідає про те, як Свидригайло, що втік був од Жиґимонта до Волохів та пас там сім років вівці, повернувся до Литви, прихильно був прийнятий у Казимира та одержав од нього м. Луцьк з усією

Волинською землею. Окрім схожости змісту, текстуально збігається тільки один вислів: u Wołoszech był sem hod owcy pastwił (! Б, 543),— w Wołoszech pasł owce siedm lat (Стр. II, 212).

Друга, теж невеличка, звістка про Ачгиреєве зацарювання неначе-б розпадається на дві частині: перша відповідає Хроніці Стрийковського, друга — подібної відповідности зовсім не має. Польський хроніст, ідучи в першій частині за текстом Б, трохи його змінює, але, безсумнівно, дуже залежить від литовського літописця:

Б, 543:

Y tohoż hodu pryiedut kniazi y ułany y wsi murzy Szyrynowskie y Bahranywskie, y ot wseie orďy Perekopskoie do welikoho kniazia Kazimira, prosiaczy y czołom bijuczy, aby im cara dał na carstwo Aczgireia, kotory pryiechał był z Ordy do Litwy, ieszcze za welikoho kniazia Zygimonta; y kniaź weliki Zygimont dał jemu Lidu, y kniaź weliki Kazimir toho cara Aczgireia z Lidy czestowawszy y wdarowawszy, y wo welikoy ieho poczestnosty do Ordy Perekopskoie na carstwo posłał, y posłał s nim sadeczy ieho na carstwo, marszałka zemskoho Radywiła, y Radywił otprowadył ieho w poczestnosty, aż do stolca ieho do Perekopa, y tam ieho Radywil imenem welikoho kniaźia Kazimirza posadył na carstwe Perekopskom.

Стр. II, 212—213:

Tegoz roku Tatarowie Prekopscy, Bokrinowscy i Syrinowscy, gdy im carz bez potomstwa umarł, przysłali do Kazimierza Wielkiego Xiędza Litewskiego, prosząc aby im dał na carstwo Aczkiereja, który zbiegwszy z hordy w Litwie na ten czas mieszkał, trzymaiąc Lidę na wychowanie z hojności panów Litewskich, przeto Kazimierz na dzień naznaczony w Wilnie tego to Aczkiereja na majestacie w zamku przyprawionym, na carstwo Tatarskie z pany Litewskimi podwyższył i posłał go do hordy Prekopskiej z Radziwiłem marszałkiem, który go tam na stolicę ojcowską posadził skutecznie.

І тут Стрийковський, нічим не доповнюючи литовського літописця, трохи навіть скорочує текст Б: очевидячки, обидва мають одне джерело, — все той-таки протограф Б.

Друга половина другої звістки, як ми казали, не має нічого відповідного навіть у Стрийковського. Тут мова йде про багаторіч-

ний мир поміж кн. Казимиром і Ачгиреєм, про взагалі мирну політику семирічного князювання Казимира в Литві та про коронування його в Кракові польською короною (Б, 543 — 544).

Дальша звістка — про сойм у Петрокові й Парчові (Б, 544—545) — остільки-ж збігається з хронікою Стрийковського (II, 232 — 233), як і попередні. Що правда, спочатку Стрийковський розповідає про ці сойми на підставі инших джерел (за Кромером; пор. II, 231 — 232), але далі вважає за потрібне вдатися й до тексту літописів; він, як зараз побачимо, дослівно йде за викладом литовського літописця, повної його редакції:

Б, 544:	*Стр.* II, 232:
Y buduczy iemu na korune, y na welikom kniastwe y uczynit′ seym w Petrykowe w hod po koronacyiey walny Ladski, dla spraw zemskich, y na tom seymi wmyslili panowe wsi Ładskie, potay korola seym druhi wczynity w Parcowe, y sztoby tamże byli wsi panowe Litowskii... і т. д.	Y będą dzię Kazimirzowi na koronie Polskiej i na Wielkim Kniastwie Litewskim, w rok po koronaciej uczynił siem (sic) walny w Piotrokowie, na którym sejmie panowie Koronni prosili króla, aby im złożył drugi siem (sic) w Parczowie, na którym aby i panowie Litewscy byli... і т. д.

У такій самій близькості один до одного обидва тексти йдуть без перерви; схожість їх кінчається фразою:

y korol Kazimir w to sia pilno włozył, y mnoho sam hospodar o tom myslił poki ich zweł u zhodu (Б, 545).	Wszakże król Kazimierz w to się pilno włożył i Polaków z Litwą do zgody przywiódł (Стр. II, 233).

Через таку дослівну схожість текстів польська хроніка в даному місці нічого не додає, иноді тільки трохи скорочує своє джерело.

Далі в сп. Б (545 — 546) маємо оповідання про те, як Казимир обложив був пруську столицю м. Мальборк. Ця оригінальна звістка має лиш незначні, далекі відгуки в хроніці Стрийковського (II, 239), що не дають текстуальних паралелей, із покликанням на Ваповіюса та Кромера, що їх використано тут, очевидячки, коштом литовського тексту.

Дуже цікаве співвідношення поміж сп. Б і Хронікою в наступній звістці про бій під Хвойницями. Цей нещасливий для Казимира бій був, за сп. Б (546 — 547), — з чеським королем Іриком, а за Стрийковським (II, 241 — 247), що спирається в даному місці на польських хроністів Меховіуса, Длуґоша й Кромера, з німцями. Щоб ствердити правдивість останньої версії та спростувати відомості литовського літопису, Стрийковський висуває цілу низку доводів, цитат і покликувань на авторитети, що склало в нього в цілому навіть спеціяльний розділ (II, с. 245 — 247) під відповідним заголовком: „Omyłki Latopisczow Litewskich czasem, miejscem i nieprzyjacielem o tym porażeniu Kazimierzowym“.

І все-ж-таки, не вважаючи на таку рішучу опозицію Стрийковського відомостям литовського літописця про обставини бою Казимира, що, здавалося-б, мусіло відштовхнути його від літописного тексту, — ясні відгуки цього тексту більш-менш легко знаходимо в польській хроніці. Що правда, згаданий бій надихнув автора на віршовий виклад, який взагалі нерідко зустрічаємо в даній хроніці. Але навіть віршова форма, що, звичайно, багато чого змінила в тексті литовського джерела (не кажучи вже про постійну заміну чехів із їх королем Іриком — німцями), дозволяє встановити текстуальну близькість обох пам'яток. Наведемо декілька прикладів:

Б, 546:	*Стр.* II, 241:
1. panowe rada welikoho kniastwa Litowskoho, na potrebu bratii swoieie panow Polskich, wyprawiat' w borzde, piat' tysiacz ludey konnych, kniażat y paniat, y dworan Litowskich na pomocz im, y posłali nad nimi hetmana pana Olechna Sudymontowicza...	Litwa też ratowała Polaków rycerstwem, Pięć tysięcy jezdnych im na pomoc posłali, Sydimontowicu ich pod sprawę podali.

Другий текст — очевидне скорочення першого, що висловлено у гарній віршовій формі.

2. Або-ж перелік литовських панів — у сп. Б: pana Bohdana Andruszkowicza, a pana Jana Kuczka, a pana Stańka Kostewicza, a pana Jwana Jlinicza... a Wołu... — і в Хроніці: Kuczuk, Stanko Kosciewic, z Janem Jlinicem, przy tych z Bohdanem Jurgi Woł, Andruskowicem...

3. або — Б, 547:	*Стр.* II, 243:
y korol Kazimir nazad pobeżyť, y nichto za nim ne trafit′, tolko tyi piať panow Litowskich, kotoryi ieho sterehli...	Tamże naszych co z Królem biegli rozerwali, Iż się różno od króla wszyscy rozbląkali. Samych panów Litewskich pięć się zastawili;
4. y prybeżyt ko odnomu bołotu, y koń nerezany pod korolem u hrazi zapadet′, a Czechowe za korolem honiat; tohdy Woł skinuł z sebe odeż, y rozsypał streły y pocznet strelaty (Б, 547).	Lecz na błoto ubiegli tam Woł z konia zsiadwszy, Począł strzelać z sajdaka, strzały rozsypawszy (II, 214).
5. Woł jemu (королеві) Wałacha poddał (ibid.).	Woł wałacha swieżego mając na powodzie, Dał królowi... (ibid).

6. Нарешті, промова короля до пана Рутвянського:

y korol zapłakawszy rek: pane Rutwianski wy sia w łażni wodoiu myli, a moi wernyi słuhi Litwa w rukach nepryjatelskich krowiu sia obmywajut (ibid.).	Król rzekł: tyś się w łazni mył, a rycerze mili Polacy z Litwą przy mnie krwią się własną myli, Zaś płacząc rzekł... (ibid.).

Безсумнівна близькість цих текстів дозволяє нам і тут гадати про їх спільне походження з одного джерела.

Так само користується Стрийковський текстом литовського літописця й у наступній звістці про поразку, що її завдав Казимир чеському королеві Ірикові, — як це видно з порівняння його з сп. Б (с. 547 — 548).

Починається ця звістка так:

Б, 547 — 548:	*Стр.* II, 256:
Y po onom poboiszcu korolu Kazimiru żalostno bi welmi, y mysliť w sercy swoiem kakoby nad nepryiatelem swoim uskore z Bożyiu pomoczyiu zło za zło oddaty; y posylaiet′ wo skore do panow Litowskich...	A po onej dzie bitwie, to jest Chojnickiej, będąc król Cazimirz żałoscien że go porażono, mysłił jakoby nieprzyjacielowi swemu oddał i posłał do panów Litewskich...

І далі Стрийковський продовжує свою хроніку в такій самій залежности від литовського літописця, тільки иноді вносячи свої корективи, наприклад: 1) Б, 548 — odprawili podskarbeho zemskoho Litowskoho pana Alexandra Jurjewicza, = Стр. II, 256: odprawili do króla podskarbiego Litewskiego, pana Alexandra Jurgiewica, którego ono Cromer zowie: Alexander quispiam humili loco natus; 2) posłał na korola Jryka Czeskoho (Б, ibid.) = posłał ich na króla Jrzyka Czeskiego (ale ma być na Ludwika mistrza Pruskiego; Стр., ibid.); 3) w czotyrnadcaty nedelach (Б, ib.) = we czternaście niedzielach (ma być we czterzech latach; Стр., ib.); 4) korola Jrykowo woysko wsi na hołowu porazili (Б, ibid.) — porazili wojska Jrzykowe na głowę (ma być Ludwikowe; Стр., ibid.). Так невідступно додержується польський хроніст текста литовського літопису, спільного з сп. Б джерела. Закінчує він своє запозичення словами: z czego był Cazimirz pocieszon i chwałę Panu Bogu dał, iż tak w krótkim czasie nieprzyjacielowi odpór uczynił (Стр. II, 256), — що відповідає литовському літописові: a zwytestwo nad nepryiatelem oderżawszy z toho Chwału Bohu wozdał, iż tak w korotkom czasu iest ot ieho swiatoie miłosty poteszen (Б, 548).

Допіру після цього Стрийковський — як у звістці про поразку Казимира, так і в оповіданні про перемогу його — неначе-б відчув незручність дослівного запозичення литовського тексту при незгоді (підо впливом польських хроністів) бачити тут Казимирову боротьбу з чехами. Він намагається зменшити невигідне для себе читачеве враження від такої своєї двоїстости, і тому вводить таке критичне міркування: To Latopiszec właśnie mówi, w czym nie trzeba dziwować, iż się tak Latopiszców Litewskich Diak w imieniu jako prostak omylił (і нижче: a Diak to napisał w Latopiszec... с. 256).

В цьому між иншим маємо цінну — близькістю до часу походження повної редакції литовського літопису — вказівку хроніста XVI ст., що мав велику ерудицію, на авторство дяків, очевидячки, „приказныхъ", що сиділи по литовських канцеляріях, у тому числі й у великокнязівській. Свідчення це для нас тим авторитетніше, що Стрийковський не тільки дуже часто покликається в своїй хроніці на кількох литовських та руських літописців, але й справді, як ми вже бачили, досить близько обізнаний з ними, щедро користаючись їхнім матеріялом.

Додержуючися версії про Казимирову боротьбу з німцями, а не з чехами, Стрийковський мимохіть мусів проминути дальшу в сп. Б (с. 549) невеличку звістку про пересправи Казимира

з чеським королем Іриком про зустріч у м. Глогові, щоб скласти мирову угоду [1].

У дальшому тексті сп. Б маємо декілька коротеньких звісток початку другої половини XV ст.

Звістка 6961 (1453) р. — misiaca maja dwadcat dewiatoho, wziat byst Carhorod od Turkow — нагадує почасти запис Стрийковського (II, 235): dnia 29 Maja, Machomet Turecki cesarz poraziwszy Karamańskie waleczne xiąże, wziął w przymierzu Constantinopole, miasto sławne, wielkie, morzem ze trzech stron otoczone, stolicę i głowę cesarstwa Greckiego. Далі коротка звістка про зрадника — грека Гертука, що допоміг туркам здобути місто, повикривавши ті місця, де його важко було обороняти.

Вважаючи на схожість у точності датування — 29 травня, — можна припустити, що обидва тексти походять із одного, спільного джерела. Коли в останньому були ті самі деталі, що їх знаходимо у Стрийковського, доведеться припустити скорочення їх у сп. Б, очевидячки, скупому на відомості нелитовські.

Про спільне джерело обох пам'яток говорить і те, що дальшу звістку 6962 (1454) р. викладено в них текстуально дуже близько:

Б, 549:	*Стр.* II, 248:
prestawisia kniaz Alexandro Wołodymerowicz Kijewski, prorekomy Olelko, y zostawit po sobi dwuch synow kniazia Semena, a kniazia Michayła, y korol po smerty otca ich, ne dał wdeł meży nich Kijewa, ale dast ot sebe deržaty, kniaziu Semenu, a kniaź Michayło seł na otczyzne swoiey na Kopyli, bo died ich kniaź Wołodymir behał na Moskwu, y tym probehał otczyznu swoiu Kijew.	Alexander albo Olelko Włodimirowic xiążę Kijowskie i Kopylskie, wnuk Olgierda Wielkiego Xiędza Litewskiego, Ruskiego i Żmodzkiego, mądry, dzielny i na wszytkim sprawny pan, dług z ciała śmierci zapłacił, zostawił po sobie dwu synów, kniazia Michajła i kniazia Siemiona. A ci gdy się chcieli po ojcu dzielić xięstwem Kijowskim i Kijowem miastem, nie dozwolił im tego król Cazimirz, przed którym mieli o ten dział sprawę w Wilnie, ale Kijów dał od siebie

[1]) А втім відгук цієї звістки списку Б є в Стрийковського далі, на стор. 261, дарма що й і в иншому викладі; див. на берегах: Zjazd Kazimierzow z Jerzym królem Czeskim — щоб скласти мирову угоду.

	dzierżeć kniaziu Semionowi... a kniaź Michajło na Kopylu i jego przygródkach wziął swój udział.

Стрийковський тут додає ще, що від Олелька Слуцькі князі пишуться Олельковичами та маютѣ фамільного герба — з чаркою. Можливо, що й цей додаток узято з спільного перводжерела, протографа списку Б. Треба проте відзначити різницю датування цієї звістки: у сп. Б 6962 р., а у Стрийковського — 6946, хоч у нього від Р. Хр. зазначено 1455 р.

Така-ж різниця є й у дальшій звістці: Б, 549: 6966 (1458 р.) prestawisia wojewoda Wileński Iwan Gasztolt = Стр. II, 257: Tegoż roku 1460, Jan Gastołt wojewoda Wileński umarł.

Четверта звістка 6978 (1470) р. — prestawisia błahowirnaja kniahinia Alexandrowaia Nastasya Kijewskaja wnuka Witoltowa — цілком оригінальна і не має паралелі у Стрийковського, що може проминув її, як незначну.

Нарешті, під р. 6979 (1471) уміщено останні з коротких звісток у цьому місці:

1) про відрядження Михайла Олександровича од Казимира намісником до Новгороду, 2) про смерть кн. Семена Олександровича Київського, 3) про смерть Михайла Олександровича при звістці про здобуття Кафи і 4) про здобуття через турків Килії та Білгорода. Усі ці звістки, хоч і в инакшому, докладнішому викладі, є в Хроніці Стрийковського. Наведемо лиш найближчі місця:

Б, 549:	*Стр.* II, 272:
1. posłan byst kniaź Michayło od korola Kazimira, Alexandrowicz k welikomu Nowohorodu namiestnikom.	1. xiążę Michała Siemionowego brata, który w ten czas był na Nowogrodzie Wielkim namiestnikiem imieniem Królewskim.
2. prestawisia bławerny (sic!) kniaź Semen Alexandrowicz Kiiewski.	2. *на берегах*: X. Siemion Olelkowic umarł; *у тексті:* i u Kijowian po śmierci Siemiona Olelkowicza xiężęcia...

3. Звістку про здобуття Кафи (Теодосії) викладено по-різному й у Стрийковського докладніше. Сп. Б, очевидно, як і завсіди, скорочує чужоземні звістки. Цілком розбігаються обидві пам'ятки, коли

згадується „нагла смерть“ особи, що вмерла підчас повідомлення про здобуття Кафи. За сп. Б це кн. Михайло Олександрович, що був тоді в пана Мартина, а за Стрийковським — єпіскоп м. Кафи Симон, що був у того-ж Мартина. І все-ж-таки, не вважаючи на таке значне відхилення польського автора від литовського, поміж ними помітна деяка текстуальна залежність у викладі даної звістки:

Сп. Б, 550:	*Стр.* II, 280:
y buduczy iemu (кн. Михайлові) w pana Martyna za stołom, a w tot czas Turek pryszedszy bez neho Kafu wział, y pryde iemu west o tom, on że skoro usłyszał, y tohož czasu z welikoie żałosty za stołom umer, y tamże w Kijewe y pochowan.	Machomet cesarz Turecki Kaphę... opanował... co usłyszawszy biskup Kaphiński Simon (jak Latopiszcze świadczą), który był na ten czas w Kijowe, ratunku żądając u Marcina Gastolta, wojewody Kijowskiego, za stołem z frasunku nagle umarł, i tamże w Kijowie pochowan.

Текст обох пам'яток, живовидячки, спільного походження, але поруч із цим ім'я єпіскопа Симона, що стоїть у Стрийковського замість кн. Михайла в сп. Б, аргументується покликуванням на літописця: jak Latopiszcze świadczą. Це надзвичайно цікаве завваження, коли не було тільки помилкою польського хроніста, стверджує нашу гадку про походження схожих із сп. Б місць Хроніки Стрийковського не безпосередньо з сп. Б, а з спільного джерела їх, може — протографа сп. Б. Тільки тоді можливе явище, що оце нам трапилося: з одного боку, безсумнівне споріднення текстів обох пам'яток, а з другого — така різка розбіжність іменнів осіб, що про їх смерть наведено однакові подробиці, та ще до цього покликання Стрийковського на свідчення літописця, який саме посвідчує те ім'я, що відрізняється від згаданого в сп. Б. Що-до самого факту розбіжности йменнів у сп. Б та у Стрийковського, при однаковому основному тексті даної звістки, — можна гадати, що ця розбіжність була вже в різних списках джерела обох пам'яток.

Четверта з названих звісток про здобуття через турків Кілії та Білгорода в сп. Б, його звичаєм, як чужоземна, передана коротко: A potom Turek pryszedszy do Wołoch, y ozmet Kiliju i Bełhorod (Б, 550). У Стрийковського цьому відповідає звістка під заголовком на берегах: Biłhorod wzięty (280); вона докладніша й текстуальної схожости з сп. Б не має. Про Кілію в нього згадується не тут,

а геть далі, під р. 1484 (с. 287), де слова про здобуття Кілії та Білгорода почасти нагадують текст сп. Б: Bajazet cesarz Turecki... do Wołoch... przysiągnął... Kilią i Białogród... posiadł.

Залежність і тут польської хроніки від литовського літопису тим очевидніша, що й дальші докладні відомості про Казимирову допомогу волоському воєводі Стефанові в його боротьбі з Туреччиною, які йдуть в обох пам'ятках безпосередньо за звісткою про Кілію та Білгород, являються в них текстуально схожими.

Покликавшися, правда, спочатку на свої звичайні авторитети— Меховіуса, Кромера й Ваповського, що вказують на 1485 р., далі Стрийковський проте цілком іде за литовським текстом, отверто це зазначивши: od stworzenia świata 6994, jak Latopiszce Ruskie świadczą. Ось початок схожих текстів:

Б, 550:	*Стр.* II, 287:
Prysłał do korola Kazimira Stefan wojewoda Wołoski powedaiuczy, sztoż car Turecki pryszoł z wełikimi siłami w ieho zemlu, chotiaczy ieho z panstwa wyhnaty y zemlu posesty, y żedaiuczy u korola, aby iemu w tom pomocen był, y ieho y zemlu ieho ratował, a chotiaczy iemu so wseiu zemleiu wecznym gołdownikom byty.	Stefan wojewoda... posłał do Kazimirza króla prosząc go o ratunek przeciw Turkom; obiecując mu przysiądz wiecznie hołd i posłuszeństwo z potomkami swymi.

Або ще більш схожі місця:

1. położysia (Казимир) w meste zowomom Kołomyia; Stefan że wojewoda Wołoski so wsimi pany swoimi, y z nekolka tysiaczma ludey, pryiechał do neho do Kołomyi.	1. I położył się Kazimirz obozem u Kołomiej na szerokim polu, a Stefan według naznaczonego dnia w kilku tysięcy jezdnych z pany i z bojary Wołoskimi przyjechał do króla.
2. A wojewoda Wołoski potom na mały czas meł pokoy od Tureckoho.	2. . . . . . a pokój długo miał od cesarza Tureckiego.

У даному оповіданні зустрічаємо другий випадок покликання на літописця, коли наведено таку подробицю, якої зовсім немає

в сп. Б, а саме — ім'я Яна Альбрихта, що його послано було з військом проти турків: acz Latopiszec świadczy iż syna swego Jana Albrichta s tym ludem król był posłał. І це покликування на літописця, коли немає паралелі в сп. Б, свідчить про користування списками чи текстами, що відрізняються від сп. Б.

Цікаво, що поруч із цим в обох пам'ятках іде текстуально схожа звістка — з новим покликуванням Хроніки на літописця:

Сп. Б, 550:	*Стр.* II. 288:
Tohož hodu Kazimir korol bywszy w Lasech pryiechał do Litwy, ino w tot czas prybeh do neho kniaź weliki Michayło Borysowicz Twerskij, a welikoie kniaženiie Tweryczy podasza welikomu kniaziu Jwanu Wasilewiczu Moskowskomu.	Tegoż roku Kazimirz król, jako Latopiszec świadczy, przyjachał do Litwy, gdzie przybieżał do niego Kniaź Welki Michajło Borysowic Twierski, a xięstwo jego Twieryca podało się kniaziu Iwanu Wasilewicu Moskiewskiemu.

До цього виразного запозичення автор додає: z tego xięstwa czterdzieści jezdnych na wojnę wychodziło zawżdy, jak Herberstein pisze.

Опріч цієї додаткової цитати з Герберштейна, вся наведена звістка то не що инше, як цитування тексту литовського літописця, саме — повної редакції, конкретно відомої нам тільки в сп. Б. Тому-то й загальне покликування Стрийковського — jako Latopiszec świadczy — у даному разі, а може й у всіх инших аналогічних випадках, свідчить про користування саме повною редакцією західньо-руського літопису, очевидячки, протографом сп. Б. Коли все це так, можна зробити висновок, що й сп. Б, і Хроніка Стрийковського походять із одного спільного джерела, одного чи декількох списків повної редакції, які не збереглися. Поруч із загальною схожістю текста цих списків у них могли бути й деякі відміни, що відбилися у відповідних відмінах Стрийковського від сп. Б — навіть у текстах і місцях, що генетично споріднені.

Проминувши далі одну невеличку звістку сп. Б — Tohož leta miesiaca maja druhoho dnia, wypał sneh tak weliki, jako moszczno było sanmi iezdyty (с. 551), — Стрийковський безпосередньо за повідомленням про князя Тверського вміщує звістку, що знову текстуально близька до сп. Б і, очевидно, разом із ним походить з того самого, спільного для них джерела:

Б, 551:

Tohoż misiąca maja dwadcat perwoho dnia wypał sneh w połholeni czełoweku y była studen welikaia welmi.

Стр. II, 288:

Tegoż lata miesiąca Maja 21 dnia upadł śnieg wielki do goleni i było zimno bardzo wielkie w Litwie.

Те-ж спостерегаємо й у дальшій звістці про сьомирічне перебування Казимира в Литві:

A potom był korol Kazimir, u Welikom Kniastwe Litowskom sem hod, bo radney meszkiwał u Welikom Kniastwe, niżli w Lasech, dla toho iż u Litwe welmi roskosznych łowow rozmaitych zwerew mnoho, hdeż wo wsiakich panstwach, takowoho zweru net, a korol Kazimir welmi łowy lubił (ibid.).

A potym król Kazimirz był w wielkim xięstwie Litewskim siedm lat nie wyjeżdzając, gdyż radniej mieszkał w Litwie niżli w Polszce dla rozkosznych łowów i rozmaitych zwierzów, bo był bardzo myśliwy (ibid.).

При явному запозиченні, другий текст — очевидне скорочення першого.

Таке саме запозичене з литовського літопису скорочення його тексту є й дальша, спільна обом пам'яткам, звістка про Казимирову смерть.

Ось на це приклади:

Б, 551—552:

1. y poczał (Казимир) ich (панів литовських) prosity welmi umilno y pokorno sztoby panowe rada, wziali sobi hospodarem na Kniastwo Litowskoie, syna ieho seredulszoho Alexandra korolewicza; y panowe rada widiaczy hospodara swojeho tak pokorne prosiaczy, y k tomu pamiataiuczy,

Стр. II, 291:

1. A panów Litewskich z płaczem prosił, aby na Wielkie Xięstwo Litewskie wzięli sobie syna jego Alexandra, na co przyzwolili, widząc i pamiętając na jego porządną sprawą i miłość ku sobie.

iz on Kniastwo Litowskoie dobre radył y sprawował, y na to pryzwolili po żywote ieho wziaty na Welikoie Kniastwo Litowskoie syna ieho korolewicza Alexandra;

2. a potom pozwał k sobi panow Ladckich, kotoryi na tot czas pry nem byli, y tym że obyczaiem mowił im y rozkazał, aby ony żedali imenem korolewskim panow swoich Ladckich, aby panowe rada koruny Polskoie, y prośby ostatocznoie hospodara swoieho ne otpustyli, a wziali po ieho żywote hospodarem sobi na korunu Polskuiu syna ieho starszoho korolewicza Olbrachta, y panowe Ladckii obecalisia, za to wsich prełatow y panow Polskich prosity (ibid.)...

3. y korol Kazimir prosił panow Polskich, aby ony imenem ieho prosili synow ieho starszych, Władisława kotory był korolem Uhorskim y Czeskim, a druhoho Olbrachta kotory po nem korolem Polskim był; aby ony meży sobe, y panstwy swoimi toho syna ieho a brata swojeho [1]) ne opustyli, a ieho pry sobi zachowali (ibid.).

2. Panów także koronnych żądał, aby Jana Albrichta drugiego syna jego na królestwo Polskie koronowali (ibid.).

3. Władysława zaś Węgierskiego i Czeskiego króla, także Jana Albrichta przyszłego Polskiego króla synów obwięzał, aby bratą swego młodszego Sigmunta nie opuszczali, a dali mu jaki udział międzў panstwy swymi (ibid.).

Кінець звістки за сп. Б: Y rosprawiwszy radne hospodarstwa swoie, y tamże w Horodnie, y żywota swojeho u welikoy starosty dokonał u czetwer, pered Bożym Ustupeniem za tydeń (552). Цьому текстові в Стрийковського відповідають слова: Umarł we Czwartek na

[1]) Zygimonta; це ім'я названо в сп. Б на один рядок вище уривка, що його цитуємо зараз під числом 3, у тексті промови панів Литовських до Казимира (у Стрийковського промову цю проминено).

zamku Grodzieńskim siódmego dnia miesiąca Czerwca, tydzień przed Świątkami, jako Miechovius pisze, a Latopiszec tydzień przed Bożym Wstąpieniem kładzie (ibid.).

Це глухе покликання на літописця — при очевидному запозиченні текста саме литовського літопису в повній редакції, хоч і з певним скороченням, знову свідчить за те, що литовські відомості Стрийковський брав з того-ж-таки джерела, що й сп. Б, тоб-то з протографа останнього.

Поруч із звісткою про смерть Казимира в обох пам'ятках є повідомлення про його похорон, що одрізняється викладом, але цілком збігається змістом: в обох мова йде про те, що тіло його одвезли до Кракова й поклали в церкві св. Станислава в замку, в каплиці, kotoruiuż był sam zbudował (Б, 552) = który był sam zbudował, (Стр. II, 292), як текстуально однаково підкреслюють тую подробицю обидва автори. Доповнення сп. Б про похорон там-таки пізніше й королеви його Альжбети в хроніці польській немає.

Навпаки, коротка звістка сп. Б (стор. 552), що Польща визнала за свого короля Ольбрехта, а Литва за свого князя Олександра — відповідає цілому розділові у Стрийковського (стор. 293 — 295), написаному на підставі инших джерел. Далі про наступ на Литву князя Московського в сп. Б (552 — 553) викладено текстуально однаково з Стрийковським, з невеличким скороченням в останнього. Ось початок обох текстів:

Б, 552:	*Стр.* II, 295 — 296:
Tohoż hodu na zimu począł wałku na welikoie kniażenije Litowskoje weliki kniaź Moskowski Jwan Wasiljewicz, y horod Wiazmu wział, y innych horodow nemało, Chlepen, Mezczosk, Lubytesk, Mcenesk, Serpeiesk, wołostey że mnożestwo.	Tegoż roku 1493, jak Latopiszcze Litewskie i Ruskie świadczą, Iwan Wasilewic Wielki kniaź Moskiewski... na początku zimy podniósł wojnę na państwo Litewskie i wziął Wiazmę, Chlepien, Mieschok, Lubociesk, Mszczeńsko, Serpokoch. etc. ...i włości inszych bardzo wiele.

Кінець цих текстів:

horod że Wiazmu, y wsi wysze reczennyja horody y wołosty oderżał weliki Kniaź Moskowski,	Wszakże Nowogród Wielki, Wiazma i insze wyższej mianowane zamki od Litwy oderwane przy

niżli tolko tych Smolnian, kotoryi na onych horodech byli połoneny otpustili ko Smolensku (553).	Moskiewskim zostały, tylko nieco kupców Smoleńskich na tych zamkach pobranych wolno odpuścił (296).

Під р. 7003 (1495) в сп. Б. і під тим-таки р. 1495 в Хроніці Стрийковського маємо низку звісток, що так само викладені текстуально однаково — без жадної перерви, а саме:

1) посольство в. кн. Олександра Литовського до Москви по його наречену Олену, доньку в. кн. Івана Васильовича (Б, 553 = Стр. II, 297 — 298);

2) приїзд на весілля до Олександра його матери Альберти (ibid.);

3) перший з'їзд Олександра з королем Ольбрахтом на сойм у Парчові (Б, 554 = Стр. II, 298);

4) другий з'їзд їх там-таки (ibid.).

Далі в такому самому співвідношенні перебувають обидві пам'ятки й у звістці про похід обох державців на Стефана, воєводу волоського (сп. Б, 554 — 555 = Стр. II, 299), як і про прибуття кн. Олександра Литовського в Троки до недужого воєводи, щоб порадитися про призначення йому заступника, що ним і було обрано князя Костянтина Івановича Острозького (сп. Б, стор. 555 = Стр. II, 305).

Цікаво, що ця остання звістка, дослівно схожа з текстом Б у Стрийковського, має у нього й вказівку на литовський літопис — jako Latopiszec świadczy, проте — у відміну від сп. Б — Стрийковський цілком наводить прізвище троцького воєводи — Piotra Iwanowicza Białego (у сп. Б тільки — Petra Janowicza). Очевидно, це ще раз доводить, що в Стрийковського був список повної редакції литовського літопису типу сп. Б, але иншого, відмінного характеру. Чи був це протограф сп. Б, чи инший вид цієї самої редакції, — сказати важко за браком потрібних даних.

Дальші відомості сп. Б (стор. 555 — 556) про боротьбу короля Альбрехта з Стефаном, воєводою волоським, змістом у цілому збігаються з Стрийковським (II, 299 — 302), але викладом відрізняються, бо Стрийковський користався також і з инших джерел — польських хронік (покликання на Кромера, Бєльського, Меховіуса; пор. с. 301). Що він мав на увазі й тут, разом із останніми, так само литовський літопис, видно з таких його слів: acz niktóry piszą, zwłaszcza Ruski Latopiszec, iż się kazał na saniach wieść (Стефан воєвода; Стр. II, 302). що відповідає текстові сп. Б: kazał sebe w saniach westy — з приводу недуги (с. 556).

Як бачимо, і точніша вказівка на руського літописця, як на джерело, стосується до літописання саме литовського,—до повної редакції типу Б.

Відгуки тексту литовського можна бачити ще у двох місцях даної звістки у Стрийковського: 1) сп. Б—у mnohich ot woyska ieho pobił, a innych żywych poymał (556)=Стр. II, 302: bardzo wiele słachty Polskiej i Ruskiej zginęło, częścią pobitych, częscią poimanych (хоча цей вислів можна вважати й за одне з „загальних місць", т. звану „формулу поразки"); 2) pleni że tohda Wołoski, marszałka welikogo koruny Polskoie pana Toczynskoho (Б, 556)=z tegoż Tęczyna grabie podkomorzego Krakowskiego i starosty Malborskiego (którego Latopiszec marszałkiem wielkim zowie; Стр. II, 302). Знову—глуха вказівка на літописця в тексті, що стосується тільки до литовського літопису, а саме—до повної редакції його типу сп. Б.

Дальші відомості сп. Б про перемогу поляків над волохами по-над Дністром (556—557) використав Стрийковський після кількох звісток, узятих у Кромера (Стр. II, 302). До тексту литовського літопису автор переходить після виразної вказівки на своє джерело: Latopiszec Litewski kładzie przyczynę w której Cromer wątpi, iż Litwa nad którymi był przełożony Stanisław Piotrowicz... і т. д. Схожість справді текстуальна, тільки з деякими відхиленнями у викладі:

Сп. Б, 577:	Стр. II, 303—304:
y pereszedszym im reku Dnestr, spotkali Wołochowe, y postawili s nimi boy. Miłoserdyiem że Bożyim porazili Wołochow.	skoro za Dniestr przebyli, potkało ich wojsko Wołoskie jak i Mazurów, co ku rzeczy, z któremi Litwa wielką bitwę zwiodła i na głowę Wołochow za pomocą Bożą porazili, c z e g o K r o n i k i P o l s k i e z a m i l c z a l y.

Підкреслене застереження Стрийковського свідчить, що він розумів, що, користуючись литовським літописом, як коректівом до польських хронік, надає більшої об'єктивности своєму викладові в Хроніці.

Зробивши далі невеличку вставку з Кромера, Стрийковський знову повертається до литовського тексту, що видно й з порівняння, і з визнання автора:

tyi wsi zasia soszlisia do Brasławla. Tohda że nekolko sot Tatar Litwa poraziła od Brasławla do dwuchnadcaty milach na poli; potom że welikij kniaź Alexandro wozwratyłsia do Litwy (ibid.).

A Litwa nazad pociągnęli do Brasławia i za Brasławiem we dwunastu milach porazili kilka set Tatarów, jako Latopiszec świadczy, a potym odjachali do Litwy (ibid.).

Отак закінчується низка відомостів про боротьбу Литви й Польщі з волохами, що в обох авторів — литовського та польського — збігаються текстуально і, очевидно, походять з літописання литовського — у вигляді протографа сп. Б, що починав собою повну редакцію західньо-руського літопису.

Навіть там, де польський хроніст не погоджується з відомостями литовського літописця, він усе-ж-таки бере їх на увагу, стежучи крок за кроком за його викладом. Наводячи слідом за цитованим (стор. 304) текстом відомості про те саме польських хроністів, Стрийковський завважує: także Latopiszce więcej niesprawie naszych przypisują, a iż chciał wygnać Stephana Albricht król według tajemnej onej z braty ugody (ibid.).

Після оповідання за згадану боротьбу в сп. Б (55) йде звістка про голод на Литві, що запозичив її і Стрийковський (стор. 304):

Tohoż hodu był hołod welikij w zemli Litowskoy y nemocy Francuskije na ludy poczalisia mnożyty.

Tegoż roku 1498, po porażce Polaków na Bukowinie, był głod wielki w Litwie i poczęła się mnożyć w ludziach niemoc wielka i niesłychana Franca do Polski z Rzymu, a z Polski do Litwy przyniesiona.

Дальша коротка звістка сп. Б (557) про напад волохів із турками на Литву й Польщу є також і у Стрийковського (305), але викладено її куди докладніше, на підставі инших джерел (покликання на Кромера).

Ще далі в сп. Б йде низка відомостів (стор. 557 — 563) під рр. 7008 (1499) — 7009 (1500), що текстуально збігаються з викладом Хроніки Стрийковського і, очевидно, походять з одного джерела.

Ці відомості такі:

1) про напад Москви на Брянськ (Б, 557 — 559 = Стр. II, 308 — 309);

2) про похід до Смоленська і на Вердошь (Б, 559—560 = Стр. II, 309—310);

3) про відступ кн. Литовського Олександра в Литву (Б, 560—561 = Стр. II, 310);

4) про те, як Москва здобула сіверські міста (Б, 561 = Стр. II, 310);

5) про напад царя Перекопського на Литву й Польщу (Б, 561 = Стр. II, 310);

6) про похід Литви на Менськ та визволення від Москви Смоленська (Б, 561—563 = Стр. II, 311).

Стрийковський тут мало не скрізь дослівно запозичує з литовського літопису (повної редакції), — тому паралелів тут не наводитимемо. Сам він не один раз покликається на це своє джерело: jako Latopiszcze świadczą (310), jak Latopiszec mianuje (311), завважує він, цитуючи текст типу сп. Б.

А втім, окрім такого тексту, у його були, безперечно, якісь инші списки чи список литовського літопису повної редакції.

Це видно з того, що — викладаючи шосту звістку, про похід на Менськ, у цілому за текстом типу сп. Б — він називає проводиря чехів Черным (311), коли в Б маємо Яна Гирника (562), а Станислава Яновського (Б, 5՝2) називає Станиславом Яновичем Бялим (311).

Ще ясніше це з додатка Стрийковського (по-над сп. Б.) до другої звістки — про похід до Смоленська і Ведроши: A jako insze Latopiszcze świadczą Jacynicza Jwana, Jurgego Wołowica, Fiedora Niemirę, Bochdana Maskiewica, setników, gdy się mężnie bronili poraniono, wszakże obronną ręką ubiegli w lassy. Kniaź Constanti Ostroski był w tęższym więzieniu chowan, tak iż jako powiadano miał ręce opak ołowem nazad zalane i nogi okowane, bo gdy nie mógł dobrocią, tedy go cięszką niewolą Jwan Moskiewski do przysięgi wierności przymuszał, którą mu potym ale z nieprawego serca zmyślnie musiał uczynić i był opatrzon prawie xiążęcymi majętnościami w Moskwi i wielkie bitwy nad Tatary zyskiwał i wygrawał (310).

Оцей і подібні додатки до тексту литовського літопису (понад сп. Б.) дуже важливі, з них бо цінний матеріял, що дає змогу реконструювати прототип повної редакції західньо-руського літопису.

Окрім зазначеного додатку, у Стрийковського в цілому розділі, де містяться перераховані вище шість звісток, запозичених з литовського літопису, наприкінці є ще невеличка замітка про шкоду,

що її Литва зазнала од Москви, — на підставі польських хронік Кромера, Меховіуса та Ваповіуса (311 — 312).

Під р. 7010 (1501) перша звістка — про Альбрехтову смерть: prestawisia korol Polski Olbracht, brat korola Alexandra w horode Toruni w Prusech (Б, 563); у Стрийковського цьому відповідає докладніша звістка (II, 313), де теж читаємо: król Jan Albricht umarł apoplexią w Toruniu...

Під тим-таки роком міститься звістка про похід султана Ахмата й Литви на сіверські міста (Б, 563), викладом текстуально схожа на Стрийковського, дарма що цей покликається не тільки на літопис, ба й на Меховіуса: Tejże jesieni jako Latopiszcze Ruskie i Miechovius świadczą, car Zawolski Sachmatkierej soltan syn Achmata... ze wszytką hordą Zawolską przyciągnął na pomoc Litwie przeciw Moskiewskiemu, a przy nim poseł kniazia Wielkiego Litewskiego Alexandra pan Michajło Chalecki (313). Цей початок оповідання запозичено з литовського літопису, бо в сп. Б читаємо: Toie że oseni, wyiede car Zawołski Szychachmet Achmatow syn so wseiu ordoiu Zawolskoiu, z mnohimi siłami, a s nim posoł welikoho kniazia Alexandra, pan Michayło Chalecki...

pryiede w zemlu Sewerskuiu y stał pod Nowym-horodom Sewerskim, y pod inymi horody, zemlu że wsiu, mal ne do samoho Branska napołnił (Б, 563).	Wciągnął tedy prosto w ziemię Siewierską Sachmat i stał pod Nowogrodkiem Siewierskim i pod inymi zamki i spustoszył państwa Moskiewskie aż do samego Brańska (Стр. II, 313).

І далі так само, без відмін, текст обох пам'яток іде аж до кінця цієї звістки. Третя звістка під тим-таки роком — про прибуття Менднгирея під Київ — у сп. Б (563 — 564) схожа на Стрийковського, що запозичив її з литовського літопису, скоротивши його текст, і покликається на нього, але разом — і на Меховіуса.

Ось початок тексту:

Б, 563 — 564:	*Стр.* II, 316 — 317:
Toie że zimy sobrawszysia so swoimi siłami Mendli Kirey car Perekopski, y bezwestno pryide na Szyhachmata cara Zawolskoho, y poraził ieho na hołowu, y Carycy	...car Prekopski Mendli Kierej, zebrawszy wojska swe, bez wieści uderzył na cara Zawolskiego Sachmata i poraził go na głowę i hordę jego wszytkę wziął.

y Menszycy, y ordu ieho wsiu wział, sam że Szyhachmat car Zawolski z bratom swoim Chazak Sołtanom, y z nekotorymi kniazi y Ułany prybeh do Kijewa y nedaleko stawszy ot Kijewa, posłał do kniazia Dmitryia Putiatycza wojewody Kijewskoho, powedaiuczy iemu złuiu pryhody swoiu. Wojewoda że Kijewskij kniaź Dmitrey tam iemu mnohij dni czest welikuiu czynił, y dary mnohije dawał. Potom że Szyhachmet car bezwestno z Kiewa pobeh do Bełohoroda.

A sam car Zawolski Sachmat z bratem swym Hazak albo Kozak Sołtanem i z niktórymi kniaźmi i ulany przybiegł do Kijowa (według Latopiszca) a stanąwszy nie podaleku Kijowa, posłał do kniazia Dimitra Puciaczyca wojewody Kijowskiego, powiadając mu o przygodzie swej. A wojewoda Kijowski wiele dni go tcił i dary wielkie dawał. A potym Sachmat car bez wiadomości z Kijowa we trzech set koni, jako Miechowius pisze, zjachał do Białogrodu.

Кінець Стрийковський скорочує, і тільки заключне речення — A wojewoda Kijowski obskoczywszy do go Wilna przyprowadził (317) — дослівно повторює литовський текст: kniaź Dmitrey że po poweleniju korolewu proprowadył cara y brata ieho y ludy ich k Wilni (Б, 564).

Нарешті, четверта звістка того-ж-таки року теж однакова в обох памʼятках, з новим покликуванням на літописця, очевидно, — литовського:

Б, 564:

Toie że zimy posłał korol Alexandro do testia swojeho welikoho kniazia Moskowskoho, pana Petra Myszkowskoho, a pana Jana Buczackoho, wojewodycza Podolskoho; a z Litwy wojewodu Połockoho, pana Stanislawa Hlebowicza, a marszałka y pisara kanclera korolewoie jeje miłosty, namiestnika Brasławskoho pana Jwana Sapieha. Y bywszy oni na Moskwie, y wziali peremirie na szest let, a horody y wołosty, kotoryie pobrał weliki kniaź Moskowski, to wse on oderżał,

Стр. II, 317 — 318:

Tejże zimy król Alexander posłał do ccia swego Wielkiego Kniazia Moskiewskiego posly swoje, jak Latopiszec świadczy, to jest: z korony wojewodę Łęczyckiego, pana Piotra Myskowskiego, a Jana Buczackiego wojewodzica Podolskiego. A z Litwy wojewodę Połockiego pana Stanislawa Hlebowica, a marszałka i pisarza królowey Heleny, namiestnika Brasławskiego pana Jwana Sapihę; którzy przymierze wzięli na sześć lat z Moskiewskim, a zamki odjęte i więźnie

y wiazni Litowskiie wsı, zaderżany na Moskwi.

na Wiedroszy poimani w Moskwi zostali.

Отже, як бачимо, всі чотири звістки 1501 р., що є в сп. Б та що Хроніка Стрийковського дослівно запозичила їх з литовського літопису, очевидячки, походять з одного тексту їхнього спільного джерела, протографа сп. Б, що однаково відбивається в обох пам'ятках.

Далі в сп. Б маємо чотири звістки (с. 564—566) під р. 1502; три перші — невеличкі, четверта — докладніша.

Перша звістка — про посольство в Литву з Москви. Опріч невеличкої поправки в датуванні, Стрийковський цілком її повторює:

Б, 564:

Tysiacza piatsot druhoho hodu, byli posły ot welikoho kniazia Jwanowicza Moskowskoho u korola y welikoho kniazia Alexandra, na imia Petr Pleszczyiew, Konstantyn Zamycki, ziat ieho Michayło Klapik, Mikita Holubin diak, y utwerdywsze wyszereczennoje peremirie wo swoia si wozwratylisia.

Стр. II, 318:

Tegoż roku 1503, nie wtórego jako Latopiszec położył, przysli posłowie od kniazia Moskiewskiego do króla Alexandra, Piotr Plesczejów, Constantin Zamycki albo Semeczka i zięć jego Michajło Klapist, Mikita Hołubin dijak i utwerdzili przymierze do sześci lat stale trzymać.

Друга звістка — про те, як Литва погромила татар, — так само дослівно повторюється в Хроніці Стрийковського:

Б, 564—565:

Toie że oseni pryde west korolu Alexandru, iże Tatarowe, pereszedszy reku Prypiat, wojuiut po wołostem, korol że pisał do kniazia Semena Michayłowicza Słuckoho, y posłał k nemu na pomocz wojewodycza Podolskoho, pana Jana Buczackoho, a s nim dworan swoich Litowskich y Ruskich y Kacow ne mało; kniaź

Стр. II, 318:

Tejże jesieni doszła nowina króla Alexandra, iż Tatarowie przeszedszy rzekę Przypiecz pustoszą włości Litewskie, a król przeciwko nich posłał xiążę Michajłowica Olelkowica Słuckiego, a wojewodzica Podolskiego pana Jana Buczackiego i przy nich dworzan Litewskich i Kaców niemało, którzy za Litewskie pie-

Semen że Słucki z panom wojewodyczom, y so wsimi wyszereczennymi dworany honili za Tatary, y dohnali ich nemnohich za Bobruyskom w szesty milach na rece na Uze, był ich tolko połtorasta, y doszedsze pobili ich y nazad wernulisia.

niądze żołnierską po ussarsku na ten czas służyli. Z tymi xiąże Słuckie Siemion dogoniwszy Tatarów za Bobrojskiem w sześci milach na rzece Uzie, poraził ich na głowę i łupy wszytkie także więźnie sowito odebrał i z zwycięstwem się do króla wrócił.

Третя звістка — про поразку, що Литва зазнала од татар, — теж текстуально збігається в обох пам'ятках:

Б, 565:

Toie że oseni był boy z Tatarami, za Wruczym w semi milach na rece na Uszy, kniaziu Fedoru Jwanowiczu Jaroslawicza (sic), y kniaziu Jurju Jwanowiczu Dubrowickomu, y kniaziu Hryhoryiu Hlinskomu staroste Druckomu y Bożyim perepuszczeniem hrych naszych rady, Tatarowe naszych pobili, tohda y kniazia Hryhorja Hlinskoho y Hornostaia ubili.

Стр. II, 318:

Tejże jesieni na rzece Ussy, kniaź Fiedor Jwanowic Jarosławowic i kniaź Jurgi Iwanowic Dubrowicki i kniaź Hrehori Hliński starosta Owrucki, stoczyli bitwę z Tatary Prekopskimi, a tam z dopuszczenia Bożego porażone było wojsko Litewskie od Tatar i zabiło kniazia Hrehora Hlińskiego i przy nim Hornostaja.

Нарешті, четверта під 1502 р. звістка, про напад татар на Литву, трохи розтягнута в сп. Б (стор. 565—566), у Стрийковського скорочена більш як наполовину; але він усе-ж-таки користався з літописного тексту. Ось місця, де їх виклад найбільше збігається

Б, 565—566:

1. Toie że oseni mca awhusta, trydcatoho dnia, pryde syn ieho Mendyskoreja cara Perekopskoho Biteskirey Sołtan, so szestma tysiaszczma Tatar bezwestno, naperwey pryde ko hradu Słucku,

Стр. II, 318—319:

1. W tymże roku 1503, Augusta trzydziestego dnia, carzewic Prekopski Bitikierej Soltan, syn carza Mendlikiereja, wpadł bez wieści w państwa Litewskie, mając z sobą sześć tysięcy ludzi i przy-

kniaź że Semen Michayłowicz w tot czas był w Słucku...

2. Tatarowe że poszli że w zahony w zemlu, y szedsze woiewali około Klecka y Neswiża, y żehsze horod Kleck, y byli nedochodiaczy Nowhorodka w szesty milach na Iskolty wernulisia, mnohije mesta y seła pożhli... (ibid.).

szed naprzód do Słucka, a xiążę Słuckie Siemion Michajłowic był na ten czas w Słucku...

2. Z tamtądcar zewic Tatarów rospuścił w zagony i wojowali około Klecka i Nieświeża i zamek Klecko spalili i wrócili się aż w sześci milach od Nowogrodka na Kołczy uroczyscu i wiele krwie chrześciańskiej rozlawszy... uszli do hordy (ibid.).

Як бачимо, і ці чотири звістки 1502 р. (за Стрийковським — 1503 р.) в сп. Б, разом із відповідним текстом Хроніки Стрийковського, походять із спільного джерела. Тут так само текст повніше зберігся в сп. Б, що, очевидячки, був ближчим до протографа повної редакції нашого літопису, бо в Стрийковського маємо скорочену передачу того самого тексту.

Під наступним 7012 (1503) р. в сп. Б (стор. 566 — 569) записано вісім звісток. З них чотири (1, 6, 7 і 8) докладніші, а чотири (2, 3, 4, 5) дуже короткі. Ці звістки такі:

1) про перемогу Литви над татарами коло Прип'яти (сп. Б, с. 566; Стр. II, 319);

2) про смерть кн. Семена Михайловича Слуцького (Б, 566 = Стр. II, 319);

3) про те, як казанський цар забив московських купців міста Казани;

4) про смерть князя Івана Васильовича Московського та закнязювання сина його Василя (ibid.);

5) про смерть воєводи київського і старости луцького та заміщення цих посад (Б, 566 = Стр. II, 319);

6) про сойм у Бересті (Б, 566 — 568 = Стр. II, 321);

7) про поразку москалів під Казанню (Б, 568 = Стр. II, 328);

8) про сойм у Радомлі (Б, 568 — 569 = Стр. II, 325).

Своїм текстом мало не всі ці звістки збігаються з Стрийковським, деякі цілком і дослівно, деякі в останнього більш-менш скорочені.

Перша звістка значно скорочена в Хроніці, даючи в стислому вигляді тільки найважливіші відомості:

prychodyli Tatarowe try tysiaczy ich, y bywszy pod Słuckom, y pod Nowym horodkom, y mnoho złoho wczyniwszy szli nazad druhoiu dorohoju, czerez bołoto Hryczynskoie ko horodu. Panowe że rada welikoho kniastwa Litowskoho o tom niewieduszcze, tolko hetman pan Stanisław Piotrowicz zowemy Kiszka, a pan Olbracht Gasztolt, a pan Jurj Nemirowicz, k nim że pryiede y kniaź Semen Michayłowicz Słucki, y sowokupiwszysia wsi, idosza za nimi, y pereszedsze reku Prypiat doszli ich za horodkom w mili, y byli s nimi postawili boy, y Bożyiu pomoczyiu naszy pobili ich, połon weś swobodyli, y z welikoiu czestyiu y z dobytkom wospak wozwratylisia. Tohda że ubijeni bysza dworane hospodarskij pan Rak Maskwicz, a Zynewoy (Б, 566).

Tatarów trzy tysiące pod Słuck bez wieści wpadli i wojowali aż pod Nowogrodek, a szli nazad przez błoto Hriczińskie, na których xiążę Słuckie Siemion, a przy nim panowie Litewscy: Stanisław Piotrowic Kiszka, Olbracht Gastolt i Jerzy Nimirowic wnet się zebrali i dogonili ich za reką Przypieczą za Grodkiem w mili i tam za pomocą Bożą na glowę ich porazili i płonu kilka tysięcy odbili, z zwycięstwem naząd się wrócili, w której bitwe zabici są dworzanie królewscy Rak albo Raczko Maskiewic i Zyniew z Wołkowiskiego powiatu (Стр. II, 319).

Друга звістка теж трохи скорочена, дарма що вона коротка вже в сп. Б, де деталі датування свідчать за більшу близькість сп. Б до первісного вигляду даної звістки:

Toie że oseni misiaca nowembra czetyrnadcaty deń so seredy, na czetwer prestawisia błahowirny i Chrystolubiwy kniaź Semen Michayłowicz Alexandrowicza Słucki (Б, ibid.).

Tegoż też roku wróciwszy się z tej bitwy xiąże Słuckie Siemion, szczęśliwy zwyciężca nad Tatary, umarł (Стр. II, 319).

Якщо друга звістка в сп. Б і в Стрийковського трохи текстуально розходиться, третю передано в них значно ближче:

Toie że oseni car Kazanski Mahmeteley, porezal w Kazani

Tejże jesieni car Kazański Machmetcielej porzezał w Kazani

wsech kupcow, zemli Moskowskoie (Б, 566).

wszytkich kupców Moskiewskich (Стр. II, 319).

Четвертої звістки, так само короткої, — Tohož hodu Iwan kniaź Moskowski Wasilewicz, y sam umre, y seł na welikom kniażenii Moskowskom syn ieho Wasiley (Б, 566) — в Стрийковського зовсім бракує.

Текст п'ятої звістки цілком збігається.

Б, 566:

Tohož hodu y wojewoda Kijewski kniaź Dmitrey Putiatycz, y kniaź Semen Jurjewicz Holszanski, starosta Łucki, pomerli, y dali wojewodstwo Kljewskoie panu Jurju Montowtowiczu, a Łuczesk dali kniaziu Michayłu Iwanowiczu Ostrožskomu, a po smerty kniazia Michayłowe dali Łuczesko pisaru panu Fedoru Januszowiczu.

Стр. II, 319:

Tegož roku wojewoda Kijowski kniaź Dimitrej Puciaczyc i kniaź Siemion Jurgewicz Holszański starosta Łucki pomarli i dał król wojewodztwo Kijowskie Jurgiewi Montowtowicu, albo Montułtowicu. A Łucko dano kniaziu Michajłu Iwanowicu Ostroskiemu, który w rychle umarł, a potym dano Luck pisarzowi Fiedorowi Januszowicu.

Шоста звістка, про сойм у Берестї, у Стрийковського близька до літописного тексту, дарма що має вставки з инших джерел, як це сумлінно зазначає сам автор, з першого рядка починаючи:

Б, 566:

I tohož hodu korol Alexandro był na seymie w Beresti, y maiuczy hnew na panow newinny, a to tym obyczaiem: dast na pryczynu kniazia Hlinskoho Drozdu Lidu pod Iliniczom...

Стр. II, 321:

W roku 1505, nie 4, jak Latopiszec kładzie — złožył król Alexander siem (sic) w Brześciu Litewskim, na który przyjechał z Krakowa jedennastego dnia Stycznia we Czwartek, mając na pany Litewskie gniew bez przyczyny, a to tym obyczajem, iž Alexander za przyczyną kniazia Michała Glińskiego, dał nijakiemu Andrzejowi Drozdzy Lidę...

— далі тексти розходяться, із покликанням Стрийковського на Кромера; зміст у цілому однаковий, але виклад — різний. А втім

незабаром тексти знову зближаються, причому знову є вказівка на літописне джерело в Хроніці:

Б, 567:

...y tyi wsi panowe podłuh prywilia swojeho zemskoho szto im korol dał sadeczysia na welikoie kniażenie, y Lidy ne postupili Drożdży prostomu czełowiku, a Ilinicza pry nej zostawili, bo na to baczyli, iż w prywiley opisano iż nikomu ne maiet czty y wradu otniaty, tolko ż herbom.

Стр. II, 321:

A tak ci panowie wzięli priwilej królewski, jako Latopiszec świadczy, który im dal kiedy go podnosili na Wielkie Xięstwo Litewskie, w którym to prywileju tak stoi: Iż nie ma żadnemu urżędu brać, tylko któryby występkiem swym żasłużył stracić poczciwość i gardło.

Далі, разом із новим розходженням текстів, Стрийковський уміщує уривок, якого немає в сп. Б, але запозичений, як він зазначає, з літописця, — очевидячки, иншого, ніж Б, списка, а тому цінний для реконструкції протографу повної редакції західньо-руського літопису. Ось він: Przeto panowie wedla priwileju nie dopuścili Drozdzy starostwa Lidskiego, ale zaś wrócili Lidę Ilinicowi. A król będąc w Krakowie usłuszawszy o tom, rozgniewał się na pany, Gliński też ustawicznie króla namawiał, aby się tego nad pany Litewskimi mścił, a zwłaszcza na Zabrzezińskim. Jakoż będąc na sejmie w Brześciu Gliński przewiódł to na królu, mając łaskę królewską, iż u Zabrzezińskiego Troki wzięto i dano je synowi wojewody Wileńskiego, Mikołajowi Mikołajewicu Radziwiłu, który był podczaszym u króla Alexandra i namiestnikiem Bielskim. Ilenica też starostę Lidskiego kazał poimać i w więżienie osadzić, a panom radom nie kazał do siebie na oczy chodzić: to póty Latopiszec prowadzi rzecz swoję (Стр. II, 321).

Далі в Стрийковського йдуть запозичення з Меховіуса і Кромера.

В сп. Б, ніби-то як додаток до наведеної звістки, є ще уривок иншого оповідання — про напад татар на Литву. Порівняння його з текстом Стрийковського з'ясовує, що це — закінчення оповідання про напад на Литву царевича Перекіпського Махметкерея Солтана. Текстуальна близькість у кінці з уривком, що зберігся в сп. Б (567 — 568), а так само авторове покликування на літопис дозволяють думати, що все оповідання Стрийковського походить з якогось тексту литовського літопису, що до нас не дійшов; тим-то воно

цінне для реконструкції повної редакції літопису. Наведемо це оповідання:

„W roku 1506, jak Latopiszec świadczy, ale ma być 1505, według Cromera, Miechoviussa i inszych, przyszedł carewic Prekopski syn Mendlikiereja cara Prekopskiego Machmetkierej Soltan, z bracią swą z Bitikierej Soltanem, a Burnas Soltanem i ze wszytkimi siłami Tatarskimi i przyszli ku Dnieprowi na Łojową górę i tam się przez Dniepr przeprawiwszy, sam Machmetkierej Soltan poszedł pod zamek Mieńsk, w srzodek Litwy, a pod Słucko posłał dwu bratu swoich, Bitikierej Soltana i Burnas Soltąna i przyszli w dzień święty na dzień Panny Mariej w Niebowzięcia w Piątek pod Słucko, na którym się była Anastasia xiężna zawarła z dzieciątkiem Jurgim Siemionowicem, dzisiejszych xiążąt Słuckich dziadem. A tak w koło Słucka burzyli i do zamku, wiedząc iż tylko w nim xiężna była, szturmowali, podmioty czyniąc i ogień podkładając; ale się mężnie bronili Słuczanie, których obwięzowała ślubem i prośbą Anastasia xiężna, aby jedynego dziedzica swego od gwałtu pogańskiego stale bronili, także wielkość Tatarów pod zamkiem poległa, bo slachty i kniaziów inszych na ten czas wiele u tej xiężny Anastasiej na Słucku służyli. A sam starszy carz Machmetkierej stanął tegoż dnia pod Mieńskiem koszem, a puścił w zagony pod Wilno i w Zawilijską stronę, także k Witebsku, Połocku, k Odrucku i na wszytkie strony Litewskie i Ruskie, a ci dwa carzewicy bracia jego minąwszy Słucko, poszli ku Nowogrodku. A na ten czas panowie Litewscy wszyscy byli w Nowogrodku radząc z sobą, coby mieli z tym czynić, że się król z przyczyny Clińskiego gniewał na nich, a iż ich obiecował zaś do łaski przypuścić na sejmie Radomskim skoroby przyjechał do Litwy, zmawiali się też jakoby to Glińskiemu oddać mieli. A dowiedziawszy się Tatarowie o paniech w Nowogrodku, tym się rychlej pospieszyli ku Nowogrodku, iż im onę radę nie okolo obrony rzeczy pospolitej, ale o priwacie zaczętą, rozerwali. Panowie też widząc gwałt z Nowogrodka wyjechali za Niemen, a Tatarowe przyszedwssy ku Nowogrodku nie naszli nikogo i gonili za pany do Niemna i dalej i wielką szkodę uczynili przeszedwszy za Niemen w Litewskiej ziemi, a z więźniami i z dobytkiem nazad się wrócili, a zamku Nowogrodzkiemu nie mogli nic uczynić, bo na ten czas w Nowogrodku wojewodą był Albrecht Marcinowic Gastołt, który będąc sàm w Nowogrodku zamek dobrze osadził, a przy nim Maskiewic horodniczy, Iwan Trizna, Niemira i insza slachta Nowogrodzka, wyjeżdżając z zamku każdego dnia i bijąc się z Tatary, nie dali im zamkowi i miastu szkody czynić. Bardzo też wiele strzelbą z zamku samych Tatar pobito,

co widząc tedy Tatarowie, iż zamkowi i miastu nic nie mogli uczynić odeszli precz (Стр. II, 326—327).

І далі кінець оповідання — з паралелею в сп. Б:

Б, 567—568:	*Стр.* II, 327:
Tworasze mesto Menskoie, monastyr y Swiatya Bożyia cerkwi ohnem do konca pożże, y w zemli Litowskoy y w Połocku, y w Witebsku, y w Drucku mnoho zła sotworył, pożoh y poplenił, mało nie wsiu zemlu, y neizreczennoie krowoprolitie y zapusteniie w zemli Litowskoy sotworył, swoim putem wo swoia si newreżden otoyde, także y bratia ieho Bityskirey Sołtan, Aburnasz Sołtan, wozwratywszysia od Nowhorodka, z welikim połonom y dobytkom, poszli mimo Słuczesk ko Petrykowiczom, y potom zasia do ordy. Na tuiuż zimu był mor weliki w Mensku, y stoial ne mało po wsey zemli.	A Machmetkierej carewic, który pod zamkiem Mieńskim koszem, wszytki włości okoliczne zburzył miasto Mieńsko spustoszył, tylko zamku z inszymi obronił, monastery i cerkwi ogniem wypalil, w ziemi Litewskiej i w Połocku, w Witebsku i w Odrucku wiele szkody poczynił i srogie krwie rozlanie w ten czas nad rodzajem chrześciańskim uczynił i niepodjąwszy w ludziach swych szkody, wrócił się nazad.

Останні дві з звісток 1503 р. значно більше збігаються в текстах обох пам'яток. Одна — про поразку москалів під Казанню — дослівне запозичення Стрийковського з литовського літопису, дарма що й без покликання на нього — всупереч авторовому звичаєві:

Б, 568:	*Стр.* II, 328:
Toie że oseni weliki kniaź Wasiley Iwanowicz Moskowski, posłał brata swojeho kniazia Dmitreja Zyłku, a s nim wojewodu swojeho najwyższoho kniazia Fedora Iwanowicza Belskoho, y innych mnohich wojewod, so wsimi siłami Moskowskimi, konnymi	Tejże jesieni Wielki kniaź Wasilej Iwanowic Moskiewski posłał brata swego kniazia Dimitra Zyłkę, a z nim wojewodę swego nawyższego kniazia Fiedora Iwanowica Bielskiego i inszych wiele wojewód, ze wszytkimi siłami Moskiewskimi konnymi i pieszymi

y sudowymi lud'mi rekoju Wołhoju na Machmateleja cara Kazanskoho, y tak przyszli do Kazani, y ostupili horod ot wsich storon, suchym putem y wodoju, y tak wyszli lude zbroynyie, z sudow na bereh pod horod, y pryszodszy Tatarowe konnyi, wsich pobili, a innyie behajuczy w Pohanom ozere potonuli, a kotoryie w sudech na wode zostali, na tych pryszli bury wetrenyie welikiie, y mało nie wsich potopiło, tolko kniaź Dmitrey z kniazem Fedorom wojewodoiu w małych ludech do konca ne pohibli. Ä kotoryie byli Moskwiczy konnyie pryszli berehom pod horod, tych także mało ne wsich pobili, mało ich welmi powtekało, y stałsia iest upad welikij, y szkoda nezmernaia welikomu kniastwu Moskowskomu, mało welmi Moskowicz nazad wernułosia, pohibło ich bezczyślenno.

ludźmi, na wicinach rzeką Wolhą, na Machmet cieleja cara Kazańskiego, a przyszedwszy ku Kazani, obstąpili zamek ze wszytkich stron ziemią i wodą, szturmując. Potym wyszli ludzie zbrojni z wicin z wody na brzeg pod zamek, na których uderzywszy Tatarowe, wszytkich pobili, a inszy uciekający potonęli w jezierze Pochanym i w Woldze rzece, a ci, ktorzy w wicinach na wodzie zostali, przyszły na nich burze wietrzne wielkie, iż mało nie wszyscy potonęli; tylko kniaź Dimitrej brat kniazia wielkiego Moskiewskiego, z kniaziem Fiedorem wojewodą w małych pocztciech ledwe uciekli, a którzy byli Moskwa konni brzegiem przyszli pod zamek, tych także mało nie wszytkich Tatarowie pobili, iż ich bardzo mało uciekło, za czym wielka się szkoda w ludziach i w rystunkach wojennych od Tatar na ten czas Kniaziu Wielkiemu Moskiewskiemu sstała (sic.).

Нарешті, остання звістка 1503 р. про сойм у Радомлі, що ближча до первісного запису (судячи з деталів датування) в сп. Б, в Хроніці Стрийковського цілком запозичена з литовського літопису, про що в її тексті є подвійна вказівка:

Б, 568—569:

Y potom korol Alexandro położył sejm w Radomli toież oseni na Kuźmy y Damiana panom Lackim, hdeż tam byli y panowe Litewskii, a pryiechali dla toho pa-

Стр. II, 325:

Na tymże sejmie w Radomiu panowie Litewscy chcąc newinność swoję okazać, a niechcąc dłużej w niesłusznym gniewie być u króla Alexandra, dla oskar

nowe Litowskije, prosity o pryczynu panow Lackich, do korola, o hnew, sztosia newinne na nich rozhnewał na powesty, y k woli Hlinskomu, bdeż panowe Lackije o tom korolu mowili, y korol im hnew otpustyl. A potom biskup Wilenski Tabar poczal korolu mowity: miłostywy korolu, newinne na nas hnew twoy hospodarski był, za pryczynoju nekotorych ludey, bo my protyw tebe hospodara naszoho ne stoiali, alechmy boronyli praw y prywilejow naszych, szto bychmo pry nich zostali, a tak miłostywy hospodaru, ia iako pastyr tutoszniaho panstwa y wasz, powinenom toho stereczy, y tebe hospodara naszoho od toho otwodyty, aby ty hospodar nasz prawa naszy, y listy swoi nam oderżał, a iešliby choteł chto ich łamaty, Boże msty każdomu takowomu; y skoro to biskup wymowił, natychmest korola zabiła nemoc paralitykowa.

żenia przewrotnego Michała Glińskiego, prosili o przyczynę panów Polskich do króla, jakosz panowie Polacy za nimi prosili Alexandra, żeby im gniew swój odpuścił, a król za przyczyną panów Polskich obiecał ich w łaskę przyjąć, skoro się do Litwy wròci ich ziemie przyrodzonej. Tam biskup Wileński Wociech Tabor począł królowi mówić, jako Latopiszec świadczy tymi słowy: „Miłościwy królu, niewinnie gniew twój królewski był na nas, za przyczyną niktórych ludzi, bośmy my przeciw tobie panu swemu nie stali, aniśmyć się sprzeciwiali, aleśmy bronili praw i priwilejów naszych, żebyśmy przy nich zostali. A tak miłościwy królu, ja jako Litewskiego państwa i twój jako Wielkiego Xiędza a pana naszego pasterz, powinienem i ciebie pana swego od tego odwodzić, abyś ty pan nasz prawa nasze i listy swoje i przysięgę nam zupełnie zachował, a jeśliby chciał ich kto łamać, Boże! bądź pomsta każdemu takowemu“. I skoro to biskup wymówił, natychmiast króla zaraziła niemoc paraliszowa, jak tenże Latopiszec świadczy.

Отже, окрім однієї лиш звістки — про смерть князя Івана Васильовича Московського і закнязювання сина його Василя — решта всі під р. 1503, і в сп. Б, і в Хроніці Стрийковського такі близькі, що мало не цілком походять з єдиного спільного джерела, — литовського літопису, повної його редакції, протографа сп. В. На закінчення, нам залишається аналізувати події, що їх описано в сп. Б

під р. 7015 (1507), де мова йде про сойм у Ліді, коли там недужий князь Олександер передав справу керування Литвою Кішці та Михайлові Глинському, далі — про напад татар на Литву й поразку їх коло Ліди, про боротьбу з ними під Клецьком. Описом Клецької перемоги уривається сп. Б.

Всі ці події 1507 р. в сп. Б передано повністю, а в Хроніці Стрийковського почасти скорочено, почасти у вільному викладі літописного тексту, з додатком цитат та доповнень із Кромера і Меховіуса, почасти навіть у віршованій формі, як опис Клецької перемоги.

Але в кожному разі скрізь відчуваємо у всьому викладі близькість літопису, що ввесь час був під руками польського автора. Цього, своїм звичаєм, і не замовчує сумлінний історик: використавши різні звістки польських хроністів, він обертається до литовського джерела, точно його зазначаючи: Latopiszcze zaś Litewskie świadczą, iż król Alexander roku 1507, ale ma być 6, skoro przyjachał do Wilna z Polski, niemocen będąc bardzo chorobą paraliszową, uczynił siem w Lidzie (II, 331), що відповідає в сп. Б: y pryiechał korol y weliki kniaź Alexandro do Wilni z Lachow nemocon welmi, nemocoiu paralitykowoiu, y wczynił sejm w horode Lide (стор. 569). Зазначимо тільки найближчі текстуальні місця в сп. Б і у Стрийковського:

Б, 569:	*Стр.* II, 331—332:
1. pryszla ko nemu west, iże carewiczy Perekopskiie Bitykirey Sołtan, a Burnasz Sołtan pryszli z dwadcatma tysiaczma ludey ko Słucku, idut k Nowohorodku.	1. ...nowina takasz przyszła, iż carewicy Prekopscy Bitikierej Soltan, a Burnas Soltan, przyszli z dwudziestą tysięcy ludzi, a Cromer i Miechovius kładzie ich być w liczbie trzydzieści tysięcy pod Słuck, którzy się brali ku Nowogrodku.
2. Tatarowe pryszedszy k Nowhorodku, y skoro pryszli za Nemon y nedochodiaczy Lidy, około horoda, ot wsich storon w mili ý w połumili ot horoda, wojewali cerkwi Bożyie, y dwory welikiie, y wesi zażyhali, y ludey imali y zabiwali (569);	2. A Tatarowie przyszedszy do Nowogrodka przeprawili się przez Niemen, a położyli się około zamku Lidy w mili, a drudzy w puł mili, tamże kościoły, dwory i sioła palili (332).

3. y poruczywszysia miłomu Bohu, y poszli putem swoim raduiuczysia, y wyiechali z Nowohorodka, mca awhusta w czetwerty deń w ponedełok w weczer, wże pered smerkanijem, y szli z Nowohorodka mimo Ostaszyna, y na zawtryie wo wtorok prybehli nekotoryie dworane ot Ceryna y ot Połonki, powedaiuczy iże Tatarowe za nimi honili, a chodiat blisko woyska; panowe że y wse woysko mało otpocznuwszy, wo Ostaszynie, y poszli k Połonce, y preszedsze Iskolt peredniie ludy, dohonili piat sot Tatar iduczych z zahonow do Klecka y dohoniwsze pobili ich, a innych żywych poymali (Б, 570).

3. Przeto wnet poruczywszy się Panu Bogu, wyjachali z Nowogrodka miesiąca Augusta czwartego dnia w Poniedzialek wieczór już przed zmierzkanim, ciągnęli mimo Ostazyno i nazajutrz we Wtorek przybiezało niemało ludzi od Cyrina i od Połonki, powiadając że ludzie Tatarscy tuż nie daleko wojska chodzą, a naszy nic nie odpoczywając ciągnęli ku Połonce i przyszedwszy wskok przedni ludzie Litewscy, potrafili na pięćset Tatarów idących z zagonów do Klecka, i tam ich wszytkich na głowę porazili i wielė więźniów wzięli (Стр. II, 332).

Як бачимо, і події 1507 р. у обох авторів викладено так близько, що їх можна виводити з одного спільного джерела. Тільки остання подія в сп. Б, опис Клецького бою (с. 571 — 572), у Стрийковського — може через свою віршовану форму, а може й тому, що обмежується загальними, шаблоновими фразами — дуже мало нагадує діловий характер оповідання литовського літопису. Тільки деякі деталі, деякі фрази Хроніки Стрийковського є відгуки литовського тексту. Окрім указівки на Клецьк, річку взагалі, як місце бою, а так само багно, річку Цебру (= Цепр), можна відзначити такі місця: 1) aż ich do Cepry rzeki błocistej przygnali... część ich zaś uciekając potonęło w Ceprze, drugich w błocie grazistym bito jako wieprze, aż się rzeka od trupów ich zahamowała... (Стр. II, 336), що нагадує в сп. Б (572): hnał za nimi... do reky Cebry, y kak prybehli Tatarowe ko Cebre, tohda mało ne wsi w rece y bołote potonuli, kak mnoho Tatar y koney ich w rece y bołote było; 2) Michał Gliński w sprawach rycerskich mąż sprawny... pod Klecko co rychlej gotował (Стр. II, 333) = сп. Б, 571: kniaź Michayło że Hlinski naczał sprawowaty woyskom, y potehnuli ko Klecku.

Закінчений огляд оригінальних частин повної редакції західньо-руського літопису, дарма що є тільки єдиний список Б, дає змогу зробити такі висновки що-до її джерел та складу:

1. Окрім традиційних частин, що походять — старша з другої або складної редакції, а молодша хронологічно (по подіях, що в ній змальовано, — починаючи з Гедиминових дітей) з першої або короткої редакції, — в сп. Б маємо силу вставних оригінальних звісток, а в кінці тексту — великий додаток з оригінальними звістками про литовські події.

2. З нових звісток у сп. Б тільки одна їх частина походить із тексту Галицько-Волинського літопису, звідки литовський літопис дослівно запозичив звістку про Мендовга.

3. Оригінальні звістки в сп. Б — це, здебільша, наслідок авторської роботи того, хто складав повну редакцію західньо-руського літопису.

4. Порівняння цих звісток із найближчою генетично пам'яткою — Хронікою Стрийковського, що часто-густо дослівно зберегла тексти литовських літописів — упевнює нас у тому, що сп. Б досить близько й точно передає первісний текст повної редакції нашого літопису.

5. В кожному разі сп. Б набагато ближчий до прототипа повної редакції литовського літопису, ніж відповідні місця з литовськими звістками в Стрийковського, бо останній, широко використавши литовські літописи, частенько дозволяє собі відхилятися від них, дарма що здебільшого бере з їх текст дослівно.

6. Порівнювати з Хронікою Стрийковського корисно й потрібно, щоб реконструювати протограф сп. Б, що міг бути за основний текст повної редакції західньо-руського літопису.

7. Окрім того, в Хроніці збереглися запозичення з инших литовських літописів, так само повної редакції, але відмінних від сп. Б.

Розділ сьомий.

Повісті і повідання литовського літопису.

У литовському літопису, у всіх трьох його редакціях, знаходимо чимало таких частин, які і змістом своїм, і викладом, підхідками стилю, особливою його манірою, дуже відрізняються від иншого літописного тексту. Вони є немов-би окремі твори, що формою своєю нагадують т. зв. повісті або повідання. Одні з них могли бути утворені й зовсім незалежно від літопису, як у писаній формі, так і в формі народніх оповідань, переказів або легенд, і допіру згодом потрапити до складу літописного тексту. Инші, можливо, утворювано зразу-ж, щоб умістити в літописному контексті; утворював їх, може бути, навіть той самий автор літопису чи літописного зводу. Так чи инакше — в одному тільки немає сумніву: західньо-руський літопис, у найоригінальнішій своїй частині, дарма що невеликий завбільшки, має чимало-таки подібних повістей і повіданнів, порівнюючи з иншими руськими та московськими літописними зводами. І в цьому розумінні наші пам'ятки не являють собою чогось суцільного, монолітного.

Та в науковій літературі не зразу запанувала ця думка. Ще проф. Данилович[1]) гадав, що західньо-руський літопис є єдиний, суцільний твір. На його погляд виходило, що автором звісток за цілих 66 років, з 1380 і по 1446 рр., була одна особа. З цього-ж погляду, очевидячки, жадних окремих творів у складі нашого літопису не могло бути. Така гадка, певна річ, не могла була не викликати сумнівів. Вже 1854 р. А. Попов висловив протилежну думку про зводний характер західньо-руського літопису[2]). Докладніше довів її

[1]) Ж. М. Н. Пр., 1840 р., ч. XXVIII, стор. 104.

[2]) Учен. Зап. II Отд. Имп. Акад. Наукъ, 1854 р., кн. I, від. III.

I. Тихомиров, а саме в статті: „О составѣ западнорусской лѣтописи“ [1]). Короткий, стислий, хоч і застарілий вже, нарис цей, корисний для історика Литви, може бути за вихідний пункт і для історика письменства. Цей, що правда, скориставшись з указівок на те, що саме, які окремі своєю формою твори є в складі литовського літопису, цікавиться переважно тим, як ті твори висловлено, які можливі джерела їх, звідки й як запозичено матеріял, у чому виявилася літературна праця автора чи редактора, як оригінальна, так і компілятивна, яка маніра їх викладу, літературні підхідки, то-що. Саме цією стороною наші пам'ятки дуже цікаві: вони є зводи не тільки звісток, а й низки повістей та повіданнів. Центральне місце серед них своєю літературною формою, як і важливим значінням для історії литовського літописання, належить, безперечно, окремому й одному з найкращих тут творів — повіданню під назвою „Похвала Витовтові“. До нього насамперед і обернемося.

1. *Похвала Витовтові.*

„Похвала ѡ великомь кнзи Витовте“ ділить собою текст західньо-руського літопису на дві частині: одну з них, закінчуючи звістками під 1431 р., вміщено до „Похвали“, а другу, з звістками 1432 — 1446 рр., після „Похвали“. Логічно до певної міри звязане з обома цими частинами дане „сказаніе“ характером свого змісту, надто-ж підхідками стилю, особливою manірою своєї композиції, своєрідним тоном і надзвичайним патосом яскраво одрізняється від решти літописного тексту. Через усі оці свої ознаки „Похвала“ без жадного сумніву є цілком окремий твір, що його підхідки зовсім не схожі на літописну маніру творчости. Досить було-б чисто літературних ознак, щоб визнати „Похвалу“ за окремий твір, навіть і за умов, коли-б ми не знали про існування окремих, нелітописних редакцій її тексту. Цей-же останній факт переконує остаточно в тому, про що здогадувалися вчені ще перед відкриттям окремого запису з текстом у ньому „Похвали Витовту“.

Кажучи про значіння „Похвали“, Тихомиров зазначив нікчемність її з історичного погляду, бо вона не подає жадних важливих і характерних для Витовта фактів. Тим більшої, на нашу думку, ваги набирає цей твір історично-літературною стороною, як одне з найхудожніших місць у західньо-руському літопису взагалі. І завдання „Похвали“ зовсім не історичного, а цілком літературного характеру:

[1]) Ж. М. Н. Пр., 1901, кн. III і V.

автор її мав на увазі не нові факти збирати й оповідати про них, а вславити могутність литовського князя. Виконує він своє завдання теж швидше як письменник-художник свого часу, а не як історик-літописець. Як зміст „Похвали“, так і конструкція її, особливості стилю, взагалі, маніра, всі способи викладу цілком відповідають головному завданню цього твору. Через те й загальний тон „Похвали“ є цілком риторично-похвальний, а не сухо-діловий. Коли ввесь західньоруський літопис перейнятий духом національного героїзму та надзвичайного вихвалювання всього литовського, то найвищого напруження цей хвальний тон досягає тільки в даному повіданні. Не дурно останнє було присвячене улюбленому національному героєві, що силкувавсь як-найбільш звеличити свою країну, зробити свою державу цілком самостійною, незалежною від Польщі. Цілком зрозуміло, що в „Похвалі“, замість фактів, знайдемо переважно патос та риторичний арсенал поетичних підхідок. Останні тут мало не покривають собою самий зміст повідання, дуже нескладний. Тим-то, обертаючися до змісту „Похвали“, відтінятимемо одночасно й деякі особливості її стилю.

Починається „Похвала Витовту“ в тоні житійно-церковного стилю, можливо, навіть під певним впливом відповідної сучасної книжности: „таиноу таити црвꙋ добро есть а дела велика гсдрѧ поведати добро ж ес хочю вамь поведати ѡ великомь кнзи Александри зовемемь Витовьти Литовскомь и Роускомь. иных многих земль гсдрь“. Самий початок наведеного вступу нагадує нам не тільки змістом своїм, але й текстом, перше джерело — Св. Письмо, а саме з кн. Товита, розд. XII, вірш 7: „тайну цареву добро хранити, дѣла же Божія открывати славно“. Але безпосередній вплив на „Похвалу“ поч. XV в. міг найшвидше мати цей текст не з Св. Письма, а з инших творів і книжок XV-ж віку. Наприклад, у пам'ятках XV в. вже були досить популярні подібні цитати з книги Товита, як це видно з книжок XV в. і трохи пізніших, XVI в., надто з початку тексту житія преп. Марії Єгипетської. В збірнику к. XV в., що переховується в одній з румунських бібліотек, на арк. 59 зв., читаємо „житіє и жизнь прпбдны Маріѫ египтѣнинѫ“, що склав патр. Софроній Єрусалимський, з таким початком: „таинѫ црѧ добро ес таити. а дѣла Бжіа проповѣдати“ [1]). В иншому збірнику, XV в., подібне-ж житіє преп. Марії Єгипетської того-ж Софронія

---

[1]) Див. А. И. Яцимирскій, Славянскія и русскія рукописи Румынскихъ библіотекъ. СПБ. 1905 (Сборн. отд. рус. яз. и слов., т. LXXIX), рукоп. № 88 (74), стор. 760.

починається так: „таиноу цревж добро есть таити. а дѣла Бжіа проповѣдати славно есть“ [1]). Окрім житія Марії Єгипетської, і инші стародавні твори популяризували цей-таки текст, наприклад, у збірнику житій XVI в. маємо „Слово похвально прпдномѹ ѡцоу нашемѹ Сергію“, з таким початком: „тайноу црвѹ добро ес хранити. а дѣла Бжіа проповѣдати преславно ес“ [2]). Як бачимо, „Похвала“ запозичила початок з сучасної церковно-житійної книжности.

Далі, то користаючися біблійними висловами, то наближаючися до підхідок народньої поезії, автор „Похвали“ пише: „но понеиже по писаномоу есть. братие Бога боитесѧ а кнзя чтите також и вамь. хощю вамь азь поведати. ѡ славномь томь гсдри но немощьно исповедати (класична підхідка красномовства). ни писанию предати дѣла великого кнзѧ. ꙗко же бы мощно комоу испытати высота небѣснаꙗ. и глоубина морскаꙗ того же бы исповедати мощьно сила и храбрость того славного гсдрѧ...“ Останній образ, що правда, близький не тільки до билінного стилю, де читаємо: „высота ль, высота поднебесная, глубота-ли, глубота Океанъ-море“ (пор. билину про Солов'я Будимировича), але ще більш подібний до вислову популярного західньо-руського письменника XII в. Кирила Турівського, що в Слові про розслабленого, в 4-й тиждень після Великодня, писав: „неизмѣрна небесная высота, ни испытанна преисподняя глубина“ [3]).

Саму могутність Витовтову змальовано в „Похвалі“ перелічуванням успіхів цього князя в зовнішній переважно політиці. Він держав під своєю владою не тільки князівство Литовське й Руське, але — „иныи многиꙗ. земли сопроста рекоу всѧ Роускаꙗ землѧ“. Сам Римський цісар, з наказу Витовта, „безь всѧкого ѡслушаниꙗ въскоре приѣха к немоу, и(с) своею королицею и честь великоу и дары многи подававше ємоу. и ѿтоле в них оутвердисѧ велика любов. како не почюдимьсѧ чсти великого гсдрѧ“, запитує захоплений автор. І далі він ще не раз повторює свої улюблені вислови, не фактично, а вербально підкреслюючи славу національного героя Литви: і московський цар „честь великоу и многи дары“ віддає „славномоу гсдрю“, і взагалі всі „честь

---

[1]) Ibidem, стор. 67, рук. № 29 (18).

[2]) Див. М. Сперанскій, Описаніе рукописей библіотеки Ист.-филол. Инст. кн. Безбородка въ г. Нѣжинѣ, М. 1900, стор. 61 — 63 (а. 151 зв.). Пор. Слово преп. Сергія в Торжественнику XVII в. західньо-руського письма, за рукоп. Большакова, що в Рум'янц. Музеї; див. Георгіевскій.

[3]) Пор. В. Н. Перетцъ, Изъ лекцій по исторіи др.-рус. лит-ры. Изд. 2-е Кіевъ 1914, с. 240.

великꙋ и дары великы и дани многи приносѧхоуть ємоу не токмо по всѧ лѣта, но и по всѧ дни“. Так гіперболічно прикрашено „сплітає словеса“ на пошану свого патрона прихильний до нього литовський патріот. Але цього здалося йому ще мало. Витовт остільки ідеальний государ, що, хоч і поширює свою державу, а все-ж-таки живе з усіма мирно та приязно. І „цесароу Римськомоу... и цр҃ю Цр҃игородьскомоу. и томоу с нимь во велицеи любви живоущи“... і Ягайлу „и томоу с нимь во велици любви живоущи..; такожь великии кнз҃ь Московскии во велицеи любви живѧше с нимь“. Йому служили великі князі німецькі, і господар землі Молдавської, і Басарабської, і Болгарської, і князі Тверський, Рязанський, Одоєвський, Новгородський, Псковський, „со проста рекоу. иже не ѡбретесѧ во всемь помори. ни град ни мѣсто. иже бы не приходили к славному гсдрю Витовътоу“... Особливо докладно далі оповідається, в тому-ж самому прикрашеному тоні, про допомогу Витовта орді, що прохала собі у нього царів. Багато їх посилав до орди Витовт, але кількість їх при литовському дворі не зменшувалася, а ще збільшувалася. Цей народньо-гіперболічний образ виявлено в „Похвалі“ через таке порівняння: „ꙗко же река пресходѧщи (сп. С, а в сп. У: превосходꙗщи) всю землю члк҃ческыи скоты поꙗющи (в сп. У: напоꙗющи) а сама не вмалѧщис (в У — не оумалꙗющисѧ) також и славны гсдрь. и множество цр҃еи ѿпоущаєть на ѡрдоу а в него большало (sic) (в У — множество) цр҃еи навчено“. Не вдовольняючися цим образом річки, що все напоює своєю водою, а сама не зменшується, автор „Похвали“, на закінчення, немов-би підбиваючи висновки свойому панегіричному творові, ілюструє ту-ж саму звістку про царів, одісланих од Витовта до орди, ще новим образом-порівнянням: „ꙗкож бо ѿ морꙗ множство вод. ӥсходꙗще тако и ѿ сего моудрость великаго гсдрꙗ кнз҃ꙗ великаго Витовта“ (сп. У).

Така „Похвала Витовтові“ в короткому зводі західньо-руського літопису, що доховавсь до нас у 6-ох списках першої редакції: С, У, Н, Ак., В і Д. Три з них (Н, В і Д), що правда, раніш за инші уриваючися, цілком не мають „Похвали“. Решта (С, У і Ак.) мало не до слова повторюють той самий текст даного повідання, виявляючи таким чином три примірники тієї-таки самої короткої або першої редакції. Через безліч у переказаному тексті „Похвали“ поетичних місць ми можемо назвати цю її редакцію поетичною.

Значно відрізняється від неї „Похвала Витовтові“ складного зводу або другої редакції західньо-руського літопису: поетичних місць попередньої тут мало не цілком бракує. Вже початок її тексту досить прозаїчний, у стилі літописному, а не патосно-житій-

ному: „кнзь великии Витовтъ держал великоє кнженє Литовскоэ и Рускоє и иныи многии земли. и мешкаючи єму оу великом Лоуцку и хотелъ был на себе корону взложити“... Далі вміщено зовсім не підхоже до тону попередньої „Похвали“, взагалі суперечне завданням панегіричного твору, повідомлення про невдалу Витовтову спробу коронуватися. Воно взяте з инших місць нашого літопису (пор. сп. С, арк. 70 зв. — 71, сп. У, арк. 49 — 50). Викинувши, отже, ввесь патос початку поетичної редакції „Похвали“, редактор складного зводу літопису й далі виразно провадить ту саму тенденцію: користаючися текстом першої, він обмежує надзвичайне захоплення її Витовтовою особою. Коли там усі державці приносять подарунки на пошану литовського героя, то тут сам Витовт скликає їх усіх до себе гостювати в м. Луцьк, „и там тых гостеи чстив и даровал розмаитыми дары коштовными (сп. Є — различными дарми многоценными). и ѿ того с оутвердила великаꙗ млсть межи них: иж не можем выписати“ (К, арк. 86; пор. Рум., арк. 81, Рач., арк. 266). Правда, в решті тексту складного зводу повторюються деякі похвальні вислови попередньої редакції, тільки всі її поетичні місця проминено.

Окрім заміни поетично-патосної манїри викладу, в списках складної редакції літопису текст „Похвали“ має деякі инші характерні одміни: менш вихваляючи Витовта, він висуває на показніше місце польського короля Володислава. Тут ми читаємо красномовні слова про їх взаємовідношення: король Полскыи Владиславъ завжды ємоу (Витовтові) помощь давалъ. Що в редагуванні даного тексту брала участь особа, близька до польських кіл, це видно також і з особливостей мови, з силою полонізмів: розмаитими мешкаючи, мешкали, личбы, послушенство, в ласце, ослоушенство, ѡслухатис, то-що.

Чим-же з'ясувати ці характерні зміни в тоні „Похвали“? На нашу думку, дві тому причини: 1) друга, складна редакція литовського літопису, як показано вище (див. ІІ-й розділ), з'явилася на цілий вік пізніш од першої, і цілком природнє було зменшення в ній того панегіричного тону, що був натуральний в сучасній Витовтові „Похвалі“; 2) друга редакція наших пам'яток, серед них і „Похвали“, утворювалася в часи певної полонізації Литви, що не могло не відбитися на зміні тону в напрямі полонофільському. Отже тому „Похвала“ складних зводів є прозаїчна викладом та полонізована напрямом і являє собою окрему прозаїчно-полонізовану редакцію [1]).

[1]) Таким чином еволюція „Похвали“ стверджує нашу загальну думку про полонізацію литовського літопису в його складній редакції.

Вона дійшла до нас у 5-ох списках складної редакції літопису: К, Рум., П, Рач. і Є. 6-ий список Арх. уривається раніш. Усі п'ять списків мають мало не дослівно схожий текст „Похвали“, надто перші чотири [1]). Сп. Є одрізняється від решти тільки меншою кількістю полонізмів. Копіїст силкувавсь заміняти їх руськими словами, та це йому не раз-у-раз щастило (в великом послушествѣ были, арк. 505).

Отакі дві редакції „Похвали Витовту“, що знаходяться в складі західньо-руського літопису: перша з них поетична — в короткому зводі, а друга — прозаїчніша і полонізована — в складному зводі. Що-до повного зводу, сп. Б, то тут зовсім викинуто „Похвалу“.

Окрім цих двох літописних редакцій у 8-ох списках, є ще два тексти „Похвали“ окремо від літопису, в нелітописних збірках. Обидва вони куди коротші, але один з них давніший від усіх списків її, а другий пізніший від усіх. Перший немов-би йде перед рештою, а другий ніби завершує історію даного твору.

Перший з нелітописних текстів „Похвали“ є в рукопису поч. XV в., що належить Ленінградській Публічній Бібліотеці (F. I. 476) і є збірка слів преп. Ісака Сирина, з особливим записом у двох частинах [2]). З першої видно, що оригінал рукопису писано 1420 р. в Царгороді рукою Тимофія, на замовлення єпіскопа Володимирського Герасима. Згідно з другою частиною запису, книжку переписано в серпні 1428 р. у Смоленську, з оригіналу 1420 р., за наказом того-ж-таки Герасима, вже єпіскопа Смоленського [3]). Після слів: сь сѣе же книги преписана бысть книга сия на вторoую книгоу при великомъ кн҃зи Александрѣ, зовома Витовтъ“, між зазначеними двома частинами запису як-раз і вміщено „Похвалу Витовтові“. Вона на багато коротша від літописних редакцій: у ній зовсім немає другої половини їхнього оповідання про те, що Витовт надсилав царів в орду. Текст її найбільш наближається до тексту першої з літописних редакцій, тільки-ж не маючи поетичних її прикрас. Тон її теж урочистий, патосно-гіперболічний. Витовт держить „великое кн҃женье Литовьское и Роусьское.

---

[1]) Сп. Рач., замість полонізмів, має багато білорусизмів та українізмів з українською вимовою слів: цэсаръ Рымскии, ȣ Луцкȣ, ȣ дворȣ, ȣ Киеве, ȣзложыти, Вгорское, прыходечы, будучы, прывождчаючи, просечы, царъ, цара, мешкавшы, непрыятели, прызвалъ, Борысъ, прыходыли, межы ними, деръжечы, помоч і т. и.

[2]) Цей запис (1428 р.) видав А. И. Соболевскій: „Запись начала XV в.“ — в IX кн. „Чтеній въ Истор. Общ. Нестора Лѣтописца“.

[3]) За йменням еп. Герасима назвемо текст „Похвали“ в цій редакції Герасимівським, скорочено — Г.

и иныꙗ великаꙗ кнѧженьꙗ. спроста рещи вся Роусьскаꙗ землѧ“ [1]). Йому тоді „крѣпко слоужахоу“ великі князі Московський, Тверський, Рязанський, Новгородський, Псковський „и спроста рещи весь Роусьскии ꙗзыкъ“. Служили йому так само східні великі царі татарські і великі князі німецькі або „мистрове“, і молдавські та басарабські воєводи, як і чеські королі, приносячи йому дари і данини „не токмо на всѧко лѣто, но и по всѧ дни“.

Таким чином, як найближчий до списків першої з літописних редакцій, даний, найдавніший з відомих нам текст „Похвали Витовтові“ (він старіший од найраннішого з літописних в сп. У років на двацять) [2]), є неначе-б джерело для поетичної редакції „Похвали“ [3]). Остання, скориставшись текстом Г, прикрасила його початок поетичною вставкою та житійно-церковним вступом. Окрім того, вона додала з невідомого нам джерела, можливо, шляхом власної вигадки, другу частину „Похвали“, а саме про мітичну допомогу Витовта орді, що тая буцімби-то прохала собі в нього царів. Очевидячки, список Г є особлива редакція, найближча до поетичної, але все-ж-таки по суті відмінна від неї. З огляду на короткий обсяг її тексту, назвемо її, у відміну від складніших літописних редакцій, короткою, окрім того, ще й найдавнішою, бо вона, справді, старіша від решти, — і редакцій літописних, і другого з нелітописних, теж короткого списка.

Цей останній значно відрізняється від усіх попередніх текстів „Похвали Витовту“. Самий оглав його инший, а саме: „Сказаніе о великомъ князе Витофте“. Міститься повідання в збірнику XVIII в., що належить кол. Імпер. Археографічній Комісії (під № 40) [4]) і являє собою „родословну“ книжку. В ній вміщено два короткі родоводи вел. кн. Литовських, другий з них выписано въ Казани изъ монастырские Преображенские книги, а первому несогласуетъ (арк. 119 — 123 зв.). Слідом за цими родоводами, на арк. 123 зв. — 124 зв., знаходимо й текст „Сказанія“. Початок його: „хощу вамъ повѣдати о великомъ князе Александре Кестутьевиче, зовомомъ Витофте, Литовскомъ и Рускомъ. Не мощно убо есть исповѣдати силу и храбрость его“ (арк. 123 зв.). Як бачимо, початок мало не цілком збігається з початком поетичної

---

[1]) Арк. 153 зв. Так починається цей текст „Похвали“.

[2]) В сп. У текст „Похвали“ коло 1446 р., а текст Г складено 1428 р.

[3]) Див. у М. Грушевського: „Похвала в. кн. Витовту“... (Записки Наук. тов. ім. Шевченка, т. VIII, 1895).

[4]) Опис у Н. П. Барсукова, Рукописи Археогр. Комиссіи. СПБ, 1882, с. 20 — 26.

редакції „Похвали Витовту", але скорочений, у ньому проминено поетичні прикраси та житійно-церковну фразу з Товита. Далі всю першу частину поетичної „Похвали" скорочено в „Сказаніи" тільки до двох отаких фраз: „сему жъ бо великому князю Витовту многіе короли прислужахy ему і христолюбивий царь Цареградскіи і Угорскіи и Турецкіи и Чешскіи і Донскіи. И тѣмъ въ велицеи любви с ним живуще и честь великую ему воздаху". Порівнюючи „Сказаніе" з попередніми редакціями „Похвали", ми помітимо тенденцію скорочення їх: між державцями, що служили Витовтові, „Сказаніе" не називає жадного з руських князів, що їх так багато перелічено в попередніх текстах. Можливо, що текст „Сказанія" редагувала особа, яка в свойому місцево-патріотичному настрою протилитовського напряму свідомо не захтіла впровадити руських князів між тих, хто вихваляв Витовта.

Далі, всю другу половину поетичної „Похвали" в „Сказаніи" теж рішуче скорочено. Тут проминено: 1) ймення даних од Витовта орді царів і 2) обидва поетичні порівняння, що ілюстрували Витовтову могутність. Тон викладу скрізь спокійний, без ніякого патосу. Така тут — перша частина „Сказанія".

Другою частиною своєю, а саме оповіданням про невдалу спробу Витовта коронуватися, „Сказаніе" наближається до другої з літописних редакцій „Похвали", що теж має в свойому складі подібне оповідання.

Таким чином, полонізована „Похвала" і русифіковане „Сказаніе" виявили одну тенденцію — підкреслити гордовиті, але занадто великі заміри хоч і могутнього, але-ж не всесильного литовського князя. Але по-при таку спільність у намаганні обмежити пиху Витовтову, одзначивши те, що йому не пощастило, є між цими текстами й різниця. Обидва, точно перелічуючи державців, що покликав Витовт на день своєї коронації, дають такі відтінки: полонізований текст, слідом за поетичною редакцією, на першому місці називає польського короля Володислава, а русифіковане „Сказаніе" висовує наперед московського князя. Решта змісту обох текстів мало не дослівно збігається.

Як бачимо, „Сказаніе" виходить з літописної „Похвали" не механічно, а з редакційними змінами: перетворивши обидві літописні редакції, „Сказаніе" само є нова редакція того-ж тексту „Похвали"; її слід назвати четвертою редакцією „Похвали", найновішою, русифікованою.

Таким чином, „Похвала Витовту" відома нам у 10 списках, як поділяються на 4 редакції. Перша є найдавніша, поч. XV в., коротка

в одному списку Г, що за назвою його може бути зазначена Герасимівською. Вона є перводжерело решти списків „Похвали“ в їх певній послідовності. З неї безпосередньо повстала друга, поетична редакція „Похвали“ першої половини XV в., перша з двох літописних, складніша, ніж Герасимівська. Вона — панегірична, прикрашена риторично-житійними підхідками стилю й поетичними вставками. Дійшла-ж вона до нас у трьох списках половини XV і XVI вв.: С, У і Ак. Ціле століття згодом, десь коло половини XVI ст., її перероблено, під польським впливом, у третю, полонізовану редакцію, другу з літописних, теж складну змістом, але без прикрас та панегіризму попередньої. Вона відома нам у п'ятьох списках XVI — XVII вв.: К і Р (обидва XVI в.), Рум., П і Є (усі три XVII в.). Переробку обох літописних редакцій, у напрямі скорочення обох і в дусі русифікації, являє собою четверта редакція „Похвали“, нелітописна, як і перша, подібно їй і коротша від літописних. Збереглася вона в одному списку XVIII в., і за містом, де її написано, її можна було-б назвати Казанською.

Які-ж можуть бути висновки що-до літературної історії „Похвали Витовтові“? На нашу думку, остання до певної міри відбиває на собі долю всієї праці над літописним зводом Литви в його найоригінальнішому відділі. Через те висновки що-до „Похвали“, як важливої частини цілого відділу, самого зерна чи ядра його, дають нам змогу перевірити деякі моменти в історії литовського літописання взагалі. Справді, всі чотири редакції „Похвали“ виявляють цікаву еволюцію не тільки цього твору: перша нелітописна редакція його, що потім потрапила з Смоленського збірника 1428 р., писаного Тимофієвою рукою з ініціятиви єп. Герасима, в першу редакцію літопису, натякає досить виразно на літературну працю над литовськими зводами саме в Смоленську і при дворі того-ж єп. Герасима, за участю Тимофія. Можливо, що цю працю, хоч і в підготовчій формі, проваджено там вже з 1420-х рр. Серед тієї підготовчої редакційної роботи можливе було між иншим перетворення саме „Похвали Витовтові“ 1428 р. в ту поетичну „Похвалу“, що відома нам тепер тільки в літописному контексті, але могла бути зредагована в панегіричному стилі спершу окремо від літопису. Прикрашено-риторичний її характер, зовсім одмінний від решти літописного тексту, вимагає припустити існування поетично-панегіричної редакції „Похвали“ як-раз окремо від того тексту. Що вона саме в такому вигляді вже в закінченій редакції потрапила в літопис з якогось готового джерела, гадаємо, очевидно з того цілком механічного при-

стосування її до літопису, за допомогою якого „Похвалу“ вміщено тут — до того мало не в кожному списку в новому місці: ніде вона не підходила, як слід, до літописного контексту, як немов-би якийсь неоднорідний твір, що не зливався з органічною працею иншого, літописного характеру.

Складніше питання про те, звідки походить третя, полонізована редакція „Похвали“, а саме коли її утворено, що, очевидячки, не могло статися пізніш од того часу, як складено другу редакцію нашого літопису. Що-до останнього, то ми зазначали його коло половини XVI в. (див. вище, II-й розділ). Перевіряючи цю нашу дату літературною історією вміщеної тут „Похвали“, ми зможемо, здається, точніш і докладніше ще раз довести попередній висновок. Річ у тому, що між списками цього „Сказанія“ в другій, складній редакції літопису, по-при загальну, мало не дослівну схожість їх, є одначе в одному місці характерна відміна, зазначена в нас вище (див. II-й розділ). Сп. К XVI в. про Витовтів вплив на сусідніх державців каже докладніше, ніж сп. П і Рум. (обидва XVII в.). Ми пояснювали це загальною тенденцією литовського літопису скорочувати „Похвалу“. Але, як виявляється після пильнішого порівняння та докладнішої аналізи, і пізніші списки, як Рач., к. XVI в., і Е (XVII в.), мають ті самі подробиці, що й сп. К. Щоб з'ясувати це питання, звертаємося ще до одного, досі в нас не зазначуваного польського списка литовського літопису, т. зв. Ольшевського, писаного 1550 р. Виявляється, що й у цьому списку О (так скорочено зватимемо його) зазначене місце скорочене так само, як і в пізніших списках П і Рум., — як це видно з паралелі:

О (арк. 320):	*Рум.* (арк. 80 зв.) і *П* (там-таки в варіянтах).
I bil xiądz Vitolt możnem panem na wszitkiey ziemi Litewskiey i po inssem ziemiąm bil slavien i viele czarow i xiążąth służili iemv na dworze iego a inssi przyeżdzaiącz klaniali się iemv. a prosząсz sobie czara na czarstwo ordinskie.	И былъ князь великии Витовт (П: сильный гсдрь) славенъ по всѣмъ землямъ, и много князей и царей служили во дворѣ у него. А иныи, приѣздячи, кланялися и просячи себѣ царя на царство Ордынское...

Ясно, що сп. Рум. і П дослівно запозичують текст з ранішого сп. О. Це є спільне у них скорочення тексту сп. К (арк. 86 зв.),

а також Рач. (арк. 286) і Є (арк. 503), мало не буквально взятого з поетичної „Похвали“:

Сп. К (Рач. і Є):

И коли славный гсдрь вѣликыи кнзь Витовтъ. на которꙋю землю бывал гневен и которꙋю землю хотѣлъ сказнити, а любо силных своих воеводъ гдѣ хотѣлъ послати и комꙋ коли ѿ тых земль вѣлел к собѣ быти. и ѡни без всѧког ѡслоушенства своеи земли пришли к нѣму. и вездѣ емꙋ на помоч были гдѣ коли ему было надобѣ и кнзь вѣликыи Витовтъ оу великои славѣ и оу великой чти пребывал. по всим землѧм црь ѡрдынскии и кнзи ѡрдынские приежчали к вѣликомꙋ кнзю на слоужбꙋ. и просѧчи собѣ црѧ на црство много было ѡрдынских црей и кнзеи што в дворѣ его слꙋжили (арк. 86 зв.).

Сп. С:

Коли славныи гсдрь великыи. кнзь Александро зовемый Витовтъ. на котороую землю бываше гневень и котороую землю хотѧше самь казнити. или пакы силнехь вои своих воевод посадити послати гдѣ восхощеть. и которомоу ѿ техь великых земль повеливаше к собѣ быти. и они безь всѧкого ѡслоушанига. воськоре прихожахоу к немоу и со своега земли. и коемоу гсдрю за котороую ноужоу немощьно быти и ѡн всю свою рать и силоу посылаше на помощь. и на его служьбоу сии же великыи кнзь Александро зовемыи Витовъть. во великои чсти и славе пребываше. бѧше емоу неколко ѿ своих городовъ. во велицемь граде Киеве нарицаемемь. и прислаше к немоу велици ѡрдиньскыи кнзи, полецагасѧ емоу под великꙋю слоужьбоу. и просѧще оу него црѧ. на црьство много бѧше бо. ѡрдиньских великих цреи слоужахоу во дворе его... (арк. 78 зв. — 79).

Таким чином, різно передаючи саме лиш це місце, а в решті мало не дослівно схожі одне з одним, усі п'ять списків третьої, полонізованої редакції, разом з щостим польським сп. О, поділяються на дві групі, підредакції: перша в трьох списках К, Рач. і Е, і друга в трьох списках — О, Рум. і П.

Яка-ж з цих двох груп давніша? Отже тут як-раз і допомагає нам сп. О, як точно датований 1550 роком. Маючи на увазі зазначену вище тенденцію літопису скорочувати „Похвалу“ в пізніших

списках, ми повинні визнати, що сп. О, який вже встиг скоротити те-ж саме „сказаніє“, яке вперше з'являється в такій-же редакції в сп. К, очевидячки, є пізніший од останнього. Значить, сп. К, що зберігсь у збірнику XVI в., утворений раніш од 1550 р., тим більш, що він і взагалі ближчий за инші складні тексти до списків XV і початку XVI вв. Отже маємо новий висновок про взаємини списків К і О, а так само зокрема про полонізацію їх. Сп. К, як раніший, відбив на собі ще невеличкий польський вплив, в окремих словах і висловах, але відразу виявив нову редакцію „Похвали“, що-до її змісту й тону, виразно обмеживши панегіризм попередніх двох редакцій. Дальший хронологічно сп. О, не даючи нового змісту, збільшує тільки її полонізацію: перероблено багато слів і форм їх на польський лад, але руський текст „сказанія“ залишився сливе непорушений з боку змісту і стилю. Отже-ж, сп. О, шостий між текстів складної редакції літопису, що зберегли нам „Похвалу Витовту“, займає хронологічно друге місце: воно є між сп. К, з тексту якого, здається, вийшов сп. О, і, з другого боку, між рештою, з яких Рум. і П є копія з сп. О, як одна з ним підредакція змістом і стилем, тільки без полонізмів списка О.

Таким чином, коли ми маємо вже 1550 року дві підредакції полонізованої „Похвали“, з яких одна, в сп. О, є вже дальший розвиток ранішої, в сп. К., то, здається, первісне утворення даної редакції „сказанія“ в складніших зводах слід датувати не 50-ми рр. XVI ст., а раніше. Очевидячки, полонізована редакція „Похвали“ існувала вже не пізніш од 1540-х рр. Чи не була вона також окремим, переробленим у полонізованому напрямі, твором ще перед внесенням до тексту складної редакції літопису? Будь-що-будь, літературна історія полонізованої редакції „Похвали“ в тексті літопису свідчить що складні зводи сами з'явилися вже коло 40-х рр. XVI в. Якщо сп. К складено раніш од сп. О, писаного р. 1550, значить, сама редакція обох цих списків утворилася не просто в половині, а саме в першій половині XVI в. За браком посередніх списків як „Похвали“, так і цілого літопису, не можемо ще точніше датувати полонізовану редакцію їх обох. Отже маємо ясний і цікавий висновок: походження складної редакції західньо-руського літопису, як і „Похвали Витовтові“ в її тексті, треба віднести до першої половини XVI в., не пізніш од 1540-х рр.

Що-до того, як четверта, русифікована редакція „Похвали Витовтові“ стосується до литовського літопису, то й тут помічаються деякі звязки між ними, дарма що перша — нелітописна. „Сказаніе о великомъ князе Витофте“ міститься в тому-ж самому збірнику XVIII в., де й два „родословія в. кн. Литовськихъ“. Останні тісно

звязані з подібними родоводами західньо-руських літописів, а так само й з родовідними книжками попередніх XVI—XVII вв. Значить, як „Похвала“ в 4-й редакції, так поруч з нею і родоводи литовських князів і в XVIII в. держаться попередньої традиції Смоленська (1-а і 2-а редакції) і Вильни (3-я редакція) — вносити „Похвалу“ в літописні збірники. А втім у XVIII ст. ми бачимо, як та традиція своєрідно міняє попередню форму. Коли давніш (XVI—XVII вв.) родоводи литовських князів, як і літописи Литви, були великі завбільшки, з докладною генеалогією, згодом (XVIII в.) їх рішуче скорочували. Таке скорочення тих родоводів, як і „Похвали Витовтові“, з'ясовується очевидним занепадом західньо-руського літописання. І справді, навіть у Західній Русі, здається, не збереглося за ввесь XVIII в. жадних пам'яток літописного характеру. Що правда, ми знаємо про два збірники тих часів, звязані з литовськими літописами. Один з них — т. зв. Ростовський літопис, початку XVIII в., є об'єднання особливого типу Новгородського 4-го літопису з московським літописним зводом, тільки з вставками з родоводів литовських князів, а наприкінці з двома уривками: 1) „Родословіе великихъ князей литовскаго княжества начало“ (арк. 882 зв. — 885), і 2) „Литовскому роду починокъ“ (арк. 875 — 882 зв.). Другий збірник XVIII в. (в кол. Імп. Археогр. Ком., під № 40) ще менш дає місця литовському літопису, скорочуючи як родоводи її князів, так і до самого minimum'а „Похвалу“. Цікаво, що один з родоводів литовських князів у ньому „выписано въ Казани изъ монастырские Преображенские книги“. Можливо, що і ввесь збірник складено чи в Казані, чи недалечко від неї. Характерно, що один з родоводів литовських князів має тут заголовок: „списано изъ лѣтописца святѣйшаго патриарха Гермогена Московскаго и всеа Россіи“. Літописець п. Гермогена не дійшов до нас, і ми не знаємо, чи була там „Похвала Витовтові“. Але ця вказівка дуже для нас важлива: коли родоводи литовських князів списано було — один у Казані, а другий з московського збірника, значить, і „Похвала“ або „Сказаніе о в. кн. Витофте“ в них могло бути запозичено з тих-же самих московських джерел, що сами перейняли цей матеріял раніш з литовських зводів, які в XVIII в. вже не трапляються в Литві [1]), де були такі популярні в попередні віки.

---

[1]) Правда, нам відомий ще один, здається, західньо-руський список литовського літопису, як-раз XVIII в.; він переховувався в Виленській Публічній Бібліотеці, під № 29. III. 3. Але це, властиво, не новий список, а досить точна копія Ольшевського списку.

Таким чином, літературна історія „Похвали Витовтові“, зливаючися з історією літописання в Литві, справді, в деякій мірі допомагає з'ясувати її. Західньо-руський літопис, що повстає з руських джерел у Смоленську, за єп. Герасима, коло початку XV в. (в 1420-тих роках, як підготовча праця), в звязку з загальноруським літописанням, виділився з смоленського вже в першій половині XV в. Ставши національно-литовським, він яскраво виявив свої патріотичні симпатії в XV і почасти на початку XVI вв. Але польський вплив відбився на ньому в формі нової редакції, що розвивалася протягом XVI і XVII вв. Нарешті, в XVIII ст. припиняється його розвиток, і лиш деякі відгуки литовського літописання трапляються в московських літописних збірниках.

2. *Повість про Поділля.*

Окрім „Похвали Витовтові“, окрема з складових частин західньо-руського літопису є також і повість „Ѿ Подольскои земли“. Подібно до першої, вона міститься в обох перших редакціях нашого літопису, а, окрім того, в одміну від „Похвали“, ще й у третій редакції. Збереглася повість у 10 списках [1]): у двох короткої редакції (С і У) в сімох складної (К, О, Т, [2]) П, Рум., Рач. і Е) і в одному — повної (Б).

У всіх трьох редакціях дана повість, як і „Похвала“, не злилася в один суцільний літописний текст, а навпаки — залишилася відокремлена від решти тексту. Що її механічно вставлено в наш літопис, без органічного звязку з ним, це очевидно не тільки в пізніших редакціях, де повість має вищезазначений заголовок, а навіть і в старшій редакції, хоч їй тут і зовсім не дано заголовка. Так, у сп. С вона закінчує ввесь літопис, ніби-то приписана пізніш од літописного тексту, після всіх звісток про Витовтове князювання. В сп. У повість, правда, вставлено в середину літопису, але знов-таки механічно, бо починає її оповідання про Ольгерда, а закінчує оповідання про події по Витовтовій смерті, знов-же контекст літопису і до неї, і після неї говорить про Витовта. Цю механічність вставки її зрозуміли редактори пізніших зводів і, як побачимо, спитувалися були тісніше звязати повість з літописним контекстом, що їм не цілком щастило.

---

[1]) Не рахуючи сп. Арх., де збереглося тільки 2 початкових рядки цієї повісти (див. П. С. Р. Л., т. XVII, с. 278).

[2]) У сп. Т зберігсь самий кінець повісти (див. видання С. Розанова в „Українському Наук. Збірникові“, Москва 1915).

Повість про Поділля не має такого літературного значіння, як „Похвала Витовтові“, бо і завдання їх різні. Коли на останню падали по суті літературні завдання — гідно вихвалити литовського героя — і тільки наслідком цього було, між иншими засобами, досягнення історичної мети, а саме сприяння коронуванню князя, повість про Поділля мала инше завдання, безпосередньо-історичне: довести, що Поділля належить Литві, а не Польщі. Отже, відповідно до даного завдання, не поетично-літературного, а історично-правничого, і самий зміст, сюжет, характер стилю і тон у повісті мали-б бути инші, ніж у попередньому повіданні. І справді, згідно з цим сама конструкція, архітектоніка повісти витримані цілком влучно. Право на дану країну, надто давніш, залежало від того, хто перший зайняв її, заснував там лад, упорядкував життя, боронив країну від нападів кочовиків і зберіг у тій чи иншій формі свою в ній владу. Добре розуміючи подібні завдання, невідомий автор повісти про Поділля як-раз і звертає увагу найбільше на історично-правничий бік справи. Він висовує три головні моменти, характерні для історичної долі Подільської землі. Перший момент — що заснували та впорядкували Поділля саме литовські князі, брати Коріятовичі; вони-ж згодом і боронили її від татарських нападів. Другий момент — завоював Поділля знову-таки не хто инший, як литовський-же князь Витовт. Нарешті, третій момент (автор його підкреслив) — про передачу од Витовта Ягайлові за певну кількість грошей тільки половини Поділля, а так само і про дальшу сумну його долю через зраду поляків. Вже ця, як бачимо, досить влучна композиція самої будови повісти виявляє в особі автора її не аби-який літературний хист, не кажучи вже про литовський патріотизм його, однаковий з патріотизмом „Похвали Витовтові“. Освітлює зазначені події наш автор цілком з боку національно-литовських інтересів, протилежних у цій справі польським: очевидячки, це освітлення викликано тими суперечками й спорами, що точилися між литовцями й поляками в першій половині XV в. з-за Поділля.

Зміст повісти „Ѡ Подольскои земли“ такий. Чотири сини литовського князя Коріята „с помочию Литовскиѧ земли. пошли в Подолскоую землю и тогды в Подолскои земли. не быль ни ѡдинъ город. ни деревомь роубленого. а ни каменемъ боудованого“ (сп. С, арк. 103). Вони захищали свою землю від татар и „на первеи нашли собе твержю на реце на Смотричи. тоут пак собе нарѧдили город Смотрич“ [1]) (сп. У, арк. 43 — 43 зв.), в другому місці Бакоту, а в тре-

[1]) Смотрич тепер містечко верстов за 10 від Кам'янця-Подільського.

тьому „посекши лѣсь город моуровали Каменець, а ис того вси Подолски городы оумоуровали. и всю землю Подолскоую ѡсели“ (сп. С, арк. 103 зв.). До одного з Коріятовичів польський король Казимир присилав навіть „кглеитовныи листы. со великою тверъдостию и прося єго штобы к немꙋ приѣхаль“ (сп. С) і „хотел за него дочкоу дати. а по своємь животе королемь ѡсадити (сп. У, арк. 44 зв.). Але Коріятович „не похотел к тои вѣре пристоупити“ і „ѿехалъ до Подолъскои земьли. и на своємь гсдрьстве оумерлъ“. Другого з Коріятовичів „волохове взяли єго собѣ воєводою. и тамо єго ѡкормили“ (С, арк. 104). Третього татари забили. Залишавсь на Поділлі останній з Коріятовичів — Федір.

У другій частині повісти коротко говориться про те, як звоював Поділля Витовт, значить (підкреслюється), „Литовскими силами, а никто ємоу ни с которых сторѡн не помогали“ (С, арк. 104 зв. — 105).

У третій частині оповідається, що король польський Ягайло „почаль просити кнѧзя великого Витовта рекоучи милыи брате далъ тобѣ бъ добылъ єси Подольской земли. оучини ми тоую честь. даи ми Подолъскоую землю“ (С, 105). Витовт дав йому половину Поділля за 20.000 (в сп. С — пѣнезеи, а в сп. К — копъ грошей): Кам'янець, Смотрич, Скалу та инші місця, де настановлено було за воєводу пана Спитка. Коли останнього, що допомагав Витовтові в бійці з татарами, забито, король „почалъ присылати великомꙋ кнзю Витовтоу. рекоучи што єси намь половицю Подолъскои земли во двадцати тисячех пѣнезех мы дали были во двадцати ж тисячех паноу Спыткоу и пани Спытковая вдовѣла а дѣти малы. а ѿ (та)таръ земли тои некомоу боронити. ѿдаи двадцать тисячеи пѣнезеи. а городы ѡпять побери за себе“ (С, 105 зв.). Витовт послав йому 40.000, а по містах тих посадив свого старосту. По Витовтовій смерті „Ляхове пана Долъкгирда (старосту) из города ис Каменца созвали. на радоу к собѣ. и до рады не допоустивши самого иняли. и ѡгьрабили. и Каменець засѣли. и все тоє забрали. што Подолъскои земли держать“ (С, арк. 106). Такий кінець повісти.

Як бачимо, усю повість перейнято литовським національним характером, що яскраво відбивається в її викладі. Не раз виразно підкреслюється, що Поділля є з давніх-давен придбання Литви, що його впорядковано за допомогою литовської землі, завойовано виключно литовськими силами, без ніякої допомоги од инших. Допіру після смерти національного героя Витовта зрадливі ляхи ошукали литовську владу Поділля й опанували осиротілу країну.

Така повість про Поділля в першій, короткій редакції західньо-руського літопису, в тих двох списках, С і У, де вона збереглася. В обох вона є текстуально подібна, тільки з невеличкими відмінами в формі небагатьох оригінальних вставок, переважно дрібних, а так само малозначних прогалин. Оригінальні в кожному з них вставки свідчать про незалежність обох один від одного, а текстуальна подібність їх — про походження з невідомого, єдиного для них джерела, протографа С і У. Обидва одної редакції, вони, можливо, запозичили свій текст з окремого списка повісти „Ѿ Подольскои земли", бо обидва списки, маючи однаковий текст її, неоднаково вмістили її в літописний текст; сп. С наприкінці літопису, а сп. У всередині його. Складено її після 1430 р., бо говориться тут про часи після Витовтової смерти, і не пізніш од 1432 р., бо немає ще мови про криваві події підчас заволодіння Поділлям в-осени 1432 р. [1]).

Другу редакцію повісти про Поділля маємо в складних зводах литовського літопису, де вона має такі відміни від першої: 1) деякі особливості викладу в тексті, як на початку, так у середині й наприкінці, а окрім того, 2) окремий заголовок повісти, неоднаковий у різних списках. Що-до останнього, то в сп. К маємо: „Ѿ Подольскои земли", як і в инших здебільшого списках [2]), окрім сп. Є, де (як і в повному сп. Б) його зовсім немає. Тільки польський список відокремлюється, даючи повісті такий невиразний заголовок: Jako xiądz vielki Vitold z Litwi iechal do Podola.

Поява заголовку в списках складних зводів нашого літопису свідчить, що редактор уважав повість про Поділля за окрему частину того короткого зводу, яким він користувався. Здебільшого цілком влучна назва повісти в списках була, очевидячки, вже в протографу складної редакції. Переходячи до відмін у самому тексті повісти про Поділля, вже в самому початку помітимо, порівнюючи обидві редакції, невеличку вставку в пізнішій з них, як це стане очевидним з рівнобіжних текстів:

С, арк. 102 зв.; У, арк. 42:	К, арк. 82 зв.
Коли гсдръ былъ на Литовскои земли кнзь великы Ѿлгирдъ. и шед в поле с Литовъскимь войском побиль Татаровъ.	Коли пак кнзь вѣликыи Витовтъ поехал з Литви до великого Лѹцка а кнзь великыи Ѡлькгирдъ пошол в полѣ з Ли-

[1]) Див. Смолька, Najdawniejsze pomniki..., стор. 20 — 26.

[2]) Такий самий заголовок маємо в сп. П, Рум. і Рач.

на Синѣи воде трех братовъ кнзѧ Хочебиѧ. а Коутлоубоугоу а Дмитреѧ.	товскимъ войскомъ и побилъ Таровъ на Синеи Водѣ. оубилъ трех братов Татарьских кнзей Хачебеѧ Сакоутлоубоуга а Дмитреѧ.

Походження вставки в сп. К цілком зрозуміле. Її утворив редактор складних зводів, щоб звязати якось з иншим літописним текстом повість про Поділля, механічно вставлену в короткий звід. І треба визнати, що добре задумане своє завдання йому не пощастило як слід виконати: щоб остаточно його завершити, треба було енергійніш перебудувати короткий звід, ніж довелося це зробити взагалі редакторові складних зводів; він багато використав з попередніх зводів, ґрунтовно перетворюючи цей матеріял, звертаючи більше уваги на легендарну частину літопису та на закінчення його, з новими додатками, тоб-то — на початок і кінець, а не на середину літопису.

Дальші найважливіші відміни між двома редакціями повісти такі. По-перше, в пізнішій з них викинуто оповідання, що тішило національну пиху литовців: 1) про те, як запрошено Коріятовича од польського короля Казимира, що хтів його одружити з своєю дочкою та залишити йому престіл, і 2) про погордливе, образливе для Польщі, одмовлення Коріятовича від цих пропозицій. Докладне в старшій редакції, оповідання це в пізніших текстах зовсім знищене, бо обернулося в таку стислу безбарвну фразу: „а потом ѡдин их брат поѥхалъ до Оугорского королѧ кнзь Костѧнтинъ и там оумеръ“. По-друге, грошову винагороду од Витовта польського короля за поворотне одержання половини Поділля в пізнішій редакції зменшено чомусь удвоє: замість 40.000 тільки 20.000. Вже в обох цих відмінах почувається немов-би тенденція послаблювати яскраво виявлені в старшій редакції національно-литовські симпатії. Чи не вплив польських інтересів заважив тут, надавши особливого характеру новій літературній редакції повісти? В тому напрямі, підкреслення польських інтересів, здається, і третя відміна наприкінці тексту.

Ляхи пана Довкгирда:

С, арк. 1?6; *У.*	*К, арк.* 84:
инѧли и ѡгьрабили. и Каменець засѣли и все тоѥ за-	ѡбрали и забили. и Каменець засѣли иныи Подолскиѥ

брали што Подолъскои земли держать.	городы и до сих часовъ тым Подоле за Лѧхи зашло. и тепер держат.

Цікаве нарешті скорочення в сп. К поетичного в попередній редакції вислову:

С, арк. 103:	*К*, арк. 82 зв.:
тогды в Подолскои земли. не быль ни ѡдинъ город. ни деревомь роубленого, а ни каменемъ боудованого.	а тогды оу Подолскои земли нѣ было еще ни ѡдног города моурованаг. а ни деревѧног.

Характерно, що друга редакція повісти про Поділля, відбивши польські інтереси в змісті її, залишилася спершу в сп. К вільна від полонізмів. Але далі з'явилися й ці останні, а сп. О є цілком польський своєю мовою, дарма що змістом є лиш копія з сп. К, окрім тільки невдалого свого заголовку. Решта списків складних зводів сливе нічим важливим не відрізняється від сп. К: сп. Рач., окрім загального для них заголовка „Ѡ Подольскои земли“, має ще окремі підзаголовки для другої [1]) та третьої [2]) частин повісти, як і сп. Рум; початок сп. Рач. [3]), очевидячки, мав звязати повість з літописним контекстом, де говориться про Витовта, і через те замінив Ольгерда Витовтом.

Як-же списки пізнішої редакції стосуються до текстів старшої? Помилка в сп. У, яку повторюють списки Рум. і Е, якої, одначе, нема в сп. С, а за ним і в К, П, Рач. і О, допомагає розвязати це питання: брати Коріятовичі, читаємо в сп. С, „и с помочию Литовскиⷯ земли. пошли в Подолскоую землю и тогды в Подолскои земли. не быль ни ѡдин город“ (арк. 103). Замість цього в сп. У маємо прогалину в такому вигляді: „и с помочию Литовьскои земли... не был ни ѡдинъ городь“... Цілком незрозуміло. Ясно, що пізніша, або полонізована, редакція вийшла з сп. С, і тільки Рум. і Е звязані індивідуально з сп. У.

Сп. Б текстуально найближчий до сп. С, тільки замість Витовта скрізь запроваджує Ольгерда героєм у заволодінні Поділлям.

[1]) „Ѡ кнѧзи Витовте коли заселъ на великомъ кнѧжени Литовскомъ“.
[2]) „Ѡ Польскомъ короли Ѩкгейле ꙗк просилъ Подольѧ“.
[3]) „Коли Витовт (sic! решта списків — Ѡлкгирдъ) пошол ꙋ поле“...

Окрім того, в сп. Б зовсім нема третьої частини повісти — про передачу половини Поділля полякам і дальшу її долю. Остання фраза тут — My że naprednеie wozwratymsia — свідчить про те, що повість у цій скороченій редакції має характер вставки.

Як бачимо, найповніше і, здається, найближче до перводжерела зберігся текст повісти про Поділля в першій, найдавнішій редакції літопису, в списках У і С. З неї вийшли обидві пізніші — полонізована й скорочена (в сп. Б). Полонізована редакція не тільки не є посередник між двома иншими, а навіть характером тексту немов-би дальша від перводжерела, ніж скорочена.

Отож літературна історія повісти про Поділля коротка і зовсім нескладна. Вона, можливо, як окремий закінчений твір, потрапляє в першій половині XV в. в короткий звід Литовського літопису, де існує близько 100 років сливе без ніяких змін, як видно з списків У (XV в.) і С (1519 р.). У першій половині XVI в. вона відразу підпадає подвійному польському впливові і міняє, залежно від цього, свій текст, перетворюючися в дві нові редакції трохи чи не одночасно: 1) одна механічніша переробка обмежилася скороченням тексту, викинувши третю частину повісти, 2) друга тільки скоротила першу з трьох частин, що збереглися, в напрямі польських інтересів. Через те, можливо, не однаково популярні були ці тексти: механічна переробка відома в одному сп. Б, а органічне перетворення панувало протягом двох віків, XVI і XVII.

Як бачимо, — повість про Поділля, відома нам лиш у літописних зводах, в одміну від „Похвали Витовту", зовсім не виявляла нахилу до розвитку на сторінках литовських літописів. Ми застаємо її вже в першій редакції, здається, в найвищому розквіті. Попередній можливий розвиток її, коли вона справді існувала по-за межами літопису, йшов по той бік наших спостережень. На жаль, перводжерела її ми не знаємо. Гадати про те, чи була ця повість окремим записом, чи народнім переказом, ми не маємо ніяких підстав. Нам залишається тільки констатувати її поступінне скорочення в різних літописних зводах. Очевидячки, цікава для XV ст. боротьба Литви з Польщею з-за володіння Поділлям, що й викликало до життя цей літературний твір, згодом утратила свій інтерес, і зводам XVI — XVII вв. природньо було скорочувати цей анахроністичний для них матеріял. У цьому є головна різниця в літературній історії повісти про Поділля, з її історично-правничими завданнями, характерними лиш для свого часу, і „Похвали Витовтові", популярнішого й довголітнішого твору, через його літературно-поетичний характер.

3. Повідання про те, як звойовано Поділля.

Перед повістю про Поділля в багатьох списках західньо-руського літопису вміщено тісно звязане з нею своїм сюжетом повідання „Как княз Витовтъ Подолє извоєвалъ“ [1]). Самий заголовок його немов-би натякає на те, що в даному „сказаніи“ можна було-б сподіватися чогось близького темою до другої частини попередньої повісти, де саме мова йде про те, як Витовт звоював Поділля. Але придивляючися до складу „сказанія“, помітимо тут ніби кілька окремих сюжетів, а саме: 1) про Скиргайлову смерть, 2) звоювання од Витовта Поділля та инших земель і 3) зустріч його з в. кн. московським Василем Дмитровичем. Таке складне наше „сказаніе“, об'єднане в списках здебільшого зазначеним заголовком, хоч і не однаково, а все-ж-таки схоже зформулованим.

Що наше „сказаніе“ має деякі ознаки окремого твору, видно не тільки з того відмінного стилю, яким воно виділяється з літописного тексту. Про те-ж саме свідчать особливо характерні своєю закінченістю, заокруглені своєю зовнішньою формою та окремими сюжетами, складові його частини. В текст „сказанія“ про звоювання од Витовта різних областей по дорозі до Поділля увійшов ніби окремий народній переказ про отруїння Скиргайла. Що він спершу був окремий від літопису, куди дістався згодом, видно з усього характеру його викладу: своєю суцільністю, жвавими подробицями оповідання переказ одрізняється навіть від решти тексту „сказанія“, більш літописного, ніж у переказові. Окрім того, і речення, яким закінчується переказ — мы ж на предълежащѣє возвратимсѧ — свідчить про те, що цей окремий твір має характер уставки. А що оповідання про Скиргайлову смерть було переказ і як-раз усний, народній, ясно з його контексту. Хоч і записав його до літопису сучасник події, тільки-ж сам він на власні очі не бачив цього, а тільки чув про нього, коли, в момент події, був ще молодий; це він занотував: „азь ж того не свемь. занеж бехь тогды млад. но неции мовѧть“ (У, арк. 30). Очевидячки, коли й не відразу, прямо в літопис, безпосередньо з народніх уст, уписано цей народній переказ, то один з ранніх записів його, сучасних літописцеві тієї доби, коли утворено сп. У, отже, початку XV в., було внесено в літопис початку XV в. з усіма, як побачимо, суб'єктив-

[1]) Заголовок наводимо за сп. Арх., арк. 72. Инші списки або мають инший, хоч і схожий, заголовок, або зовсім його не мають (сп. С, У, В, К, Т, Є, Б).

ними його висловами, що пасували до часу й віку літописця, редактора короткого зводу.

Але не тільки переказ про Скиргайлову смерть не підходить під типовий стиль решти літописного тексту. І друга складова частина нашого складного „сказанія“ почасти має той-же характер, а саме — повідомлення про зустріч московського й литовського князів: досить жваве оповідання, з незвичним для літопису докладним, з поетичними подробицями, переліком подарунків, воно не подібне до иншого тексту літопису, порівнюючи з ним сухого, стислого. Чи не було й дане оповідання спершу окремим записом, добре обробленим і тільки внесеним у текст літописного зводу?

Будь-що-будь, обидві зазначені складові частини „сказанія“ яскраво вирізняються з літописного контексту не тільки закінченим та заокругленим змістом. Самий виклад їх такий одмінний, що редактори літопису намагалися зміняти його, пристосовуючи до иншого тексту. Не дурно-ж бо мало не вся еволюція нашого „сказанія“ в цілому торкається, найбільше, саме цих двох казкових оповідань, які немов-би затінили собою третє оповідання „сказанія“ — про Витовтів похід на Поділля. Тому-то, як побачимо, характеристика даного „сказанія“ в його цілому переважно спирається на зазначені два вставні оповідання.

З огляду на сказане, передаючи коротко зміст „сказанія“, звернемо особливу увагу на обидва оповідання. Витовт іде походом на Поділля, щоб підкорити його. По дорозі він підбиває Житомир, Овруч, виганяє з Київа непокірливого кн. Володимира Ольгердовича й садовить там кн. Скиргайла. Цей „божею помочью и великаго кн҃зѧ Витовта повелениємь взѧ Черкаси й Звинигород“, але його незабаром отруїв чернець Хома Ізуфов за таких обставин: „Восхотевшюж кн҃зю Скиргайлоу. ѡехати за Днепръ оу ловы тоиж Ѳома нача звати єго на пиръ на митрополич дворь. кн҃зюж Скиргаилоу соущу ємоу на пироу. А з ь ж т о г о н е с в е м ь з а н е ж б е х ь т о г д ы м л а д [1]. но неции мовѧть, иж бы тот Ѳома даль кн҃зю Скиргаилоу. зелиє ѡ т р а в н о е [2]) пити. и с того пироу кн҃зь Скиргайло. поєхалъ за Днепръ к Милославичомь. и тамо разболес канон кр҃щниѧ о у ч е к [3]). и н а к р щ н и є [3]) в соуб оуєхал оу град Києвь б о л е н ъ. болѣвъ з҃ дни и престависѧ оу сред. и понесоша єго на главах сщници. поюще песни ѿходныѧ со свещами. из града Києва.

[1]) Підкресленого немає в списках складної й повної редакції.
[2]) У списках С і П — т р а в н о е.
[3]) У сп. С проминено.

стѣи бци Печьрьскои. и положенъ быс чюдныи кнзь Скиргайло добрыи. подле гроба стого Ѳедосиꙗ. Печрьскаг“ [1]). Довідавшися про це, Витовт надіслав до Києва иншого князя. „Мыж на предълежащѣе возвратимсѧ“ [2]).

Далі Витовт підкоряє Смоленськ і Рязань. „Тоеж зимы на весноу“ приїхав до Витовта московський князь Василь Дмитрович — „і оучти кнзя великаго Витовта. многими дарми чепми. златыми. и поꙗсы золотыми соболми камьками. сосуды золотыми, и бахматами. кнзь же великиі Витовтъ зꙗтꙗ своего великаго кнзꙗ оучтивъ и оударивь различьными дары. сажеными порты и дорогыми ѡксамиты многоцеными камьками и гиньшты оу золотыхъ седлехь. и снастехь. чюдоу достоины. и ѿпꙋсти к Москвѣ с великою честию. самь поехал к Литве“ (32 зв. — 33). Цим закінчується „сказаніе“.

Збереглося воно в 12 повних списках і одному неповному: з них два XV в. (У і В), чотири XVII в. (П[1], Рум., Т і Е), решта шість XVI в. (С, К, О, Арх., Рач. і Б), а тринацятий — неповний (П[2], XVII в.). Що-до приналежности до різних зводів літопису, вони поділяються на три групи: з них три короткої редакції (У, С і В.), дев'ять складної (К, О, Рач., Т, Арх., Рум., П[1], П[2] і Е) і один — повної (Б).

Відміна між першими двома групами зводиться до таких відмін: а) на початку тексту Витовтів похід на Поділля датується різно: сп. У — „тое ж зимы на весноу“, а в сп. К (арк. 81) — „тое жь ѡпѧть весны на лѣто“; б) Скиргайлове отруїння передано в них так:

Сп. У:	*Сп. К*:
тоиж Ѳома нача звати его на пиръ на митрополич дворь. кнзю *ж* Скиргаилоу соущоу емоу на пироу. азь *ж* того не свемь зане*ж* бехь тогды млад. но нециии мовꙗть. и*ж* бы то*т* Ѳома даль кнзю Скиргаилоу. зелие ѡтравное пити. и с того пироу кнзь Скиргайло. поехалъ за Днепръ... (арк. 30).	тогды то*т* Ѳома че*р*нець по*ч*не*т* его проси*ти* на митрополичии дво*р* на честь и кнзь Скиргайло до него заехал. и то*т* Ѳома чернець дасть кнзю Ски*р*гайлоу зѣлье ѡтравное пи*ти*. и кнзь Скиргаило того нѣ ведаючи и с того пирꙋ таки поеха*л* в ловы за Днепръ... (арк. 81 зв.).

[1]) Цитуємо за сп. У, арк. 29 зв. — 30 зв.; тут ясно почувається стиль сучасника події.

[2]) Це речення свідчить за вставний характер переказу про Скиргайлову смерть.

Нарешті, кінець переказу теж неоднаковий: у першій групі списків обидва князі — литовський і московський — вшанували один одного подарунками; в другій — тільки останнього „оучстил... кн҃зь вѣликыи Витовтъ. и многие коштовные дары подает емꙋ". Тут вже розуміння міняється: особлива пошана припадає на долю самої лиш Москви, а Литва, в особі Витовта, не має її. Коли пригадати загальну тенденцію складних зводів, можна й тут добачити нову редакцію даного переказу, підказану польським впливом. Зайвий на те довід — сила полонізмів тут: нѣмоцон замість боленъ (в сп. У), послꙋшенствѣ зам. послоушаніи, ланцꙋхи — чепми, розмаитыми — различными, і т. и.

Отож перед нами дві редакції „сказанія": одна старша, національно-литовська, а друга полонізована, що починає сп. К. Польський характер її підсилює сп. О, який є немов-би копія сп. К., але з характерним дальшим скороченням кінця „сказанія", як видно з такої паралелі:

К, арк. 82 *зв.*:	*О, арк.* 311:
и оучстил его кн҃зь вѣликыи Витовтъ. и многие коштовные дары подает емꙋ. ланцꙋхи золотыи, попсы золотыи соболми камками дорогими. сꙋды золотыми. и бахматы. и вчтивъши его размаитыми дары. сажоными портищи. дорогими. ѡксамиты многоцѣнными камками и гинmты в золотых седлах. и оу зброѧх. даровавши. и ѿпоустил его проч к Москвѣ. з великою честию а сам к Литвѣ поехалъ.	i vczcil go xiądz vielki Vitolt i viele kostownich darow da iemu lanczuchi zlotemi. pasmi zlotemi. sobolmi. kamchami drogiemi. siodlami. zbroyami i darowawssi znamienicie i odpuscil do Moskwi z vielką poczcivoscią a sam iechal do Litwi.

Як бачимо, замість переліку Витовтових подарунків у сп. О лиш один короткий вислів — darowawssi znamienicie. Що підкреслювалося на славу Витовтові в національно-литовських зводах, те скорочують редактори полонізованих текстів. Усі дальші списки другої редакції, загалом схожі один на одного, поділяються на дві групі, залежно від більшого, як у сп. О, чи меншого, як у сп. К, скорочення

кінця „сказанія“. За сп. О йде, правда, лиш сп. Рач., що найближчий до сп. О і заголовком, і дрібними відмінами від решти списків на початку тексту. Одне слово, сп. Рач. залежить немов-би від сп. О. Решта списків складних зводів виходить від тексту, подібного до сп. К, з деякими лиш одмінами в заголовку. Тільки сп. Е̂, зовсім не маючи заголовку, одрізняється від решти одногрупних списків ще дечим: 1) проминено тут зазначення часу, коли помер Скиргайло, і місця, де його поховано, і 2) деякі окремі фрази. Але це, звичайно, не робить його новою редакцією.

Иншу картину знаходимо в сп. Б. Викладаючи „сказаніе“ за текстом першої редакції, тільки з деякими прогалинами [1]), але цілком незалежно від полонізованої групи, сп. Б має натомість такі вставки і поширення давнішого тексту, що стає новою, третьою редакцією „сказанія“. Аналізуючи ці вставки й поширення, надто найважливіше з них — про те, як Витовт звоював Смоленськ, ми спостерегаємо, що за джерело цих подробиць був матеріял самого-ж літопису, за сп. У (арк. 33 зв. — 34 зв.), узятий з иншого місця літописного тексту, тільки викладений инакше, як окреме оповідання про „первое взѧтіе Смоленское“, під 6903 р. При такому об'єднанні декількох оповідань в одне „сказаніе“ неможливо було, звичайно, перебутися без літературних змін тексту. І справді, короткий вислів „сказанія“ в сп. У — „тогда кн҃зь великии Витовть со всими силами поиде ко граду Смоленьскоу на кн҃зѧ Глеба Свѧтславичь и какъ ж приедѣ ко Смоленськоу тако Глебъ далсѧ и з градомь Смоленськомь“ — з'єднаний з текстом иншого місця сп. У, дав такий виклад у сп. Б:

У, арк. 33 — 34 *зв.*:	*Б, арк.* 66:
Лѣ*т* ҂ѕ҃ц҃г (6903) б о и б ы с. ц҃рю Т е м е р т и к л о у ю с Т а к т а м ы ш е м ь. и прогна Т а к т а м ы ш а в Литвѹ. а сам сель на царство. Т о г о *ж* л е т а к н҃з ь В и т о в т ъ п р и и д е к С м о л е н ь с к о у. а п р е *ж* п р о м ч е с л о в а. на Темиртиклоуѧ ида.	Tohdy kniaź Witolt so swimi (sic) siłami swoimi poyde ko horodu Smoleńsku, na kniazia Hleba Swiatosławowicza, y prychodiaczy ko Smoleńsku p u s t y ł t a k o w u i u s ł a w u rękomo, idet na cara Tymirkutłuja, k o t o r y że wyhnał z c a r s t w a do Litwy

[1]) Викинуто: 1) „азь ж того не свемь занеж бех тогды млад“, 2) зазначення часу, коли занедужав і помер Скиргайло, то-що.

и выехалъ к немоу кн҃зь Глебъ Стославичь. не во множѣ ѡн же чт҃ивь и дарив его любовию ѿпоустиль его рекше к нимь дабы естѣ выехали вси кн҃зи братеники ко мнѣ с любовию по ѡпасоу. слышаль есми и что промежи вас ни единачество. и недроужба велика. каково боудеть меж вами слово. или какова приязнь. и вы на мене сошлитеса. акы на третии азъ вас право соужю... і т. д.

brata swojeho cara Taktamysza, a sam seł na carstwe, ysłyszawszy to kniaź Hleb Swietosławicz Smoleński, wyjechał k nemu newmnozie. On że ucztywszy y darowawszy ieho z lubowiju otpustył, a rek iemu tak: słyszał iеśmy o tom, szto ty z bratyieiu swojeiu ne u odynoctwe i ne u drużbe żywesz yno pryiedte ko mni wsi, y ja o tom meży wami uprawlu, y was wo lubow zwedu... і т. д.

Таким чином, сп. Б об'єднує в одне ціле різні, окремо викладені оповідання старшої редакції. Скориставшися з готового матеріялу свого головного джерела, короткого зводу літопису, редактор сп. Б дав нову компіляцію, утворивши нову, третю редакцію „сказанія“.

На підставі сказаного мусимо зробити такі висновки про літературну історію „сказанія“ — „Как кнѧз Витовтъ Подоле извоевал“. Складне „сказаніе“, що, можливо, об'єднало під однією назвою цілих три оповідання (окрім зазначеного, ще й про Скиргайлову смерть та зустріч князів), спершу, здається, окремих, на сторінках літопису зберегло деякі ознаки свого вставного характеру. Збереглося воно в 13 списках, що поділяються на три послідовні редакції. Вже перша з них, старша, або національно-литовська, виявляє сліди складного характеру, надто через виразно вставний народній переказ про Скиргайлову смерть, і окреме від нього оповідання про зустріч князів, написане в яскраво національному напрямі. Від цієї редакції в трьох списках (У, С і В) відрізняється друга, що скорочує текст „сказанія“ в напрямі польських тенденцій. Дев'ять списків її виявляють дві групі, чи підредакції: 1) помірковану що-до полонізації в сімох списках (К, Арх., Рум., Т, П¹, П² і Є) і 2) крайню — в двох (О і Рач.). Полонізована редакція, надто в формі першої групи, поміркованої що-до полонізації, була популярна в XVI і XVII вв. Нарешті, третя редакція, в сп. Б, нічого нового по суті не внесла, але виявила протилежну другій, скороченій редакції тенденцію — поширювати обсяг „сказанія“, ускладнюючи й без того складний його характер.

4. *Повідання про закнязювання Витовта.*

Перед повістю про звоювання Поділля в багатьох списках західньо руських літописів уміщено ще одну з окремих складових частин їх, а саме „сказаніе" про закнязювання Витовта. Воно теж є в усіх трьох редакціях літописів, усього в 12 списках: в двох списках коротких зводів (У і В), у дев'ятьох складних (К, О, Т, Рач., П[1], П[2], Рум., Арх. і Е) і в одному повному (Б).

Певних доводів на те, що це „сказаніе" було окремим твором, ми не маємо. Правда, перед ним вміщено повідомлення про одружіння в. кн. московського з Софією Витовтовою, яке немов-би має вставний характер, бо закінчується типовою для вставних частин фразою — „мыж на предние возвратимсь" (сп. У, арк. 24 зв.). Після даного „сказанія" безпосередньо йде повість про звоювання Поділля. Отож наше „сказаніе" є немов-би інкрустація між подібними-ж закінченими з літературного боку частинами літописного зводу, але воно не виділяється особливостями викладу з решти літописного контексту, хоч і має характер закінченого змістом і заокругленого стилем оповідання.

Завдання авторове було показати, що Витовт зайняв литовське князівство по праву. І в „сказанії" це виразно показано, як видно з його змісту, досить просто скомпонованого. Польський король Ягайло надсилає до Витовта, що був „в немцех", послів своїх з такою промовою: „болши того брате. не терпи земли Литовськое. ѡчыны нашее и своеѧ. а поди братѣ к намь оу мирь. и оу великоу любовъ братскоую. возми собѣ великое кнѧжние оу Вилни. столъ дѧди своего великаго кнѧзѧ Ѡлъкирда и ѿца своего великаго кнѧзѧ Кестоутиѧ" (сп. У, арк. 24 зв. — 25). Витовт їде в Литву і сідає на князівство в Вильні, „и рада была емоу всѧ землѧ Литовьскаѧ. и Роускаѧ". Тільки Витебський кн. Корибут Ольгердович не слухався його й пішов війною проти нього, але був розбитий та взятий у полон. Витебськ було віддано, за наказом короля, його сокольничому, що його забив згодом Свидригайло, засівши в Витебську. „Быс же королю Ӥкаилоу велика жалость ѡ томь. и писа грамотоу братоу своему великомоу кнѧзю Витовтоу иж бы тои его жалости месть сотвориль". І Витовт переможно пішов походом. Куди лиш прийде, скрізь усі князі б'ють йому чолом. Прийшов він до м. Друцького, і „Дроуцкыи кнѧзи стретоша его. и оудариша емоу челомь оу слоужбу"... Прийшов до Витовта на допомогу в. кн. Смоленський „и оудари чоломь великомꙋ кнѧзю Витовту оу слоужбоу". Почали вони перемагати Свидригайла, і той „оудари челомь великомоу кнѧзю Витовту" (арк. 28 зв.).

Вже з переказаного змісту „сказанія“ видно, що утворено його, можливо, в литовській великокнязівській канцелярії: стиль її відбився на таких висловах, як „оудариша челомь оу службоу“, „совет сотвори со кн҃зьми своими“, „сѧдѣ в Вилни в Литвѣ на вѣликомь кнѧжньи. на столѣ дꙗди своего великаго кн҃зꙗ Олгирда. и ѡца своего великаго кн҃зꙗ Кестоутиа. и рада была ємоу всѧ землꙗ Литовьскаѧ. и Роускаꙗ“. „советомь и оуказаниємь королꙗ Ӥкаила“ і т. и.

Як бачимо, близький до князівсько-литовської канцелярії автор добре показує Витовтове право на Литву: сам Ягайло по-братерськи прохає його на князівство, полюбовно віддаючи Литву, а хто не слухається законного князя, тих останній вміє примусити скоритися.

Таке дане „сказаніе“ в коротких зводах; з шістьох списків їх, що правда, тільки два зберегли його, У і В. Тексти їхні загалом подібні, тільки з невеличкими одмінами. По-перше, Витовтову сутичку з Корибутом викладено в них трохи неоднаково, наприклад:

У, арк. 25 *зв.*:

кн҃зь Корибоуть. Ѡлгирдовичь. нечто нача корати. и не оу послушаннии нача быти оу него. и нача совокоуплꙗти воу ємоу [2]) вои свои. и поидѣ противоу ємоу. и стȣпишꙗс вои на месте на Недокоудове.

Сп. В, 448:

кнѧз Корбȣт Ѡлгирдович. начѧ в непослȣшенствѣ *бы*ти ȣ великог кн҃зѧ Витовта и нача*т* збирати вои свои и поиде противȣ кнѧз же великыи Витовтъ посла вои свои (Вас)илѧ Бореиковичѧ и Кгинивила [1]) протівȣ ємȣ и стȣпшася вои на мѣсто на Недокȣдовѣ.

По-друге, сокольничий володів „Витебьскомь. и всею землею Витебъскою. советомь и оуказаниємь королꙗ Ӥкайла“ (У), а в В — „приказаниємъ к. Ягайла“. Нарешті, до Витовта прийшов на поміч в. кн. „Смоленьскиі Светславичь“ (У, — ім'я не названо), а в В — „Юрьи Святославич“.

Останніх двох, здавалося-б дрібних, прикладів ми не зазначали-б, коли-б вони не відбилися своєрідно в пізніших списках, поділяючи їх тим саме на дві групі. Цими прикладами сп. В, відрізняючися від сп. У, як-раз наближається до решти списків: перша відміна його наближає його до всіх пізніших, а друга тільки до сп.

---

¹) Це місце оригінальне, — в инших списках його немає.

²) Так у рукоп.

Арх. Таким чином, сп. В. є проміжна ланка між сп. У і пізнішими текстами „сказанія“ про закнязювання Вйтовта, вже в складних зводах.

Перший з них, сп. К, сливе нічим по суті не одрізняється в тексті даного „сказанія“ від попередніх списків, окрім нехарактерних вставок незначних окремих слів та висловів. У сп. О вперше з'являється заголовок „сказанія“, утворений не органічно, за змістом оповідання, а механічно, за першою фразою його початку [1]). Заголовок цей перейшов потім в инші складні зводи, окрім Т і Е. Друга теж дрібна особливість сп. О (на початку „сказанія“ проминено фразу — „посла з братом своим Скиргайлом“) відбилася в тексті всіх пізніших списків, що свідчить про залежність їх від тексту типа О.

Отож, в одинацятьох списках коротких і складних зводів литовських літописів ми знаходимо по суті ту-ж саму єдину редакцію „сказанія“ про Витовтове закнязювання. Одміни складних зводів від коротких тут такі невеличкі, що різницю між ними можна вважати за підставу для поділу всіх цих списків тільки на підредакції.

Зовсім иншим характером відзначається „сказаніе“ в повному зводі в сп. Б (стор. 61 — 64). Тут зовсім инша редакція, з одмінами не тільки літературно-стилістичними, а навіть і що-до змісту й обсягу самого тексту, що з самого початку має велику, на півтора аркуші, і оригінальну вставку. В ній маємо докладне оповідання про Витовтову битву з Скиргайлом на р. Велі, про звоювання й спалення м. Крева і Скиргайлове полонення (с. 61 – 62). За джерело даного оповідання була, очевидячки, якась польська хроніка, можливо, М. Стрийковського, що в нього як-раз є подібний матеріял [2]).

Далі, за вставкою з польських джерел, продовжується перерване „сказаніе“ в редакції сп. У, хоч і з деякими одмінами; з них найважливіша оця:

Сп. У, арк. 26 *зв.*:	*Б, стор.* 63:
а кнзю Швиртигаилоу тогда соущу младоу. и нача Өеωдоръ Весна владети градомь Витебьскомь. и всею землею Витебъскою.	Ynoho bo czasu kniaź weliki Witolt, ne był w mocy kniastwa Witebskoho, poneże bo Szwitrygayło

---

[1]) Ось він: O xiędzu vielkim Vitolcie iako krol Polski Jagalo przislal do vielkiego Vitolta prosząc iego.

[2]) Див. його Хроніку, вид. 1846 р., т. II, стор. 89 — 90.

советомь и оуказанием̂ь королѧ Ѩкаила. Кнзь *же* Швиртигаило не можашѣ терпети...	Olgirdowicz dierżał Krewo, y Witebsk pootcu swojem Olgirde dla czehoż kniaziu Szwitrygayłu była welikaia żałosť y ne moh terpety...

Отож, у сп. Б є нова, складна чи повна редакція „сказанія“ про закнязювання Витовта, що повністю свойого матеріялу рішуче відрізняється від попередньої, простої або короткої редакції.

Як-же обидві редакції стосуються одна до одної?

Здається, за головне джерело сп. Б був старший список першої підредакції коротких зводів — У. До нього він найближчий. Але разом із тим він виявляє обізнання з текстами і другої підредакції — в складних літописних зводах. Помилки першої він виправляє повідомленнями другої, наприклад: замість попсованого в списках У і В назвища того місця, де одбулася бійка Витовта з Корибутом — „на Недокоудове“, сп. Б подає правильне, за текстом другої підредакції „на Докудовѣ“. Очевидячки, редактор „сказанія“ в сп. Б мав під руками списки обох підредакцій і, виправляючи один одним, склав спільний текст. Та він не вдовольнився давнім матеріялом короткої, стисло складеної редакції і поширив його запозиченням з нових свіжих джерел, що за них могли бути польські хроніки. Але нова переробка залишилася одинокою, покинувши першенство й популярність старшій стислій редакції. Отже, розвиток „сказанія“ про те, як закнязював Витовт, був невеличкий. Його переписували за традицією, разом із літописами, цілих три століття — XV, XVI і XVII, сливе не додаючи до його тексту нічого нового. Очевидячки, давня редакція його довго вдовольняла вимоги читачів. Допіру вплив польських хронік трохи був змінив наше „сказаніе“.

5. *Про боротьбу Литви з Смоленськом.*

З Витовтовим іменням звязано так само повідання „О великомъ кнзи Витовте и о кнзи Скиргаиле, как шли на кнзѧ Светослава Смоленского“, або, коротше й точніше, про боротьбу Литви з Смоленськом. Автор його, як і инших повістей та „сказаній“, є прихильник литовського князя. Але він, окрім того, в одміну від решти, був людиною надто побожною, цілком перейнятою духом христіянства й докладно обізнаною із Св. Письмом. Він, виявляється, переконаний супротивник пролиття христіянської крови, вважаючи його „бого-

мерзскимъ зрѣлищемъ“. Не раз він у свойому творі кличе ім'я Боже, цитує біблійні тексти, сподівається на допомогу сили Божої. Виразна побожність не перешкоджає авторові бути заразом таким самим палким прихильником своєї національної справи, литовським патріотом, як і автори решти „сказаній“. Навіть більше: сама побожність його керується до певної міри національно-патріотичними симпатіями до певної з ворожих сторін. Ось чому у нього „Бг҃ъ поможет“ одному, а не другому з супротивників-князів, хоч-би ця допомога вела навіть до того-ж самого кровопролиття, проти якого висловлювався в инших випадках наш автор. Та як там не єсть, але саме релігійно-християнським, хоч-би й своєрідним, характером дане „сказаніе“ рішуче відрізняється від решти повістей про Витовта, де релігійного елементу сливе непомітно.

Отже, здається, немає сумніву, що такі різні характером і настроєм твори не могли належати одному авторові. Дане „сказаніе“ утворила, очевидячки, духовна особа, а решту повістей — люди світські, що почасти перетворили народні перекази, почасти-ж самостійно склали низку „сказаній“ про Витовта, тільки-ж виявляючи його головним героєм різних подій. У даному-ж творі, здається, складному, лиш наприкінці його на перший план висовується постать Витовта. На початку-ж повідання поруч з ним виступає Скиргайлова особа.

Вже на підставі зазначеного ясно, що дане „сказаніе“ є окремий твір: своєрідний характер яскраво виділяє його з решти тексту литовського літопису. Але цю думку стверджує і аналіза контексту: він показує, що наше „сказаніе“ вставлено між зовсім неоднорідними з ним і немов-би одноцільно-закінченими творами. Ми знаходимо його між оповіданням про Ягайлове одружіння з Ядвигою, з одного боку, і епізодом про одружіння в. кн. московського Василя Дмитровича з Софією Витовтівною — з другого. Наше батальне „сказаніе“ не має нічого спільного з цими оповіданнями. Ясніше стане це твердження, коли обізнаємося з характерним змістом і стилем повідання.

Зміст його досить складний. Смоленський князь Святослав з князем Полоцьким Андрієм, що й раніш нападав на Литву, змовилися разом напасти на неї. Вони „на мироу много зла сотвориша хрстѧнемь не члвѣчески и ни хр҃тѧнскыи. моучиша хрстѧнь. иже ни в поганы*х* рате*х* то *не* слыша*х* таковы*х* моукь моучаще хрстѧнь. сбирахоу и запирахоу во изьба*х* и зажигахоу. а дроугии велики храмы. ѡчепы подимахоу и плѣнниковъ по*д* стены кладахоу главами. и зажигахоу а иныѧ жены и дѣти. на колѣ тыкахоу. а ины*х* моукь на*д* хр҃стѧны. и*х* же скаре*д*но не писахомь. ѩкоже ни ѿ*н*тиѡ*х*

Сирскыи ни Оулъянъ законопрестоупныи. тех моукь не сотвори над хрестяны“ (С, арк. 96 — 96 зв.). Не встигши нічого заподіяти цим разом, Святослав із своїми боярами знову вирушили „на хрестянское кровопролитие. яко свѣрипие звѣрие аки не хрестяне“. Пішли вони на Мстиславль „и много пролития крови хрестяньскыя. то же быс бг҃у мерзко зрѣти зовоущимься хрестянемь, а братию свою. хрестянь не чл҃чески ни христянскы моучахоу“ (С, 96 зв. — 97). Довідавшися про ці звірства, Скиргайло „сжалился“ та разом з Витовтом і иншими „поменоуша слово бж҃е еже рече в нюже ч҃лвкь мероу мѣрить и ѿмерится емоу. а што сеетъ то и пожнеть. рекоста мы никоего зла сотворша емоу. а ѡнъ с нами оу докончании боуда и престоупиль крстное целование. и докончание. нашю землю воюеть. и кровь хрстиянскоую проливаеть. мыж идемь на него. надеючися на бг҃а. и на крстьноую силоу“ (У, арк. 17 зв.). І пішли литовські князі до м. Мстиславля, саме „на третеи[1]) недели оу пятницю“[2]). Зустрілися вороги, і почалася бійка. „Яко состоупишася полци. бг҃ь же по пророка Двда слоувѹ (sic). сотвори еже рече ѡбратится болезнь его на главоу и на верхъ его неправда снидеть. и пакы ровь изрыивъ ископа и впадеся во ямѹ юже сотвори. бг҃ь поможет великомоу кн҃зю Скиргаилоу“[3]). Смоленського князя розбито: „Божиею силою тоу. не мало чюдо створис“[4]). Було побито багато, вбито самого князя й поранено його сина Юрія. Останнього вилікував кн. Скиргайло й посадив князем у Смоленську, бо за Юрієм була дочка старшої сестри Скиргайла. На цьому й закінчується, здається, в першій своїй формації, „сказаніе“ про боротьбу Литви з Смоленськом: далі про Смоленськ зовсім нема згадки. Але в текстах короткого зводу літопису оповідання це є немов-би перша частина нового складного „сказанія“, де за другу частину править оповідання про те, як Витовт здобув Вильну. Йому довелося тепер змагатися з тим Скиргайлом, що допомагав йому боротися з Святославом. Після довгої боротьби переміг Витовт. Ось остання бійка: „и оустремишася на бегь и побито ихь много быс“ (У, 21 зв.). Вбито було і кн. Скиргайла[5]).

[1]) За сп. С, арк. 97 зв., „на страсной“.

[2]) Ця подробиця, викинута в пізніших списках, свідчить про те, що „сказаніе“ складено скоро після описаної в ньому події.

[3]) В сп. С — Витовту.

[4]) Див. У, арк. 18 — 18 зв.

[5]) У тексті сказано: „тогда же Немци оубиша кн҃зя Скиргаила Ѡлкирдович“ (У, арк. 22; С, арк. 99). Нижче (У, арк. 30 зв.; С, арк. 101) говориться про отруїння того-ж самого Скиргайла: ясно, що л топис склався з різних окремих частин різних авторів.

Витовт здобув Крево й — „землю извоеваль пакы возвратисѧ в Немьци“. Так закінчується текст цього складного „сказанія“.

Із змісту його видно, що в ньому сполучено скількись окремих оповідань. Досить виразно вирізняється живим викладом і близькістю до події, про яку оповідається, вміщений на початку „сказанія“ епізод про те, як Святослав лютував у Смоленську. Не дурно-ж його відокремлено в пізніших списках в особливе оповідання під спеціяльною назвою: ѿ кнѕи Свѧтославли Смоленском“. Характером змісту й стилем він проте є тісно сполучений з наступним, докладнішим оповіданням про похід проти Святослава литовських князів. Склав його, здається, той самий автор і, може бути, саме в литовському таборі [1]). І там, і тут однакові характерні для обох вислови, яких немає в инших частинах літопису, приміром, „кровопролитіе“, покликання на Бога й христіянство, щоб визначити неправду та лютість певних осіб або їхніх учинків.

Друге з цих споріднених оповідань теж має в пізніших списках особливу, вищенаведену в нас назву, що мала тут означати в цілому все „сказаніе“, дарма що воно з'єднало в свойому складі і другу половину, а саме про Витовтів похід на Вильну. Тут сполучено два оповідання різного характеру. Перше, про похід на Святослава, — живе, образне, що виразно відображує сучасність, завдяки багатьом ліричним місцям, на взір вставної промови якогось з учасників походу, або цитатам з біблійних текстів. До того-ж оповідання цеє жваво плине особливо через те, що подані тут біблійні цитати вибрані дуже влучно, як прислів'я, прим.: „в нюж чл҃вкъ мероу мѣрить и ѿмеритсѧ ємоу. ашто сеєть то и пожнеть“...; „ровь изры и ископа и впадесѧ во нмꙋ юж сотвори“. Близькість повідання до події потверджує ще й точність його означення — „на третеи недели оу пѧтницю“. — Очевидячки його склав коли не сучасник, то хтось за словами його. Князя Скиргайла змальовано тут ідеалістом, що несвоєкорисливо, а тільки жалуючи мстиславлян, захищає їх від нелюдського Святославового визискування. Поразку цього останнього розглядається тут як кару Божу за гріхи його, за „богомерзскія“, нелюдські й нехристіянські муки, що він їх учинив христіянам. Ось чому „бг҃ь поможет великомоу кнѕю Скиргаилоу“, що він забив Святослава, — „бжиєю силою не мало чюдо...“ Витовт тут на другому плані, тільки як Скиргайлів помічник. Взагалі тут помітно риси окремого від літопису „сказанія“, бо ні сюжетом ані формою викладу воно не звязане з контекстом літопису.

---

[1]) Пор. І. Тихомировъ, у Ж. М. Н. Пр. 1901, кн. III. СПБ, стор. 10 — 11.

Инакше викладено останній епізод цього складного „сказанія", а саме про Витовтів похід на Вильну. На першому плані тут Витовт, що держить м. Луцьк\і „всю землю Волыньскоую. а в Литовьскои земли ѡчиноу свою: и быс емꙋ ноужно иж преж чюжого не бывало. в Литовьскои земли" (У, 19 зв.). Жвавий виклад і яскраві фарби попереднього оповідання тут зникають. Виразний характер окремого від літопису „сказанія" першого уривку заміняєтся спокійнішим епічним, чисто літописним викладом, без ліричних місць, без вставних промов і цитат із Св. Письма. Релігійно-християнський настрій, такий характерний у попередньому, тут зовсім не відбився, коли не вважати на стереотипну фразу: „бг҃ъ поможет великомоу кн҃зю Витовтоу". Остання є літописний шаблон. Загалом кажучи, виклад тут об'єктивний, без спроб оцінювати події. З усього видно, що й автор тут инший.

Як бачимо, „сказаніе" про похід Скиргайла й Витовта на Смоленськ складено з трьох, спочатку окремих, оповідань: 1) про Святославове знущання з мстиславлян; 2) про похід проти Святослава литовських князів і 3) про Витовтів похід на Литву (Вильну). Перші два досить споріднені змістом та стилем і, очевидячки, належать одному, можливо, духовному авторові. Третє оповідання значно одрізняється від них змістом і формою, наближаючися до решти „сказаній" про Витовта, типовішого літописного характеру. Можливо, що ввесь цикл цих останніх належить одному авторові, близькому до Витовта.

Характерні риси, що досить виразно одрізняють перші два оповідання від третього, найповніше збереглися, правда, лиш у найстарших списках короткого зводу західньо-руського літопису. Еволюція ж даного тексту в пізніших списках виявилася в поступінному зменшенні різниці перших двох від третього.

Усіх літописних списків з даним „сказанієм" маємо 14: п'ять короткого зводу (У, С, Ак., В і Д), вісім складного (К, О, Ар., П[1], П[2], Рум., Рач і Є) й один повного (Б) Перші п'ять досить схожі один до одного текстуально, усі без заголовку. Тільки невеличкі одміни в них роблять найближчими списки У і С, потім Ак. і В. Ось, для прикладу, початок тексту в списках У (арк. 16), С (арк. 96 зв., у варіянтах) і Ак. (арк. 179 зв. — 180), В (арк. 445, у варіянтах):

У — Тое ж зимы великаго пос [1]) нача Свѧцьславль доумати с Смо-	*Ак.* — Тое же зимы на веснꙋ оу великїи говенна [2]) начать Светь-

[1]) во великое говение. [2]) постъ.

ленськими боꙗры на хрстиꙗны кровопролитие. акы свирепии зверие, акы не хрстиꙗне. поиде к городоу Мьстиславлю. ста оу града Мьстиславлꙗ, и нача добывати порокы бити градь. а в землю Мьстиславльскоую воиноу [1]) свою поустиль.

славь дꙋмати Смоленськими боꙗры на хрстиꙗньское кровопролитие аки звѣрие сверѣпии аки не хрстиѧне поиде ко градꙋ Мъстиславлю и ста оу град Мьстиславлѧ и нача [2]) добывати и пороки бити град а в землю Мстиславльскꙋю вои пꙋсти [3]).

П'ятий список Д ще инакше викладає це місце, додаючи до слів „на пролитие христиꙗнскиꙗ крови“ нову, оригінальну вставку: „Аки сам не хрстиꙗнин толко кроливецъ“ (sic! читай — „кровопроливецъ“). Але в сп. Д проминено спільну для всіх попередніх списків фразу: „акы свирепии зверие. акы не хрстиꙗне“. Окрім деяких инших, але дрібних відмін між цими двома групами списків, зазначимо одну важливішу — в оповіданні про те, як Скиргайло дбав за пораненого Юрія, сина Святослава Смоленського. Коротке повідомлення про це в списках У і С вдвоє поширюється в списках Ак., В і Д:

У (18 зв. — 19):

...самого великаго кнꙗзꙗ Свꙗцьслава оубиша. сна *ж* его кнѧзѧ Юрьꙗ. кнзь великии Скиргаило исцелиль его ѿ рань. и приведеть [4]) его к городу Смоленськꙋ ко мтри его великои кнегини Свꙗцьславли. и посади его на великомь кнѧ*ж*ньи Смоленьскомь зане*ж* быс за кнꙗземь Юрьемь дщи старшое сестры Скиргаилавы.

Ак. (181 — 181 зв.):

...самого кнзѧ великого Светьслава оубиша сна же его кнзѧ Юрьѧ кнзь великїи Скиргайло ѡбрѣтесѧ оу Троце*х* [5]) (sic! зам. оу троупе*х*) много ранена толко жива соуща [6]) и взѧ его и нача его лѣчити многими лѣкарьствыми и главꙋ емꙋ постриже рань ра*ди* [7]) зане много р*а*неньи ѡчаꙗвсѧ бе [8]) живота кнзь же великіи Скиргайло исцѣлив е*го* рань и привезе ко гра*ду* Смоленськꙋ [9]) к матери его великои кнѧгини Свѣ*т*славли и посади его на велико*м* кнѧженьи оу Смоленськꙋ занеже бы*л* за кнземъ Юрьемъ дочка стареишее сестры Скирьгаиловы.

---

[1]) вои поусти. [2]) поча. [3]) оустꙋпи много. [4]) Є: привезе. [5]) В: ꙋ троупехъ. [6]) Слова нема. [7]) Двох слів нема. [8]) Ѿчаꙗлъ собѣ. [9]) Трьох слів нема.

Нарешті, остання відміна: серед князів, що полонив Витовт, списки У і С називають: Гліба Костянтиновича, списки-ж Ак., В і Д — Василія Костянтиновича. Усі ці відміни досить дрібні, вносячи лиш деякі індивідуальні риси в списки короткого зводу, але не заваджаючи всім п'ятьом текстам виявляти одну старшу редакцію.

Від неї одрізняються списки складного зводу. Вже перший з них сп. К має низку характерних скорочень та инший виклад багатьох місць попередніх текстів у всіх трьох оповіданнях даного „сказанія“. Початок першого з них значно скорочено:

С (96 зв. — 97):

тои же зимы во великое говение. нача Свѣтославъ доумати со Смоленъскыми боꙗри. на хрестѧнское кровопролитие. ꙗко свѣрипие звѣрие аки не хрестѧне. поиде ко городоу Мстиславлоу и сташа оу града Мстиславлѧ. и нача добывати и порокы би*т*и гра*д*. а в землю и Мстиславскоую вои поусти. и много пролитиꙗ крови хрестѧнскыꙗ. то же быс б҃у мерзко зрѣти зовоущимься хрестѧнемь а братию свою. хрестѧнь не чл҃ческы ни *х*ристѧнскы моучахоу.

К (78 зв.):

тое *ж* ѡпя*т* зимы вѣликог постꙋ поча*л* кн҃зь Свѣтосла*в* мыслити Смоле*н*ски*и* боꙗре и поидоу*т* ко Мъстисла*в*лю и ста*н*уть оу города Мстисла*в*лѧ. и по*ч*ноу*т* города добыва*ти*. а в зѣмлю Мстисла*в*льскꙋю воиско свое послали. и много крови проли*т*ѧ на*д* хрстьꙗны сталосѧ. Млствы*и* Б҃ъ того не хотѣлъ те*р*пѣти што *ж* бра*т*ю свою кровъ хрстьꙗнскꙋю. такъ не по хрстьꙗнски*и* моуча*т*.

Як бачимо, прикінцеві рядки наведеного уривку першого з оповідань у текстах короткого й складного зводу передаються різно. Так само різний виклад має й початок другого оповідання — про похід проти Святослава литовських князів:

С (97):

и сожаливсѧ кн҃зь великыи Скиригайло, поиде со братию своею со великымь кн҃земь Витовтомь. и Костентиномь. и с Корбоутомь

К (78 зв.):

и змовилсѧ кн҃зь Скиргаило с кн҃ѧзем вѣликим Витовтом и з братею своею с кн҃зем Костѧнтином. и с Корибꙋтом и з Семе-

и со Семеномъ Лынгвенемь и поменоуша слово бжие. еже рече в нюже мѣроу чл҃вкь мерить. ѿмиритсѧ емоу а что посееть то и пожьнеть...

ном Лынквеневичом. и рекли так бже вышнии поможи нам на нѣприꙗтѣли нши, а хто што сѣет тот то и пожнет.

Далі проминено точне зазначення, коли саме сталася подія. Замість вислову давніших текстів: „а кнзю Стославоу ставшоу оу города и бивши порокы град Мьстиславль. на третеи недели оу пꙗтницю“, в. сп. К читаємо: „а кнзю Свѣтославу стоꙗчи под Мстиславлем городом и города добываючи“. Повідомлення про Скиргайлову перемогу над Святославом викладається теж инакше:

С (97 зв. — 98):

бъ поможе великомоу кнзю Витовтоу а кнзь Стославъ оустремисѧ на бѣгь и з своими кнзми и со боꙗри Смоленскыми и своими ратьми. бжиею силою тоу не мало чюдо сотворисѧ. избито быс вои мног множество кнзеи и боꙗръ.

К (арк. 79):

поможет Бгъ за тыми словы кнзю вѣликомꙋ Витовтꙋ и Скиргаилꙋ и их брати поразити кнзѧ Свѣтослава, и сам кнзь Свѣтославъ борзо побѣжит съвоими кнзьми и з боꙗры Смоленскими и тоут не мало оучинилосѧ дивовъ. и побито было многое множство людеи кнзеи и боꙗр.

Проминено в сп. К і мотивування, чом Скиргайло посадовив Юрія на Смоленське князівство, виявлене в списках У і С фразою: „занеж быс за кнземь Юрьемъ. дщи старшье сестры Скиргаиловы“. У третьому оповіданні скорочення полягає в тому, що проминено точне зазначення місця, де відбулася Витовтова сутичка з Скиргайлом, як видно з порівняння текстів:

С (арк. 99):

и (Витовт) с Немецькими силами поиде к Вилни. и стрете его Скиригаило со братомь своим Вигонтомь, и с Литовскими вои на реце на Вели оу городка. на мѣсте нарицаемѣ Веищушкы.

К (арк. 79 зв.):

и поидет кнзь вѣликыи Витовтъ з Немецкими силами до Вилни. и стрѣтит его кнзь Скиргаило з братом своим Вигонтом и своим воиском на рѣце на Вели оу городка и постоупили воиска

и стоупивъшимься полком и б҃ъ поможе великомоу кн҃зю Витовтоу.

поспол. и оударилисѧ. и поможет Бг҃ъ кн҃зю вѣликомꙋ Витовтꙋ.

Зверніма увагу на відмінно переказане ще одне останнє місце третього оповідання в списках короткого та складного зводів: після поразки, що її Витовт завдав Скиргайлові.

У (22—22 зв.):

Немци оубиша кн҃зѧ Скиргаила Ѡлкирдович, а Лѧдскои заставе оу высокомь городе тогда соущоу. и не поустиша оу градь кнзѧ Скиргаила [1]). Кн҃зь ж великии Витовть. возма Крывы город...

К (80):

Нѣмци оубили кн҃зѧ Скиргаила Ѡлкгирдовича, а ѿ королѧ Полског застава была Лѧдская на высоком городѣ. и не пꙋстили в город кн҃зѧ Витовта. и кн҃зь вѣликыи Витовтъ Кривыи городокъ въземши.

Те, що в сп. К цьому невдалому в сп. У місцю, ще більш попсованому в С, Ак. і В, надано певного розуму, є важлива й цінна перевага сп. К, бо дає змогу відновити протограф.

Зазначене свідчить, що в сп. К маємо нову редакцію даного „сказанія", пізнішу від попередньої і коротшу від неї. Окрім тенденції скорочувати текст, пізніша редакція силкується вирівнювати в свойому викладі яскравий, жвавий виклад старшої, з її духом сучасности: різнобарвні оповідання різних авторів новий редактор знівельовує. З двох груп, чи підредакцій, старшого зводу сп. К вибирає коротшу в сп. У і С, обминаючи ширшу групу Ак., В і Д: ім'я Глѣба Константиновича, а не Василія, що стоїть в Ак, В і Д, нова редакція бере з найстаршої короткої групи У і С.

Решта списків складних зводів текстуально повторюють сп. К. Сп. П[1] є буквальна копія з сп. К, як і инші. Головна відміна деяких з них — те, що з'являється подвійний заголовок „сказанія" [2]), починаючи з сп. О, де читаємо: O vielkim xiędzu Swiatosławie Smolinskym. Це для першого оповідання, а для другого: O vielkim xiędzu Vitolcie i o xiędzv Skirgaile iako szly na xiędza Swatoslava Smolinskiego. Текст обох перших оповідань у сп. О той самий, що і в сп. К, опріче небагатьох дрібних і нехарактерних прогалин. Тільки третє

[1]) С, Ак. і В — Коргаила.

[2]) Заголовки мають здебільша списки складних зводів, окрім трьох: К, П[1] і Є.

оповідання про Витовтів похід на Литву має більш прогалин: 1) викинуто повідомлення сп. К, що під той час „кнгнѧ Витовтоваѧ Анна была тогды в Городнѣ“; 2) замість зустрічи Витовта з Скиргайлом і Вигонтом, як і втечі потім їх обох, у сп. О Вигонта в обох випадках немає; 3) серед князів, що їх Витовт полонив, був Гліб (У, С, К) або Василь (Ак., В і Д),—це сп. О цілком проминув. Так механічно розвязав сп. О плутанину попередніх списків, маючи, очевидячки, під руками представників обох груп. У цілому-ж текст О підтримує тенденцію скорочення нашого „сказанія“, надто в третій його частині.

За сп. О пішли списки Ар., П², Рум. і решта. Дальше скорочення виявили два списки, Рач. і Е. Сп. Рач. скорочує біблійні цитати, проминувши такі фрази: 1) „а што хто сееть то и жнет“, а також 2) „и потом реч ров изрыи ископаи впадесѧ въ ѧмꙋ юж сотвори“. Що-до сп. Є, то він, викинувши, як завсіди, заголовок „сказанія“, залишає першу з наведених двох фраз; а проминаючи другу, разом з нею викидає геть-усю біблійну цитату, що в контексті з нею ця фраза була; відповідне місце змінюється таким чином:

Рач. (255):	*Е* (488—488 зв.):
рекли так Божи вышнии поможы намъ над непрыѧтелъми нашими [1]) мы зла никому не вчынили... ѧкъ полки ступилисѧ и начнут битву, и Богъ створытель поможет по пророка Давыдову слову ѡбратитьсѧ болезнь єго на главу єго и на верхъ єго неправда єго снидеть [2]). и поможет Богъ свтыми словы кнзю великомоу Витовту и Скиргаилу.	рѣкли так Бже вышниї помози нам на неприятели нши а кто что сѣет то и пожнет а мы зла никому не учинили... и полки сступилис и начали битву и Бгъ поможе кнзю великому Витовту и Скиркгаилу...

Як бачимо, сп. Є завершує низку текстів скороченої редакції доводячи її до найбільшого вкорочення. Найбільш потерпіли тут як почасти і в сп. Рач., біблійні цитати: вони найбільш одрізнялися

[1]) Проминено біблійний текст.

[2]) Проминено другу фразу біблійного тексту.

були від иншого тексту старшої редакції, через те знівелювання його в пізнішій редакції рішуче й скоротило цитати з Св. Письма. І справді, їх зведено тут до нуля, бо єдиний вислів, який тут залишився „а кто что сѣет то и пожнет“, міг бути прийнятий за звичайне прислів'я, що надавало оповіданню жвавости, тим-то він і зберігся навіть в останньому сп. Є.

Ступінь назад являє собою сп. Б. Без заголовку, як завсіди, наше повідання в сп. Б наближається до старшої редакції, а саме до першої підредакції, надто в сп. У. Що правда, вже в першому оповіданні проминено всі порівняння жорстоких князів, а саме: „акы свирепии звѣрие. акы не хрстиane“. Викинуто так само і кінець першого оповідання з обвинуваченням їх-же: „тож быс Бгоу мерьзко зрети. зовоущимсѧ хрстиѧном не члвчьскы и не хрстиѧньски моучат“. Ці, чи не сучасні подіям, вислови здавалися, очевидячки, зайвими для далекого вже від них пізнішого редактора. Через такі самі міркування, певна річ, викидали ці місця й инші тексти, що є в складних зводах. Далі сп. Б скорочує молитву князів, запозичуючи її з старшої редакції: у pomenusza słowo bożyie, iże recze. Внюже мѣру мѣрите [1]), otmiritsia im (викинуто: а што сееть то и пожнеть); і rekosza... Цікаво зазначити, що тут зберегається навіть точність у визначенні часу, коли одбувсь похід Витовта й Скиргайла, а саме за сп. У: na tretey nedeli w piatnicu, відмінно тут від решти текстів. Характерна, нарешті, невеличка вставка в сп. Б: замість вислову — Бжиею силою тоу не мало чюдо створис (сп. У), тут читаємо: Bożyiem że czudotworenijem y siłoiu, tyt nemałoie czudo wczynilosia. Ця вставка в сп. Б, де збереглися всі тексти з Св. Письма, молитви й поклинання на Божу допомогу, свідчить про не зменшений, ба навіть підсилений тут релігійний напрям редактора. Окрім цих, усе-ж-таки неважливих, відмін, решта тексту є точна копія старшої редакції. Через це важко в сп. Б визнати окрему редакцію даного „сказанія“: швидше слід зарахувати його, що-до характеру викладу, до старшої редакції, найстаршої групи С і У. Отож, сп. Б, як остання ланка її, продовжує почату в ній історію аж до кінця XVI в.

На підставі всього сказаного можна позначити отакі моменти в літературній історії літописного оповідання про боротьбу Литви з Смоленьском. З самого початку, можливо в тих литовських літописах, що не збереглися, але були раніш од відомих нам зводів, читалося цілих три окремих поспіль записаних оповідання. На початку XV в вони потрапили в литовську хроніку або короткий звід за-

---

[1]) Так у рукопису; див. т. XVII П. С. Р. Л., стор. 510.

хідньо-руського літопису, відомого нам у старшому сп. У. Тут їх уперше об'єднано в одне „сказаніе“, спочатку досить механічно, з додержанням індивідуальних різниць окремих оповідань, з пристосуванням різних подій до одного моменту, невиразно зазначивши це початковою традиційною фразою „тоє же зимы“.

Перше з складових оповідань нашого „сказанія“, про Святославове кровопролиття, характером викладу було спочатку близьке лиш до другого, про похід Витовта з Скиргайлом. Отже об'єднання їх було цілком природнє змістом і формою. Менш підхоже до них було третє оповідання — про Витовтів похід на Литву, що і змістом є не однорідне з першими, і викладом є цілком об'єктивно-літописне, далеке від них.

Дальша історія даного „сказанія“ визначилася в двох напрямках. Один, старший що-до часу, далі поширюв в його зміст, а другий, навпаки, скорочував. Старша з відомих нам редакцій, у сп. У, XV в., повторена в сп. С, початку XVI в., закінчила свою еволюцію, по одній течії, найближчій до протографа, допіру наприкінці XVI в., в почасти скороченому сп. Б. Це найстарша група текстів першої редакції „сказанія“, немов-би поміркована підредакція. Найближче відхилення від неї, мало характерне, по суті неважливе, являє собою друга група, теж трьох списків тієї-ж самої редакції, а саме списки Арх., В і Д. У них була тенденція ускладнити зміст „сказанія“, але за браком потрібного матеріялу справа обмежилася невеличкими відмінами, здебільшого небагатьма вставками. Але і ця, т. зв. поширена підредакція, почавши поширювати сюжет, надто в Арх. і В, не додержала далі цієї тенденції і в сп. Д, навпаки, стала скорочувати текст.

Рішучіші зміни в текст старшої редакції „сказанія“ про боротьбу Литви з Смоленськом запроваджує новий редактор литовського літопису — в складних зводах. Виявивши певну рішучість дуже скорочувати його текст, редактор з літературного боку вжив заходів до стилістичного об'єднання різнобарвних оповідань в однорідне викладом „сказаніе“. Підганяючи під суворо витриманий в инших „сказаніях“, літописний стиль, він скорочує переважно першу половину даного „сказанія“, проминаючи нетипові для світського літопису біблійні тексти й инші вияви характерної для його стилю релігійности. Бажаючи, очевидячки, органічно об'єднати три оповідання в одне „сказаніе“, пізніші тексти пам'ятають ще про їх колись самостійне значіння: більшість з них (5 з 8-ох) навіть дають окремі заголовки для перших двох оповідань.

6. „Сказаніе“ про бій на Ворсклі.

Між низкою окремих оповідань, звязаних з Витовтом, є ще повідання про бій його з татарським царем Темиртиклуєм на річці Ворсклі. Воно є у всіх трьох зводах західньо-руського літопису. В коротких зводах воно датується певним роком, — 5906 (1398); на цій підставі можна гадати, що складено його ще наприкінці XIV в., бо писав його, очевидячки, сучасник подій, який, можливо, був самовидцем їх: він не тільки наводить Витовтову промову перед боєм, що могло бути літературною творчістю самого автора, ба й досить докладно датує подію — „мсца авгоус*т* в҃і въ второкъ“. Так само докладно знає він розмір одкупу м. Київа від Темиртиклуя, в три тисячі „роублевъ Литовъскы*х*“. Близькість його до події характеризується переліком іменнів забитих литовських князів. Коли так, — перед нас одна з найдавніших складових частин західньо-руського літопису, утворена в самому кінці XIV в., можливо, того-ж самого 1398 р.

Хоч „сказаніє“ це датовано певним роком і тим самим немов-би підведено під виразний хронологічно-літописний ранжир, а до того в коротких зводах немає жадного заголовку, все-ж-таки воно має всі ознаки окремого, спершу незалежного від літопису, твору. Брак заголовку не свідчить проти цього: „Повість про Подолію“ теж не має його в коротких зводах. До певного-ж року міг зарахувати його вже редактор літопису. Про окремий від літопису попередній характер його свідчать: 1) суцільний, органічно з'єднаний змістом і завершений формою виклад, відмінний своєю манірою від літописного контексту; 2) механічний, а не органічний звязок „сказанія“ з попереднім і дальшим контекстом; 3) порівняння його з Новгородським 4-м літописом, де знаходимо навіть окремий заголовок його: „Слово о томъ как бился Витовтъ съ ордою“ [1]; 4) порівняння з Никонівським зводом, де наше „сказаніе“ має характер теж немов-би окремого запису, викладом своїм не схожого на контекст; 5) порівняння коротких зводів з пізнішими, де цьому „сказанію“ дано особливі заголовки, як окремому творові. Очевидячки, „сказаніе“ про бій на Ворсклі, справді, спершу існувало окремо і допіру згодом запроваджено в літопис. З яких джерел запозичено воно до літопису — ми не знаємо: навряд чи воно було народнім або усним; цьому заперечує друга його половина, де маємо сухий перелік прізвищ та імен безлічи забитих литовських князів, утворений, можливо, на підставі

---

[1]) Пор. П. С. Р. Л., т. IV, стор. 103.

даних литовської канцелярії. Важкий для пам'яти, подібний перелік природнім був в окремому запису, присвяченому даному сюжетові. Будь-що-будь, а цей окремий твір коло 1398 р. міг вже на початку XV в. потрапити в два схожі списки короткого зводу або старшої редакції західньо-руського літопису, а саме в У і К, а потім відбитися й у сп. С, початку XVI в.

Зміст повідання дуже простий. Витовт, укупі з багатьма князями й царями, серед них і з татарським Тактамишем, розпочав війну проти другого з татарських царів — Темиртиклуя. Він самовпевнено наперед похвалявся майбутніми успіхами: „поидѣмь пленимь землю. татарскоую. а побьемь црѧ Темиртиклоуѧ. и возмемь царство его. и посадимь цр҃ѧ Тактамыша. а ѡн мѧ посадить на всеи Роускои земли". Зустрілися вони „на поли на рецѣ на Ворьсклѣ и быс имь бои великъ. и попусти бг҃ъ татаром. побити Витовта", і він утік з невеличкою дружиною. Темиртиклуй прийшов до Київа, узяв викуп „три тисячі роублёвъ Литовськихъ. и силоу свою всю роспоусти по Литовськои землы... и много зла сотвориша Литовской земли и ѿиде оу свою землю". Далі докладно перелічуютьсяймення й прізвища забитих у цьому бою князів Литовських, разом 17 князів.

Порівнюючи зміст цього „сказанія" з Никонівським зводом, помітимо чималу відміну: 1) замість 17 князів литовських зводів там знаходимо 21 названих поіменно і, окрім того, додається: „всѣхъ князей. именитыхъ славныхъ 70 и 4"; 2) самий зміст збільшено не менш, як утроє, надто через додавання нових епізодів про князя Едигея, зовсім не згаданого в литовських зводах. Через отаке поширення сюжету цього „сказанія" в Никонівському зводі, слід сказати про їх наближення в споріднених частинах тексту. Ось найближчі паралелі в них:

С, стор. 47—48:	*Никон.*, т. XI, стор. 172:
1. Кн҃зь же великии Витовъть Кестоутевичь Литовъскыи собра воѧ много безчислено. и цр҃ь. Такьтамышь с нимь своимь дворѡмь и Литва и Немьци и Лѧхи и Жемоить. Татарове и Волохи и Полѧне и с нимь бѣ кн҃зеи (*Нкф.*: 50) и быс сила ратьных. многа ѕѣло. и всими сими	1. И поиде Витоѳт со своими князи и со всѣми силами Литовскими, вкупѣ же съ нимъ и самъ царь Тактамышь съ своимъ дворомъ; и бысть ихъ сила ратная велика зѣло. И поиде въ землю Татарскую на Темирь-Кутлуя съ великою похвалою и гордостью, сице хвалящеся,

полькы воѡроуживьсѧ поиде на цр҃ѧ Темиръ Коуклѧꙗ. и похвалисѧ на ѡрдоу Витовъть гл҃ше поидемь попленимь. землю Таръскоую победимь цр҃ѧ Темрь Коуклѧꙗ. и возмемь цр҃ьство єго посадимь цр҃ѧ Тактамыша и ѡн мѧ посадить на вс҃ю землю Роуськѫю.

глаголя; „поидемъ плѣнити землю Татарьскую, побѣдимъ царя Темиръ-Кутлуя, возмемъ царство єго и раздѣлимъ богатство и имѣніе его и посадимъ во Ордѣ на царствѣ его царя Тахтамышя... а мы не точію Литовскою землею и Полшею владѣти имамы, но и всѣми великими княженіи Русскими...

2. в то же врѣмѧ приспѣ Темирь Коуклѫи цр҃ь. со многими полъки ратьными и со кн҃зми своими ѡрдинскыми. и стретошасѧ с Витовтомь. во поли на рецѣ на Ворьсклии.

2. И се противу имъ царь Темирь-Кутлуй со всею силою Татарскою встрѣчю изыде изъ-за рѣки Ворсклы; и тамо срѣтшеся съ Витоѳтомъ в полѣ чистѣ, на рѣцѣ на Ворсклѣ...

3. и цр҃ь Темиръ Коукли тогда приде ко градоу ко Києвоу и въза с град ѡкоупь ҂г҃ роублевъ Литовъскых. и силоу свою роспоусти по Литовъской земли. и воєваша Татарове даиже и до Великого Лоуцька і много зла сотвориша земли Литовъской и ѡтыде во свою землю.

3. Царь же Темиръ-Кутлуй, пришедъ самъ сталъ подъ градомъ подъ Кіевомъ, а силу свою розпустилъ воевати земли Литовскія; и ходиша рать Татарскаа, воюющe, даже и до великого Лучска, и много городовъ поплѣниша, и много странъ повоеваша и пусто сътвориша. Царь же Темир-Кутлуй съ Кіева взя окупа 3 тысящи рублевъ, а съ Печерскаго монастыря 30 рублевъ; и оттолѣ поиде въ свою землю...

Нарешті, в обох пам'ятках текстуально збігається перелік 17 забитих литовських князів, дарма що, окрім того, чотири прізвища в Никоновому зводі є нових, по-над 17. Таке текстуальне наближення свідчить, безперечно, про спільне для обох пам'яток джерело, якийсь окремий запис про бій на Ворсклі. Деякі стилістичні особливості обох текстів, видержані немов-би в народньому характері, як от: „на поли на рецѣ на Ворьскли", або „подъ градомъ подъ Кіевомъ", дають матеріял на те, щоб запитати, чи не впливала

на той окремий запис нашого „сказанія“ стилістика народньої творчости в формі народньо-стилістичної тавтології.

На Никон. зводі, характерно, теж позначилося те, що „сказаніє“ утворив сучасник самовидець, а можливо навіть і співучасник бою на Ворсклі: по-при досить точне зазначення, коли саме сталися події, в литовських зводах — мсца авґоуст *ві* въ второкь — ще точніше сказано в Никон. зводі: „се случися мѣсяца Августа въ 12 день, в вторникъ, въ седмый часъ дни“.

Цей останній вислів свідчить про незалежність тексту „сказанія“ в Никон. зводі від тексту його в литовських зводах, не кажучи вже про поширений зміст першого. Швидше навпаки — можливо, що литовський літопис запозичив з тексту типу Никонов. зводу.

Літературна історія „сказанія“ про бій на Ворсклі нескладна. В трьох списках старшого зводу, С, У і Н, текст його однаковий. У пізніших списках, що спираються на попередні, текст у різних місцях має літературно-стилістичні зміни. Вже самий початок „сказанія“ має рішучі відміни, як видно з порівняння:

С (54 — 54 зв.):	*К* (84 арк.):
В лѣт ҂ѕѫѕ (6906) быс по(бо)ище кнзю великомоу Витовту с Тимеръ Коуклоуємь црємь. кнзь же великии Витовъть Кесгоутевичь Литовъскыи собра вон много безчислено. и црь Такьтамышь с нимь своимь дворωмь и Литва и Немьци и Лѧхи и Жемоить. Татарове и Волохи и Полѧне и с нимь бѣ кнзеи (Н и к ф.: 50) и быс сила ратьных. многа ѕѣло. и всими сими полькы воωроуживьсѧ поиде на црѧ Темиръ Коуклѧн. и похвалисѧ на ωрдоу Витовъть гліше поидемь попленимь. землю Татаръскоую...	Того *ж* лѣта кнзь великы*и* Витовтъ пріиде*т* к Смоле*н*скоу. и пошле*т* промче слова и кнѧ Глѣба Свѣтославовича на Чеми*р*тиклꙋн. а са*м* кнзь великы*и* Витовтъ со свои*мъ* воиско*м* за ни*ми* поиде*т*, црь Тактамы*ш* свои*м* людо*м* поидеть Витовтꙋ на помо*ч*. и Литва и Немцы Лѧховѣ Жомоить Татаровѣ. и Волоховѣ и с ни*м* было кнзеи пѧ*т*десѧ*т*. и была сила ра*т*ных мног. и пошли на црѧ Тими*р*тиклꙋѧ. Тата*р*ского. и похвалилъсѧ на ωрдꙋ Витовтъ а мови*т* поиде*м* а спꙋстоши*м* землю Тата*р*скꙋю.

Докладніший у сп. К початок „сказанія“ пояснюється тим, що тут до тексту старшої редакції додано одну фразу, взяту з звісток 6903 (1395) р., де читаємо: „Тогож лета кнзь Витовтъ прииде к Смо-

ленскоу. а преж промче слова. на Темиртикоуга ида. и выѣхалъ к немоу кнзь Глебъ Стославичъ".

Окрім цього додатку, сп. К має ще инші відміни од старших текстів: вставки в середині й прогалини в кінці „сказанія". Повідомляючи про перемогу татар над Витовтом, сп. К каже докладніше й ясніше про цю подію:

С (54 зв. — 55):

и надолзе велми биющимься имь и попоусти бъ Татаром. кнзь же великыи побѣже во мале дроужине. и црь Темиръ Коукли тогда приде ко градоу ко Кисвоу и въза с град ѡкоупь г роублевъ Литовъских и силоу свою роспоусти по Литовъскои земли.

К (84 — 84 зв.):

долго вѣлми билис. и поможет Бгъ Татаром поразити Витовтово воиско и кнзь вѣликыи Витовтъ побѣжит оу малои дрꙋжинѣ и црь Тимиртиклоуи тогды приидет под Киевъ и стоял под Киевом г дни и Киянѣ дали з города ѡкꙋпоу за себѣ три тисячеи рꙋблевъ Литовских и Тимиртиклꙋи Татарскꙋю ѡрдꙋ роспꙋстил по великом княжствѣ Литовском...

Нарешті, наприкінці „сказанія", де перелічено прізвища забитих литовських князів, сп. К проминає двох з тих, що зазначені в старшій редакції: кн. Івана Евлашковича і кн. Ямонтовича.

Отож, у цілому, окрім останньої одміни, текст „сказанія" в сп. К, хоч і мало чим, усе-ж-таки складніший від старших текстів. Що-до звичайної в складних зводах нашого літопису полонізації, то вона сливе нічим не відбилася в сп. К, окрім одного невиразного з цього боку місця, коли його вважати за таке: про перемогу татар над Витовтом у старшій редакції читаємо — „и попоусти Бгъ татаром", а в сп. К „поможетъ бгъ татаром поразити Витовтово войско". Перший вислів є немов-би Витовтового прихильника, а другий навряд чи викликаний спочуттям до цього князя. Коли погодитися з таким тлумаченням, можна вбачати в сп. К, і то ледві помітний, слід полонізації, виразніший у решті літописного контексту (та через те можливий і в нашому „сказанію").

Найближчий до сп. К польський текст О має деякі одміни, як у заголовку, так і в викладі „сказанія". Замість непідхожого в сп. К заголовка — „ѿ Витовътѣ з митрополитом Киевским" — в сп. О маємо прийнятий мало не цілком у дальших списках природніший

заголовок: O Vitolcie gdi na Timirtikluia szedl s pochwalą [1]). Окрім того, сп. О, в одміну від решти, має ще й другий заголовок для переліку забитих князів — Ktorich xiążąth pobyl czarz Timirtiklvy. Виявилося отже дві частини „сказанія“, — в звязку з цим трохи змінюється початок обох частин, але не даючи нічого характерного, окрім того, що й решта дальших списків пішла за сп. О, а саме — П, Рум., Т, Рач. і Е. Останні чотири об'єднуються характерною для них помилкою: правильний у сп. К і О перелік забитих князів в одному місці — „кнзь Федор Патрикеевич Волоскии. кнзь Иван Юрьевич Белский“ (сп. К, арк. 84 зв.) — помилково, через прогалину, так скорочується в них — „кнзь Ѳедор Патрыкѣевичъ Бѣльский“ (Рач., арк. 263). За найстаршим з них сп. Рач. пішла решта списків: Рум., Т і Е. Останні два не мають жадного заголовку, а списки Рач. і Рум. взяли свій заголовок із сп. О: ѿ кнзи Витовте, какъ пошол воевати Миртиклѹѧ (Рум. = Тивиртиклѹя).

Отож, списки К, О, П, Рум., Т, Рач. і Є становлять нову літературну редакцію, одмінну від старшої.

Список Б, не маючи для даного „сказанія“ окремого заголовку, наближається текстом почасти до старшої редакції, почасти-ж додержується полонізованого характеру пізнішої редакції складних зводів. Починається тут „сказаніе“ за текстом першої редакції, повно перелічуючи, як і там, Витовтових співучасників у поході, в одміну від скорочення в складних зводах. Але в оповіданні про перемогу татар над Витовтом ролі змінюються: сп. Б тут ближчий до другої редакції, надто до тексту сп. К, тільки з невеличкими вставками, по-над текстом усіх відомих списків, чисто літературного характеру, як видно з підкреслених у нас далі слів у такому прикладі: tak dołho bilisia mało ne uweś deń. A potom pomoh boh Tatarom y pobili welikoho kniazia Witowta [2]), y wse jeho woysko. Нарешті й наприкінці „сказанія“ сп. Б має деякі відміни: 1) за текстом старшої редакції перелічуються забиті князі, з зазначенням також кн. Ямонтовича, проминеного в пізнішій редакції; 2) одмінно від обох редакцій кн. Андрій Полоцький названий у сп. Б Kestutewicz, а не Олгирдович, як у решті списків; 3) кінець переліку забитих князів теж почасти оригінальний: pan Krakowski z Lachow; pan Spytko tot tamże zabit [3]).

---

[1]) Підкресленого немає в решті списків.

[2]) Підкреслених слів немає в инших списках.

[3]) Підкреслених слів немає в инших списках.

Усі зазначені відміни сп. Б, дарма що по суті сливе нічого нового не вносять, з літературного боку все-ж-таки відокремлюють до певної міри текст даного „сказанія“ від решти списків Це дає підставу вбачати в сп. Б нову, третю літературну редакцію нашого „сказанія“. Компілюючи тексти двох попередніх редакцій, сп. Б є третя, змішана редакція його.

Висновки з аналізи „сказанія“ такі:

1. „Сказаніе“ про бій на Ворсклі є одна з найстарших складових частин західньо-руського літопису, утвореного близько 1398 р.

2. „Сказаніе“, можливо, було окремим літературним твором, що склав самовидець, навіть співучасник події, на підставі канцелярських великокнязівських списків забитих князів.

3. Опинившись у різних літописних зводах, „сказаніе“ повніше відбилося в Никон. зводі і скорочено в литовському літопису.

4. В останньому воно збереглося в трьох редакціях відповідно до трьох типів зводів; у старшій редакції, що зберегла його в трьох списках У, Н і С, воно відоме в XV і поч. XVI вв.; тут „сказаніе“ наше було вжито в найкоротшій його формі, що утворив прихильник Витовта.

5. У складних зводах західньо-руського літопису маємо поширену редакцію даного „сказанія“, що збереглася в 7 списках — XVI і XVII вв., а саме К, О, П, Рум., Т, Рач. і Е, з невеличким впливом полонізації.

6. У повному зводі Б, XVI в., маємо змішану редакцію „сказанія“, що була компіляцією обох попередніх, узявши номенклатуру від старшої редакції, а освітлення події від пізнішої.

7. Повідання про заснування Вильни.

Досі ми розглядали повісті й „сказанія“, що ввійшли в склад коротких зводів західньо-руського літопису і потім перейшли до пізніших зводів.

Та є в литовських літописах такі окремі „сказанія“, що вперше з'явилися допіру в складних зводах, ба навіть повному зводі. Звернімося спершу до тих, що з'явилися в складних зводах. Перше місце серед них належить „сказанію“, що збереглося в списках Рум., Арх., О, П, Рач. і Є, і в першому з них воно має такий заголовок: „Ѿ великом кнзи Кгиндиминѣ как Троки зарѹбил і Вилню“. Коротше назвемо його „сказаніем“ про заснування Вильни.

Характер надзвичайно жвавого оповідання, особливо проти занадто схематичного викладу літописного тексту навкруги його,

дає підставу гадати про можливий окремий твір. Особливий-же характер змісту його, заснованого на Гедиминовому сні і тому, як тлумачить отой сон напівмітичний ворожбит Лиздейко, з його чудесним походженням, свідчить про можливий вплив на дане „сказаніе“ народньо-епічних переказів. Тим-то можна ставити питання, чи не було наше „сказаніе“ спершу окремим народнім переказом, що в тій чи иншій формі вплинув на складні зводи литовського літопису?

Зміст „сказанія“ про заснування Вильни такий. Якось поїхав в. кн. Гедимин з Кернова, столиці, „в ловы“ й найшов „в пꙋщи горꙋ краснꙋ дꙋбровами і равнинами ѡблѧглꙋю і сподобалос емꙋ велми“. Оселившися там, збудував він нове місто і, назвавши Троками, переніс туди і столицю. Через деякий час знову він виїхав „в ловы“ й найшов гору „краснꙋ“ й забив там тура, а що пізній час був, то заночував там. І привиділося йому, що на горі, яку звали Крива, а тепер Лиса, стоїть вовк залізний, а в ньому реве, немов-би сто вовків вило. І на цьому прокинувся князь і розповів сон ворожбитові Лиздейкові, що його знайдено в орлячім гнізді. Ворожбит так витлумачив сон: „Гсдрю кнже великии, волк железный знаменꙋет город столечныи тꙋт бꙋдет. а што в нем оунꙋтри ревет то слава его бꙋдет слынꙋти на вес свѣт“. Князь другого-ж дня послав по людей і заклав нове місто — верхнє й нижнє, назвавши його Вильна. Туди він переніс з Троків столицю, призначивши на першого воєводу гетьмана Ґаштолта. І князював в. кн. Гедимин багато років і щасливо панував геть аж до старощів своїх.

Окрім такого, як бачимо, суцільного та закінченого змісту, „сказаніе“ має ознаки окремого твору ще й з стилістичного боку. Подібно до казок, що починаються традиційною фразою „въ некоторомъ царстві, въ некотором государстві“ [1]), або взагалі подібно до різних форм оповідань, з їх початком — „одного дня“, і наше „сказаніе“ починається подібною фразою: „И некоторог(о) часꙋ поехал кнѧз великии Кгиндимин со столца своего Кернова в ловы за пять мил за рекꙋ Велю, и найде в пꙋщи горꙋ краснꙋ“... І далі вживається подібного стилю в відповідних місцях, наприклад: „и в малых часех поехал после того, кнѧз великии Кгидимин в ловы ѿ Троков за четыре мили. и наиде горꙋ краснꙋ; под рекою Вилнею“... До певної міри в цих двох прикладах перед нами немов-би тавтологія з характером народнього стилю. За риси народнього стилю можна вважати тут так само і вживання епітетів, як, скажемо, „горꙋ краснꙋ“ (двічі),

[1]) Чубинскій, Труды этногр.-стат. экспедиціи, т. II (1878), ст. 308.

„зверя великого тўра“, „волк велики“, „старость великая“, „сон дивный“ і т. и. У стилі народніх усних переказів повторюється тут вислів „на горе которўю звали Кривал тепер Лисал“, „на Кривои горѣ которўю нн҃ѣ зовўт Лысою“, а так само — „на тои горѣ гдѣ нн҃ѣ зовўт Тўрıа гора“. До народньо-поетичних висловів годиться зарахувати також порівняння — „в нем (вовку) ревет как бы сто волков выло“, а так само і повторення прийменника на в вислові: „і станет на луцѣ на Швинторозе“. У звязку з наведеними прикладами, за народньо-поетичні підхідки можна вважати ще й такі вислови в дусі усних переказів, як визначення місць у формі топографічних описів за пізнішою локалізацією, наприклад: „и назове имл емў Троки. гдѣ нне старыи Троки... і оўбьет его (тура) на тои горѣ, где нн҃ѣ зовўт Тўрıа гора“, „і станет на луцѣ на Швинторозе, где перших великих кн҃зеи жигали“... До підхідок того-ж народньо-поетичного стилю слід віднести й такі вислови вставно пояснюючого характеру, як, наприклад — „і рече ворожбитў своему именем Лиздейкў которои был наиден оув орлове гнезде. і был тот Лиздейко оу кн҃зл Кгиндимина ворожбитом навышшим потом попом поганским“, і тільки далі йде мова про те, що сказав йому князь. Нарешті, самий кінець „сказанія“ викладено в стилі окремого твору, що заокругляє своє оповідання такою фразою: „и кн҃жил великии кнлз Кгиндимин много лѣт на кн҃жестве Литовском і Рўском і Жомоитском. і был справедливы и много валкъ мевал, а завжды зыскивал. і паном (sic) фортўнливе, аж до старости великое своеи“.

Отож, здається, нема сумніву, що і в складі літопису чималою мірою зберігся характер окремого твору нашого „сказанія“, що заховало риси народньо-поетичного переказу.

Цікаво, що в усіх списках, де знайдено текст даного „сказанія“, як у складних зводах, у списках Арх., О, П, Т, Рум., Рач. і Є, так і в повному зводі, в сп. Б., скрізь маємо цілком тотожній текст, без ніяких змін. Єдина відміна між ними тільки в тому, що в двох списках — Е і Б — немає заголовку.

8. Повідання про Бирюту.

Серед окремих „сказаній“ у складних зводах виділяється також і „сказаніе про Бирюту“. Вперше воно з'являється в сп. Арх. (в сп. К його ще нема). Вставний характер його виявляється досить виразно. Досить порівняти текст сп. К з одного боку і пізніших списків з другого, щоб дуже добре зрозуміти, що дане „сказаніе“, справді, було згодом вставлено в традиційний текст.

Як відомо, текст складних зводів в оповіданні про Гедиминових дітей, а серед них і про Кейстута, спирається мало не цілком на текст попередньої, старшої редакції або коротких зводів західньо-руського літопису. І справді, в сп. К ми як-раз це й помічаємо, де між иншим читаємо про поділ земель Гедиминовим синам: „а Керстѹтью дал Троки. Корѧту дал Новгородок, а Люборта принѧлъ Володимерьскии кн҃зь к дочцѣ своеи оу Володимеръ. и в Лѹческъ и въ всю землю Волынскѹю", і далі — „Ѡлькгирдъ короле ъ ѡц҃ь. а кн҃зь великии Керстутеи были съ собою оу милости великои и в ласцѣ" (ст. 153).

Цей традиційний текст збережено мало не цілком, за старшою редакцією, і в сп. К; далі, починаючи з сп. Арх., його розірвано новим текстом, як-раз „сказаніем" про Бирюту, вставленим у зазначеному тексті. Спершу в сп. Арх. маємо, як і слід, оповідання про поділ земель Гедиминовим синам, кінець його читається так: „Корѧтѹ дал Новгород. Любортѹ дал Володимер і Лѹческ и землю Волынскѹю, а тых двѹх сн҃ов своих посадил, на великих кнѧзствах Евнѹта на столцы своем на Вилни і на великом кнѧзстве Литовском, а Кестѹтѧ на Троцех і всеи земли Жомоитскои, і розделивши их самъ почесне оумре". І далі, перед словами: „кнѧз Ѡлкгирдъ а кнѧз великии Кестѹтеи, вели (sic) межи собою оу милости і оу великои ласце", — як раз і вставлено дане „сказаніе про Бирюту", що перед цими словами закінчується висловом — „навротис воспак", який теж доводить вставний характер „сказанія".

Зміст невеличкого „сказанія" такий. Почув Кестутий про „Бирютѹ, котораѧ ж девка Богом своим подлѹг ѡбычаю поганского пошлюбила чистость ховати і сама была хвалена ѿ людей за богиню, і приехал там кнѧз Кестѹтеи сам, і сподобалос емѹ велми иж была велми красна таѧ девка, і розумна". Став він прохати, щоб одружилася з ним, та вона не погоджувалася і „ѿказала емѹ иж ѧ пошлюбила Богом своим чыстость ховати до живота своего". І взяв він її з собою силоміць і з великими почестями провів її до Троків і, пославши сватів, „оучинил великое веселя з братею своею і понѧл тѹю паннѹ Бирютѹ собе за жонѹ". Потім сподобалося йому за милю від Троків одне місце „межи озер"; заклав він там місто й назвав Нові Троки, перенісши сюди свою столицю з Старих Троків. Син його Витовт народився ще в Старих Троках. На тому саме місці, де він народивсь, після смерти свого батька Витовт заклав костьол Благовіщення Пресв. Богородиці і манастир св. Августина, подібний до Краківського, чи до того, що в Тинцю, коло Кракова. Кінець „сказанія: „навротис (П — возвратисѧ; Рум. — навратимся) воспак". І далі в сп. Арх. маємо новий відділ літописного тексту під окремим заголов-

ком — „ѿ кнзи Олкгирде і ѡ Кестути“. Починається він так: „По смрти великог кнзѧ Кгиндимина, кнѧз ѿлкгирдъ а кнѧз великии Кестутеи, вели (П, Рум. — были) межи собою оу милости і оу великои ласце, а кнѧз великии Евнутеи“ і т. и. Одне слово, оповідається про події ще XIV в., перед Витовтовим виступом на кін політичної діяльности, тимчасом як „сказаніе про Бирюту“ закінчилося оповіданням про Витовта і про той його вчинок, заснування в Троках манастиря, що належить вже до XV в., а саме 1405 р.

В цьому новий довід на те, що „сказаніе про Бирюту“, яке безперечно, було окремим, самостійним твором, вставлено. Звістка в ньому про те, як збудував церкву Благовіщення Витовт, що виписав з Тинця, коло Кракова, бенедиктинців і заснував 1405 р. в Троках Бенедиктинський манастир, — дае розуміти, що утворено наше „сказаніе“ не раніш од 1405 року. Що-до терміну, не пізніш од якого утворилося це „сказаніе“, певних даних ми не маємо. З стилістичного боку вислів про Витовта має характер немов-би пригадування: сказавши про те, що Кейстут переніс столицю з Старих Троків до Нових, автор додає: „а ведже снъ его Витовтъ родилсѧ оу Старых Троцех, і на том месцы где се Витовтъ родил сам по смерти ѿца своего Витовтъ і костел заложыл оу Звестованиє матки Бжои мнихи оуставил. закону того ж што оу Кракове есть. клѧштыр светого Августына на Стынцу. навротис воспак“. Це місце, що, як зазначено вже, має характер немов-би пригадування, але в формі, близькій до дійсних фактів, можливо, належить тій особі, що наче сама пам'ятає про Витовтове народження в певному місці, де тепер манастир та церква. Така особа, очевидячки, духовного стану, могла писати, коли не раніш од 1405 р., то, здається, і не на багато пізніш, може саме ще за життя самого Витовта († 1430), про якого й згадується тут між иншим, без особливої потреби з боку контексту (як „сказанія“, так і літопису), а живовидячки, з особливої до нього прихильности, що було найприродніше за життя Витовта, як національного героя, отже, за його могутности наприкінці життя. Коли сказане є правдоподібне, то „сказаніе про Бирюту“ могло бути утворене в першій половині XV в., як окремий від літопису твір.

До літопису-ж „сказаніе“ потрапляє далеко не відразу: в старшій редакції, як-раз першої половини XV в., ми його ще не маємо, навіть у пізніших її списках, як XV в., так і XVI ст. Ба навіть більше, не до всіх списків другої, пізнішої редакції XVI в. воно потрапило. Його ще нема в тексті сп. Рум., що правда, вже к. XVII в., але одного з ранніх характером тексту, якого протограф, на нашу думку, писано в першій половині XVI в., перед 1550 р.,

коли з'явився трохи пізніший характером свого тексту сп. О. В цьому сп. О дане „сказаніе“ вже є, отже воно увійшло до другої редакції литовського літопису не пізніш як у половині XVI в. (1550 р.).

Без окремого заголовку „сказаніе про Бирюту“ залишається тотожнє, без характерних змін тексту, в усіх 7 списках складної редакції (з них три списки XVI в., а саме О, Арх. і Рач., і чотири списки XVII в., а саме — Т, П, Рум. і Є) і навіть у сп. Б — повної редакції.

9. Оповідання про Варвару.

У складному зводі, і лиш в одному сп. Рач. (арк. 289 — 291) при кінці його, починаючи від 1545 р., після звістки про смерть королеви Лизавети і про призначення від короля Августа Ходкевича на Жомоїтського старосту, вміщено оповідання про королеву Варвару. Правда, останнє має на берегах аж тричі зазначені різні роки, 1545, 1547 і 1548, немов-би в типовій літописно-хронологічній сітці, а окрім того ще в тексті його маємо вказівку на 1547 рік. Текст оповідання аж тричі перебивається суто-літописним висловом — „лѣта Божего нарожена“ 1547, 1548 і потім 1547, але вже сама ця хронологічна непослідовність свідчить про те, що тут переважає зміст суцільного оповідання, підо впливом якого розставлювано роки, а не навпаки — залежно від хронологічної сітки розміщувано текст. Отже, за центр ваги було органічно утворене оповідання, присвячене одному предметові, хоч і розтягнуте, відповідно фактичній події, на кілька років, які, зважаючи на точність запису, були розставлені для більшої ясности в датуванні події. Хронологія відгравала тут зовсім другорядну ролю, цілком службову, у цілковитій залежності від єдиного змістом і особливого характером стилю оповідання. Останнє таке своєрідне й далеке від літопису своєю композицією змісту, сюжетом у цілому й особливостями свого стилю, що його швидше можна назвати, за авторовим задумом, свого роду романом половини XVI в., хоч і надто коротеньким, або невеличкою завбільшки повістю, чи, нарешті, оповіданням, досить цікавим стороною побутово-психологічною. Почасти відбився тут і політичний бік справи, у тих місцях, де говориться про те, як реагували на особистий роман молодого короля Августа і старий король Жигимонт, і пани ради коронної та в. князівства. Ще надто проти цього були й усі люди литовської землі, що „пашквилюсы писали ѡ томъ, ꙋ замку къ стенамъ и к ратушы и къ панским домомъ къ воротам прыбивали которые многие и до короля бывали прыношоны“...

Ось зміст цікавого оповідання. Король Август, поховавши тіло своєї королеви Лизавети, як молодий ще пан „не могучы здеръжати прырожоное хтивости своеи ку бѣлымъ головамъ. почалъ миловати панию Барбару Радивиловну", що недавно овдовіла. Король „почал до нее ходити ночъю куди собе хожэнье был ѹчынилъ с полацу ажъ до дому ее. и там в нее бывалъ часто, и было то слышать по всеи земли Польскои и Литовскои". Почали брати її прохати в Августа, щоб він того не робив „и тое несславы дому ихъ не чынилъ". Король обіцявсь і якийсь час не ходив, „потом кревкости прыроженое далеи терпети не могъ" і знову пішов до неї вночі. Брати її підстерегли його і докоряли йому. Король одповів, що хоче її прославити, як дружину. Покликали того-ж часу „плебана", що мали „на то готового", і потай одружили їх. Варвара навіть залишилася коло матери й брата.

Така перша частина оповідання, механічно вміщена під 1545 р. Далі йде друга його частина, під 1547 і 1548 р. Август поїхав у Пилипівку до Польщі одвідати батька. Там він повідомив про свій таємний шлюб „Краковского бискупа" і „Їна Тарновского пана Краковского"; „ѡни ему того дозволили", і він повернувсь до Вильни. Р. 1548 великим постом з'їхалися до Вильни панове рада в. князівства і, коли довідалися про таємний шлюб Августа, „сэрдэчне того жаловали и почали ѹпоминати и просити королѧ слезно абы того не чынилъ и неровни собѣ подданое своее за малъжонку не бралъ". Потім всім стало „тое ѡжэненье королевское вельми не мило", і посипалися з приводу цього „пашквилюсы". Дійшла чутка про це до Кракова, до батьків Августових, і „ѡни велми срокго до сына своего писали абы того не чынилъ". Але Август „то ничого не дъбалъ. а королѧ старого ѡ̃ца своего, так и пановъ рад корунныхъ и великого кнѧзства ѹпоминаньѧ и прошеньѧ слухати не хотѣлъ".

Третя й остання частина оповідання з хронологічного боку непослідовно і всупереч кінцю другої частини, що датується 1548 р., знову визначається попереднім 1547 р., коли король „Жыкгимонт Старый", бувши на соймі в Петрокові, заслаб і „вжо на полы ѹмерлыи прывезенъ до Кракова и там жэ ѹмеръ въ самыи великъ день третеенадцать годины на ѹ̃полномъ зэкгары", на 81 році свого віку і 42 р. королювання. Звістку про це одержав Август у Вильні в неділю рано після Великодня і в п'ятницю на тому тижні „ѡбыход чынил з марами и свечами по всимъ костелом". Далі на третій тиждень по Великодні, у вівторок 17 квітня, вирядив він панів до Варвари, щоб покликати її до палацу королівського, а коли вона прийшла, він оголосив усім про свій шлюб з нею. Цьому „ѡжэненью

королевскому панове и всѧ шлѧхта рыцэрьство: ѡпрочь дому Радивиловогo: не были ради, и вельми смутилисѧ, але того вже иначеи ѡдменить не могли".

На цьому і закінчується оповідання про Варвару. Судячи з того, що автор докладно знається на двірських литовських подіях, знов-же й з канцелярського стилю, оповідання склав сучасник описаних подій, хтось з великокнязівської канцелярії, можливо, близько половини XVI в.

Чи був з його окремий від літопису твір, чи його складено для літопису, як окрему його частину, за браком не то прямих, ба й посередніх даних, сказати важко. Одно безперечне, що незабаром, як його складено, оповідання про Варвару потрапило до сп. Рач., або його протографу, бо написано цей список близько 1580 р.

Про літературну історію оповідання не можна нічого сказати, бо воно збереглося лиш в одному сп. Рач. Решта списків литовського літопису уривається значно раніш: жаден з них не доведено до 1540-х рр., як сп. Рач.

10. Повість про Ольгердову боротьбу з Москвою.

Серед суцільних оповідань, що вперше з'являються в складних зводах західньо-руського літопису, одне з найважливіших своїм народньо-поетичним стилем є повість про Ольгердову боротьбу з Москвою. Оригінальний характер її народньо-поетичної символіки виділяє її досить яскраво як з контексту літопису, так і з-межи инших окремих оповідань.

Текст цієї повісти зберігся в одному лиш спискові складної редакції — Е (арк. 474 — 476 зв.), далі в сп. Б, цілком схоже з Е. Якою мірою окраси стилістичного характеру переважають тут зовсім нескладний зміст, це видко з їх порівняння. Самий зміст дуже простий. Ольгерд приятелював був з в. кн. московським Дмитром Івановичем, що, проте, розбратавсь з ним, загрожуючи війною. Ольгерд зібрав військо й несподівано швидко опинивсь під Москвою, що запросила миру. Замирившися, Ольгерд повернувсь додому.

Побачимо, як викладено тут цей зміст. Ось оповідається про те, як князі посварилися. Дмитро Йванович надіслав до Ольгерда посла свого „с ызвѣтом и прислал к нему огонь да саблю извѣщая ему вѣдати то буду в земли твоеи по краснои вѣсне и по тихому лѣту и кнзь великиї Олкгирдъ вынял из огнива губку да кремень и запаливъ губку давъ послу и рекъ дай то гсдрю своему і скажи ему что у нас в Литвѣ огонь е(ж)же сон извѣчает мнѣ хотячи в моеи

землѣ быти по красной вѣсне і по тихому лѣту а яз у него буду на велик днь и поцелуя его красным яицом щитом и с сулицею, а Бжиею помощию к городу Москвѣ копие свое прислоню"... Це літературне пророцтво, як символ військової переваги, є головний поетичний мотив-образ, що повторюється й далі. На арк. 476 читаємо: „Олкгердъ копие свое под Москвою приклонил и всѣдши самъ на конь и копие свое вземши в руки и приѣхав к городу и копие свое к городу приклонилъ". Нарешті, од'їжджаючи додому, він говорить московському князеві: „памятуи что то копие Литовское стояло под Москвою".

Багата наша повість і на жваві промови дійових осіб. Крім вищенаведеного діялога, ми маємо тут ще дві промові головного героя повісти Ольгерда. В одній з тих промов ще раз, вже вчетверте, згадується символічне копіє під Москвою: „потомъ кнзь Олкгирдъ рек великому кнзю аще есми с тобою и помирился но мнѣ ся іноче (sic) не хочет а ни достоит толкѣ (sic) хочю под городом твоим Москвою копие свое приклонити а ту славу учинити"... І друга промова Ольгердова: „ѣдучи назад и рѣкъ такъ великим гласомъ кнже великиї Московскиї памятуи что то копие Литовское стояло под Москвою".

З сказаного знати, що повість про Ольгердову боротьбу з Москвою склав прихильник Литви. Що-до часу, коли вона повстала, ми не маємо даних, щоб її датувати. Будь-що-будь, ледві чи вона була відома раніш ніж у к. XVI в., скоро вона не потрапила до инших списків складної редакції. Що її складено не пізніш, як наприкінці XVI в., видко з того, що її текста маємо в сп. Б., саме-іменно к. XVI в.

11. Повідання про чудо від св. Хреста.

У повному зводі західньо-руського літопису маємо кілька оригінальних повістей і „сказаній", яких нема зовсім в попередніх двох редакціях. Першою з таких окремих суцільних частин у зводі Б є „повідання" про чудо від св. Хреста. У ньому дві нерівні половині: перша оповідає про Ягайлів напад на Польщу, коли спалено Завихвостя й Опатів, а друга про саме чудо від украденого, як Ягайло повертавсь з військом, хреста. Може ці дві частині були колись окремі, та тепер у сп. Б маємо неначе одне суцільне оповідання. Суцільний характер його очевидний з таких даних: 1) починається його текст, як оригінальна у Б вставка, після традиційного в ньому від старшої редакції тексту; у сп. С після звістки про те, що Ягайло викликав Витовта з німецької землі, закінчуючи словами—

„тогда кнзь велики Ягаило перезвав его со Немець и даль ему Лоуческь со всею Волыньскою землею, а в Литовъскои земли ѿчиноу его,“ — йде звістка про Казимирову смерть: „королѧ Казимира в животе не стало“...; у сп. Б як-раз текст розбивається вставкою даного „повідання“ в такому порядку: а) „Kniaź weliki Jagoyło perezwał ieho (Витовта) y z Nęmec, y dał iemu Łuczesk, i wsiu Wołyńskuiu zemlu“; б) „сказаніе“; в) звістка про Казимирову смерть — „A w tot czas Lachy korola ne meli, iż korol ich weliki Kazimir umer“. Правда, перед цим маємо ще одне речення: „Y potom połoneniu wczynił Jagoyło hranicu z Lachy po biełuiu wodu, to iest po reku Wisłu“. Але це речення складено лиш для переходу між „повіданням“ і дальшим текстом літопису. Перед ним-же як-раз маємо в закінченні „повідання“ характерний для нього вислів — „Y wozwratymsia wospak“. Це довід на те, що „повідання“ то окремий твір. 2) Окрім того, внутрішня органічна суцільність „повідання“ виявляється з огляду його змісту, до якого ми й звернемося.

Ягайло, під той час в. кн. Литовський, пішов війною проти Польщі й Мазовії, помщаючися за те, що здобули Дорогочин та Мельник. Підійшов він до Вильни проти Завихвостя (Zawij — chwosta [1]), і почало військо думати, як-би річку перейти. Один литвин (за Нарбутом і Стрийковським — Радзивіл) зліз з коня, закрутив хвіст кінський собі на руку і сказавши: „тут воді не бувать“ — переплив річку. За ним й усеньке військо, перепливши річку, підійшло до міста. Ягайло звелів хитрощами, замість гармат, добути місто: кинути кожному з війська по кийку й запалити. Спаливши Завихвостя, пішли до Опатова й инших міст і так само попалили їх.

Повернувши назад, проходили повз св. хрест, на горі, куди дехто заїхав, і один пан з роду Довойнового взяв дерево св. хреста, оправлене в срібло, а також і панну з високого роду Габданкового. Набравши полону, і золота, і срібла, і каміння дорогоцінного та инш., Ягайло повернув до Вильни, де його зустріли „podłuh obyczaiu staroho pohańskoho“, перед містом „peśni poiuczy, y w dołoni biiuczy, chwału daiuczy“. Але в натовпі, як хто торкався місця, де було сховано вкраденого св. хреста, нагло вмирав. Ягайло дивувавсь, не знаючи, з чого помирають. Полоненій панні з Габданку наснивсь сон, і вона, з слів янгола, пояснила панові з Довойнів, а той Ягайлові, що помирають люди за непоштиве ховання св. хреста. Ягайло звелів оддати хреста панні, щоб вона віднесла його на давнє місце.

[1]) Чи не є тут спроба з'ясувати назву м. Завихвостя за допомогою, можливо, народнього „преданія“ про підстави для цієї назви?

Укупі з панною поїхав на її пропозицію і пан Довойнов, що одружившсь із нею. „Y tohdyż iemu prydano k tomu Habdanku kryż, y dla toho nazwano tot herb Dubnia, y tutsia dokonało połonenie czerez Litwu swiatoho Kryżà w Polszczy. I wozwratymsia wospak“ (арк. 54). Як бачимо, у цьому „повіданні“, справді, дві нерівні обсягом частині: перша, менша, про Ягайлів похід у Польщу, щоб спалити Завихвостя, Опатів та инші міста, а друга, удвоє більша, про чудо від св. хреста. Та це, справді, дві частині одного суцільного „повідання“, може складного, що утворилося з двох окремих колись переказів, немов-би народніх, а тепер вже органічно з'єднаних в одне оповідання. У ньому лиш визначаються два різні моменти, дві події, але в одній рамці, що їх покриває що-до загальної події — Ягайлового походу у Польщу і повернення до Вильни, — і що-до особи, яка їх об'єднує, — самого Ягайла.

З боку стилістичного теж нема відміни між обома частинами, а, з другого боку, особливості стиля в цілому „повіданні“ відрізняють його з решти контексту. Насамперед, виклад „повідання“, однаково в обох частинах, оживлюється формою промов дійових осіб. У першій частині дві промові: перша в устах литвина з Ягайлового війська — „y mowit tak, tut wode ne bywat“, а друга — в устах самого Ягайла — „nenadobe nam toho horoda puszkami dobywati“. У другій частині „повідання“ панна оповідає: „iż ia u wo sne widyła Anheła Bożoho, kotory mowłł, iż tot hnew swoy Boh perepustył na toie pohaństwo, dla toho iż derewo swiatoho kryża nepocztywe chowaiut, kotoroie maiut w sebe“. Окрім промов, характерна є тут сама деталізація оповідання, протилежна звичайній схематичності типового літописного тексту в наших пам'ятках. Наприклад, епізод про переправу війська через Вислу змалював справжній художник слова, а не сухий літописець: перед річкою проти Завихвостя війська „dumy wczynili kakby reku pereytu, y odyn Litwin zsiade z konia, y zawerty chwost sobie około ruki, y mowit tak, tut wode ne bywat, y wdaryt konia y perepływet reku z koniem w borze, y widiaczy woysko, na toho swojeho towarysza, y kożdy tuiu reku z końmi swoimi tym że obyczaiem w borzie perepłyli wsi“. Такі самі, характерні для окремих художніх оповідань, подробиці маємо в описах, як спалено Завихвостя, а так само в усій другій частині „повідання“: про крадіжку дерева св. хреста, не шануючи його, а за-ради срібла, про саме чудо від хреста, розпитування про це Ягайла „межи своїми“, викликання до себе панни з хрестом, щоб оглянути їх обох, то-що. Нарешті, є у „повіданні“ такі особливості, які свідчать про те, що в ньому є елементи, які нагадують народньо-поетичні перекази або

мандрівні оповідання, наприклад, здобуття міст хитрощами. Так здобуто м. Завихвостя: „y rek kniaź weliki Jagoyło; nenadobe nam toho horoda puszkami dobywaty, y zakazał wsemu woysku swojemu, aby kożdy po kiju wział y kinuł w horod, y koli woysko Litowskoie wziawszy po kiju, y kinuli na horod, y połon horod kijow nalitali, y zażhli uweś horod Zawichwost“ (52). Таке спалення хитрощами м. Завихвостя, mutatis mutandis, нагадує нам таке саме легендарно-мандрівне оповідання, теж літописне, про те, як в. княгиня Ольга опанувала Коростень. Що-до самої назви города Zawijchwost, то її автор „повідання“ неначе-б розумів, як складену з двох слів — з а в и т и і х в і с т, бо здобути це місто пощастило й через те, що через річку військо переправилося, саме „з а в и в ш и“ х в о с т и кінські на свої руки. Чи не є тут етимологічне тлумачення, заднім числом, назви міста, на підставі якого повстав і самий епізод в цьому „повіданні“ про хитру переправу? Так чи ні, а вже низка хитрощів свідчить про елементи народньо-поетичних переказів у „повіданні“. Самий мотив чуда від св. хреста стверджує цю думку. Такі дрібниці, як вислів про Ягайла, що набрав здобичи „y zołota y serebra, y kamenia dorohoho“, теж свідчать про те, що на „повідання“ вплинула народньо-поетична стилістика.

12. Оповідання про Витовтову боротьбу з Скиргайлом.

Оповідання це в сп. Б (стор. 61 — 62) є пізніша вставка до традиційного тексту першої редакції західньо-руського літопису. У сп. У, на арк. 24 зв., читаємо: „кн҃зю великомоу Витовтоу соущꙋ в Немцех. оу мистара оу Марьине городѣ присла к немоу король. посла и з братомо (sic) своимь Скиргайломь. а рекоуч. болши того брате. не терпи земли Литовьское“... В сп. Б цей текст розбито названим оповіданням так:

1. Kniaziu welikomu Witoltu buduczy w Nemcoch w Mistra w Maryine horode, —

2. wczynit zmowu z Niemcy... і далі йде текст уставного оповідання про Витовтову боротьбу з Скиргайлом;

3. Y korol Jagoyło posłał do neho posłow swoich, mowiaczy tym obyczaiem; ne teray bolszy toy zemli Litowskoy.

Уставний характер оповідання безперечний. Оскільки його не знають ні короткий, ні складний зводи, а з'являється воно допіру в повному зводі Б, к. XVI в., можна вважати його за пізніший твір, можливо, не раніш ніж XVI в. Инакше, коли-б оповідання це було відоме ще в XV в., попередні зводи, що так цікавилися матеріялами про Витовта, не могли-б не скористатися з нього.

Зміст оповідання звичайний, батального характеру, з шабловим викладом літописного тексту. За умовою з німцями, заставивши їм Жомоїцьку землю за триста тисяч „золотих", Витовт пішов здобувати Вильну. Проти них вийшов з військом Скиргайло, та не витримав гармат німецьких. Військо його було побите, а сам він утік, перепливши річку, в Кривий город. Витовт бив з гармат на місто, але німці радили не бити туди, бо місто дерев'яне „у lepiey każyte bit z puszok w horu". Витовт закопав гармати на горі Турій, що колись Гедимин на ній тура забив, — через те тую гору звуть Турьею. Після штурма він забрав місто, піймав Скиргайла і зробивсь Литовським князем.

Один тільки епізод тут, з назвою гори Турьеї, натякає, хоч-би звязком своїм з оповіданням про заснування Вильни, на характер чи вплив народніх переказів на оце оповідання про Витовтову боротьбу з Скиргайлом.

13. Оповідання про Ягайлове одружіння з Софією.

Не маючи жадних звязків ні з попереднім, ні з пізнішим текстом літопису, оповідання це має характер невеличкого нарису з життя Ягайлового, в формі неначе окремого запису. Про це свідчать деякі деталі оповідання, з докладними розмовами — 1) Ягайла, що прохав Витовта переговорити з кн. Семеном Друцьким про його одружіння з Софією; 2) кн. Семена з Витовтом про те, що не можна віддавати Софію, меншу сестру, поки не віддано старшу; 3) знову Ягайла з Витовтом у тій самій справі. Хоч оповідання це й записано в сп. Б під 6909 (1401) р., але навсправжки Ягайло одруживсь з Софією допіру р. 1422. Суцільність оповідання ясна з закінчення, де говориться, все під тим самим 1401 р., і про коронацію Софії, що відбулася фактично аж 1424 р., і навіть про двох синів їхніх — Владислава, який „potom był korolom Uhorskim y Polskim", і Казимира, „kotory że potom był korolem Polskim y welikim kniażem Litowskim". З цього видно закінченість змісту та округленість викладу оповідання про одружіння Витовта з Софією, можливо, спершу — окремого твору, в формі якогось мемуару чи запису біографічного характеру.

14. Оповідання про бій під Дубровною.

Це оповідання звичайного батального характеру що-до змісту та стилю. А втім деякі деталі виділяють його з літописного контексту. Хитрі німці копали ями й прикривали землею, щоб туди

попадали коні й люди Витовта й Ягайла. І справді, навіть обидва гетьмани їхні, кн. Іван Жедевид і пан Сокіл, в ями попадали і ноги собі поламали, з чого й померли, як і багато їхніх людей. Самий бій почався „z porania“, багато вбито німців та литовців, „a Lachowe im żadnoie pomoczy wczynity ne chotiat“. Помітивши це, Витовт прибіг до Ягайла й докоряє: „ty mszy słuchaiesz, a kniazi y panowe bratia moi mało ne wsi pobity leżat, a twoi ludy żadnoie pomocy im wczynity nie chotiat“. Ягайло одповів: „Miły brate żadnym obyczaiem inaczey wczynity ne mohu, tolko muszu dosłuchaty mszy“. Ця деталізація, як і жваві розмови князеві, свідчать певною мірою про характер немов-би окремого оповідання в цьому тексті. Склав його, як видко, литовець, прихильник Витовта, що його підноситься над Ягайлом і поляками.

15. Оповідання про те, як готувалися до Витовтового коронування.

Між оригінальними вставками в сп. Б до тексту старшого зводу є наново викладене, в зовсім новій редакції, величеньке завбільшки оповідання про те, як Витовт готувавсь був до свого коронування. Виклад його дуже жвавий, бо мало не весь пересипаний розмовами, діялогами дійових осіб, переважно самого Витовта, Ягайла, цісаря і панів литовських. Починається оповідання розмовою Ягайла з Витов'ом: перший радить йому слати до цісаря у справі коронування в королі, обіцяючи допомогти йому. Витовт розсилає запросини до себе різним королям та князям, яких добре приймає й частує розкішно аж семеро тижнів. Цісар у промові до Витовта визнає, що він гідний корони. Вони посилають по корону до Риму. Далі докладно оповідається про герби, починаючи з цісаревої поради Ягайлові з'єднати герби польської шляхти і литовських панів. Витовт одповідаючи покликується на волю самих панів своїх. Цісар заходивсь був сам їх намовляти, тільки-ж пани виставляли своє старшинство перед шляхтою, з чим згоджується цісар, але радить єднатися.

Тимчасом Витовт подавав подарунки гостям, між иншим цісареві великого рога з тура, що його забив Гедимин на горі, яка зветься тепер Турьєю. Незабаром Витовт заслаб та й помер 23 жовтня 1430 р., а його посли, що їздили по корону, пробули 3 роки в Римі й допіру у Львові почули про Витовтову смерть. Ляхи відібрали корону.

Вже велика перевага промов і діялогів, деталізація подій у формі жвавих обопільних стосунків поміж різними особами та національними групами, свідчить про характер немов-би окремо скла-

деного суцільного запису даного оповідання. Епізод з подарунком Витовтовим цесареві турячого рогу, що здобув Гедимин, забивши тура, звідки й назва гори, де було полювання, „Турья гора“, відгонить неначе-б чимсь легендарно-казковим: характер народнього переказу позначивсь на цьому епізоді досить виразно.

16. Оповідання про те, як забито Сигізмунда.

Під 6948 (1440) р. вміщено досить докладне оповідання про те, як підступом забито в. кн. Сигізмунда. Починається воно надзвичайно негативною характеристикою його управління. Жорстокості його сипалися на всіх, надто на шляхту. Лихими вчинками він „pryrownany iest ko Antyochu Syrskomu y Irodu Jerusalimskomu, y k predku swojemu welikomu kniaziu Litowskomu Troydenu“. І шляхта терпіла, „jak wiernyi raby panu swojemu“. „Po diawołu nauczeniju“ він хтів знищити шляхту і піднести „rożay chłopski psiu krow“. Надумавсь він скликати шляхту на сойм і там її викоренити. Довідавшися про це, пани змовилися вбити Сигізмунда „okajannika“. Вони дали шляхтичеві Скобейкові, родом з Київа, триста возів сіна, на кожному під сіном по п'ятеро озброєних людей, і виправили в Троки у вербну неділю. Сигізмунд під цей час залишивсь сам один з ведмедем. Його він впускав до себе, коли той дряпав лапою двері. Скобейко з Чарторийським застукали в двері, і князь, гадаючи, що то ведмідь, впустив їх; і почав Чарторийський докоряти йому за утиски та наміри знищити шляхту, „a psiu krow chłopskuiu podnesty, y tyi słowa wymowiwszy rekł naostatok: szto iesi był nahotował kniażem y panom, y wsim nam pity, toie ty teper piy odyn“. Кинулися, щоб забити князя, а як не було чим, то Скобейко вхопив рогача, що ним у каміні перегортають жар, і вдарив князя під той час, як каплан підносив йому причастя. Князева кров бризнула з голови на стіну, вона „y do dnes iest na stene w łożnicy ieho na weży u bolszom zamku Trockom“.

Характерно, що Стрийковський подає ці останні слова від свого ймення, — „której krwe znak mnie ukazowano w tej wieży roku 1576“. Ясно, що оповідання складено не пізніш од 1576 р. і не раніш од 1440, а швидше ближче до цього останнього терміну: занадто-бо близький був автор його до описаної тут події, очевидячки, сучасник її, що знав усі деталі. Він був прихильник литовської шляхти і Сигізмундів ворог: неприязнь до нього та до „холопського роду“ яскраво позначилася на тоні всього оповідання, чим воно виразно відрізняється від попереднього тексту літопису. Окремий закінчений

вигляд має дане оповідання, як видно, між иншим, з самого закінчення його, де робиться немов-би формальний висновок з оповідання, свого роду резюме в словах: „kniaź Zygimont w tot czas żywota dokonał, poweleniem wojewody Wilenskoho Dowgirda a wojewody Trockoho Leluszy, a kniazia Czartoryskoho, y ot ruki Skobeyka Kijanina, ubijen byst u werbnuiu nedelu mca...“ [1]). В цьому закінченні немов-би одбився протокольно-офіційний акт. Чи не склала це оповідання якась близька до зазначених панів людина, може бути на те, щоб так-би мовити реабілітувати їх у тому вчинку, що зробили вони, ратуючи батьківщину в особі урядової шляхти? У кожному разі такий характер почасти надає оповіданню Стрийковський, що наприкінці його, замість Нарбутового пунктиру в його виданню сп. Б, додає від себе: „a włożywszy ciało jego na sanie z zamku na jezioro wypchnęli, a chorągiew z tejże wieże wywiesili“. В цих словах неначе-б картина державного перевороту, коли попередню владу „okajannika“, злочинного Сигізмунда, скинуто, щоб замінити на нову, у кожному разі рішуче змінити курс внутрішньої політики. Так чи ні, але й самий текст нашого літопису дає матеріял, що дозволяє вважати автора даного оповідання за дуже близьку до події особу, докладно поінформовану навіть у її подробицях. Окрім инших деталів, що торкалися самого Сигізмунда, цікаво підкреслити ще таку подробицю. Коли забито було князя, то „w tot czas pał na neho milostnik ieho na imia Sławko nechotiaczy widety smerty hospodara swoieho, poneże bo welmi był lub welikomu kniaziu Zygimontu: a oni toho Sławka wziali y kinuli oknom z. weży, y on tam szyiu złamał“. Як бачимо, оповідає тут або самовидець Сигізмундового вбивства, або близька до вбивців особа, що добре була поінформована в найдрібніших подробицях події. У кожному разі це документально точне оповідання складене незабаром після події, може бути, вже близько половини XV в. Вважаємо, що окремий характер запису цього суцільного твору доведено.

17. Оповідання про Казимирову боротьбу з Михайлушком.

Це, велике завбільшки, оповідання дійшло до нас у складі сп. Б (ст. 97—110: XVII т. П. С. Р. Л., стор. 534—542). Вже Тихоміров про нього писав: „описаніе борьбы Казимира съ Михайломъ Сигизмундовичемъ до извѣстія о смерти послѣдняго, по всей вѣроятности, составляло отдѣльное сказаніе; извѣстіе это отличается цѣльностью,

[1]) Пунктир Нарбута (Див. П. С. Р. Л., т. XVII, стор. 534).

систематичностію и не имѣетъ характера погодныхъ записей; судьба Михаила изображается здѣсь безъ всякихъ перерывовъ отъ смерти Сигизмунда до его смерти, которая, по Стрыйковскому (II, 212), послѣдовала въ 1448 году; всѣ факты, касающіеся жизни Михаила, собраны здѣсь въ одно цѣлое и не пріурочены ни къ какому году; это и заставляетъ насъ признать его за отдѣльное сказаніе или отдѣльную запись... Въ сказаніе о борьбѣ Казимира съ Михаиломъ вставлено извѣстіе о смерти Довгирда, виленскаго воеводы, и опредѣленіи на его мѣсто Ивана Гастольда" [1].

Подробиці оповідання теж свідчать про суцільний характер немов-би окремого твору, як це видно з огляду його змісту. Почувши про батькову смерть, Михайлушко замкнувся в малому Троцькому замку. Тимчасом пани з'їхалися до кн. Юрія Голшанського на раду й вирішили за господаря на великокнязівський стіл настановити Казимира Ягайловича, пославши до нього посольство. Польські пани не хтіли відпускати Казимира, але він, зацікавившись розкішними на Литві ловами, які дуже полюбляв, поїхав з ними потайки од поляків і, приїхавши до Вильни, закнязював над литовцями. Довідавшися про це, Михайлушко втік до Мазовша. Їдучи через Рудницький бір, зустрівся він з Казимиром, вдарив йому чолом і прохав ласки. Казимир поставивсь до нього прихильно.

Але Жомоїтська земля одступилася від Казимира. Отож він через це почав воюватися з нею. Ян Гаштолт одмовляв його: „не годиться тобі битися з своїми підданцями, бо коли вони тебе поб'ють, тобі сором, а коли ти їх поб'єш, тобі-ж неслава — своїх підданців побити військом, а зроби так: пошли вмовити їх не йти на свого господаря, аби тобі не спустошити їхньої землі"... Казимир погодився, і Жомоїтська земля підкорилася. Казимир послав туди за старосту Кезгайла. „My że napredneie wozwratymsia" [2]. І почався бунт у Смоленську, Казимир його припинив [3]. 6953 (1545) р. ставсь бій Казимира з Москвою; „за Божою допомогою", переміг Казимир „славний у всій землі" [4].

Заспокоївши свої панства, Казимир викликав з Мазовша Михайлушка, жалуючи його, як брата, і дав йому 7 міст. Михайлушко-ж надумавсь забити Казимира, надіславши для цього Воложинських.

---

[1]) О составѣ западно-русскихъ, такъ называемыхъ литовскихъ лѣтописей. Ж. М. Н, Пр. 1901, май, с. 72 — 73.

[2]) Цей вислів свідчить, що епізод про незгоду Жомоїтської землі в даному оповіданню вставний.

[3]) Теж, очевидячки, вставний епізод.

[4]) Окрема звістка автора-литвина, Казимирового прихильника.

Та це їм не пощастило. Тоді Михайлушко втік до Брянська, де зібрав військо й захопив Київ. Але Литва послала війська, що здобули Київ і Брянськ. Михайлушко втік до Москви, де в одному манастирі ігумен, що не любив його, дав йому замість причастя отрути, „y on skoro ukusił y zjeł, y tutże pał y zdoch“. Переляканий ігумен теж отруївся. Такий був кінець Михайлушкового життя.

Як видно з цього змісту, дане оповідання, за вийнятком трьох вставних епізодів, є суцільний твір, окреме „сказаніе“. Можливо, що оповідання це складено хоч і незабаром після описаних тут подій, але все-ж-таки коло половини XV в., як можна здогадуватися на підставі висловів про довгий час управління Контовта Жмуддю: „y kak try hody wyszli, y Kezgał starostoiu Zomoytskim po staromu był, a Kontowta otniali“.

18. Оповідання про Казимирову боротьбу з чехами.

Це оповідання вирізняється з літописного контексту в сп. Б (стор. 546—549) як особливою жвавістю викладу, так і суцільністю змісту. До Казимира прийшли вроцлавляни й слежаки, прохаючи його, щоб оборонив їх од чехів. Король почав збирати польське військо, послав і по литовців. Ті прислали 5.000 кінних. Казимир вибрав собі охорону по шости панів польських і литовських. Підійшли до Вроцлавля; почавсь бій—„y Bożyim hnewom, hrych rady naszych“, Казимирове військо розбито. Сам король утік, а з ним тільки п'ятеро панів Литовських, що охороняли його, а шостий пан з його конем. Зустрілися вони з ворожою піхотою, і короля могли полонити. Тоді один хитрий пан гукнув: „браття милі, ратуймо того лицаря!“. І вороги, вважаючи пана за короля, кинулися й упіймали його та й инших, а Казимир тимчасом утік, прибігши до болота. Кінь під ним запав у грязюку, але він перехопився через болото і прибув до Хойниць, де зустрів його пан Рутвянський і сказав: „Хвала Богові, бачимо тебе здорового“... Король, заплакавши, одповів: „Ви тут в лазнях миєтеся, а мої вірні слуги Литва в руках ворогів кров'ю обмиваються“.

Після бою живий жаль узяв Казимира, і почав він мріяти, якби „з Божою допомогою“ віддати ворогам злом за зло. Отож послав він по допомогу до Литви, і тая дала 80.000 „золотих“ та 8.000 кінного люду, 5.000 шляхти, 3.000 татар. Казимир послав їх з польським військом проти чехів, і тих погромлено до щенту. І король „z toho Chwału Bohu wozdał“. Чехи надіслали до Казимира послів, прохаючи миру. З'їхалися до м. Глогова й замирилися, одпустивши полонених, що сиділи три роки. Казимир приїхав до Литви.

Литва, як бачимо яскраво висовується тут на перший план: в обох боях подаються цифри війська тільки литовського, ратують Казимира від смерти чи полону литовські пани; сам король у промові називає героями війни самих своїх вірних слуг — Литву. Ясно, що, автор оповідання був литовець, виразний патріот, близький до описаних подій, очевидячки, самовидець їх, можливо, і учасник; бо в цьому переконують нас дуже дрібні деталі оповідання: 1) панів литовських, що охороняли короля, перераховано по йменнях і прізвищах (Олехно Судимонтович, Богдан Андрушкович, Ян Кушка, Станько Костевич, Іван Ілініч, Віл); 2) коли чехи наздоганяли короля, Віл скинув з себе одежу, розсипав стріли і почав стріляти, а королеві дав коня, на ньому обоє й обратувалися; 3) представники обох сторін, що замирилися в Глогові, теж називаються на йменнє й прізвища.

Канцелярський стиль оповідання теж свідчить про близькість автора до перших джерел про описану подію — матеріялів великокнязівських канцелярій. Особливо характерні тут деякі вислови литовських канцелярій, як от, наприклад: panowe rada welikoho Kniastwa Litowskoho.., zwytestwo nad nepryiatelem oderżawszy...; складення миру описано немов-би за канцелярськи виробленим двірським церемоніялом, то-що.

19. Оповідання про бій з волохами.

Це оповідання маємо в сп. Б (стор. 554 — 557) під 7005 (1497) р. Як зміст його, з характерними подробицями, так і особливості стилю, з жвавими промовами різних осіб в декількох місцях, свідчать про те, що в ньому є деякі ознаки окремого твору, що має суцільний характер й дуже одрізняється від літописного контексту. Зміст хоч і звичайний батальний, тільки-ж з деякими особливостями. Польський король Ольбрахт, зібравши військо, почав війну з волоським воєводою Стефаном, разом з литовським князем Олександром, без відома „панов рад своих“. Під Браславлем литовські пани запитали князя: „Куди йдеш з нами?“. Той одповів: „Коли-б це знала моя сорочка, я спалив-би її“. Пани одказали: „Коли ти таїшся, ми не підемо далі“. Князь одіслав військо й послів до брата Ольбрахта, а сам поїхав до Трок, де за порадою слабого воєводи Яновича призначив на воєводу кн. Острозького. Тимчасом волоський воєвода Стефан, укріпивши Сочаву, пішов з військом в непрохідні гори. Ольбрахт прийшов до Сочави, тут волохи сказали йому: „Ми зрадниками нашому господареві не можемо стати, він з військом на полі; переможете його, вся земля буде в твоїх руках“. Ольбрахт

пішов далі, але Стефан надіслав своїх послів „взяти мир“, обіцяючи давати данину. Ольбрахт погодився і мав иншими шляхами повернутися додому. Почувши про це, Стефан умовився з турками, уграми й мултянами, за їхньою допомогою вдарив на короля, розбив його військо. Але встигли підійти литовці і „miłoserdiem że Bożyim porazili Wołochow“. І вернув в. кн. Олександер до Литви.

Деякі характерні подробиці свідчать про добру поінформованість автора в описаній у нього події. Ольбрахт повертався з волоської землі „czerez bukowinu y hory y lesy twerdyia, ledwo prochodymyin, bo czerez tvie twerdyie mesta była prostaia doroha, do hra nicy Ladskoie ale welmi złaia“... Під той час воєвода Стефан нездужав на ноги, але забув свою недугу і казав себе везти в санях. Вже ці подробиці натякають на близькість автора-литвина до події. Навіть більше, досить яскраво малюється настрій війська, то панічний підчас небезпеки [1]), то бадьорий — коли йому допомагають [2]). Сучасник, а може співучасник події почувається також і в переліку послів з іменнями й прізвищами їх.

20. Оповідання про бій під Ведрошем.

Оповідання це, вміщене в сп. Б (стор. 557 — 561) під 7008 (1499) р., достоту скидається на попереднє оповідання про бій з волохами. Але ще виразніше од попереднього позначивсь тут у викладі й точних подробицях і сучасник, і — навіть — співучасник описаної події, очевидячки, литвин, як видно з змісту оповідання. Московський князь Іван Васильович надумавсь воювати з в. кн. литовським Олександром. Послав він військо й узяв Брянськ, після цього різні місця Сіверщини присягнули Москві. Олександер надіслав до Смоленська кн. К. Острозького й инших з військом; ті, розмовляючи з самовидцем, довідалися, що московського війська багато і битися з ним річ небезпечна. Та його не послухалися й пішли через с. Лопатино та стали за дві милі од Ведроша, де стояли московити. І вирішили радою —, „wzemszi Boha na pomocz, bitysia s nimi“. І пішли далі лісом і „hraziu złoiu“. Почався бій. Московити одійшли за річку і боялися литвинів, гадаючи, що тих більше, ніж їх. Але згодом, коли всі литвини вийшли з лісу, виявилося, що їх не так вже багато: їх,

---

[1]) Olbrach na ony czas nemocon był, a woysko ieho wo welikoy skorbi, y peczali, ieszcze po sobi nadeiuczysia pohoni.

[2]) Коли Ольбрахт побачив братове військо — допомогу, „rad był welmi, wo zweseliłsia y wozradowałsia sercem, y potom szoł dorohoiu bezbojazno.

справді, було не більш, як півчверта тисячі кінних, окрім піших, а московитів аж сорок тисяч, окрім піших. І насмілилися ці останні, і злякалися перші, почавши тікати. Потрапило в полон багато панів, серед них кн. К. Острозький та инш. Коли довідався про це Олександер, що стояв з рештою війська на р. Бобрі, дуже засмутився з панами і військом, „у peczaliju welikoiu oderżym był na mnohije dni, a potom otložyw skorb y peczal, у Boha wsederżytela swojeho pochwalił“. І потім пішов він до Обольців, куди прибув московський посол з грамотою-відповіддю. Далі Олександер повернув до Полоцька, де стояв мало не всю осінь, а потому вернув до Литви.

Сучасник події, описаної в оповіданні, автор його, що писав вже на порозі XVI в., краще од попередніх авторів потрапив змальовати психіку військових мас і їхніх керівників, як острах, панічний настрій у небезпеці, так і веселу бадьорість, коли щастить. Цим дане оповідання наближається тільки до одного, останнього з попередніх, а саме оповідання про бій з волохами. Одрізняється від нього наше оповідання про бій під Ведрошем ще тоншим змалюванням подібних настроїв, надто-ж поступінного переходу від одного, панічного, до иншого, протилежного, і навпаки. Отож, західньо-руський літопис у даному оповіданні переходить до нової, немов-би психологічної маніри в змалюванні батальних картин.

21. Оповідання про бій під Клецьком.

Його читаємо в сп. Б (стор. 569—572), як закінчення цього списку, під останнім 7015 (1507) р. Це литовське оповідання про боротьбу з татарами 1506 чи 1507 р. склав теж сучасник і навіть співучасник події. Про це свідчать подробиці що-до часу й місця, де одбувались події: 1) литовці стояли в Новгородку 3 дні; 2) виїхали звідти 4-го серпня в понеділок, увечері перед смерком; 3) ночували в вівторок в с. Налипой, не доходячи до Молева; 4) пішли до Клецька, вставши рано в середу 6-го серпня на Спаса.

Зміст оповідання такий. Литовський князь Олександер, слабий на параліж, приїхав з королем на сойм у м. Ліді, куди надійшла вістка, буцім на Литву наступають татарсько-перекопські царевичі з двацятьма тисячами війська. Князь покликав гетьмана Кишку й улюбленого свого маршалка дворного кн. Михайла Львовича Глинського, що їм занедужавши передав геть-усі справи. Татари прийшли до Новгородка, в одній милі з усіх боків і в півмилі від м. Лиди, та й почали воювати землю. Литовці, „wzemszy Boha wsederżytela na pomocz“, порадилися, зібравши десять тисяч вій-

ська, і, „wzemszy Boha na pomocz“ [1]), частина їх напала на татар. „Božyiu miłostyiu pobili ich“ [1]), і татари повтікали. Литовці раділи „y radosty napołnilisia“; вони вернули до Новгородка, та й стояли тут три дні. Пославши добувати „язика“, довідалися вони, що татари стоять під Клецьком, „i poruczywszysia miłomu Bohu [1]),... raduiuczysia“, виїхали з Новгородка „mca awhusta w czetwerty den, w ponedełok w weczer, wže pered smerkanijem“ [2]). У вівторок прибігли втікачі, повідомивши, що татари коло Полонки. Литовці наздогнали їх і побили. Переночувавши в с. Налипой, у середу шостого серпня, на Спаса, раненько пішли до Клецька. Гетьман Кишка занедужав, але казав везти себе на возі. Пани вибрали на гетьмана Михайла Глинського „y kak pryszli pod Kleczěsk, k rece Łanie do Krasnoho Stawu ot południ, y z hory czerez reku, wžreli połki Tatarskije stoiaczy pohotowe na boy“ [2]). Перевезтися через річку було важко, отож понад три години билися через річку. Потім литовці зробили дві гатки й почали через їх переходити, загравши „в труби і сврелі“. Почалася стрілянина, але „ale ludy naszy z prawoie ruki poprawiwszysia“ [3]), розбили татар; „y stałosia iest newymownoie miłoserdyie Božyie welikomu kniastwu Litowskomu, y neizreczennoie krowoprolityie rožaiu Alkorańskomu“ [3]).

Оповідання про бій під Клецьком таке докладне, має таку силу найдрібніших подробиць, що автором його міг бути не тільки самовидець, а як-раз і співучасник описаної події, з боку, розуміється, литовського. Написано оповідання зараз-же після цієї події 1506—7 рр., під свіжим безпосереднім враженням автора від самого бою, що всі його дрібниці він не тільки знав і бачив, ба й відчував литовським серцем. Отож, це оповідання писане на початку XVI в.

Отже ми маємо в складі всіх трьох редакцій західньо-руських літописів близько двох десятків таких їхніх частин, що більше-менше одрізняються від решти літописного тексту, з одного боку, й характеризуються особливо — суцільним викладом свого власного тексту, з другого боку. З загальної кількости подібних творів, яких ми занотували аж 21, вже в першій, старшій редакції з'являється, з передачею мало не всіх їх до складу двох пізніших редакцій, шість, а саме: 1) „Похвала Витовтові“, 2) повість про По-

[1]) Ці вислови свідчать, що автор оповідання литовець.

[2]) Цей вислів свідчить про автора-самовидця.

[3]) Подібні вислови без ніяких сумнівів доводять, що автор оповідання був, безперечно, литовець.

ділля, 3) про звоювання Поділля, 4) повідання про Витовтове закнязювання, 5) повідання про боротьбу Литви з Смоленськом і 6) повідання про бій на Ворсклі. Далі маємо кілька таких творів, що вперше трапляються лиш у другій, складній редакції литовських літописів, звідки, за деякими вийнятками, попереходили до повного зводу. До них належать тільки чотири твори, а саме: 1) повідання про заснування Вильни; 2) повідання про Бирюту; 3) оповідання про Варвару; 4) повість про Ольгердову боротьбу з Москвою. Решту подібних творів, а саме аж 11, подибуємо в складі третьої або повної редакції, в сп. Б, а саме: 1) повідання про чудо від св. хреста, а далі низку оповідань; 2) про Витовтову боротьбу з Скиргайлом, 3) про Ягайлове одружіння з Софією; 4) про бій під Дубровною; 5) про підготову до Витовтового коронування; 6) про Сигізмундове вбивство; 7) про Казимирову боротьбу з Михайлушком; 8) про Казимирову боротьбу з чехами; 9) про бій з волохами; 10) про бій під Ведрошем і 11) про бій під Клецком.

Твори ці, здебільшого, як і слід було сподіватися, батального характеру: з 21 аж одинацятеро цілком присвячено батальним сюжетам, та й решта десять у більш-менш виразній формі мають в своюму змісті ті самісінькі батальні мотиви, або нехай і стосуються до инших подій, але звязані з іменнями військових осіб, державців як-от Витовта, Гедимина, Сигізмунда, Скиргайла, Ягайла, Казимира, Олександра й инших національних героїв Литви. Автори цих творів, невідомі нам через свою літературну скромність на йменнях, були щирі литовські патріоти, з більш-менш яскраво виявленими симпатіями до своїх національних героїв, князів, гетьманів, панів, війська. В оповіданнях їхніх Бог завсіди допомагає, за невеликими вийнятками, Литві, щоб вона могла розбити вщент ворога. У більшості оповідань, надто з военними сюжетами, виразнісінько відбивається особа сучасника описаної події, що пише слідом за самими фактами історичними під свіжим враженням од них, дуже добре в них поінформувавшися. Частенько-ж, надто в оповіданнях двох пізніших редакцій, з автора був, без жадного сумніву, співучасник подій, бо він описує їх з найдокладнішими про них подробицями що-до місця, часу (місяць, день, частина дня) та инш. У пізніших оповіданнях, кінця XV в. і початку XVI в., з'являється навіть тонша маніра психологічного змалювання настрою героїв та війська. Узагалі повісті, повідання й оповідання литовських літописів характеризують жвавість, промови дійових осіб і т. и.

Розділ восьмий.

Особливості в стилі західньо-руських літописів.

Обговорюючи особливості в стилі західньо-руських літописів, ми братимемо матеріял з важливіших їх списків. Такі, як це видно з попередніх розділів, є типові представники усіх трьох редакцій, себ-то списки С, К та Бих. Ці троє списків тим краще використати тут, що всі вони одного віку, XVI, а тому більше рації ставити їх в одну низку, не забуваючися, звичайно, при цьому, що значна частина їх тексту традиційна, яка перейшла до списків XVI в. з попереднього XV в., а деякими своїми елементами доходить, мабуть, ще до кінця XIV віку.

Таким чином, кажучи про стиль західньо-руських літописів, котрі збереглися в списках XVI (ба навіть XVII) в., вважаючи при цьому на безперечну традиційність тексту, що його тільки почасти підновлювано дальшими століттями треба мати на увазі як XVI вік, так і попередні часи, переважно XV століття, почасти навіть XIV вік.

Ця гадка дає нам право, користуючись з порівняльної методи, щоб об'єктивно оцінювати стилістичні особливості західньо-руських літописів, мати на увазі таку історичну перспективу: 1) через те, що литовські літописи, згідно з попередніми розділами, своїми перводжерелами притуляються до літописання загально-руського, то й аналізуючи стиль їхній, треба притягти до стилістичного порівняння ті чи инші тексти загально-руського літописання; 2) з другого боку, маючи на увазі, що автори, складачі та редактори західньо-руських літописів здебільшого живовидячки близькі до литовської великокнязівської канцелярії, треба пошукати слідів її впливу на перших, наприклад, через литовські акти й грамоти.

А що текстів та списків загально-руських літописів дуже багато, а підхідки стилю мало не в усіх їх типові, ба навіть шаблонові,

то нам немає потреби притягати для порівняння усі ці пам'ятки. Для нашого завдання, маючи на увазі те, що Литва посідала була середню територію між північно-східніми, новгородськими і московськими краями, з одного боку, і південно-західніми, київськими і галицько-волинськими, з другого, найкраще було-б порівняти литовське літописання з московсько-новгородським, а так само з київським та галицько-волинським. Конкретно кажучи, Галицько-Волинський літопис, з його багатством поезій і різноманітними підхідками стилю, з одного боку, і північне літописання, з його сухеньким викладом, з другого, як-найяскравіше можуть відтінити маніру письма литовських літописців.

Галицько-Волинський літопис цікавіший для нас ще й тому, що деякими частинами своїми він був за безпосереднє джерело для литовського літопису, властиво кажучи, в повній його редакції в сп. Бих. Запозичуючи ці частини цілком, дослівно, литовський літопис в останньому викладі міг визнати для себе за зразок текст Галицько-Волинського літопису і наслідувати його підхідки й маніру оповідати. Як досконалий, зразковий що-до стилю попередник, він до того-ж і доховавсь до нас у списках к. XV і XVI вв., являючи собою, таким чином, матеріял хронологічно вигідний для стилістичного порівняння.

Що-до зразків північного, московсько-новгородського походження, то тут мимохіть напрошуються, як паралелі, Новгородський IV-й і Никоновський з Воскресенським літописи. Ми бачили були попереду, що з них, або протографів їхніх, нерідко (надто перший) були виразні джерела загальноруської частини литовського літопису. Це очевидно з дослівної їхньої схожости. Остання скорочує лиш текст перших. Це одзволює нас від потреби додавати тут багато прикладів, як це довелося нам зробити в розділі про джерела нашого літопису. Ясно, що і в оригінальній своїй частині цей останній, скориставшися з давнішого тексту, який був під руками, міг підо впливом його сухо-діловитого стилю, що дуже добре підходить до діловитих способів праці литовської великокнязівської канцелярії, додержуватися такого-ж діловито-сухого викладу. Ця маніра литовським літописцям була дуже добре відома з тих актів і великокнязівських грамот, що сотні їх, складені за двома-трьома зразками, виходили з литовських канцелярій. Ось чому ми не порівнюватимемо зараз стиль нашого літопису з московським літописанням, а попереду визначимо, якою мірою впливали на нього акти литовської канцелярії.

Це тим доцільніше, що, визначивши підхідки традицийного стилю канцелярських паперів, легше буде розібратися в суто літописних особливостях стилю, — як шаблонових, так і оригінальних його елементів.

Щоб порівняти наш літопис, в його списках XVI в., почасти з традиційним текстом XV, ба навіть к. XIV вв., цілком природньо буде скористатися з текстів литовських грамот та актів к. XIV, цілого XV — першої половини XVI вв. Такі тексти ми, між иншим, маємо з 1366 й аж по 1521 р. у І-му томі Archivum'-а książat Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie (We Lwowie, 1887) і в Збірці палеографічних знімків старовинних грамот та актів, які переховувалися в Виленському Центральному Архіві і Виленській Публічній Бібліотеці, вип. І (1432 — 1548 рр.), Вильна 1884 р. З них ми й користуємось.

Західньо-руські грамоти впливали на наш літопис, безперечно, що-до їх стилю. Подамо приклади:

1. Подібна в них формула умови, як у скороченій, так і в поширеній формах. Вислів літопису — „и смолвивши межи собою рокь оучинили“ (С, 71) нагадує подібне коротке речення, що не рідко трапляється в грамотах — „И мы рокь зложили“, [1]) „и рок им положили“) [2]).

2. Або ще в ширшому викладі: в літопису „а докончають межи себе кн҃зь Кестоутеи велики. и велики кн҃зь Ѡлгирдъ. што братии всеи послоушноу быти кн҃зѧ великого Ѡлгирда. или которыи волости то собѣ розьделили. а то собѣ докончають. что придобоудоуть град ли. или волости да то делити на полы. А быти имь до живота в любъви. во великои мл҃сти а правду межи себе на томь дали не мыслити. лихомь никомоу же никогож. Такоже были и до живота своего в тои правде“ [3]). Це нагадує такий-же текст грамот: „так есмоу докончаньи, оу правдѣ и оу хрестнымь целованьи, как же есмь нѧл сѧ и докончалъ съ братомъ съ его, со кнѧземъ с великимъ Скиригайломъ... што ми с ним за ѡдинъ быти... далъ есмь ему правду, и до своего живота не изменити ми тое правды“ [4]).

---

[1]) Грамота 1542 р. Див. Збірку палеографічних знімків з старовинних грамот та актів, що переховуються в Виленському Центральному Архіві і Виленській Публічній Б-ці. Вип. І (1432 — 1548 рр.). Вильна 1884 р., стор. 25.

[2]) Грамота 1506 р., ibidem, стор. 233.

[3]) Супр., стор. 72.

[4]) Грамота 1386 р.: Archivum Książat Sanguszków w Sławucie. Tom. I (1366—1506) we Lwowe. 1887, 3 — 4. Або в грамоті 1366 р.: Се ѧзъ кнѧзь великий Дмитрий докончиваю и повинуюсѧ службою таковою: а се докончанье межи королемъ польскымь и кнѧземь Дмитриемь. Ibid., стор. І.

Ці формули умови живовидячки близькі.

3. Формули утворення військової спілки супроти ворога так само схожі. Вислови літопису — ѡнь вже записаль сѧ на нас со Немьци" (С, 73), „Немьци записалисѧ на нас" (С, 73), „З немьци записался (С, 74), „а се тые грамоты. записалисѧ были на нас" (ibid.) — нагадують подібні-ж у литовських грамотах: „запсал есмь с королем, што мы с ним за ѡдин быти" [1]), „а то есмь оучинилъ и записал своею доброю волею... на тож сюю грамоту дали есмы" [2]), „тым ѡбычаемъ записал сѧ ты с моим ѡтцемъ" [3]), „а с моим братомъ, с отцем твоим не записывалсѧ тымъ листомъ" [4]), „листа перед нами не записывали" [5]), „а записали сѧ перед нами, иж с того дѣлоу никомоу не выстоупити ани роушати" [6]), „къ ихъ записамъ печати свои приложили" [7]).

4. Формула поділу військової здобичи так само наближує ці пам'ятки. Літописний вислів — „что придобоудоуть град ли или волости да то делити на полы" [8]), — близький до таких слів у грамотах: „и велѣли есмо им тою дѣлницею кнѧзѧ Солтанового поделити сѧ на полы. и ѡни тоую дѣлницю межи собою поделили и поравнали... город со всѣми приселки" [9]).

5. Сама назва літопису в списках XVI в. — „Лѣтописецъ великого кнѧзьства Литовъского. и Жомоицьского" — мабуть що не перебулася без деякого впливу офіційних назов у литовських грамотах, де читаємо ще з XV в.; „Витовтъ, великий кнѧз литовски и жомойтски" [10]), „Жикгимонтъ, Божіею милостью великии князь Литовскии, Жомойтскии, Рускии" [11]), „Казимиръ.. кнѧзь литовський и рѹськый и жомойтскый и иных" [12]). Це, звичайно, міг бути загальний офіційний титул.

6. Початок „Похвали Витовтові", де розповідається „о великомь кнзи Олександри зовемемь Витовъти Литовскомь и Роускомь. иных многих земль гсдрь", нагадує звичайний початок у литовських грамотах, де читаємо: „Сам Александер Витовтъ, великий кнѧ(з) Литовски", [13]) або „My Witold, wełyki kniaź łytowskiy y inych zeml" [14]),

---

[1]) Ibid., стор. 4. [2]) Ibidem.

[3]) Грамота 1475 р., ibidem, стор. 70.

[4]) Ibid., с. 70. [5]) Ibidem, 70. [6]) Ibid., 70. [7]) Ibid. 70, [8]) Супрасл. 72.

[9]) Архів Сангушків, стор. 70.

[10]) Грамота 1416 р., Архів Сангушків, стор. 24.

[11]) Грамота 1432 р., Збірка палеогр. знімків.., Вильна, 1884, стор. I, пор. грам. 1494 р. стор. 243.

[12]) Грамота 1452, Архів, стор. 47, пор. грам. 1499, стор. 145.

[13]) Грамота 1416, див. прим. 1.

[14]) Грамота 1420 р., ibid., стор. 25.

„оу Володислава Божьей милости полского, литовского и руского и иных многих земль Господарѧ [1]). (Пор. грамоту 1386 року) [2]).

Титул державців XVI в. у літописах — „Жыкгмонт король Польский и великий князь Литовский Рускій и Жомоитский“ (сп. Рач. під 1506 р. [3]), стор. 344) — так само звичайний офіційний титул. Та, мабуть, найпередше зробивсь він популярний у тих грамотах, котрі статистично впливали на літопис. А саме в грамотах початку XVI в. читаємо: „мы Александръ божю милостью корол полский, великий кнѧз литовский, руский, кнѧжа пруское, жомойтьский и иных“... (грамота 1502 р., ibid., стор. 123; пор. грам. 1487 р.).

7. Вислови — „и челомь оударити великомоу кнзю Витовтоу“ (С, 80; У, 94), „и оудариша ємоу челомь оу слоужбоу“ (У, 94), „и оудари чоломь великомꙋ кнзю Витовтоу оу слоужбоу“ (в. кн. Смоленський; У, арк. 91), „и оудари челомь великомоу кнзю Витовтоу“ (кн. Швитригайло; У, арк. 94), „и кнзи і боѧре Волынскии били челомь великомꙋ кнзю Кгиндиминꙋ“ (Архів, 258—9; пор. Б, 542) — виразнісінько збігаються з типовими висловами і грамот та чолобитних, де подибуємо: „Били нам чоломъ бурмистры и рядцы мѣста Виленского“ [4]), „и били намь чоломъ абыхмо дозволили им“ [5]), „били намъ чоломъ воитъ, и бурмистры, и рядцы, и вси мѣщане мѣста Виленского... на службу нашу“, „и они били намъ чоломъ... на службу“ [6]), „билъ намъ чоломъ маршалокъ нашъ“ [7]), „и били намъ чоломъ, абыхмо росказали“... [8]), „били намъ чоломъ войтъ“... [9]).

Менш типові випадки можливого впливу грамот на літопис, щодо стилю, знаходимо такі:

8. Відомості літопису — „по смерти ѿца своего Витовтъ і костел заложыл оу звестованне матки Божои мнихи оуставил. законꙋ того ж што оу Кракове есть. клѧштыр светого Авгꙋштына на Стынцꙋ“ — на-

[1]) Грамота 1393 р. Архів, стор. 16, пор. грамоти 1394 р. (ст. 17), 1399 р. (ст. 22).

[2]) Ibid. 3, пор. 7, 10, 14.

[3]) Пор. стор. 340, 341.

[4]) Грамота 1526 р., Збірник, стор. 8.

[5]) Грамота 1505 р., ibid., стор. 3.

[6]) 1505 р., ib. 3; пор. грам. 1500 р. в Палеогр. Изборникѣ, видан. Київ. Ком. 1899 р., стор. 15.

[7]) Грамота 1507 р., ibid., стор. 4.

[8]) Грамота 1513 р., ibid., стор. 5.

[9]) Грамота 1516 р., ibid., стор. 7; пор. грамоти 1517 р., 1533 р. (стор. 11), 1535 р. (стор. 12) 1536 р. і т. д. Зрідка, правда, і в Галицько-Волинськім літопису подибуємо цей вислів: „бью челом бгоу (стор. 911).

гадують подібне місце в грамоті кн. Острозького: „„иже ѡтец мой кнѧзь Федор ставил церков матку Божею на кляштор томꙋ закону свѧтого Доминика... и аз теж записываю тую церков на кляшторъ по ѡтца своего записано“ [1].

9. Змалювання природи в складній редакції літопису мабуть навіяно переліком місцевостів з природніми багатствами, якими обдаровували литовські королі своїх вірних слуг. Це краще видно з такої паралелі:

Сп. К., 228—229:	*Грамота* 1424 *р.* (*Арх., стор.* 28):
Нашли горы высокие. и на ѡных *горах* ровнины великие и дꙋбровы роскошные. и розмаитое ѡбѳитости напо*л*неных розного рожаю. звере*и* то есть наперве*и*... и тꙋ те*ж* в река*х* великѫю объѳітос рыбъ непосполиты*х*.	А тако ему даем... съ лѣсы, съ гаи, съ дубровами, съ чащи... съ горами и съ малыми горками, съ долинами и съ ловы звѣриными и поточьими... съ водами и съ ихъ истоки, съ рѣками, съ потоки... Пор. грамоты 1399 р. (стор. 22), 1394 р. (стор. 17), 1437 р. (стор. 33—34), 1438 р. (стор. 35), 1442 р. (38), 1448 р. (40), 1446 р. (42—43), 1450 р. (45 ст.), 1451 р. (45 ст.) і т. д.

10. Перелік багатств, здобутих од кн. Скиргайла після поразки царя Курдаса, автор складної редакції, близький до литовської канцелярії, так само міг запозичити з грамот, що звідтіль виходили. Це видко з отакої текстуальної їх схожости:

Сп. К, стор. 234 [2]:	*Грамота* 1513 р. *Збірник, стор.* 6:
и кн҃зь великыи Ски*р*гайло ѡдержавши звите*ж*ство и добы*т*кꙋ великого з*л*ата и сребра каме*нь* же*м*чꙋгоу и ша*т* дорогы*х* набра*в*ши ѿиде во своѧси [3].	и взял есми по ней перелъ каменье дорогое, золота и срѣбра и гроши мирскихъ и шатъ коштовныхъ.

Трохи чи не всі наведені тут приклади впливу литовських грамот на литовський літопис ми маємо за такі безперечні, що ґрун-

---

[1]) Грамота між 1443 і 1452 рр., Архів Сангушків, стор. 39.

[2]) Пор. в С (стор. 81): „и оучти кн҃зѧ великого Витовта многими дарми чепьми золотыми и поꙗси золотыми и соболми камками и соуды златыми и бахматы

туючися на них, можна було-б думати, що літописець попросту текстуально запозичував з грамот. Та можлива (що ми припускаємо її) близькість літописців до литовської канцелярії відсуває думку про механічне запозичення літопису з грамот і підкреслює, що стиль грамот мав не аби-який органічний вплив на стиль літопису, зайвий раз стверджуючи гадку, що літописці-канцеляристи брали участь у складанні, як творчім, так і компілятивнім, західньо-руських літописів.

Переходячи до стилістичного порівняння литовського літопису з Галицько-Волинським, зазначимо, насамперед, традиційно-літописні, шаблонові способи викладу обох.

До таких способів належать:

1. Формули боїв, перемог, здобуття міст, утікання з бойовища та инші „військові" формули. В обох літописах визначається деяка варіяція цих формул, хоч і неоднакова. Частіш в них трапляються короткі, сухо-схематичні змалювання, точніш навіть шаблонові вислови, суто словесні формули.

Ось а) формула здобуття міст, — спочатку в Іпат. зводі:

1. и приде к Володимроу. и взѧ и копьемъ. и изби и не щадя. такоже и град Галичь. иный град многы им же нѣс числа (стор. 786);

2. взѧ Межибжие. потомъ же воевахоуть. людье Данилови же... и взѧ Городок. и Сѣмоць. и всѣ городы. сѣдѧщиꙗ. за Татары Городескъ и по Тетереви (838, пор. 849);

3. постави же Баты порокы городоу подълѣ врать Лѧдьскых... порокомъ же бес престани бьющимъ. днь и нощь. выбиша стѣны. и тоу бѣаше видити ломъ копѣины. и щетъ скѣпание. стрѣлы ѡмрачиша свѣтъ побѣженым... (785).

Далі в короткому зводі литовського літопису:

1. пришед ко Брѧславлю. и выма Брѧславлъ пришелъ ко Сокольцю и Сокольця вынѧлъ, пришелъ ко Каменцю в ночи. и Каменца добыл (С, 83; Ув., 100) [1];

и кнзь же великыи Витовтъ. зѧтѧ своего великого кнзя оучти и оудари разъличьвыми дарми. сажеными порты. и дорогими ѡксамиты. и многоценными камъками. и гиншьты во седлех золотых снастех чюдꙋ достоиных.

[3]) Сп. К (стор. 235): и сам звитежство ѡдержавши з великим веселиемъ и добытком золота серебра и з великим набытком скарбов. и возвратившисѧ во своѧси", або стор. 233: „ѡбдаровавши безчисленнымъ множством злата и сребра и борздыми конми".

[1]) Іще: и поиде кнзь великыи Витовтъ таки к городу Вилни. со своими воими. и ѡстоупѧть город Вилню. и нача добывати Кривого города поушками бити и взѧ город Кривыи (С, 79).

2. або варіяція в складному зводі: и зароубилъ Городен город и потом пошол до Берестѧ. и нашолъ Берестеи и Дорогичин и Мелникъ. ѿ Батыѧ споустошоны и скажены. и ѡн тыє городы зароубил (Кр., с. 231);

3. взѧл (Шварно) город Мозыр Черниговъ Стародоуб. Карачев и... вернꙋлся назад (К, 233); в повній редакції инакше, детальніше:

4. Moskwiczy że buduczy pod Smolenskom wojowali na wsi storony, a horod Smoleńsk mało ne uweś puszkami obłożywszy, y deń y nocz bezprestanno ieho dobywali, y za welikimi turami, nasypaiuczy peskom y zemleiu, newymownyia szturmy na neho czynili (Бих., 562); чи —

5. y tak pryszli do Kazani, y ostupili horod ot wsich storon, suchym putem y wodoju, y tak wyszli lude zbroynyie, z sudow na bereh pod horod, y pryszodszy Tatarowė konnyi, wsich pobili... (Бих., 568).

Як порівнювати між собою усі повибирані в нас приклади, залишається враження, ніби коротка й складна редакції литовського літопису своїм сухо-схематичним переліком здобутих міст наближаються до перших двох, такого-ж характеру, прикладів з Галицько-Волинського літопису. А повний звід, навпаки, вживає способів викладу, які нагадують деталізацію опису, що її знаходимо у третьому прикладі Галицько-Волинського зводу, де докладніше розказано про облогу міста.

б) Звернімось до ф о р м у л и б о ю:

В Іпат. зводі:

1. скоро придоста рѣку. исполчивша же коньники с пѣшци. поидоста с тихостью на брань (стор. 802);

2. и тако полѣзоша подъ заборола. а дроузим полчи стоꙗхоу недвижими. стерегоучи. внезапнаго наѣзда ѿ Лѧхов.... поущахоуть на нѧ каменьє. оны градъ силныи. но стрѣлы ратьныхъ не дадяхоуть (стор. 886);

3. и бишасѧ оу него (міста) крѣпко, ѡдва города не взѧша. мнозии горожани ѿ нихъ избити быша. а дроузии ранени. а свои вси цѣлѣ быша.. и поидоша вси и полѣзоша ко забором и бьѧхоуся крѣпко ѡбои (стор. 935);

4. град же креплѧшесѧ... нападшимъ же на нѣ гражаномъ. мнозимъ впадахоу в рѣкоу. инии же избьени быша, инии ѧзвени быша инии же изоимани быша (стор. 761);

5. лютъ бо бѣ бои оу Чернигова. ѡже и таранъ на нь поставиша. меташа бо каменемь полтора перестрѣла. а камень ꙗкоже можахоу 4 моужи силнии подъѧти (с. 772).

У короткій редакції західньо-руського літопису:

1. и быс имь бои... и побиша кнзѧ великого Швитригаила. а кнзи Роуськи побиша. а иных поимаша (перелік)... а иных множсьтво побиша и поимаша (С, 61—62);

2. и быс имь бои... а бисѧ за Вилькимириемь реце... и побиша кнзѧ Швитригаила и всю силоу его. и многих кнзей побиша. а иных роукама поимаша оубили (перелік)... иных кнзеи много побиша... а иных живых переимаша... (С, 63—64);

3. быс побоище на Вилкомири множество побиша кнзеи и боѩр и местичевъ. а иных роуками поимаша (С, 67);

4. и поидоша с копи противоу ихъ на конех и быс имь стоупь... во городе избиша много черных людеи копии до смерти, а иныи ранены живы ѡстали. и побегоша черныа люди (С, 68);

5. и бившисѧ с Литвою... и побиша Москвичь. и много их поимаша живых. и приведоша ихь во Смоленескь (С, 70).

У складній редакції:

1. а великїи бои и сѣчоу [1]) межи собою вчинили... и побил (Мингайло) моужов Полочанъ на голову. и городъ ихъ Городець сожже и город Полтескъ возмет (К, 231);

2. и вдарилися полки межи собою. и вчинили бои лют ѿ поранка. аж до вечера и... црѧ Ксурдаса и все воиско его на головꙋ поразили ледве сам втекъ до ѡрды в малои држжине. и в том бою вбили (перелік)... и иных боѩръ многых вбили (К, 234);

3. и вчинили с ними бои лют. и билисѧ межи собою велми крепко. почнши. ѿ поранка. аж до вечора самог.. аж кнзеи Рꙋских и всю силоу ихъ и ωрдж Татарьскꙋю на голову поразил (К, 235);

4. и был межи ними бои і сѣча не мала [1]) з ранкꙋ аж до вечера... і все войско дѧди своег Домонта поразил (Лавриш) і самог оубил і город Полтескъ взѧл (Арх., 256);

5. і вчинили бои и сѣчꙋ великꙋ [1]) и побет (Гедимин) оусих, кнзеи Рꙋских на головꙋ (Арх., 259).

У повній редакції вже цілі картини бою:

1. y poczali boy lut (в рук tut) meży soboiu, z obu storon mnohich pobili a innych poranili; Moskowiczy że wospak wozwratylisia, y perebehsze reczku Wedroszu, ko swoim welikim połkom, y tam opołczywszesia stali. Litwa źe kak pryszli ko reczce skoro a speszno za reku poszli, y poczali twerdo bytysia. Moskowiczy że domnimali, iako Litwa welikoje ludy na nich z lesu idut, a nadejuczysia na siłu, tak smeło prychodiat, y toho bojaczysia, ne mohli s nimi smieło bitysia,

---

[1]) Пор. у Новг. 4-му літописові — „и бысть сеча зла и велика“ (стор. 319).

y mało wsi ne pobehli. Potom uwideli y porazumeli Moskwiczy, kak wsi wyszli na pole, szto Litwy ne mnoho. Litowsko bo woysko ne było bolszey tolko połczetwerty tysiaczy konnych krom peszych, a Moskowicz było sorok tysiaczey, dobre wooružywszesia, y sprawlennych konnych, krom peszych, y widywszy mużnoie y chrabroie prychoženie woyska Litowsko, tak newelikoho dywilisia, a potom iako uže dohledeli wsich, tohdy Moskwiczy wsi iednoduszno a krepko poszli protywu im; Litwa že biwszesia, y obaczywsze, iż Moskwicz mnoho a ich mało, y nemohsze daley staty pered nimi pobehli; Moskowiczy že hnali za nimi, mnohich pobili a innych żywych poymali (перелік)... a innych mnohich pobili y poymali (Бих., 560).

2. або бій Литви з татарами:

wzreli polki Tatarskije stoiaczy pohotowě na boy, y pereszedsze stali ob reku z nimi, y dla złoho perechoženija reki, ne mohli woskore sowokupitysia s nimi, y bolszy trech czasow bilisia s nimi ob reku. Potom že woysko Litowskoie wczynili dwe haty czerez reku obapoł hrebli stawowoie; Tatarowe že widiaczy iže Litwa stoiat krepko, y nepodwižno ko boju, y pohotowili haty, chotiaczy woskore k nim reku pereyty, y poczali z woyska Litowskoho strelaty na nich z deł z rucznic, z łukow, w to že wremia nekolko dworan nemnoho pospeszylisia za reku. Tatarowe že zyimali pisara pana Zaberezenskoho Koptia, y otsekszy hołowu iemu nosili na drewcy ruhaiuczysia. Widia že kniaź Michayło z pany y so wsim woyskom smech y naruhanije ich, skoro kazał wsim połkom, obema hatmi reku perechodyty, y zatrubiwszy wo trubu, y wo swiryli zahrawszy, poszli za reku, s prawoie že ruki woysko czerez hat, perwey pospiszylisia y pereszli za reku, Tatarowe že widiaczy szto ne wsi pospołu reku perechodiat, y szto było meży nich naylepszych ludey, tyie wsi wdaryli na nich, y mnohich na toy prawoy ruce porazili y mało ich ne pobili. A zatym kniaź Michayło z lewoie ruki pospieszyłsia, y pereszodszy hat, wdarył poperek na wsi połki Tatarskije, y rozdelił ich na dwoie. A potom y tyie ludy naszy z prawoie ruki poprawiwszysia, y na nich že wdaryli, y s obeiuch storon tak zameszali połki Tatarskimi... і т. д. (Бих., 571—572).

І тут сп. Б. вирізняється своїми подробицями.

в) Подивімося далі **формули втікання з поля бою**. В Іпатському зводі, властиво в Галицько-Волинському літопису, маємо такі приклади:

1. ѡнѣм же оузрѣвшимъ и оубѣгшимъ со стады своими во станы свое (802);

2. союзникомъ же сразившимсѧ. не стерпѣша но на бѣгъ ѡбратишасѧ. ѡни же сѣкоуще ꙗ и бодоуще вогнаша ꙗ во ѡзеро (839);

3. побѣгоша злии погании. и быс на нѣ сѣча люта. и гнаша е. за много поприщь (799);

4. і иніи же оустрѣмилисѧ на бѣгъ. того же дни бишасѧ вєь днь... и гна и дале поприща (734);

5. и сразишасѧ ѡбои. Литва же стерпѣвше оустремишасѧ на бѣгъ. и не быс лзѣ оутечи. ѡбишло бо бѧшеть ѡзеро. ѡколо и тако начаша сѣчи ѣ. а дроузии во ѡзерѣ истопоша. и тако избиша ꙗ всѣ (856);

У короткій редакції литовського літопису:

1. истоупишасѧ полци... а кнзь Стославъ оустремисѧ на бѣгь и з своими кнзми и со боꙗри Смоленскыми и своими ратьми.. избито быс вои мног множество. кнзеи и боꙗръ (С, 78—79);

2. и стоупивъшимьсѧ полком.. и побежени быша Литовъски вои. и оустремишасѧ на бегъ и побито быс много их. иных кнзей и боꙗр в нѧтьство поимали (перелік)... иных кнзей изымано быс много (С, 79);

3. и стꙋпишꙗс вои на месте на Недокоудове. и побежени быша вои кнзꙗ Коурибоута. и оустремишасѧ на бегъ. быс же ихъ много побито (У, 93).

У складній редакції:

1. и... поразил кнѧз Имонт кнзѧ Мьстислава Лоуцког и Пинског на головꙋ и всю Роус. толко кнѧз Мьстислав в мале дрꙋжине ледво сам втечет в город Лоуческъ (К, 232—233);

Незначний в цьому відділі матеріял не дає нам досить певних даних для потрібних висновків; мабуть, формула втікання тільки намічалася в литовському літопису і саме — в напрямку традиції.

Нерідко так само трапляється г) формула підготування до походу, находу чи нападу на чужі міста та краї, спустошування земель і спалення міст. Ось приклади в Галицько-Волинському літопису:

1. и многы городы расыпа и вси пожьже. и велико оубииство створи землѣ той (стор. 821);

2. роспоусти дроужиноу свою воевать. и взѧша полона много, а жита пожгоша и села. и не ѡстасѧ ни в лѣсѣхъ. но все пожьжено быс ратными. и тако возвратисѧ во своꙗси. со множествомъ полона. челѧди и скота и кони (910—911);

3. оу города же оу Кракова не оуспѣша ничтоже. и поиде Левъ во своꙗси. с чєтью великою вземь бесчисленое множество полона. челѧдии и скота и конии. и товара (937).

У короткій редакції литовського літопису прикладів більше.

1. собра силоу многоу Роуськоую, и поиде (Швитригайло) на Литвоу и повоеваша Литовъскои земли множество и пожьгоша и в полонь поведоша (С, 62);

2. и приде ко Креивоу. и стоꙗша два дни взѧша Креиво моурованны и сожже а людеи много посекоша. и в полонъ поведоша (С, 62);

3. и ѿтоле поиде ко Жеславлю. и Жеславлъ возме того же дни пожьже а людеи много в полонъ поведоша (С, 62);

4. и придоша ко Смоленскоу. и возме град Менѣскь и сожже а люди многи в полонъ поведоша. моужи и жены. иде во свою землю. а много зла сотвориша (С, 62);

5. приде воиско Литовское. ко Смоленскоу и сьтоꙗша полтреги недли. посады и цркви и манастыри пожьгоша а людеи много множество посекоша. а живых в полонъ поведоша. и многа зла сотворисѧ. и поидоша прочь (С, 69);

6. извоєваша волостеи за поль третѧдцать волостей и многа зла оучиниша (С, 69);

7. извоєваша Козелескь. и Вереи и Колоугоу. и Можаєськь. и много зла оучиниша Москвичем и во полонъ поведоша. множество люди (С, 69).

У складній редакції ще більше прикладів:

1. и пошол (Батий) на Рускую землю. и всю землю Рускую звоевалъ и кнзеи Руских многых постиналъ а иных в полон повелъ. и столецъ всеє Руское земли город Киевъ съжогъ и поустъ вчинилъ (К, 230);

2. собравшисѧ з силами своими поиде (Кгирмонт) на них (Латигалу). землю и их самих выстинал. а инших в полонъ повел. и землю их поустꙋ вчинил (К, 236);

3. собравши воиска свои и поиде (Мингайло) на город Полтескъ на моужи Полочане... (К, 231);

4. събравши вси воиска свои. и поткал (Шварно) его (Булаклая) на граници своеи в Коиданове. и поразил того црѧ и всю его моць Татарскꙋю побил. и самого црѧ вбилъ и євытежством великым пошолъ на Рꙋскꙋю землю (К, 233);

5. собравшисѧ з многыми силами и ѡрдами Татарскими пошол (Булаклай) на Рꙋскꙋю землю и много зла в Рꙋскои земли вчинил (К, 233);

6. собравшис вси три (князи) с полки своими. и пошли против великог кнзѧ Рынкголта... и вчинили с ними бои лют... и ѡрдѫ Татарьскꙋю на головоу поразил (К, 234—235);

7. зберетсѧ (Скиргайло) з братею своею... и со всими силами своими... и совокꙋпившисѧ им с одного и пошли напротив црѧ Кꙋрдаса.. и вчинили бои лют... иж црѧ Коурдаса и все войско его на головꙋ поразили (К, 234);

9. і собравшис з братею і со всими людми своими, и потѧгнув (Наримонт) на брата своего кнзѧ Домонта (Арх., 254);

9. собравшис з людми своими Псковскими і Полоцкими і потѧгнꙋл (Домонт) до Литвы (Арх., 255);

10. собравшис со всими силами Литовскими. і потѧгнул (Лавриш) противу Домонта (Арх. 256);

11. собравши вси свои силы Литовскии і Рꙋскии потѧгнул (Гедимин) на Немцы... Немцов всех на голову поразил (Арх., 257—258);

12. і пошол с тыми силами, и з Жомоитю оу землю Немецкꙋю і взѧл город Тилжꙋ а дрꙋгии, Ракгнетꙋ і иншихъ городов много побрал і землю спꙋстошил оусю. і в полон повел. і невымовное множество кровопролитие в Немцох оучинил. звитежство ѡдержавши. и з великим веселием во своꙗси ѿиде (Арх., 258);

13. собравшис с людми своими. і вчинит бои лют с кнѧзем великим Кгидимином (Арх., 258);

14. собравши вси силы Литовскии і Жомоитскии і Рꙋскии і поиде (Гедимин) на дрꙋгои недели по велице дни. на кнѧзѧ Станислава Киевского (Арх., 259);

15. і собралис вси оу великом множестве людеи своих Рꙋских і поткалис вси с кнѧзем великим, Кгиндимином на рецѣ на Рпени... і вчинили бои и сѣчꙋ велику... и побет оусих кнѧзеи Рꙋских на головꙋ (Арх., 259).

У повній редакції знаходимо ще більше подібних прикладів:

1. y poydet (Витовт) so wsimi tymi wyszereczennymi Nemcy, y so wsimi siłami ich Nemeckimi y też swoimi, y z puszkami i z innymi mnohimi pryprawami prosto k Wilni, horoda Wilna dobywaty i welikoho kniastwa (Бих., 513);

2. y sobrał siłu swoiu Litowskuiu welikuiu, y Ruskuiu, y poyde (Скиргайло) protyw welikoho kniazia Witolta... (ibid.);

3. so wsimi woyski swoimi pryszli ko Smoleńsku... y horod Smoleńsk, y wsiu zemlu poseli (Б, 518);

4. sobrawszy wojska swoj, y poszoł na protywku welikoho kniazia Moskowskoho mstiaczy obidy swoiej, y mnoho pożoh y powoiewał i poplenił około reki Uhry y Oki (Б, 519);

5. sobrałsia (Витовт) so wsimi siłami swoimi, y poyde na zemlu Nowhorodskuiu, y stanet pod horodom Porchowom szest' misiacy, y ne dobywszy horoda, poyde po zemli Nowhorodskoy y Pskowskoy, każeczy, żhuczy, pleniaczy (Б, 520);

6. poyde kniaź weliki Witolt, sobrawsia pod horody Pskowskija, y otmet (sic) horody Pskowskija (Б, 520);

7. y sam poydet (Витовт) pod Nowhorod so wsimi siłami (Б, 520—521);

8. y sobrali meży soboiu woyska welikii z obu storon, Korol Jagoyło so wsimi mocami koruny Polskoie, a kniaź weliki Witolt so wsimi siłami Litowskimi y Ruskimi (Б, 521);

9. y Żomoyt sobrawszysia, y tam że z hor toie woysko Nemeckoie na hołowu kamenjem pobili (Б, 524);

10. y sobrał woysko nemało y s pomoczyiu Moskowskoiu, y iechawszy zasiadet horod Kijew; y kniaź weliki, Kazimir sobrawszy siły swoi Litowskij, y posyłaiet' w borzde diadiu swojeho... on że tam jechawszy y horod Kijew y Branesk otmet' k welikomu kniastwu (Б, 542);

11. pryszoł (цар турецький)) z welikimi siłami w ieho (Казимира) zemlu, chotiaczy ieho z panstwa wyhnaty y zemlu posesty (Б, 550).

12. sobrawszysia so wsimi silami koruny Polskoie, y z mnohimi ludmi Litowskimi, y potiahnuł (Казимир) iemu (Стефанові, волоському воєводі) na pomocz (ibid.);

13. sobrał korol Polski Olbracht welikoie mnożestwo woyska swojeho y zo wsimi mocami koruny Polskoie zhotowiwszysia konno y zbroyno, y potiahnuł na Stefana wojewodu (Б, 554).

14. on że (Стефан) sobrawszy wse woysko swoie... sam że so wsim woyskom swoim wszół w hory (Б, 555);

15. z mnohimi siłami Tatarskimi, y wojewali zemlu Wołynskuiu y Podlaszskuiu y Ladckuiu, tohda y mesto wo Wołodymery y w Beresty sożhli, y wojewali około Lublina do samoie reki Wisły, y pereszedszy za Wisłu, mesto Opatow welikij spalili, y mnoho zła y niezreczennoie krowoprolitie chrystyanom wo welikom kniastwe Litowskom, y w korune Polskoy sotworywsze, y mnohije mesta, y wesi pożehsze, z welikim połonom y dobytkom wo swoia si otoydosza (Б, 561);

16. kniaź weliki że Alexandro sobrawsia so wsimi imi (німцями та инш.), potiahnuł do Minska... y obohnawszy horod silnie a mocno dobywaiut ieho (Б, 562);

17. so wsimi siłami pryszedszy ko horodu Orszy, y pereszedszy reku Dnepr, potiahnuli ko horam (ibid.);

18. sobrawszysia so swoimi siłami Mendli Kirey car Perekopski, y bezwestno pryide na Szyhachmata cara Zawolskoho, y poraził ieho na hołowu... y ordu ieho wsiu wział (Б, 563—564);

19. Tatarowe że poszli że w zahony w zemlu, y szedsze woiewali około Klecka y Neswiża, y żehsze horod Kleck, y byli nedochodiaczy Nowhorodka w szesty milach na Iskolty wernulisia, mnohije mesta y seła pożhli, y neizreczennoie krowoprolityie chrystyanstwu sotworyli, y z mnohim połonom y dobytkom sobralisi k Słucku, y bez żadnoie szkody, wsi w całosty nazad wernulisia (Б, 565—566);

20. Tatarowe pryszedszy k Nowhorodku, y skoro pryszli za Nemon y nedochodiaczy Lidy... wojewali cerkwi Bożyie, y dwory welikiie, y wesi zażyhali, y ludey imali y zabiwali (Б, 569).

Велика кількість цього матеріялу свідчить про те, що, безперечно, була маніра однаково починати оповідання про похід князів, яка й набрала готової стереотипної форми. Такі вислови, як — „собравши воиска свои", „собравши вси войска свои", „собравшисѧ з многими силами", „поиде на городъ", „поиде на землю", „много зла... земли вчинилъ", „разбил их на голову", „землю их пусту вчинилъ", „землю спустошилъ оусю", „и въ полонъ повелъ", „и вчинитъ бой лютъ и сѣчу велику" — є, справді, як-найпопулярніші, надто в складній та повній редакціях литовського літопису. Тут вони стали цілком шаблонові. Відрізняються ці вислови лиш ставленням їх до відповідного контексту, змінюючи, в залежності від нього, імення князів, що брали участь у походах, та їх героїв, а так само назви обложених міст, сплюндрованих країн, річок і т. д. За винятком лиш одмін в іменнях і назвах — решта тексту переважно залишається сливе без змін, і як-би в кожному з наведених прикладів викинути власні йменння, в більшості з них залишився-б по суті один і той-же шаблоновий, традиційний текст, лиш з незначними варіяціями.

Таку дужу в західньо-руському літопису традицію що-до стилю, очевидно, підтримувала канцелярська звичка до раз вже встановлених способів викладати.

Таких способів у ній чимало й окрім перелічених вище. Не маючи на увазі вибрати їх усі з тексту нашого літопису, наведемо тільки для прикладу ще скількись випадків.

Щоб повідомляти д) про невдалу облогу міста, в нашому літопису так само знаходимо немов словесну формулу, наприклад:

1. собра силоу многоу Литовъскоую и Лѧхи. и приде на Литовъскоую землю и сташа под Мстиславлемь... и стоꙗль три недли, не възма города поиде во свою землю (С, 63);

2. собра всю свою силоу Литовскоую,.. и пришед кн҃зь Михайло станеть на Рши... и пришед под Витебьскь. кн҃зь Михайло стоꙗль ѕ҃ недлъ и не взѧ города прочь поиде (С, 64);

3. собра ѡпѧть всю свою Литовъскоую силоу и пановъ и посласа к городоу. к Полоцькоу и пришед панове под Полоцькомь стоꙗли недлю и не добывъ города прочь пошли (С, 64);

4. приде со всею латыною (треба: Латыголою) на Литовскоу землю и повоевалъ пожьже много мѣсть и селъ. градом же Литовскиꙗ земли, ничего не вспѣи и пакь возовратисѧ во своꙗси (С, 77);

5. много зла сотвориша... градоу же ѻрши ничего не вспѣша и пакы возовратисѧ во своѧси (С, 78) [1].

Те саме знаходимо й в випадках е) вказівок на поміч Божу будь-кому з тих, хто провадить боротьбу; в литовському літопису, звичайно, мало не виключно литовцям, наприклад:

1. и поможе Бъ великомоу кнзю Жигмонтоу (С, 62);
2. и поможе Бъ великомоу кнзю Жигимонту. и его сноу (С, 63—64);
3. Бъ поможе великомоу кнзю Витовтоу (С, 78);
4. и Бъ поможе великомоу кнзю Витовтоу (С, 79);
5. бжиею помощию великого кнзѧ Витовта повелениемь (С, 80);
6. и поможе Бгъ великомоу кнзю Минкгаилоу (К, 231);
7. и поможе Бгъ великомꙋ кнзю Скиргаилꙋ и кнзем Рꙋским (К, 234);
8. и поможе Бгъ великомоу кнзю Рынкгалтꙋ (К, 235);
9. і поможе Бгъ Лаврышꙋ (Арх., 256);
10. і поможе Бгъ великомꙋ кнзю Кгидиминꙋ (Арх., 258 двічі, 259).

II. Зокрема в складній редакції є ціла низка таких шаблонових формул, які, можливо, вона й виробила, що в кожному разі в короткій редакції нам не траплялися. Така, наприклад, є формула запанування різних осіб:

1. а потом оумре (Кунас). и почнет снъ его пановати Керноус на всеи земли (К, 230);
2. а сам оумре (Керноус). а по нем нача кнжити на земли Литовъскои тот зѧть его (К, 230);
3. и потом оумре. кнзь великіи Монтивилъ Жомоитски. и по нем сѣлъ на великом кнженьи Жомоитском снъ его (К, 231);
4. и за тым оумре великыи кнзь Немонос. и по нем начнеть кнѧжити Кгироусъ (К, 231);
5. и оумре (Кгирус). а по нем начнет кнжити снъ его Минъкгаило (К, 231);
6. и пановалъ много лѣтъ и ꙋмре и ѡставит по собе двоух сновъ своихъ... и Шварнъ почне кнжити (К, 231—232);
7. и сам оумре (Борис) а по собе на Полоцкꙋ зоставит сна своего Глѣба (К, 232);
8. вмер (Кгирус). а снъ его Коуковоити сел на великом кнженьи Литовском и Жомоитьском (К, 233);
9. а потом кнѧз великыи (Ямонт) оумре. и Любортъ сѧдет на Карачове... (К, 233);

---

[1]) Це нагадує текст Галицько-Волинського літопису: „а городоу не въспѣша ничего же, тако возвратишасѧ во своѧси“ (с. 878).

10. и пануючи кнзю Скиргаилу не мало лѣт и оумре. и зоставить по собѣ сна своего на великом кнжени Новгородском Ѡлкгимонта (К, 234);

11. и Ѡлькгимонтъ не мало кнживъ лѣт и оумре. и зоставить по собѣ сна своего Рынкголта на великом кнженьи Новгородском (К, 234);

12. Втеноус оумре. и снъ его Швинторог. по смрти юца своего начнет кнжити на великом кнжени Литовском... (К, 235);

13. и оумре (Швинторог). и снъ его Кгирмонтъ зостал по юци своемъ на великом кнжени Литовском (К, 235);

14. и потом многыи лѣта пановал Кгирмонтъ и зоставит двоух сновъ.. и кнзь Трабоус почнет кнжити на земли Жомоитскои. а Коликгин на земли Литовскои и Руской (К, 236);

15. и кнѧжил Коликгин многие лѣта и оумре. и почнет по нем кнжити снъ его Роман (К, 236);

16. и по малом часе оумре кнзь великіи Жомоитски Трабоус дѧдѧ кнзѧ Романов. и начнет кнжити кнзь великии Роман на земли Литовскои... (К, 236);

17. и вмерши Роману. начнет кнжити снъ его старшии Наримонтъ (К, 236);

18. и потом оумре великии кнѧз Витенѧ. а по нем сел на великом кнжени Литовском і Жомоитском и Руском вышеи реченыи сын его Кгиндимин (Арх., 257).

Формула ця, що належить, мабуть, немудрій фантазії автора складної редакції нашого літопису, очевидячки, шаблонова. Вище зазначено, що для мітичної історії давньої Литви у складача не було сливе ніяких матеріялів, окрім фантастичних переказів: цим і пояснюється, чом його quasi-історичні, а по суті чисто словесні вправи вбогі, з виразною перевагою стилістичного шаблону, що здавався складачеві зручним за-для історичного викладу. І справді, наведена формула була більше-менше вигідна для авторової мети — округлити за її допомогою сухі, від нього-ж самого вигадані генеалогії литовських князів, щоб надати їм характеру історичного оповідання.

III. З тією-ж метою — прикрасити суху генеалогічну схему родоводу литовських князів — автор складної редакції нашого літопису скористався ще однією стилістичною підхідкою — змалюванням природи. Що такий могутній мотив поезії, як змалювання природи, в нашого автора був не більш, як умисна підхідка стилю, це знати з самої маніри його користуватися цим мотивом у свойому літописному викладі. Той самий по суті вислів, в якому вихвалюється краса даної місцевости, він варіює на різні лади, пристосовуючи

його до різних країн, що йому доводилося описувати в різних частинах свого оповідання. Ось ці місця:

1. пошли (Полемон та його супутники) до реки Дꙋбисы... и над нею нашли горы высокие. и на ѡных горах ровнины великие и дꙋбровы роскошные. и розмаитое ѡѳеитости наполненых... там сѧ поселили. и почали розмноживатисѧ (К, 228—229);

2. Спера пошол далеи в поущи к восходꙋ слнца. и перешодши рекоу Невѧжоу... нашолъ ѡзеро лоуками и розмаитым деревом ѡкрашено. где ж то полюбивши над тым ѡзером поселилсѧ (К, 229);

3. почалсѧ (Кунас) множити и розширѧти. и выходити за рекоу Велью в землю Завелскоую и прошод рекꙋ Свтꙋю вышеи. и нашолъ место велми хорошо. и сподобалосѧ емꙋ тое местцо велми. и ѡнъ там поселилсѧ (К, 229);

4. и зашли за рекꙋ Велю и потом перешли реку Немон и нашли в четырех милѧх ѿ реки Немна горꙋ красноую и сподобалосѧ имъ и вчинили на неи город (К, 231);

5. Голшис. перешед рекꙋ Велю. и нашол гору краснꙋ межи горами над рекою Вилнею в мили... и вчинил город (К, 236);

6. и ездѧчи ѿтолѣ в ловы в пꙋщꙋ за десеть миль ѿ того города своего и наидеть горꙋ краснꙋ и з ровнинами великими ѡблеглоую. и ѡбъѳитостѧми наполненую. и сподобалосѧ емоу там. и ѡн там сѧ поселил. и на тои горе вчинил над рекою Кораблем. и перенесетсѧ ѿтоул и там начнеть кнжити (К, 236—237);

7. и кнзь великыи... наидеть горѫ краснꙋ, и хорошꙋ над рекою Боброю и там зарꙋбить город (К, 237—238).

Як бачимо, і ця підхідка стилю, при порівнюючій красі свого замислу, маючи всі дані зробити виклад літопису в відповідних місцях, справді, поетичнішим, кращим, мало досягає цієї мети в наслідок одноманітного та частого свого повторювання. Повторюючись багато разів мало не в однакових висловах, навіть самий гарний виклад стає шаблоновим, не оригінальним. Такою самою словесною формулою, стилістичним штампом являються ці стереотипні описання природи, що мали-б бути одною з найкращих оздоб литовського літопису.

IV. Нарешті, до числа подібних стилістичних підхідок повторювання тих самих висловів, лиш пристосованих до різних частин літописного тексту, належить формула чи схема оповідання про „болвана" — у звязку з описом місць офірувань. Хоч таких висловів, також характерних тільки для складної редакції і відсутніх у короткій, і небагато, всього три, але цікаво, що й в цих трьох прикладах досить ясно схоронена схема, загальна підхідка стилю.

Наведемо їх:

1. подданыи его (Спери) милоуючи его. а подле Римского ѡбычаѧ вчинили болвана на памет его и назвали Спера и потом ѡные люди мешькаючи ѡколо него. и почали ѡѳери чинити и за Бога мети а потом коли тот болванъ сказилсѧ. и ѡни тое ѡзеро и тое местцо хвалили. и мели за Бга. и по немъ межи собою гсдрѧ не мѣли и мешкали без пана (К, 229);

2. кнѧз великыи Кѹковоити милоуючи маткѹ свою а вчинил болвана на ѡбраз ее чинѧчи еи памѧт. и поставил того болвана именем матки своее Поѩты вышеи ѡзера Жослеи. которѹю ж ѡхвалили. и мѣли за Бога тѹю Поѩтѹ. а потом коли тот болван згнил и на том мѣстци липы выросли. и тыи липы хвалили и за Бога их мѣли на имѧ тое Поѧты (К, 233);

3. (Оутенѹс) милоуючи ѡца своего великого кнзѧ Кѹковоитѧ вчинил болвана на памѧткѹ ѡца своего. и поставил его на ѡднои горе над рекою Сͭтою не далеко Дѧвилтова которого ж болвана хвалили потом тот болван згнил. а там гаи вырос. и люди тыи хвалили тот гаи. а прозвали его именем пана своего Кѹковоитѧ (К, 234).

Отже, ми зазначили цілу низку стилістичних підхідок, які характеризують маніру викладати західньо-руських літописів. Усі ції підхідки об'єднуються одною спільною рисою — типовістю їх. Вони характерні саме-іменно тим, що наші літописці вживають їх у типовім, себ-то суцільнім тексті, а не в видатних місцях. Ці підхідки, так-би мовити, стихія нашого літопису. Окрім того, тут підібрали ми більш-менш шаблонові традиційні підхідки стилю, або спільні і літопису, і литовським грамотам, або схожі, нарешті, шаблонові в межах самого литовського літопису (чи всіх редакцій його, чи тільки деяких).

V. А втім ми допустилися-б пропуску, як-би не зазначили ще деяких, хоча-б і дрібних, але не менш типових, традиційно-шаблонових, суто літописних підхідок стилю. До числа їх належать такі:

1. Загальний літописний вислів — „ми же на преднее возвратимся". Є він у Галицько-Волинському літопису (стор. 721, 723, 748, 752, 784, 862, 890, 894, 916), де трапляється таки частенько, не менш часто трапляється він і в західньо-руському літопису (С, стор. 81: „мы же над пререченое возвратимьсѧ"; пор. Ув. 93, 95, К, 299: „і навратившисѧ воспакъ"; стор. 231 — за тыи възвративсѧ въспак"; стор. 232 — „и възвратимисѧ воспак"; 234 — „возовратишисѧ воспак"; пор. Бих., 476 (двічі), 478, 508, 561 і др. [1]).

---

[1]) Пор. у Новгор. 4-му: „и нынѣ възратимся на ино сказаніе" (стор. 285).

2. Так само загально-літописна маніра зазначати час, окрім вислову—„в лѣто“, ще й частинами року: „тои же зимы“, „на тоуж ѡсень“, „того ж лѣта“, „на весноу“ і т. д. Ці вислови звичайні і в західньо-руському літопису, і в Галицько-Волинському, і Новгородському 4-му.

3. До числа шаблонових підхідок стилю можна застосовувати й такі вислови, як „и многих кн̑зеи побиша а иных роуками поимаша.... иных кн̑зей много побиша... и иных кн̑зеи много побиша.. а роуками изымаша кн̑зеи“ (С, 61, пор. 70), „иных коуторовъ много побиша. и всих Лифѧнтъ перебиша а иных живых переимаша... и много иных госте(и) перебиша., а иных роукама поимаша“ (С, 64, 70).

Нерідко трапляються подібні повторення й инших висловів, наприклад:

1) „и в велицеи любви живѧше с нимь (Витовтом)“... „и томоу с нимь во велицеи любви живоущи“..., „и томоу с нимь во велиции любви живоущи“..., „також великии кн̑зь Московскыи во велицеи любви живѧше с нимь“..., „иныи во велици любви живоущи с нимь“... (С, 65—66);

2) „и честь великоу и дари многи подаваше ємоу (Витовтові — Римський цісар)..., „роускы цр̑ь честь великоу и многи дары... подавши“..., „и Донскыи король, великоу честь и дары многи подавши“ (С, 65), „и честь велик8 и дары великы и дани многи приносѧхоуть ємоу“ (С, 66);

3) „Москва выгоре вес город и иминиꙗ всѧ погоре и людей множество погориша“ (С, 70);

4) „ꙗко колыбел колибалисѧ храмины“... (С, 70);

5) „были во великои любви и млсти и в ласце“ (С, 71), „быти имь до живота в любъви. во великои млсти“ (С, 72), „во великои дроужьбѣ были“ (ib.);

6) „кн̑зь велики Витовтъ гораздо живеть со кн̑зем великимь Ѩгаиломь“, „ты с нимь горазьдь живешь“, „со мною гораздо живеть“ (С, 73);

7) „мы правдоу даємь штобы тобѣ чисто ѿехати в рать свою“, „правдоу оу вась беру“, „а також бы правдоу даль (Скиргайло)“..., „и кн̑зь Скиригайло також правдоу далъ“, „и кн̑зь великыи Витовть правд8 взѧль“.., „а въчинили быхомь правдоу“, „а кнзь бы Скиргайло ѿ тебе далъ правдоу, и (Витовт) дасть правду ѡц̑ю своємоу“, „и кн̑зь Скиригайло правъдоу дасть“ (С, 75—76);

8) „и ловѧчи в ловех“ (С, 82);

9) „Витовътъ первоє пришед... ко Єоколцю и Соколець вынѧл. и пришел. ко Каменцю в ночи. и Каменца добылъ а потомь Смотричь винѧль (С, 83).

Звернімо далі увагу на инші стилістичні підхідки, що їх уживає литовський літопис. Відрізняючись від вище розглянених типово-шаблонових підхідок, які характеризують головну силу літописного тексту, вони мають вже деяку пайку індивідуально поетичного характеру, до того охоплюють собою не ввесь текст літопису, а лиш особливі, видатні його місця.

Поетичні особливості стилю нашого літопису найкраще порівняти з даними поетичного стилю Галицько-Волинського зводу, оскільки з останнього, як відомо, є найвидатніший зразок літописної поезії. Це-ж „живой памятникъ самостоятельной литературной работы, не зависѣвшей отъ шаблонныхъ формъ тѣхъ историческихъ хроникъ византійской письменности, которыя были извѣстны въ этотъ періодъ. Риторическія украшенія, свойственныя лѣтописи, явились результатомъ уже того литературнаго образованія, которое было присуще мѣстнымъ книжнымъ людямъ подъ вліяніемъ усвоенныхъ литературныхъ формъ или своего рода школы“ [1]).

VI. Навіть коли побіжно порівняти тексти Галицько-Волинського і західньо-руського літописів, мимохіть кидається у вічі одна їх спільна риса, що оживлює взагалі мало динамічне літописне викладання. Ця риса, що споріднює між собою обидві пам'ятки, — багатство в них промов, які допомагають не тільки значному оживленню, але иноді й поетичній драматизації викладу, надто коли в промовах трапляються безпосередні звертання до окремих осіб, а ще більш, коли вони переходять у діялогічну форму.

В Галицько-Волинському зводі форма живої мови дійових осіб трапляється мало не на кожній сторінці. Форма промов найрізноманітніша, як обсягом, так і викладом, в залежності від самої мети їх, від промовця та від усіх загальних обставин.

Наведемо низку прикладів, починаючи з простіших і коротших промов:

1. Тевтивилъ. присла Ревбоу река поиде к Новгороду (818);

2. и рекшим же всимъ кнѧземь. приими всю власть ѥго за соромъ свои (746);

3. послаша послы своѧ рекоуще. ѧко Жирославъ повѣдал ны есть (747).

Звичайно, більш жвавости запроваджують не такі уривчасті промови, а ширші й докладніші, наприклад:

4. и реч емоу поиди кнѧже в Володимерь. а ѧзъ поидоу в Половци. мьстивѣ сорома своего (735);

[1]) В. С. Иконниковъ, Опытъ русской исторіографіи“, 1908, Кіевъ, т. II, кн. I, стор. 584.

5. глющимъ же имъ. Роускимъ кнѧземь. аще не поможете намъ. мы нынѣ исѣчени быхомъ а вы наоутрѣе исѣчени боудете (741);

чи промова вояків до короля перед боєм:

6. и рѣша моужи браньнии. ты еси король голова всимъ полкомъ аще насъ пошли наперед кого. не послоушно есть. вѣси бо ты воиничкии чинъ на ратехъ ѡбычаи ти есть. и всѧкыи сѧ тебе оусрамить и оубоитьсѧ (831).

Дальший ступінь жвавости літописного викладу досягається формою особового звертання до того, з ким йде розмова. Найчастіше за таке звертання буває, очевидячки, підо впливом церковних промов, традиційне слово „братіє“; наприклад:

7. и реч имъ братье почто смышлѧетесѧ не сии ли избиша ѡтци ваши. и братью вашю.. (724);

8. рекшоу же Данилоу. кнѧзю Володимероу. брате. вѣдаюче ѡбѣю наю идуть, наю поусти мѧ. да поидоу имъ назад (766—767);

9. Володимеръ рекши. помози ми брате (772);

10. Володимерови река тако. брате сложим с себе сором сѣи пошли возведи Литвоу на Болеслава (838);

11. река емоу. брате приѣдь ко мнѣ, хощю с тобою рѧдъ оучинити про все (901).

Бувають, звичайно, і инші звертання, як „княже“, „господине“, „о моужи“, залежно від того, до кого звертаються, і т. д. Иноді навіть знаходимо сполучення цілої низки подібних звертань, наприклад:

12. гне кнѧже Володимере. приѣхали есмѧ к тобѣ. ѿто всих Ѩтвѧзь. надѣючесь на бъ. и на твое здоровие. гне. не помори насъ но перекорми ны собѣ пошли гне к нам жито свое продаѩтъ. а мы ради коупимъ чего восхощешь. воскоу ли. бѣли ль. бобровъ ли. черныхъ ли коунъ серебра ль. мы ради дамы (879).

Найкращу форму викладу, коли автор користується живими промовами дійових осіб — діялогічну або драматичну, — широко вживається в Галицько-Волинському літопису; до того знов способи користуватися діялогом досить різноманітні, починаючи від простішої форми обміну короткими, уривчастими висловами і закінчуючи справжніми монологами, що їх виголошували по черзі розмовники. Наприклад:

13. рекы на Лестъка. ѩко ѡтчиноу мою держить. ѡномоу же вѣщавшю. сноу за первоую любовь. не могоу на нь востати. а налѣзи собѣ дроуга (732);

14. Львови же рекшоу. ѩко вои твоѩ. голодна есть. и кони ихъ. ѡн же ѿвѣщавъ и реч емоу. пошлемь сторожѣ ко Визнѣ (848).

Трапляються иноді справжні зразки живої мови, де вжито і звертань:

15. рекыи. сн҃оу. приими ѿ нас вѣнѣчь королевьства. древле бо того прислалъ к немоу. пискоупа. Береньского. и Каменцького. река емоу. и приими вѣнѣць королевьства. ѡн же в то времѧ. не приꙗлъ бѣ. рѣка рать Татарьскаꙗ не престаеть. злѣ живоущи с нам. то како могоу приꙗти вѣнѣць бес помощи твоеи (826—827); чи ще:

16. Шварнови тако река. по што мѧ еси воевалъ, без моеи вины. землю еси мою взꙗл. Шварно жѐ сѧ запрѣ емоу тако река. не воевалъ ꙗзъ тебе. но Литва тѧ воевала посолъ же реч Шварнови тако ти молвить кнѧзь Болеславъ. ꙗ на Литвоу не жалоуюс ѡже мѧ воевал. немирникъ мои. а воевал мѧ тако и гораздо. но на тѧ жалоую. а б҃ъ боуди по правомъ. тъ то расоудить межи нами (864).

Ще два приклади живих діялогів з силою звертань:

17. тако река. г҃не ѡ҃че. поедь побоудешь во своемь домоу. и дщери своеи. здоровье видишь. Романъ же ѡтопрѣсѧ емоу тако река сн҃оу мои Володимероу. не могоу ѿ рати своеи ѣхати. се хожю в земли ратнои. а кто ми доправить рать мою домовь а се в мое мѣсто. сн҃ъ мои Ѻлегъ атъ ѣдѣть с тобою (874);

18. и реч имь ѡ моужи градьстии. доколѣ хощете терпѣти иноплеменныхъ кнѧзии державоу. ѡни же воскликноувше рѣша ꙗко се есть держатель наш Б҃мъ даныи (777).

Наприкінці два приклади довгих діялогів:

19. посем же посла Володимѣрь ко братоу тако река. брат мои Мьстиславе. цѣлоуи ко мнѣ. хр҃тъ на томъ. како ти неѿꙗти. ничего ж ѿ кнѧгини моеи. по моемь животѣ. что есмь еи далъ и ѿ сего дѣтища. ѿ. Изѧславы же. не ѿдать еѣ неволею ни за кого же. но кдѣ боудетъ кнѧгинѣ моеи любо. тоутоть ю дати. Мьстиславъ же реч г҃не рчи брате. не даи ми б҃ъ того ѡже бы мнѣ ѿꙗти что по твоемь животѣ. оу твоеи кнѧгинѣ и оу сего дѣтища. но даи ми б҃ъ имѣти свою ꙗтровь аки достоиноую м҃трь собѣ и чтити. а про се дѣтѧ ѡже сѧко молвишь. абы ю. б҃ъ того довелъ даи ми ю б҃ъ. ѿдати аки свою. дщерь. родимоую (9?4—905);

20. и нача молвити (кн. Володимир) се лежю в болести. а братъ мои придалъ ми. и еще болшее болести. мнѣ и еще. живоу соущоу. а ѡнъ роздаваеть. городы мое и села. моа. ѡльны моглъ по моемь животѣ роздавати. и посла Володимѣръ посолъ свои. со жалобою, ко братоу своемоу Мьстиславоу. река. брате. ты мене. ни на полкоу ꙗлъ. ни копьемь мѧ еси добылъ ни из городовъ моихъ выбил мѧ есь. ратью. пришедъ на мѧ. ѡже сѧко чиниши надо мною ты ми братъ есь. а дроугии ми братъ Левъ а сыновечь ми Юрьи. ꙗзъ же оу васъ

трехъ избралъ есмь. тебе ѡдиного. и далъ ти есмь. землю свою всю. и городы по своемъ животѣ. а при моем ти животѣ не востоупатисѧ ни во что же. се же есмь оучинилъ за гордость брата своего. и сн҃вца своего. далъ есмь тобѣ землю свою. Мьстиславъ же реч братоу своемоу. г҃сне. рци братьи. земля бж҃ия и твоıа и городи твои а ıа над ними не воленъ но ıазъ есмь. во твоеи воли. а даи ми тѧ б҃ъ. имѣти аки ѡ҃ца собѣ и слоужіти тобѣ со всею правдою. до моег живота. абы ты г҃сне здоровъ был а большаıа ми надеже по тобѣ" (900—901)...

Вважаючи на безліч [1]) промов у Галицько-Волинському літопису, а так само чималу різноманітність їх що-до самої якости, ми повинні одзначити, що — порівнюючи з ним — литовський літопис такого багатства промов не має. Цією стороною особливо відрізняються коротка та складна редакція. В них ми знайшли всього лиш близько двох десятків промов, складених здебільшого досить просто, без особливого майстерства; найчастіш вони короткі та маловиразні. Вважаючи на те, що їх обмаль, наведемо всі ці промови, починаючи з найпростіших формою:

1. великыи кн҃зь Кестоути рече братоу своемоу. великомоу кн҃зю Ѡлгирдоу. тобѣ подобаеть кн҃земь великимь быти во Вилнѣ. ты стареши брать. а ıа с тобою за ѡдно живоу (С, 72);

2. поведаль (Густын). кн҃зю великомоу Кестоутию. и ты того не вѣдаешь какь кн҃зь великии Ягаило посылаеть к вамь часто Воидила. и оуже записальсѧ с нами. какь тебе изьбавити своих месть. а емоу бы сѧ достало. и со сестрою. великого кн҃зѧ Яга(и)ла твои мѣста" (С, 73);

3. Ягаило. почнеть просити великого кн҃зѧ Витовта. штобы еси межи нас нас оуедналъ и кровопролитиıа бы не было (С, 75—76);

4. вояки перед боем: „мы рекоша никоего зла, емоу не сотворихомь а ѡнь с҃ нами в докончани боуда престѹпивъ крстное цѣлование. и до кончание нашю землю воюеть. и кровъ хрестѧньскоую проливаеть. мы же идемь на него надѣемьсѧ на б҃а и на хрестѧнскоую силоу" (С, 78);

5. (Ягайло) почалъ присылати... кн҃зю Витовтоу. рекоучи што еси намь половицю Подолъскои земли во двадцатиж тисıачех пѣнезех мы дали были во двадцатиж тисѧчех паноу Спытькоу и пани Спытьковаıа вдовѣла а дѣти малы. а ѿ татаръ земли тои некомоу боронити. ѿдаи двадцать тисѧчеи пѣнезеи. а городы ѡпѧть побери за себе (С, 84);

[1]) Треба мати на оці, що при 217 сторінках (стовпцях) друкованого тексту Галицько-Волинського літопису (за 2-им вид., 1908 р., П.С.Р.Л., т. II, стор. 715—936) трохи не в кожній з них є одна — дві, а иноді й більше промов.

6. пан Андрѣи Сакович. и почал Смолнѧн приводити к присѧзе рекѹчи коли кнзи паны Литовское земли ког посадѧт на великом кнжени Литовском. а вам бы ѿ Литовское земли не ѿстѹпити ѿ вѣликог кнзѧ Литовског за гсдрѧ собѣ мети. а мене вам събѣ держати воеводою докоул кнзь вѣликыи на Литвѣ сѧдет на Вилни и на Троцѣх (К, 183);

7. кнѧз Домонтъ видевши невесткѹ свою возрадовалсѧ велми. а рек так мнѣ было жоны искати. а се мне Бог жонѹ дал (Арх., 254);

8. і ѿказала (Бирюта) емѹ (Гедиминові) иж ꙗ пошлюбила Богом своим чыстость ховати до живота своего (Арх., 263);

9. Ꙗгайло... молвить поѣдь кь Вилни. тамо докончаемь (С, 76).

Ще два приклади більших промов:

10. ѡнь же (Кейстут) рече сноу своемоу кнзю великомоу Витовтоу ты мнѣ не вѣриль. а се тые грамоты. записалисѧ были на нас. но Бъ нась ѡстереглъ. но ꙗ кнзю великомоу Ꙗгаилоу. ничего не вчинилъ. не роушивъ есмо ни скарбов его ни стад а сами оу мене не в нѧтстве ходять. толко за малою сторожею. а ѿчиноу его Ведбеск и Крево. и всѧ мѣста што ѡць его держаль то все даю емоу. ни оу во что их не встоупаюсѧ. а то вчиниль есми стерега своеи голови почювъ што на мене лихо мыслит (С, 74);

11. і рек (Лавриш) паном кды мнѣ Бгъ дал помстити кров ѿца своего а ꙗ света того ѿрексѧ, і взѧл есми на себе чорнѹю ризу, гсдръства не хочѹ возмите собе гсдрѧ кого воля ваша бѹдет. а ведже ражу вам ачколвек есть братѧ моѧ Голшын снъ Ѻлкгимонтъ а Кердов снъ Кгинвил ино еще малы сут не годѧтсѧ на панство бо дѧдко мои Наримонтъ коли сел на великомъ княжестве Литовском гербъ свои Китаврѹс зостави братии своеи, а собе оуделал гербъ члка на кони з мечом а то знаменѹючи, через тот гербъ пана дорослого, хто бы мог боронити мечом ѿчизны своеѧ про то берите собе гсдрѧ доброг хто бы мел боронити того панства, великог кнжества Литовского и так мис видит иж бы к томѹ годныи был Витены которыи был маршалком оу ѿца моего (Арх., 256) [1].

12. и боꙗре емоу (панові Андрію Саковичу) молвили вели пане дворѧномь своимь ѹбиратисѧ. оу зброи а мы и с тобою чи лепшеи датисѧ имь в роуки (С, 68);

13. рече кнзь великыи Витовть. кнзю великомоу Ꙗгаилоу еще брате пошли Скригаила. штобы ѡнь а и ꙗ а въчинили быхомь прав-

[1]) Ще приклад в сп. Євр., стор. 378: Олкгирдъ рек великому князю аще есми с тобою и помирился но мнѣ ся іноче (sic) не хочет а ни достоит толкѣ (sic) хочю под городом твоим Москвою копие свое приклонити...

доу ѿцю своемоу. иже бы емоу чисто приходити. и ѡпѧть ѿѣхати в рать а кнзьбы Скригаило ѿ тебе дал правдоу (С, 76);

14. почаль (Ягайло) просити кнзѧ великого Витовта рекоучи милыи брате дал тобѣ бгъ добыл еси Подольскои земли. оучини ми тоую честь. даи ми Подолъскоую землю (С, 83);

15. (Ягайло Витовтові): а рекоуч болши того брате. не терпи земли Литовьское. ѡчыны нашее и своеѧ. а поди братѣ к намь оу великоу любовъ братскоую возми собѣ великое кнѧжние оу Вилни стол. дѧди своего великаго кнзю (У, 93);

16. Лиздейко реч гсдрю кнже великии, волкъ железныи знаменѹет город столечныи тѹт бѹдет. а што в нем оунѹтри ревет то слава его бѹдет слынѹти на вес свѣт (Арх., 261);

17. рѣкъ (Ольгерд) такъ великим гласомъ кнже великиї Москов скиї памятуи что то копие Литовское стояло под Москвою (Е, 379);

18. и почнеть (Кейстут) жаловатисѧ снову своемоу великомоу кнзю Витовтоу. ты с нимь горазьдь живешь ѡнь вже записальсѧ на нас со Немьци. Кнзь велики Витовътъ. рече ѡцоу своемоу. не вероуи томоу. ачь того неть заньже со мною гораздо живеть. а чеи бы мне ѧвил (С, 73);

19. и кнзь велики Кестоути ѡпятъ начнет сноу своемоу. великомоу кнзю Витовтоу жаловатисѧ. и проплакиваѧ на кнзѧ Ѩгаила. за и Воидила сестроу даль мою братанноу а из Немець ми ѧвлено. что Немьци записалисѧ на нас. а се пакъ третее с кимь мы сѧ воюемь с Немьци. ѡни с ними Полоцька добывають. оуже то проѧвилосѧ што ѡни на нас полно стали с Немьци. и кнзь велики Витовтъ ѿвечаеть ѡцю своемоу великомоу кнзю Кестоутию. еще того не доверѧю гораздь (С, 73);

20. почноуть говорити великомоу кнзю Витовътоу кнзь великыи Ѩгаило посlаль нас к тобѣ штобы еси оуедьнал нас со ѡцемь своим што быхомь держали свое, а вы бы свое. а бою бы межи нас не было а кровипролитиѧ не вчинилосѧ. ты бы приѣхалъ ко братоу своемоу кнзю великомоу Ѩгаилоу. а мы правдоу даемь штобы тобѣ чисто ѿехати в рать свою. а чем бы межи вас быль добрыи конець. кнзь великыи Витовтъ. ѿвещаль правдоу оу вась берѹ штобы такоже кнзь Скиригаило семо приѣхаль. а такоже бы правдоу даль. и ѧ выедоу (С, 75);

21. панове Радивилове мовили ему (Августові) млстивыи королю не мѣлъ еси черезъ то до сестры нашое ходити. а тепер длѧ чого еси прышол. король имъ поведилъ а што вѣдаете можэть теперешнее прыистье мое ку сестре вашеи вчынити вамъ большую славу честь и пожытокъ, ѡни рекли Боже даи то (Рач., 353—354);

22. (Московський князь надіслав сказати Ольгердові) буду в земли твоеи по краснои вѣсне и по тихому лѣту и кнзь великиї Олкгирдъ вынял из огнива губку да кремень и запаливъ губку давъ послу и рек даи то гсдрю своему і скажи ему что у нас в Литвѣ огонь еже сонъ извѣчает мнѣ хотячи в моеи землѣ быти по краснои вѣсне і по тихому лѣту а яз у него будȣ на велик днь и поцелуя его красным яицом щитом и с сулицею а Бжиею помощию к городу Москвѣ копие свое прислоню ибо не то воин что времени подобнаго вѡюет но то воин когда не во время воины над неприятелемъ своим неприѣздни (sic) доводит (Євр., 378).

Наведені приклади переконують у тім, що хоч литовський літопис і не має такого багатства, як Галицько-Волинський, але не зовсім позбавлений цих стилістичних підхідок, подекуди оживлюючи ними свій виклад, як у короткій, так почасти і в складній редакції. Переважаючи в першій кількістю, форма промови (особливо з звертанням та переходом у діялог) де-далі більш удосконалюється в складній редакції.

Проте значно вища від обох старших редакцій є третя, повна редакція литовського літопису, в сп. Б. Тут ми залишимо без уваги текст, спільний в сп. Б з попередніми редакціями, бо вони тотожні. З останнього тексту сп. Б найжвавішим, поетично-образним та драматичним викладом визначаються, безперечно, ті місця, що дослівно взяті з Галицько-Волинського літопису: це оповідання про Миндовгове князювання (стор. 482—486, порівн. Іпат. літ., стор. 815—818, 858, 860—861, 868). Та ми, звичайно, звернемося до оригінальних частин сп. Б. Виявляється, що й тут, як і в Галицько-Волинському літопису, мало не кожну сторінку прикрашено промовами, — мабуть, улюблена стилістична підхідка автора цієї редакції. Що-до кількости їх, досить нагадати, що тільки в оригінальнім тексті сп. Б їх значно більше, ніж в обох старших редакціях разом.

Разом з тим ці промови не тільки визначаються чималою кількістю, але й складом своїм вони докладніші та довші, ніж зазначені в нас попереду. Воно правда, трапляються иноді й тут короткі стислі промови, як, наприклад:

1. odyn Litwin zsiade z konia, y zawerty chwost sobie około ruki, y mowit tak, tut wode ne bywat... (Б, 507);

2. Ягайло підбадьорює військо перед тим, як воно має здобути місто, радячи кожному кинути до міста по києві:

y rek kniaź weliki Jagoyło; nenadobe nam toho horoda puszkami dobywaty (ibid.);

3. Witolt iemu (цісареві) rekł, Ia toho ne mohu wczynity bez woli panow rad swoich (Б, 526);

4. Чарторийський Сигізмундові — rekł... szto iesi był nahotował kniazem y panom, y wsim nam pity, toie ty teper piy odyn (Б, 534);

Не наводитимемо прикладів инших, довших промов (пор. стор. 508, 518, 520, 526, 555).

Звернемося до промов з кращою конструкцією, з формами звертання в них:

5. kniaź Semen rekł: hospodaru weliki kniaże Witolte (Б, 518);

6. Hospodyne kniaże weliki Witowte, ty mni kak otec hniwu na mene ne mey (Б, 519);

7. Витовт Ягайлові: miły brate, ia mił try żony, a teper ieśmi poniał czetwertuiu Rusku... (Б, 523);

8. Cesar rekł do Witolta: kniaże weliki Witolte, baczym po tobe, iż ty kniaże bohatoie y welikoie, a k tomu nowy chrystyianyn, y hodytsia by tobi byt' panom korunowanym... (Б, 526);

9. пани литовські цісареві та Витовтові: Miłostywy Cesaru y hospodaru nasz weliki kniaże Witolte, Lachowe ne była szlachta, ale byli ludy prostyi... (Б, 527);

10. Ягайло Витовтові: Brate miły, ja Podolskoie zemli w tobe ne otnimaju... (Б, 528);

11. Ягайло Свидригайлові: Brate miły, ty mne brat mołodszy a ja tobe kak otec... (Б, 528);

12. Свидригайло Ягайлові: Brate miły, dla czeho ty zemlu Podolskuiu derżysz... (Б, 528);

13. Гаштольт Казимирові: hospodare kniaże Kazimiru, ne hoditsia tobie bitysia so swoimi poddanymi... (Б, 538);

14. Олехно товаришам: bratia miłaia, ratuymo toho rycera (Б, 547);

15. пани литовські Казимирові: miłostywy hospodaru, tym dwom synom swoim uprawił hospodarstwa po swojem żywote (Б, 551);

16. єпіскоп до короля: miłostywy korolu, newinne na nas hnew twoy hospodarski byl... (Б, 569).

У цих прикладах почуваємо вже инший стиль — із способами обробленої, штучної мови, з майстерною манірою. Автор уміє сказати до речи, уже в звертаннях до тої чи иншої особи він відбиває своє вміння розбиратися в людях, уподобання до відповідної фразеології. Узагалі, у формі промов із звертанням автор виявив достатній досвід у користуванні вдалими відповідними висловами.

Не менш оброблений стиль відбився у складача повної редакції нашого літопису так само й у вживанні діялогічної форми викладу. Не наводячи й тут усього, досить багатого матеріялу, обмежимося

лиш на кількох найкоротших прикладах драматичного стилю даної редакції.

1. Ось непогана розмова кн. Витовта з паном Андрієм: Andrey rekł welikomu kniaziu Witoltu, ne jest prawy mir, hde krowoprolitia meży hospodary ne było. Y kniaź weliki Witolt rek, brate miły, szto sia stało, tomu sia ne minut. wżo ia słowa swojeho żadnym obyczajem otmenity ne choczu, nechay wże budet pokoy (Б, 520);

2. або бесіда короля Казимира з паном Рутвянським: pan Rutwianski... rek, Chwała Panu Bohu iż twoieie miłosty zdorowoho widym, a gdy wasza miłost hospodar nasz we zdorowiu do nas sia zwrotył, tedy dufane Bohu pokładaiem, iż wasza miłost w korotkom czasu zasia zwyteżstwo nad tym nepryiatelem wozmesz, a y potkał korola w Styrce bo sia w łaźni myl, y korol zapłakawszy rek: pane Rutwianski wy sia w laźni wodoiu myli, a moi wernyi słuhi Litwa w rukach nepryjatelskich krowiu sia obmywaiut (Б, 547).

Отже — як багатством розкиданих скрізь в оригінальному тексті сп. Б простих промов, і з'єднаних із звертаннями до різних осіб, і в формі діялогів, так і характером конструкції їх, иноді навіть майстерного оброблення їх, повна редакція нашого літопису безумовно перевищує коротку і складну. Перевищуючи першу здебільшого еластичною формою конструкції промов, а другу величезною кількістю їх, повна редакція цією стороною наближається до зразкового й цією стороною Галицько-Волинського літопису.

Об'єднує-ж цей останній з усіма редакціями литовського літопису, окрім самого способу користуватися промовами й діялогами, — часте вживання звертань поміж розмовниками. Характерна риса тут є саме те, що форму звертання, — яку найчастіш віддано словами „брате", „милый брате", „княже", „княже господине", — зустрічаємо мало не в усіх текстах пам'яток, що їх порівнюємо. У цьому всьому, звичайно, можна вбачати стилістичний вплив старшого, Галицько-Волинського літопису, на литовський, що ясніше виявився, правда, лиш у повному зводі цього останнього, в сп. Б.

VII. Західньо-руський літопис наближається до Галицько-Волинського ще однією стороною, а саме: загальний характер їх обох відрізняється від московського літописання значною мірою світським напрямком.

У Галицько-Волинському літопису, як відомо, переважають описи воєнних подій і значно менше церковних сюжетів. У литовському останніх сливе немає. Якщо перший за його офіційний характер звуть „княжескимъ лѣтописцемъ", — ще більше прав на таку назву має літопис литовський.

Цю думку стверджує не тільки зміст нашого літопису, а й характерні особливості його стилю.

Звернімо увагу на ті риси стилю, що відбивають світський характер його викладу.

Ми простежимо це найбільше на одному питанні — ступені релігійности авторів литовського літопису, оскільки вона відбилася в їхньому викладі.

Релігійний кольорит Галицько-Волинського літопису, як це давно вже зазначено, слабший за світський, надто як порівняти з його попередником — Київським літописом. Та цей кольорит ще зменшується в літопису західньо-руському.

Візьмімо хоча-б звичайні в багатьох загально-руських літописних зводах покликування на Святе Письмо, з цитуванням його тексту. Отаких покликувань та цитат, можна сказати, однаково мало і в Галицько-Волинському, і в литовському літописах. Вже саме це може бути за виразний довід на те, що автори обох літописів були люди світські. Окрім того, і ті нечисленні цитати й покликування, які все-ж иноді трапляються в їх текстах, здебільшого загального й невизначеного характеру, ніби-то писали їх люди, що далеко стояли від церковного „книжнаго почитанія“. Наведемо скількись прикладів — спочатку з Галицько-Волинського зводу:

1. Данилови же рекшоу, ꙗко же писание глт҃ь. мьдлѧи на брань. страшливоу дш҃ю имать (с. 767);

2. ꙗкоже рече приточникъ. боуесть домоу твоего скроушитсѧ. бобръ и волкъ. и ꙗзвѣць снѣдѧтсѧ. си же притчею реч҃на быш (794);

3. ꙗкоже пишеть въ книгахъ нѣс в силѣ брань, но в бз҃ѣ стоить побѣда (833);

4. слыша гс҃а гл҃ща. аще створите братьи моеи меншеи то и мнѣ створите, покы Дв҃дъ глаголеть. блж҃нь моужь милоуꙗ и даꙗ вс҃ь дн҃ь ѡ гс҃дѣ не потькнеть (921).

У короткому зводі литовськім:

1. Таиноу таити црс҃кꙋ добро єсть а дела велика гсдрѧ поведати добро жь єс (С, 64); це — переробка тексту Товіїної книги, XII, 7, де читаємо: „тайну цареву добро хранити, дѣла же божія открывати славно“, або житія преп. Марії Єгипетської, що починається цим-таки текстом, або, нарешті, початку „Слова похвальнаго преп. Сергію“, яке відомо нам із рукописного „Торжественника“ XVII в. західньо-руського походження (№ 421 збірки Большакова, в кол. Рум'ян. Музеї) [1]), з таким самим текстом: „таиноу царевоу добро есть хранити, а дѣла Божія проповѣдати преславъно есть“ (арк. 601);

[1]) Див. Г. П. Георгієвскій, Рукописи Т. Ѳ. Большакова, Пгр. 1915, стор. 353, 357.

2. по писаномоу есть. братие б҃а боитеса а кн҃за чтите (С, 64—65)— теж неточна передача тексту 1-го „посланія“ Петрового, II, 17,—„б҃га боитеся: царя чтите“;

3. и поменоуша слово б҃жие. еже рече в нюже мѣроу ч҃лвкь мерить. ѿмиритса емоу, а что посеєть то и пожьнеть (С, 78);

4. б҃ъ же по Давыда пророка слову сотвори еже рече ѡбратиса болезнь на главоу его и на верхь его неправда снидеть. и пакы ровъ изрывъ ископа и впадеса в него еже сотвориль (С, 78).

Ось, власне кажучи, і все те, що трохи силувано можна назвати цитуванням Святого Письма. Навіть, це користування Св. Письмом є швидше не так звертання до його тексту, скільки наведення з пам'яти деяких „ходячих“ висловів — з виразнісінькими відхиленнями від справжнього тексту.

До наведених прикладів короткої редакції инші дві нічого більше додати не можуть. Що правда, окрім текстів Св. Письма в литовському літопису є попросту вислови релігійного характеру; а втім і в Галицько-Волинському, і в литовському літописах кількість їх, порівнюючи, наприклад, з літописом київським, дуже невеличка. Але разом із цією загальною схожістю обох пам'яток, поміж них є й деяка різниця, що торкається самого характеру релігійних висловів. Насамперед — у Галицько-Волинському літопису є ціла низка молитов (див., стор. 917—918, 923—924), тимчасом як у наших літописах, ані в жадній редакції їх, немає нічого, що хоч трохи нагадувало-б собою форму молитви. Далі, релігійні вислови Галицько-Волинського літопису і численніші, і заразом набагато різноманітніші формою викладу, не перетворюючися ще на той шаблон, що виявляється в литовських зводах. Залежить це, очевидячки, від того, що автор XIII ст. мав ще ту свіжість і безпосередність релігійних настроїв, що їх уже не було в складачів компіляцій XV—XVI вв.

Дуже часто натрапляємо тут на такі вислови релігійности: и моляшеся Б҃оу ѡ ѡчинѣ своеи (790), помолистаса Б҃оу. начаста сбирати вое (801), помолився Б҃оу (806), помолився Б҃оу ст҃омоу Сп҃соу (846); або такі: Б҃гъ спаслъ есть его (809), пречист҃оѣ падъ поклонися. и прослави Б҃а (826), вложи Б҃гъ страхъ во сердце ихъ (835), бѣ бо клятвою клялся ѡ Б҃зѣ великою (836), славяхоу Б҃а и ст҃ую г҃жю Б҃цю (840), и молящася Б҃гоу ѡ нашествіи Татарь, да Б҃гъ избавить ꙗ (841).

Багато чого в житті людини і народу пояснюється гріхами, як причиною дальших подій. Наприклад:

1. се же наведе на ны Б҃ъ грѣхъ ради нашихъ (894);

2. грѣхъ ради нашихъ. Роускимъ полкомъ побѣженымъ (744);

3. Татаром же побѣдившимъ Роусьскыꙗ кнѧзѧ. за прегрешение крстньское пришедшимъ (745);

4. Бо̃уже тако извольшоу. за грѣхы. наворотисѧ дроужина Данилова на бѣгъ (769).

Добрі вчинки навіває людям Бог, недобрі, злі думки та вчинки, в свою чергу, — наслідок навіяння диявола. Наприклад:

5. Мьстиславоу кнѧзю вложи емоу Бг. во срце мысль блгоу созда гробницю каменоу над гробомъ. бабы своеи Романовои (937);

6. дьꙗволъ есть вьверглъ враждоу сию меж нами (719);

7. дьꙗволъ же исконѣи не хотѧ добра члвчкомоу родоу. и вложи во срдце Львови. оуби Воишелка. завистью (868);

8. вложи дьꙗволъ ненависть во два Самовитовича... и начаста. вражьствовати межи собою и воеватисѧ (882—883).

Иноді, що правда, не надто часто, у галицько-волинського літописця є й цілком шаблонові вислови релігійного характеру, як от такі: Бо̃у помогшоу побѣгоша злии погании (799), вєь бо плѣнъ ѿꙗста. Бо̃у помогающимъ имъ (798), и побѣди ѧ Бжиим пособьемъ (896) — і т. д.

Порівнюючи до цих способів волинського літопису висловлювати релігійність маніру викладу західньо-руського літописця, доводиться констатувати, що в останнього немає тут будь-якої різноманітности і, навпаки, цілком панує шаблон. Ось найтиповіші формули релігійного шаблону: и поможе бг Литви. и побиша Москвичь (С, 70); бг поможе... Витовтоу а кнзь Стославъ оустремися на бѣгь (С, 78); и бг поможе великомоу кнзю Витовтоу. и побежени быша Литовъски вои (С, 79); и за то бг не пособе кнзю Швитригаилоу, што сожьже митрополита Герасима, и поможе бг великомоу кнзю Жигимонту... и побиша кнзѧ (С, 64); далъ тобѣ бг добылъ еси Подольскои земли (С, 83).

Різні події й явища пояснюються звичайно втручанням сили Божої, як і в стародавніх наших літописців, наприклад: и божиим повелениє(м) паде на землю моча велика (С, 63); бжиею силою тоу не мало чюдо сотворисѧ. избито быс вои мног множество (С, 78—79).

Особливо цікавий один уривок, очевидячки, не канцелярського, а духовного походження, що відбиває авторів погляд на дикі звірства на війні та свідчить за його людяні настрої:

1. много пролитиꙗ крови хрестѧнскыꙗ. то же быс бо̃у мерзко зрѣти зовоущимьсѧ хрестѧнемь, а братию свою. хрестѧнь не члчческы ни христѧнскы моучахоу (С, 78);

2. і ще там-таки; на мироу мно̂го зла сотвориша хрстѧнемь не чл҃вѣческы и ни х҃ртѧнскыи. моучиша хрс҃тѧнь. иже ни в поганых ратех то не слышах таковых моукь моучаще хрс҃тѧнь. сбирахоу и запирахоу во изьбах и зажигахоу. а дроугии велики храмы. ѡчепы подимахоу и плѣнниковъ под стены кладахоу главами. и зажигахоу а иныꙗ жены и дѣти. на колє тыкахоу. а иных моукъ над хрс҃тѧны. их же скаредно не писахомь. ꙗко же ни Ѻнтиѡх Сирскыи ни Оулъꙗнъ законопрестоупьныи тех моукь не сотвори над хрестѧны (С, 77—78).

Це єдине в такому стилі місце на ввесь текст короткої редакції могло бути в чималій своїй частині самостійним роздумуванням, у загальній формі, побожного духовного автора цього уривка літописного зводу; але заключна частина його — перелік іменнів „беззаконників“ — могла бути взята з Галицько-Волинського літопису, де про того-ж Тройдена читаємо: нача кнѧжити в Литвѣ. ѡканьныи и безаконьныи проклѧты немл҃твыи Троиден. его же безаконьꙗ не могохомъ п҃сати срама ради такъ бо бѧшеть безаконьник ꙗко и Антиѡхъ Соурьскыи Иродъ Ер҃слмъскыи. и Неронъ Римъскыи. и ина многа злѣйша того безаконьꙗ чинѧше (869).

Що ця схожість двох текстів, дарма що й досить загального характеру, не є все-ж-таки тільки загальним місцем, що обидва літописці і наводять незалежно один від одного, — стає виразнісінька, коли порівняємо ці тексти з відповідними місцями обох пізніших редакцій литовського літопису. У складній редакції бачимо неначе-б покликання на текст галицько-волинський в оповіданні про Тройдена та його жорстокості: и завъжды зыскивал. и над землѧми ихъ (ляхів, руських і мазовшан) силные ѡкрѫтенства чинил. штож вышеи ѡписоуетсѧ в Рѹской кроиници. ижь горши былъ тым землѧм. нижьли Антиѡхъ Сирскіи и Ирѡд Ерслмъскіи. и Неронъ Римскии. што такъ былъ ѡкрѹтныи а валечныи (К, 238; також і в сп. Р, арк. 33).

Той-же текст знаходимо в повній редакції: y zawżdy zyskiwał, y nad zemlami ich silnyia okrnteństwa czynił, sztoż wyszey opisuiet w Ruskoy kronice, iż horszy był tym zemlam, y okrutnijszy na nich, niżli Ontyoch Syrski y Irod Jerusalimski, y Neron Rymski sztoż tak okrutny y waleczny (Б, 487).

На жаль, ні початку збірника, де міститься текст сп. К, ні навіть початку текста літопису за сп. Б не збереглося, і тому ми не можемо сказати, що йшло перед литовським літописом, инакше кажучи — на яку руську хроніку (де „вышеи ѡписоуетсѧ“ про Тройденові жорстокості) фактично покликуються тексти складної й повної редакції литовського літопису.

Тільки сп. Рач. робить поправку в цьому місці, замінюючи вислів „штож вышеи описоуетсѧ“ словами „што нижеи ѡписуеть“ (с. 307). Коли це читання походить з протографа складної редакції, а не є пізніша поправка сп. Рач. чи його тільки протографа, то тоді в вислові сп. Рач. можна вбачати покликання на текст короткої редакції, що перейшов у списки редакції складної, де й вміщений був нижче.

Будь-що-будь, маємо послідовну літературну історію розглянутого текста про Тройденові жорстокості: 1) за перводжерело його, де містилося покликання на історичних „беззаконників“, був текст Галицько-Волинського літопису; 2) з нього скористався духовний автор частини тексту короткої редакції литовського літописного зводу, значно поширивши його власним побожним роздумуванням, застосувавши все це до полоцького князя Андрія; 3) останній текст, і собі, використав складач другої (складної) редакції нашого літопису, повикидавши духовні роздумування, як людина світська, і знову застосувавши даний текст до жорстокого Тройдена, очевидячки, підо впливом Галицько-Волинського тексту.

Коли не зважати на це місце з побожними роздумуваннями духовного автора частини короткого звода нашого літопису, а так само історичне покликання всіх редакцій, слідом за старшим їх зразком, на стародавніх мучителів, то в решті тексту їх ми побачимо тільки приклади одноманітних релігійних висловів. Вони виллялися, як ми бачили, в певні формули, що застигли в своїй шаблоновій типовості, зробилися звичайними способами стилю. А втім у литовському літопису ми не знайдемо спроб нав'язувати людині зовні думки — добру від Бога, а лиху від диявола. Людина тут вільніша в своїх думках і вчинках. У цьому, звичайно, треба бачити не аби-який ступінь уперед у західньо-руського літописця XV в. — порівнюючи не тільки з старшими південно-руськими літописцями XI—XIII вв., а й з сучасними йому московськими авторами загальноруських ізводів. Цікаво й тут визначити деяку відміну пізнішої редакції, або повного зводу Биховця, від попередніх редакцій — короткої та складної. Повторюючи, що правда, в цілому особливості їхнього стилю і в релігійних формулах, саме як шаблонових висловів (див. стор. 481, 491—492, 511—512, 517, 560, 566, 570), сп. Б знає, проте, як Галицько-Волинський літопис, і деяку різноманітність їх.

Тут ми знайдемо, наприклад, авторове зауваження про поразку, як Божу кару за гріхи: у Bożyim hnewom, hrych rady naszych, korol Iryk poraził woysko Lackoie (547); у Bożyim perepuszczeniem hrych naszych rady, Tatarowe naszych pobili (565).

Але, поруч із цим, знайдемо тут і вільніші, менш шаблонові вислови релігійности, як от такі прості фрази: a se mne Boh dał żonu (488); A ja dast' Boh w neho budu na welik den (499); Chwała Panu Bohu iż twoieie miłosty zdorowoho widym (547). Иноді — це вислови подяки Богові за допомогу в бою: a zwytestwo nad nepryiatelem oderżawszy z toho Chwału Bohu wozdał, iż tak w korotkom czasu iest ot ieho swiatoie miłosty poteszen (548), — або за оборону від ворогів: miłoserdiem Bożyim, y pomocziu Preczystyia Bohorodycy ne mohli żadnoie szkody horodu wczynity (562).

Навіть коли буває яке лихо, поразка, туга й сум, — і тоді автор висловлює хвалу Богові: a potom otłożyw skorb y peczal, y Boha wsederżytela swojeho pochwalił (561).

До цього давній литовський літописець XV в. не піднісся, обмежившися шаблоновою формулою про Божу допомогу для перемоги над ворогами.

Як бачимо, і тут автор тексту в сп. Б, продовжуючи, з одного боку, традиційні формули старших західньо-руських літописців, з другого боку, корисно для свого стилю поширює та робить різноманітним свій виклад вільнішою поетичною спадщиною від Галицько-Волинського літопису.

VIII. Переходячи далі до порівняльної аналізи особливостів поетичнішого стилістичного матеріялу обох пам'яток, ми мусимо пам'ятати, що відпровідна точка нашого порівняння — Галицько-Волинський літопис — стоїть у цьому розумінні на одному з перших місць. Він має барвисту, художню й образну мову, що наближує його до „Слова о полку Ігоревім", відрізняється досить виробленими літературними способами, з риторичними прикрасами, що свідчить про наявність у авторів його вже певної літературної школи. Увесь літопис являє собою не низку сухих уривчастих щорічних записів та звісток, а суцільний витвір, складне оповідання — живе, пластичне, яскраве й завершене. Лиш де-не-де виклад переривається короткими літописними замітками, як отакі: „в лѣто 6722. Бѣ тишина" (стор. 735, 737), „въ лѣто 6750. Не быс ничтоже (с. 794, 736, 738, 739, 869). І допіру наприкінці всього літопису виклад його наближається до звичайного типу початкових, уривчастих літописів.

Які-ж ті елементи, що з них складається поетична мова Галицько-Волинського літопису в її найкращих, завершених формах?

Коли Галицько-Волинський літопис не дуже багатий, наприклад, на епітети — а серед них є й такі гарні, як „шоломъ золотой" (стор. 716), „городъ славный" (913), „Данило князь добрыи хоробрый и моудрый" (862), — то багатством порівнянь він перевищує будь-які инші літописи.

Наведемо приклади порівнянь у цьому літопису: инии же (воїни) изъ подошевъ выстоупахоу акы ис чрева (761; або варіант — из червіа хлѣб); крѣпко копьем же изломавшимсѧ ꙗко ѿ грома трѣсновение быс (803); церковь ѿ ѡлова чтта ꙗко блещатисѧ, ꙗко зерчалоу (844); мед ѿ ѡгнѧ ꙗко смола ползущъ (845); защитивсѧ ѿчаꙗньемь акы твердымъ щитомъ (853); дроузии (воїни) падахоу с мостка в ровъ, акы сноповье... и быс лзѣ ходити по троупью, акы по мостоу (853); и начаша мртви падати изъ заборолъ, акы сноповье (886); Лѧхове поущахоуть на нѧ каменье. акы градъ силныи (886); городъ... величествомъ акы вѣнчемь ѡбложенъ (923); слезы ѿ себе изливающи, аки водоу (919); беззаконьныи лихыи Семьюнько подобныи лисици. чермности ради (759).

Иноді з отаких порівнянь складається цілий уривок — у формі накопичення декількох порівнянь одне по однім, наприклад: и поустишасѧ ꙗко дѣти ко ѡцю, ꙗко пчелы к матцѣ, ꙗко жажющи воды ко источникоу.

Але найпоетичніше в цьому роді є славнозвісне класичне порівняння швидкости нападу й разом із тим художня характеристика князя: оустремил бо сѧ бѧше на поганыꙗ ꙗко и лев, сердитъ же быс ꙗко и рысь. и голоубѧше ꙗко и коркодилъ, и прохожаше землю ѧко и ѡрелъ, хабоборъ бо бѣ ꙗко и тоуръ (716). Не менш вдале тут і поетичне наслідування „Слова о полку Ігоревім" у словах: пилъ золотомъ шоломомъ Донъ (716). Цим способом художньої мови західньо-руський літопис значно поступається перед Галицько-Волинським текстом. Що правда, иноді він неначе-б користається з запасу порівнянь останнього. Батиєву лють у старшому тексті двічі визначено однаковим порівнянням — ꙗко свѣрпыи звѣрь" (Іп., 780 і 795). Дослівно це-ж порівняння знаходимо й у нашому літопису, де Святослава Смоленськаго та його бояр змальовано так само жорстокими, „ꙗко свѣрипие звѣрие аки не христѧне" (С, 78; У, 90).

Але окрім цього, спільного в обох літописах, порівняння, що можливо, є загальне місце, „ходячий вислів", ми можемо відзначити розмірно небагато порівнянь у всьому тексті литовського літопису. Кажучи, наприклад, про землетрус, автор так надає цій звістці жвавости: колибашасѧ землѧ в нощи. ꙗко колыбель колибалисѧ храмины (С, 70). Тут, очевидячки, порівняння викликано, окрім схожости явищ, ще й своєрідною грою слів. Складніше, краще та поетично образне є порівняння могутности кн. Витовта з невичерпною в своїй течії річкою: ꙗко же рѣка пресходѧщи всю землю члвческыи скоты поꙗющи. а сама не вмалѧщися так ож и славны гсдарь. и множество цареи ѿпоущаєть на ѡрдоу а в него большало (С, 67; У, 104). Або

гарне порівняння Витовта, як джерела мудрости, з морем, невичерпним джерелом води: ꙗкож бо ѿ морꙗ множство вод исходяще, тако и ѿ сего мудрость великаго гсдрꙗ кнзꙗ великаго Витовта (У, 104). Нарешті, відзначимо дуже гарне вихваляння сили та хоробрости Витовтових у формі народньо-билінній, відомій і в Кирила Туровського: ꙗко бы не мощно комоу испытати высота нбснаꙗ и глубина морьскаꙗ. тож бы мощно исповедати сила и храбрость. того славного гсдрꙗ (У, 102; С, 65).

Додамо ще вказівку на низку епітетів, як от: „Скиргаило чюдныи добрый“ (С, 81); Витовта названо „славнымъ“ шість разів в одному уривку (С, 65—67); „нашли горы высокие... ровнины великие и дꙋбровы роскошные (К, 228).

Коли далі відокремимо ще один випадок тавтології, очевидячки, в народньому дусі, — „на поли, на рецѣ, на Ворсклѣ“ (С, 48), „на реце на Смотричи“ (У, 99) — то цим, власне кажучи, вичерпаємо мало не ввесь запас способів поетичного стилю в нашому літопису.

Отож відсталість його від Галицько-Волинського літопису цією стороною ясна й безсумнівна, так само, як і те, що, не вважаючи на бідність поетичних способів викладу, литовський літопис має все-ж-таки деякі, хоч і нечисленні загалом, спроби застосувати їх у своєму тексті.

Особливо помітно наближається литовський літопис до Галицько-Волинського порівняннями. Окрім суто поетичних, у них є однакові й історичні порівняння. Кажучи про князювання в Литві „окаяннаго, беззаконнаго, проклятаго, немилостиваго Тройдена“, галицько-волинський літописець завважує: „его же безаконьꙗ не могохомъ писати [1]) срама ради такъ бо бѧшеть безаконьник ꙗко и Антиѡхъ Соурьскыи Иродъ Ерслмъскыи и Неронъ Римъскыи“ (Іп., 869). Подібно до цього й західньо-руський літописець, сказавши про жорстокості Святослава Смоленського, такими-ж самими висловами закінчує своє оповідання: „а иных моукь надъ хрстѧны. их же скаредно не писахомь. ꙗкоже ни Ѻнтиох Сирскыи ни Оулъꙗнъ законопрестоупьныи тех моукь не сотвори“ (С, 78; Ув., 90; Бих., 510). Усе, що ми сказали про поетичний стиль литовського літопису, торкається всіх трьох редакцій чи зводів його. Вони, можна сказати, так що й нічим у цьому не відрізняються один од одного.

Поступаючись, отже, чимало перед Галицько-Волинським літописом багатством і різноманітністю поетичних фарб, західньо-руський

---

[1]) Пор. в иншому місці: „и иних мнози (воеводи), ихже не мощно сказати и ни писати“ (724; порів. Супр., 65; Ув., 102).

літопис, з другого боку, все-ж-таки досить близький до нього своєю суцільністю та завершеністю оповідання. Як там, так і тут ми бачимо не накопичення коротких, сухих, уривчастих звісток, а плавке, докладне, звязне оповідання. Там і тут воно зосереджено на певних, суміжних одна з одною, місцевостях, з їх самостійними формами урядування; оповідання це мало не ввесь час іде про небагатьох, але улюблених місцевих героїв, иноді переплітаючися загальними подіями та звязаними з ними йменнями. Як там, так і тут помітна не аби-яка нерівність викладу, більша ніж в инших літописних зводах. Звязне оповідання в обох літописах иноді переривається короткими звістками, а частіше зовсім одвертається від них, захоплюючи й читача співчутливим оповіданням про важливіші моменти місцевої історії, обводячи особливою авреолею своїх історичних героїв, даючи про цих осіб та події низку неначе-б окремих повістей та оповідань, що ввійшли у загальний склад літописного зводу.

IX. До цих останніх і звернемося, закінчуючи порівняльну характеристику стилістичних способів обох літописних пам'яток.

У Галицько-Волинському літопису найвиразніше виділяються такі окремі оповідання: 1) опис бою на Калці (1224 р.), 2) Батиєве бойовище (1237 р.) і 3) оповідання про смерть Володимира Васильковича (1288 р.).

Перше (стор. 740—745), правда, мало чим, окрім суцільности та завершености викладу, виділяється з решти тексту, бо не має навіть тієї поетичности стилю, що властива багатьом иншим місцям цього літопису. Ні звичайних для останнього промов, що вносять різноманітність у звичайно монотонне літописне оповідання, ні жвавих діялогів, ні бадьорих звертань, — нічого цього тут, можна сказати, так що й не знайдемо. Звертає на себе увагу тільки майстерна стислим викладом характеристика хороброго князя Данила: „ѡбрати конь свои на бѣгъ... и вжада воды. пивъ почюти раноу на телѣси своемь. во брани не позна ея, крѣпости ради моужьства возраста своег, бѣ бо дерзъ и храборъ. ѿ главы и до ногоу его. не бѣ на немъ порока" (744). На підставі особового вислову — „грѣхъ ради нашихъ. Роускымъ полкомъ побѣженымъ бывшимъ", — можна здогадуватися, що це оповідання склав сучасник події, — тільки-ж навряд щоб волиняк або галичанин, — отож його треба віднести до першої половини XIII в.

Значно вище стоїть, що-до поетичного стилю, инше оповідання — про Батиєве бойовище (с. 778—782). Окрім дрібниць, як от порівняння Батия — „ꙗко свѣрпыи звѣрь" — і окрім метафоричних висловів („взѧтъ град Переꙗславль копьемъ"), тут узагалі виклад набагато жвавіший завдяки низці гарно сконструйованих промов. Обложивши м. Воло-

димир, Батий улесливою промовою умовляє піддатися: „гдѣ соуть кнѧзи Рѧзѧньстии вашь град и кнѧзь вашь великии Юрьи, не роука ли наша емши и смрти преда. и оуслышавъ ѡ семъ прпбныи Митрофанъ еппъ. начатъ глти со слезами ко всимъ. чада не оубоимсѧ ѡ прельщьньи ѿ нечтивых. и ни приимемь си во оумъ тленьнаго сего и скоро миноующаго житьꙗ. но ѡномь не скоро миноующѣмь житьи попечемьсѧ. еже со англыи житье. аще и градъ нашь пленьше копиемь возмоуть и смрти ны предасть. азъ ѡ том чада пороучникъ есмь, ꙗко вѣнца нетлѣньнаа ѿ Хрa Бa приимете“... Подібний-же героїзм змальовано й у промові козельчан: „аще кнꙗзь нашъ млад есть, но положим животъ свои за нь, и сде славоу сего свѣта приимше. и тамъ нбсныя вѣнца ѿ Ха Ба приимемь“.

Міркуючи з таких характерних відмін стилю, автор „Бойовища Батиєва“ инший, ніж оповідання про бій на Калці. Але все-ж-таки складач першого або вже об'єднувач літопису в пізнішому зводі неначе-б мав під руками це останнє, складаючи своє оповідання. Це видно з схожого їхнього початку:

Калкський бій (с. 740):	*Батиєве бойовище* (с. 778):
Приде неслыханнаꙗ рать. безбожнии Моавитѧне. рекомыи Татаръве. придоша на землю Половецкоую.	Придоша безбожнии Измалтѧне пребивъшисѧ со кнѧзи Роускими на Калкохъ.

Другий текст з'явивсь неначе-б підо впливом першого, коли, звичайно, не вважати дану схожість текстів просто за загальне місце, свого роду шаблон.

Окрім того, схожість обох оповідань ще й у тім, що вони помітно висувають мотив лестощів під той час, коли Батий здобуває міста; наприклад, у першому читаємо: 1) не вѣдающим же Роуси льсти их исходѧхоу противоу имъ со крсты. ѡни же избиша ихъ всихъ; 2) их же прельстивше и послѣди же льстию погоубиша. иные же страны ратми. наипаче лестью погоубиша (745); і в другому: 3) изведше на льсти кнѧзѧ Юрьѧ... изведоша кнѧгиню его на льсти оубиша Юрьѧ (778); 4) словесы лестными не возможно бѣ град приѧти (780); 5) хотѧ е (киян) прельстити и не послоушаша (782).

Нарешті, спільний для них і звичайний для багатьох оповідань спосіб покликуватися на чутки, на те, що „кажуть“. Наприклад: 1) коли (в першому) руські тікали, про них одні казали, „ꙗко стрѣлци соуть. инии же молвѧхоуть, ꙗко простии людье соут поущеи

Половецъ“ (742); 2) і в другому так само: „ѡ кнѧзи Васильи невѣдомо есть. и инши глͯоу ѧко во крови оутоноулъ есть“ (781).

Це користування чутками наближає обидва ці оповідання Галицько-Волинського зводу до подібних-же способів стилю в тексті литовських ізводів.

Третє оповідання в складі першого зводу — про хоробу й смерть кн. Володимира Васильковича (914—918) — цілком одмінне від попередніх і змістом, і стилем. Автор його, очевидячки, не світська, а духовна особа, оповідаючи про хоробу князя, якого порівнює тут з Іовом („се же быс вторы Иевъ“), цитує Св. Письмо; він вихваляє князя у висловах, що нагадують стиль акатиста („подобниче великого Костѧнтина. равнооумне. равнохрстолюбче. равночестителю“); нарешті, він уміщує навіть дві молитви до Бога від ім'я князя, що вмирає. Разом із такими позитивно-відмінними рисами дане оповідання має і негативно-відмінні ознаки: у ньому немає ні суцільности сюжета й викладу обох попередніх оповідань, ані яскравої жвавости другого з них. Замість цього — беззмістовний патос і риторизм та виразнісінька недодержаність плану, що чимало знижує художню вартість третього оповідання, порівнюючи з першими двома.

Для порівняння та порівняльної характеристики стилю окремих оповідань західньо-руського літопису зупинимося, як на прикладах, тільки на трьох із багатьох подібних — по всіх трьох редакціях. Візьмімо саме „Повість про бій на Ворсклі“ та „Похвалу Витовтові“ з короткого зводу, а так само „Повідання про похід Ольгерда на Москву“ — із складного та повного зводів.

Перша повість — „про бій на Ворсклі“ (С, 47; У, 97) — є типова для більшости окремих оповідань цього літопису. Викладена просто, об'єктивно, без претенсій — вона має всі їх позитивні прикмети й хиби. До перших належить ясність, виразність викладу, що йому багато жвавости надає Витовтова промова перед походом: „поидемь попленимь. землю Татаръскоую победимь црѧ Темрь Коуклѧѧ. и возмемь црьство его посадимь црѧ Тактамыша и ѡн мѧ посадить на всю землю Роусьскѫю“ (С, 47). Зустрілися з ворогами „на поли на рецѣ на Воръсклѣ“... „и попусти бгъ Татаром кнзь ж великии побеже“... (У, 97). Хиба тут — схематичність викладу, як і сухість усього оповідання, в цілому мало поетичного.

Инша річ — останні два оповідання. Одне з них — „Похвала Витовтові“ (С, 64—66; У, 102—104) — найпоетичніше місце в усій короткій редакції литовського літопису. Воно має характер цілком окремого, самостійно написаного, суцільного й завершеного твору. Автор його — захоплений прихильник Витовта, що не шкодує для

гідного вихваляння свого героя жадних поетичних фарб. Оскільки вистачило в нього вміння, складач використав їх усі. Початок оповідання виконано в урочистому стилі житій святих: „Таиноу таити црвꙋ добро єсть а дела велика гсдрѧ поведати добро ж єс хочю вамь поведати, — починає автор, виявляючи особистий елемент, — ѡ великомь кнзи Александри зовемемь Витовъти“... І далі в тексті „Похвали“ виявляється иноді житійний стиль, наприклад: „како не почюдимьсѧ чсти великого гсдрѧ“... або „но немощьно исповедати ни писанню предати дѣла великаго кнзѧ“ [1]).

За підставу, щоб ушанувати своїм словом улюбленого князя, автор уважає для себе текст Св. Письма: „но понеиже по писаномоу єсть. братиє бга боитеся а кнзѧ чтите тако же и вамь хощю азь поведати, ѡ славномь томь гсдри“, — ці слова ще раз яскраво виявляють особу письменника, що отверто виступає з своєю суб'єктивністю, а не ховається в „смиреніи“, як багато инших літописців.

Далі в поетичних образах висловлює він усі труднощі свого завдання: „ꙗко же бы мощно комоу испытати высота небѣснаꙗ. и глоубина морскаꙗ тоже бы исповедати мощьно сила и храбрость того славнаго гсдрѧ“. У цих епічно билінних образах ми чуємо відгуки народньо-поетичної творчости або безпосередній вплив книжного письменства, творів на зразок „похвальних слів“ Кирила Турівського.

Гойно прикрашаючи свою „Похвалу“ різними поетичними способами стилю, автор уживає низку епітетів (наприклад, „славный“ — про Витовта), гіпербол (Витовт володіє не тільки князівством Литовським та Руським, але має й багато инших земель, — „спроста рекоу всѧ Роускаꙗ землѧ“), тавтологій, то-що. Особливо гарні порівняння Витовтової могутности з невичерпною річкою і мудрости його з невичерпним морем. Третє оповідання — про „Ольгердів похід на Москву“ (Евр., 377—379) — відзначається своєрідною поезією в дусі народньо-побутової символіки. Ольгерд був у дружніх стосунках із вел. князем московським — Дмитром Івановичем. Останній надсилає раптом посланця „с извѣтом“, а разом із ним вогонь та шаблю, „извѣщая емꙋ вѣдати то буду в земли твоеи по красной вѣсне и по тихомоу лѣтоу“. Ольгерд вийняв із кресала губку та кремінь і „запалив губку давъ послу и рекъ даи то гсдрю своему і скажи ему... яз у него бꙋдꙋ на велик днь и поцелуя его красным яицом щитом и с сулицею а Бжиею помощию к городу Москвѣ копие свое прислоню“... Так він і зробив, з'явившися несподівано з військом до Москви, де всі розгубилися, прохаючи помилування.

---

[1]) Остання фраза нагадує відповідне місце в Іпат. зводі: „ихже не мощно сказати и ни писати“ (стор. 724).

Все це оповідання має багато діялогів, воно відзначається суцільністю викладу, образним стилем та завершеністю форми.

Порівнюючи ці оповідання з Галицько-Волинськими, треба визнати, що вони не тільки не поступаються перед останніми, ба навіть иноді перевищують їх рисами саме поетичного стилю, образами, художньою стриманістю та майстерним планом.

У „Похвалі Витовтові" ми між иншим відзначили, як особливу рису стилю, особистий елемент, тоб-то вияв авторової особи як у симпатіях його до національного литовського героя, так і в окремих зауваженнях, як от „хочю вамь поведати", то-що.

А втім останні не є виключна особливість стилю окремого оповідання, але частенько трапляються в тексті обох літописів, що зараз порівнюємо, дарма що й в иншій формі. Погляньмо, у якій саме формі виявляється у них і ця спільна риса стилю.

У Галицько-Волинському літопису досить часто бачимо таке типове відображення письменникової особи — там, де вставки переривають послідовний план викладу: „мы же на преднее (або — „прежнее, предлежащее") возвратимсѧ („возвратихомсѧ; стор. 721, 748, 784, 862, 890, 916), „но мы на преднее возвратимсѧ. ꙗкоже преже почали быхомъ" (723); або посилка на вищезгадане: „еже предѣ сказахомъ" (808); „си же преже сказахом" (837); „ѡ нѣхже передѣ писахомъ" (908); або посилка на дальший виклад: „и по семь скажемъ" (722, 762); „начнемь же сказати" (750). Таких самих, взагалі теж шаблонових, форм стилю, особистих заяв — є подостатком і в Литовському літопису. Ось вони: „мы же над превеченое возвратимсѧ (С, 80; У, 95); my że wozwratimsia wospak (Бих., 476, двічі: 478, 508; пор. Кр., 232 та багато инших); o kotorom budem daley mnoho dywnoho pisaty (Бих., 561).

З усіх цих традиційних типових форм особистих заяв яскраво виділяється суб'єктивне автобіографічне зауваження старого литовського літописця в старшому зводі: „азь же того не свѣмь занже бѣх тогды млад" (С, 80; У, 95).

Цим ми закінчуємо розгляд особливостів стилю західньо-руських літописів і перейдемо до відповідних висновків:

1. Стиль західньо-руських літописів залежить од стилю їхніх джерел, а так само й тієї обстанови, що в ній ці літописи складалися.

2. Окрім низки стилістичних особливостів так-би мовити „загально-літописного" характеру, в західньо-руських літописах знаходимо ще — в їхньому стилі — вплив литовських грамот і, можливо, особистої близькости деяких редакторів окремих частин літопису до великокнязівської канцелярії.

3. На поетичному стилі західньо-руських літописів відбивається вплив стилю Галицько-Волинського літопису, що був за джерело для загально-руської частини західньо-руського зводу.

4. Західньо-руські літописи — всі їхні редакції, — як і літопис Галицько-Волинський, відзначаються своїм світським характером.

5. Значно поступаючися перед Галицько-Волинським літописом образністю, яскравістю та жвавістю викладу, західньо-руські літописи (всіх редакцій) все-ж-таки досить високо стоять цією стороною супроти инших літописних зводів; а в окремих оповіданнях („Похвала Витовтові“, „Про Ольгердів похід“) західньо-руського літопису художні прикмети не нижчі, як в оповіданнях літопису Галицько-Волинського.

